JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Radivoj Davidović, Stane Dolanc, Veselin Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski, Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Mihajlo Zvicer, Drago Vuksa, sekretar Odbora.

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, dr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branislav Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
dr Enes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 19

Istraživanja, napomene, hronologija i priprema za štampu
DIMITRIJE BRAJUŠKOVIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM DEVETNAESTI

1. FEBRUAR — 15. APRIL 1944.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1984.

PREDGOVOR

Titovi radovi koji se objavljuju u ovom tomu nastali su u toku njegovog boravka u Drvaru od 1. februara do 15. aprila 1944. Neprijateljske zimske operacije 1943/1944, koje je Tito nazvao šestom neprijateljskom ofanzivom, skoro su u potpunosti splasnule. Neprijatelj nije postigao očekivani uspjeh. Naprotiv, u ovom periodu, iako je njemački okupator uspio da ovlada srednjodalmatinskim otocima, osim Visom i Lastovom, i nekim mjestima u Hrvatskoj i Bosni i drugim krajevima Jugoslavije jedinice NOVJ su oslobodile nove i veće teritorije. Istovremeno je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije izašla još jača i brojnija — formirane su četiri nove divizije (36, 37, 38. i 39. NOU divizija).

Na evropskim ratištima situacija se razvijala veoma povoljno po saveznike iz antihitlerovske koalicije. Na sovjetskom frontu Crvena armija je bilježila nove uspjehe: uspješno je završila koršunjševčenkovsku operaciju, oslobodila veliki dio Ukrajine, forsirala rijeke Dnjepar i Bug, izbila na rijeku Prut, tj. na državnu granicu SSSR-a i Rumunije i završila pripreme za oslobođenje Krima.

Na frontu u Italiji zapadni saveznici su odbranili mostobran na odsjeku Ancio — Netuno, odakle su bili ugroženi njemački odbrambeni položaji u južnoj Italiji. Saveznička avijacija je takođe izvodila velike vazdušne operacije čestim bombardovanjem nacističkih industrijskih centara, a posebno fabrika aviona (operacija »Argument«); 18. marta 1944. izvršen je najveći avionski napad na Njemačku od početka rata: 1543 aviona su bombardovali Frankfurt.

Na jugoslovenskom ratištu nisu prestajala njemačka borbena dejstva, iako ona nisu bila takvog intenziteta kao u početku njemačkih zimskih operacija 1943/1944. u decembru 1943. U Sloveniji su naročito bile izložene neprijateljskim napadima jedinice 4. operativne zone NOVJ i 14. slovenačke NOU divizije. Neprijatelj je angažovanjem nadmoćnijih snaga (preko 60 000 vojnika) pokušavao da spriječi prodor 14. divizije u Štajersku, a isto tako i 30. NO divizije u Benešku Sloveniju. (Julijsku krajinu).

U Hrvatskoj njemački okupator, uz pomoć kvislinga, pokušao je da uništi 19. dalmatinsku NO diviziju početkom februara u rejonu

Bukovice i na južnim padinama Velebita. Ova divizija uspjela je da se probije iz obruča, te je tako njemačka ofanzivna operacija »Emil« pretrpjela neuspjeh. Slične operacije su preduzete i na Baniji.

Na prostoru Bosne i Hercegovine i Crne Gore jedinice NOVJ bile su u februaru i martu u stalnoj ofanzivi: napadale su neprijatelja u njegovim uporištima i ugrožavale njegove vitalne komunikacije. Međutim, 1. aprila 1944. njemački okupator je uz pomoć ustaša, domobrana i četnika preduzeo jaka ofanzivna dejstva u sjeveroistočnoj Bosni. Cilj je bio da se unište snage 3. korpusa NOVJ i spriječi prebacivanje dviju divizija (16. vojvođanske i 17. istočnobosanske), preko Drine u zapadnu Srbiju. I u Crnoj Gori su Nijemci 11. aprila, takođe uz pomoć četnika i muslimanske milicije, preduzeli ofanzivne operacije protiv jedinica 2. korpusa NOVJ.

U Makedoniji se 14 februara 1944. završio znameniti februarski pohod 1. makedonsko-kosovske brigade njenim izbijanjem u selo Bahovo (u Karadžoji, u Grčkoj) poslije 45 časova neprekidnog marša i borbi protiv nadmoćnijih bugarskih okupatorskih snaga. Brigada je prešla bez odmora 260 km po cići zimi i dubokom snijegu i svojom borbom omogućila da se Glavni štab NOV i PO Makedonije, CK KPM i grupa partizanskih bataljona probiju kroz istočnu Makedoniju u rejon Kumanova.

U Srbiji su intenzivnija dejstva jedinica Glavnog štaba NOV i PO Srbije izvođena u njenom jugoistočnom dijelu, da bi se sredinom marta rasplamsale veoma teške borbe u jugozapadnoj Srbiji pri pokušaju Udarne grupe divizija (2. proleterske i 5. krajiške NOU divizije) da prenesu težište borbenih dejstava u Srbiju i povežu se s jedinicama Glavnog štaba Srbije u Toplici i na Kopaoniku.

Aktivnost jedinica Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i dalje se ispoljavala najviše u Sremu, gdje su one od februara do sredine aprila izvršile više uspješnih akcija na neprijateljske komunikacije i manja uporišta. Naročio su se teške borbe vodile od 10. do 13. marta u jugozapadnom Sremu, gdje je njemačka 13. SS brdska divizija »Handžar« preduzela operacije da bi okružila i uništila glavne snage NOV i PO Vojvodine. Pošto su pretrpjeli neuspjeh, pripadnici ove divizije su počinili brojne zločine, mnoga bosutska sela pretvorili su u zgraišta i ruševine, na zvjerski način pobili su preko 700 ljudi, žena i djece i porušili branu na rijeci Bosutu izazivajući na taj način poplavu velikog kompleksa plodnog zemljišta.

Tito je u ovom periodu bio naročito zauzet organizovanjem operacija za prenošenje težišta dejstava u Srbiju. Upućujući mnoga naređenja štabovima 2. i 3. korpusa NOVJ, on je nastojao da obezbijedi operativno-strategijsku osnovicu na području istočne Bosne, sjeverne Crne Gore i Sandžaka, odakle je trebalo uputiti krupnije snage kako prema zapadnoj Srbiji tako i prema Kopaoniku, Toplici i Jablanici. U

tu svrhu Tito je formirao i Udarnu grupu divizija NOVJ od 2. proleterske i 5. krajiške NOU divizije. Istovremeno je uputio i više naređenja Glavnom štabu NOV i PO Srbije, kao i direktiva Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju. Pošto direktna veza između Vrhovnog štaba i Glavnog štaba NOV i PO Srbije nije postojala, ta naređenja i direktive su se sticali bilo u štabu 2. korpusa NOVJ (manji dio) ili u štabu Udarne grupe divizija (veći dio) upravo onda kad su se pri tim štabovima nalazili politički komesar Glavnog štaba Srbije Momčilo Marković i sekretar PK KPJ za Srbiju Blagoje Nešković.

Zadržavajući Udarnu grupu divizija pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, Tito je u Štab Udarne grupe uputio generalmajora Pavla Ilića Veljka u svojstvu delegata Vrhovnog štaba. Ilić je imao zadatak da se s Udarnom grupom probije do Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Kada su 15. marta 1944. otpočela njena dejstva prema Srbiji, Tito je usmjeravao njenu aktivnost šaljući mnoga kratka naređenja štabovima Udarne grupe, 2. i 3. korpusa, nastojeći da olakša dejstva Udarne grupe divizija i obezbijedi joj potrebno sadejstvo. U tom smislu on je i štabu 3. korpusa NOVJ naredio da pripremi dvije divizije za dejstva u zapadnoj Srbiji. Međutim, svi ti njegovi napori nisu dali odgovarajuće rezultate, jer su Nijemci, zahvaljujući razvijenoj radio–prislušnoj službi, otkrivali sve namjere Vrhovnog štaba NOV i POJ i blagovremeno preduzimali odgovarajuće mjere. Tako su u dolinama Ibra, Zapadne Morave i Đetinje koncentrisali nadmoćnije snage i suprotstavili ih Udarnoj grupi divizija NOVJ, dok su u istočnoj Bosni preduzeli jake ofanzivne operacije i angažovanjem daleko nadmoćnijih snaga spriječili prebacivanje 16. i 17. divizije NOVJ preko Drine u zapadnu Srbiju. Ta saznanja su bila velika prednost za Nijemce, jer im je pružena mogućnost da na određenim sektorima uvijek obezbijede svoju nadmoćnost, pa je stoga bilo i više kritičnih momenata po jedinice NOVJ.

Veoma važna Titova aktivnost ispoljavala se u ovo vrijeme na diplomatskom polju. Posebno se razvila njegova prepiska s predsjednikom britanske vlade Vinstonom Čerčilom. Glavni aspekti te prepiske objavljene u ovom tomu odvijali su se uglavnom u dva smjera. Jedan se ocrtava kao pokušaj britanske vlade na čelu s Čerčilom da obezbijedi povratak kralju Petru II Karađorđeviću u Jugoslaviju, a drugi je na planu saradnje NOVJ i savezničkih snaga u dejstvima protiv okupatora. Tito je veoma taktično i vješto odgovarao na sve te Čerčilove u prvom smislu riječi pritiske. On nijednog momenta nije odstupio od odluka Drugog zasijedanja AVNOJ–a, a prije svega od odluke o zabrani povratka kralju Petru II u zemlju dok o tome ne odluči narod slobodno izraženom voljom poslije oslobođenja.

Čerčil je u svom pismu od 5. februara 1944. drugom po redu, upućenom Titu istakao da prema kralju »osjeća osobnu odgovornost« i da bi Titu bio zahvalan kad bi ga obavijestio da li bi otpuštanje Draže Mihailovića »utrlo put za prijateljske odnose« s kraljem. Čerčil je pri tom isticao želju britanske vlade da se u borbi protiv okupatora »udruže svi rodoljubi i časni elementi«, da se »stvore jedinstvo i bratstvo jugoslovenskih naroda« i da se »stvore uslovi za pravu demokratsku i federativnu Jugoslaviju«. Na tu Čerčilovu poruku Tito je, konsultujući se prethodno sa sovjetskim državnim rukovodstvom, 9. februara odgovorio: da dok »postoje dvije vlade i to jedna u Jugoslaviji, a druga u Kairu — ne može biti punog jedinstva«; da bi Saveznici trebali da priznaju NKOJ, kao jedinu legitimnu jugoslovensku vladu i da bi trebalo da se kralj »potčini zakonima Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije«. Time je kategorički iznio osnove na kojima se jedino moglo razgovarati. U tim relacijama kretala se i Čerčilova poruka Titu s datumom od 25. februara 1944. Međutim, ona je Titu uručena 9. marta 1944. uslijed toga što su nastali neki nesporazumi u britanskim vladinim krugovima. Poruku je uručio Maklejn. Tom prilikom je upoznao Tita i s porukom britanskog Ministarstva spoljnih poslova (Forin ofisa) i njegovoj želji da kralj Petar II dođe u zemlju i da »tamo formira novu vladu koja bi zamijenila sadašnju Purićevu vladu«, da bi se ta »nova vlada pod Titovim predsjedništvom pretežno sastojala od članova Nacionalnog komiteta oslobođenja« i da bi »trebala takođe sadržavati predstavnike svih drugih jugoslovenskih elemenata koji pružaju otpor Nijemcima. Naravno da Tito to nije prihvatio i svoj negativan odgovor je dostavio Čerčilu 26. marta 1944.

Tito je u ovom periodu uputio (22. februara 1944) notu vladama Velike Britanije, SAD i SSSR–a u kojoj je odlučno protestvovao protiv progona onih oficira i vojnika vojske Kraljevine Jugoslavije u Kairu koji su se opredijelili za NOP, dok je 12. marta s Maklejnom potpisao protokol o obuci pilota za formiranje dviju lovačkih eskadrila NOVJ, a 30. marta obratio se i generalu Henri Mejtlandu Vilsonu, vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju, u vezi s koordiniranjem zajedničkih operacija na dalmatinskoj obali.

Tito je takođe iskoristio odlazak američkog oficira Ričarda Boba Vejla (koji se u Jugoslaviji nalazio kao član Anglo–američke vojne misije pri VŠ NOV i POJ) da bi 15. marta 1944. uputio ličnu poruku Franklinu Ruzveltu, predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država. Tito je u toj poruci zahvalio na pomoći koju prima NOVJ od vlade SAD i američkog naroda i izrazio je nadu da će se Jugoslavija, opustošena i razorena, moći obnoviti ako njeni narodi »budu imali punu političku i ekonomsku podršku pri stvaranju nove, istinski demokratske, federativne Jugoslavije u kojoj će svi narodi imati svoja nacionalna prava. Ruzvelt nije odgovorio na ovu Titovu poruku.

Veoma važan događaj je bio dolazak u Vrhovni štab NOV i POJ Sovjetske vojne misije na čelu s ratnim veteranom generallajtnantom Nikolajem Vasiljevičem Kornjejevom. Misija se spustila 23. februara jedrilicom na Medeno polje kod Bosanskog Petrovca, a sutradan je stigla u Drvar, gdje joj je Tito priredio svečani prijem, na kome su pored njegove pozdravne i završne riječi, održali svoje govore Kornjejev i Maklejn.

Iako je Tito održavao redovnu radio–vezu s Moskvom preko Georgi Dimitrova, sačuvani su samo neki dokumenti — uglavnom radiogrami oko snabdijevanja NOVJ ratnim materijalom, formiranja Jugoslovenskog samostalnog odreda u SSSR–u (kasnije preimenovanog i preformiranog u 1. jugoslovensku brigadu NOVJ) i veoma značajan odgovor Dimitrova od 9. februara na Titov zahtjev da mu se saopšti stav sovjetskog državnog i partijskog rukovodstva po pitanju sadržine Čerčilove poruke od 5. februara 1944. (Taj Titov zahtjev nije pronađen, ali se njegova sadržina vidi iz pomenutog Dimitrovljevog radiograma).

Veoma značajni dokumenti su i šest pisama Centralnog komiteta KPJ koji je ovaj uputio: Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju (8. februara), Centralnom komitetu SKOJ–a (15. februara), Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru i Boku (28. februara), Oblasnom komitetu KPJ za Kosovo i Metohiju (28. marta), Centralnom komitetu KP Hrvatske (31. marta) i Oblasnom komitetu KPJ za Sandžak (takođe 31. marta). Za sve ove dokumente koji se kao prilozi objavljuju u ovom tomu, Tito je prilikom utvrđivanja autorstva (osim pisma upućenog Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, koje nije stigao da pregleda zbog bolesti) naglasio da su ona nastala kao rezultat kolektivnog rada CK KPJ, odnosno, određenije, njegovog Političkog biroa. U svim ovim pismima CK KPJ je zauzeo odgovarajuće stavove u vezi s partijskim izvještajima pomenutih centralnih, pokrajinskih i oblasnih komiteta, kao i na osnovu izvještaja koji su politodjeli jedinica NOVJ, kao instruktorski organi CK KPJ, dostavljali Centralnom komitetu KPJ. Sva ta pisma su uglavnom kritičkog karaktera (osim pisma CK SKOJ-a), ali je CK KPJ u njima odavao i potrebna priznanja partijskim organizacijama. Posebno treba istaći da se CK KPJ nije složio s preimenovanjem Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju u Pokrajinski komitet KPJ za Kosovo i Dukađin, pa je u tom smislu dao svoje kritičke primjedbe ne samo na to nego i na druga iskrsla pitanja u vezi s daljim razvojem NOP–a na tom području i saradnje s narodnooslobodilačkim pokretom Albanije i Centralnim komitetom KP Albanije.

Posebnu grupu dokumenata čine note upućene bankovnim institucijama u Brazilu, Turskoj, Velikoj Britaniji i SAD koje je Tito potpisao zajedno s Ivanom Milutinovićem kao povjerenikom za finansije u

NKOJ–u. U njima je izložen odlučan stav NKOJ–a da se ne dozvoli pljačka zlata i deviznih depozita od strane kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. Na ove zahtjeve su uslijedili pozitivni odgovori.

Pored pomenutih grupa dokumenata, u ovom tomu se objavljuju i Titovi radovi koji se odnose na kontakte s grčkim narodnooslobodilačkim pokretom, Jugoslovenima u inostranstvu i njihovim organizacijama koje su ukazale podršku NOP–u. Ipak najveći broj dokumenata se odnosi na štabove i jedinice NOVJ. Sadržinski su raznovrsni, kao na primjer: da Glavni štab NOV i PO Hrvatske pripremi jednu diviziju za potrebe, Vrhovnog štaba, da ugrožene kosovsko-metohijske jedinice prihvate jedinice 2. korpusa NOVJ, da se formira 1. inžinjerijska brigada NOVJ, zatim da se upute predstavnici savezničkih vojnih misija u pojedine štabove; govore o kontaktima sa Saveznicima, o formiranju novih divizija, o koordiniranju dejstava jedinica glavnih štabova Hrvatske i Slovenije, o nadležnostima u graničnim dijelovima operativnih područja pojedinih štabova, o prihvatanju grupe bugarskih komunista prilikom njihovog prebacivanja iz Drvara za jugoistočnu Srbiju, o odnosima prema Saveznicima, o propagandnom djelovanju Radio–stanice »Slobodna Jugoslavija«, o djelovanju organa NKOJ–a u Italiji, o obrazovanju privrednih komisija pri izvršnim odborima zemaljskih antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja, o pohvalama jedinica za uspješna dejstva i ispoljenu hrabrost, o novim formacijama operativnih štabova, o zbrinjavanju područja koje je pogodila glad (dio Bosne i Hrvatske i Crnu Goru), o upućivanju boraca na školovanje u savezničke vojne škole, posebno u SSSR, o priznavanju činova prebjeglim oficirima iz kvislinških formacija, itd.

Posebno treba istaći Titov članak *Borba naroda porobljene Jugoslavije* koji je napisao na molbu američkog časopisa »Free World« (»Slobodan svijet«). Ovaj članak je objavljen na oko 10 svjetskih jezika. Tito je na njemu radio više dana. Kao konačan datum njegovog nastanka je uzet 28. mart. Članak je prvi put objavljen u časopisu »Slobodna Jugoslavija«, br. 6. od 15. maja 1944. Prema tom tekstu se ovdje objavljuje. To je u stvari jedan opširan, ali i enciklopedijski prikaz narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije u kome su koncizno iznijeti napori i žrtve koje su jugoslovenski narodi dali u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika u okviru narodnooslobodilačkog pokreta, kao i sve što je sankcionisano u toj borbi kroz odgovarajuće odluke, a posebno kroz odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Tu je po prvi put kroz Titovu pisanu riječ predstavljen cjelovit prikaz narodnooslobodilačkog rata.

I u ovom tomu Titovi radovi predstavljaju dosljedno: izražavanje suštine NOP–a na političkom, partijskom, vojnom i diplomatskom planu u cilju učvršćenja i proširenja tekovina narodnooslobodilačke borbe i revolucije jugoslovenskih naroda i narodnosti.

Ovaj tom sadrži ukupno 195 Titovih radova i 13 priloga. Ni u njemu nije uvršten znatan dio onoga što je poticalo od Tita, jer do sada nije pronađeno. U pogledu te izvorne građe koja nedostaje, kao i u pogledu postojećih problema u vezi s ovdje objavljenom izvornom građom u potpunosti se i na ovaj tom *Sabranih djela* odnosi sve ono što je naveo autor predgovora prethodnog toma, koji je radio na kompletiranju i imao potpun uvid u cjelokupnu izvornu građu 18 — 22. toma.

Milovan Dželebdžić

JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA
1. februar – 15. april 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Potrebno [je] imati i predvidjeti jednu diviziju za našu upotrebu, ali dalji pokret divizije ovisit će od razvoja situacije.[1] S obzirom na brojno [stanje] ljudstva, Šesti korpus mogao bi predvidjeti takvu diviziju.[2] Da se zadrži [formacijska] organizacija istoga korpusa, još sada treba organizovati novu jedinicu, kojom zamijeniti ovu diviziju.[3]

1. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k.119/I,
reg. br. 1–77/2.

DRUGOM KORPUSU [NOVJ]

Kosovski odredi neka se oslone na vašu teritoriju ukoliko ne mogu opstati na Kosovu.[4] Part[ijska] rukovodstva moraju održavati stalne veze s organizacijama na terenu.[5]

Šta vi mislite, šta se dogodilo s drugovima koji su došli odozgo i sada se ne javljaju više?[6]

Jugoslovene možete zadržati.[7]

1. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394.
reg. br. 4–37/2.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Na sektor Jahorina–Kalinovik uputite jednu našu brigadu.[8] Na tom terenu treba da ostane, i bez našeg naređenja ne smije se pomijerati.

Izvijestite o dolasku brigade na taj sektor.[9] Dobro bi bilo da ponese radio-stanicu.[10]

1. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-18/8-1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE[11]]

Za formiranje naše inžinjerijske brigade uputite nam do kraja februara 250 boraca.[12] Odaberite bar 50% stručnjaka svih [vrsta] zanata i inžinjeraca bivše jugoslovenske vojske.[13] Ljudstvo mora biti naoružano, sposobno za borbu i pokret.[14]

3. februar 1944.
[Drvar]

A VII, k. 119/I,
reg. br. 1-81/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Uredite aerobazu.[15] Znake ne postavljati zbog neprijat[eljskog] osmatranja.

Odobravamo vaš sporazum sa Huskom[16] s tim da date dovoljno komandnog kadra, a naročito da učvrstite štab[17] sigurnim našim ljudima.[18] Treba nastojati da se za tu jedinicu dadu rukovodeći ljudi muslimanske vjere, a ukoliko ih vi nemate, neka ih da Peti korpus [NOVJ].[19]

4. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1-82 i 1-83/2.

C[ENTRALNOM] K[OMITETU KP HRVATSKE]

Cijela lijeva obala Une stavlja se pod vašu nadležnost, podrazumijevajući i tamo formirane odrede.[20]

Delegate [međunarodnog] Crv[enog] krsta dovedite ovamo.[21]

Dobili smo kopije [pisama koja je slao][22] Tomo Jančiković iz Barija u Kairo ministru izbjegličke vlade Martiljoviću.* Jančiković moli ministra rada da mu izdejstvuje dozvolu za put u London, jer je dobio nalog od Mačeka i drugih u Zagrebu da se poveže sa Krnjevićem i drugim članovima Jugoslovenske izbjegličke vlade.[23]

Ovdje se jasno vidi da postoje ne samo veze nego i zajednički rad reakcije [one iz]*** HSS i onih u Kairu protiv našeg nar[odnooslobodilačkog] pokreta. Upotrijebite to protiv Mačeka.

»Vjesnik« može izlaziti sa ispravkama pogrešaka u prošlom broju.[24]

Što se tiče formiranja nacionalnog komiteta za Hrvatsku, sa time treba pričekati, jer još nije došlo vijeme za njegovo formiranje:[25] [prvo] zbog rješavanja našeg pitanja u [Srbiji]****[26] drugo, zbog nepriznavanja Nac[ionalnog] komiteta o[slobođenja] Jugoslavije od strane Saveznika.[27]

4. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1/83 i 1/84.

---

* Riječ je o dr Milanu Martinoviću.
** U primljenom radiogramu stoji: »reakcione pa i«.
*** U primljenom radiogramu piše: »sr-ž jž.«

[POHVALA 5. CRNOGORSKOJ NOU BRIGADI]

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima 5. crnogorske udarne brigade, koji su pokazali veliku hrabrost i izdržljivost u borbi protiv Nijemaca i četničkih bandi u svim bojevima a naročito u bojevima prilikom razbijanja ujedinjenih njemačkih i četničkih snaga Đukanovića i Baja Stanišića.[28]

[4] februar 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-CK SKJ, fond Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, mikrofilm 17, traka 44, snimak 383 (dalje: A CK SKJ, fond RS »Sl. Jugoslavija«, mf, tr. sn. X, emisija br. 43 od 6. februara 1944.

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE

Vrhovni štab NOV i POJ, u saglasnosti sa Savezničkom misijom pri Vrhovnom štabu,[29] odobrio je upućivanje majora Džona Henikera Glavnom štabu NOV i PO Srbije, kao lokalnog predstavnika Savezničke misije pri Vrhovnom štabu, kod koje je on dosad bio na službi.[30]

Dužnosti g. majora Henikera kao šefa lokalne savezničke misije pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije, biće slijedeće:

1) Opšta veza sa Glavnim štabom NOV i PO Srbije. U vezi sa time vi ćete njemu davati obavještenja koja su korisna za zajedničku borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika.

2) Sve vaše želje u pogledu pomoći savezničkog vazduhoplovstva on će dostavljati Savezničkoj misiji pri Vrhovnom štabu, koja će vašu želju saopštiti Vrhovnom štabu. Vrhovni štab pak će odlučiti da li će predloženi cilj da se bombarduje s obzirom na opštu vojnu situaciju u Jugoslaviji.

3) Organizacija snabdijevanja NOV i PO Srbije. U tome cilju on se opunomoćuje da u savjetovanju s vama predloži mjesta za bacanje materijala kao i potrebu za slanje posebnih lokalnih misija na pojedina mjesta. Što se tiče slanja materijala, on ili lokalne misije saopštiće vaše potrebe Savezničkoj misiji pri Vrhovnom štabu i savezničkoj Vrhovnoj komandi u Sredozemlju. O tome koliko, gdje i kada će se avioni slati konačno će odlučiti Vrhovni štab u saglasnosti sa Savezničkom misijom. Da bi se pak organizovalo slanje materijala potrebno je da on i posebne lokalne misije budu u stalnoj radio-telegrafskoj vezi sa savezničkom Vrhovnom komandom u Sredozemlju i Savezničkom misijom pri Vrhovnom štabu.

4) Savezničkim oficirima omogućujte prisustvovanje pojedinim vojnim operacijama i akcijama po njihovim željama.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

5. februara 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije, inv. br. GŠS 115.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Maljčik [Dalibor Jakša] je dobio zadatak da rukovodi civilnom obavještajnom službom.

Javite s kim ima Maljčik sporazum, jer ste naveli tamo i [kanale]*.[31]

Vi [zadržite]** sve brojeve vaših jedinica koje ste [do sada] imali, a kod Slovenaca ćemo ispraviti.[32]

5. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-84/2.

---

* U primljenom radiogramu je napisano: »k-i-ale«.
** U primljenom radiogramu je omaškom napisano: »završite«.

DRUGOM KORPUSU [NOVJ]

Preduzećmo mjere za rasterećenje vašeg sektora.[33]
Potrebno je da nas hitno izvijestite ima li kakvih pregrupisanja ili dovlačenja novih njemačkih snaga na vaš sektor.[34]
Kakvog su karaktera ti pokreti Nijemaca od Pljevalja o kojima javlja Peta divizija?[35]

5. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394.
reg. br. 4–37/2.

HRVATSKA, VI I VIII KORPUS

Formacija štaba korpusa: k[oman]d[an]t, komesar, zamjenik i k[oman]d[an]ta, načelnik, pomoćnik načelnika. Štab ima:

1. Operativni dio s odsjecima: operativni, za vezu, obavještajni, za naoružanje, intendanturu, sanitet, vojni sud.

2. Korpusnu vojnu oblast (na primjer Vojna oblast IV korpusa), s odsjecima: za mobilizaciju, za saobraćaj, ekonomski (radionice, fabrike, magacini itd.), sanitetski, za zaštitu naroda, oblasni vojni sud.

Detalji:

1. Štab korpusa rukovodi i odgovoran je za cjelokupnu službu. Načelnik rukovodi štabskom službom i neposredno s prva tri odsjeka. Pomoćnik s druga četiri, a zamjenik k[oman]d[an]ta korpusnom vojnom oblašću. Na čelu odsjeka nalaze se šefovi.

2. U slučaju odlaska operativnog štaba i jedinica korpusa, zamjenik [k[oman]d[an]ta i organi korpusne vojne oblasti ostaju na svojoj teritoriji i obavljaju sve vojne službe. Pod korpusnom vojnom oblašću u tom slučaju potpadaju i oni odredi odnosno jedinice ostavljene za bezbijednost te teritorije.

3. Korpusne oblasti moraju se razgraničiti.

4. Izvršni organi korpusne vojne oblasti su komande područja, odnosno komande mjesta. Komande područja treba da predstavljaju ekonomsko-teritorijalnu cjelinu, koja obuhvata 2–3 sreza. Komandu područja sačinjavaju: k[oman]d[an]t, polit[ički] komesar i zamjenik k[oman]d[an]ta i potčinjeni mu referenti: mobilizacijski oficir, referent saniteta, intendantski oficir, saobraćajni oficir, opunomoćenik za zaštitu naroda. Mobilizacijski oficir je ujedno i zamjenik k[oman]d[an]ta. Komande mjesta sačinjavaju: k[oman]d[an]t, pomoćnik i polit[ički] delegat.

5. Za organizaciju odsjeka za zaštitu naroda poslaće se specijalno uputstvo.[36]

6. Načelno, teritorijalna vojna vlast spada u nadležnost korpusa. Ali one divizije koje su vezane za neku teritoriju obavezno moraju uspostaviti vojnu vlast onako kako je to predviđeno za korpuse.

7. Naredba stupa odmah na snagu i njome se ukidaju sve ranije izdate naredbe o organizaciji vojne vlasti u pozadini.[37]

8. Odmah nam predložite zamjenike komandanta korpusa, odnosno samostalnih divizija.

[6.[38] februar 1944, Drvar] Tito

A-VII, k. 16, reg. br. 52–1/1.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Oficiri savezničkih misija mogu prisustvovati operacijama naših jedinica. Treba da se uvjere u požrtvovanost i hrabrost naših boraca, a i da osjete teškoće našeg ratovanja. Ovi oficiri treba da idu s najistaknutijim dijelovima [uključujući] zasjede, streljački stroj, prepade na druge itd., ne plašeći se njihovih žrtava. Po operativnim štabovima ne zadržavati ih. Njima objasniti konkretan zadatak jedinice ne upuštajući se u naše operativne ideje, velike pokrete itd.

6. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4-38/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Slovenci će povući 18. div[iziju] iz Gorskog kotara, jer Nijemci nadiru od Ljubljane ka Kočevju.[39] Taj dosadašnji njen sektor neka prime vaše jedinice.[40]

6. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

[SEKRETARU PK KPJ ZA SRBIJU]

Pošalji nam odmah sastav i kratke karakteristike članova G[lavnog] š[taba NOV i PO Srbije], Štaba 1. j[užno]moravske i Štaba Šumadijske brigade.[41]

Koliko članova ima PK Partije i [PK] SKOJ-a i gdje se oni sada nalaze?[42] [Pošalji podatke] i o drugovima koji se nalaze kod tebe ili uz G[lavni] š[tab] i njihove sadašnje dužnosti.[43] Javi nam brojno stanje članova Partije i SKOJ-a posebno za obje brigade.[44]

Juče smo obaviješteni da je formirana Peta J[užno]moravska brigada.[45]

[6.] februar 1944.
[Drvar]

A-CK SKJ, Zbirka, Srbija II/179.

DRUGOM KORPUSU [NOVJ]

Vaša obavještajna služba mora biti brza. Neke njemačke snage prelazile su preko Crnogorskog primorja ka Dalmaciji, a vi i Hercegovci* o tome ne izvještavate.[46]

Tražite od Engleza radio-stanice za važne punktove.[47] Ranije smo vam poslali telegrafiste.

Vaši kuriri [su] stigli.

6. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4–38/2.

---

* Misli se na 29. hercegovačku NOU diviziju, koja se u to vrijeme nalazila u istočnoj Hercegovini.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Peko ne može prehraniti veliki broj Talijana.[48]

Odgovorite: može li vaša divizija [koja se nalazi] oko Kalinovika primiti jednu tal[ijansku] brigadu i dva radna bataljona i da li na sektoru i[stočne] Bosne možete takođe primiti jednu brigadu i dva radna bataljona? Ljudstvo radnih bataljona može se iskoristiti za komore.[49]

Ima li kakvih novih pokreta i grupisanja neprijatelja?[50]

6. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-18/8-1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odobrio sam dolazak jednog amerikanskog oficira, kao i jednog engleskog oficira kod misije IV korp[usa]*. Odredio sam englesku misiju za X korpus. Odredite mjesto za bacanje materijala X korpusu.[51]

7. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1–88/2.

---

* U primljenom radiogramu je umjesto rimskog broja VI pogrešno napisan rimski broj IV; to se vidi iz Titovog odgovora Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske od 9. februara (vid. str. 27).

[ŠTABU VI KORPUSA NOVJ]

Na Motajici mora biti [NOP] odred.[52]
Ovo naređenje prenesite 11. [NOU] diviziji.[53]

7. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 483,
reg. br. 10–82/8

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Pripremali smo delegate,[54] ali smo [njihov] pokret obustavili poslije vaše depeše.[55]

Održite konferenciju i po svim pitanjima donesite zaključke kao pripremu za kongres, koji ćete organizirati naknadno.[56]

8. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-9-/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Osamnaestu [NO] diviziju upotrebite prema vašem planu. Vašim snagama vi rukovodite. Hrvatima prethodno javite odlazak 18. divizije na notranjski sektor.

8. februar 1944.
[Drvar]

A-JZDG SR Slovenije, k. 41/II.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Možete li prihvatiti neke drugove s obale?[57]

Odobrio sam da Englezi odvedu naše zarobljenike na saslušanje u Italiju, a zatim da ih vrate.[58]

[Za] sve vaše i savezničke akcije na ostrvima neposredno nam dostavljajte [izvještaje]. To se odnosi i na obavještajne i druge podatke.[59]

8. februar 1944. T[ito]
[Drvar]

A–VII, k. 2072,
reg. br. 13–11 i 13–12/2.

[VINSTONU ČERČILU, PREDSJEDNIKU BRITANSKE VLADE

Ekselencijo,

S obzirom na važnost Vaše depeše od 5 februara[60] i depeše Britanske kraljevske vlade,[61] ja sam morao konsultovati članove Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i članove Prezidijuma Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije po pitanjima koja su postavljena u tim depešama.[62]

Na osnovu analize tih pitanja došlo se do slijedećih zaključaka:

1. Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao što Vam je poznato, potvrdilo je na svom Drugom zasijedanju od 29. novembra 1943. godine da stoji nepokolebljivo za jedinstvo naroda Jugoslavije. Ali dok postoje dvije vlade i to jedna u Jugoslaviji, a druga u Kairu — ne može biti punog jedinstva. Prema tome, vlada u Kairu mora biti uklonjena i zajedno s njom i Draža Mihailović. Ta vlada mora položiti računa vladi Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije o rasipanju ogromnih suma narodnog novca.

2. Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije trebalo bi da bude priznat od Saveznika kao jedina vlada Jugoslavije, pri čemu bi se Kralj Petar II morao potčiniti zakonima Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

3. Ako kralj Petar II primi sve te uslove, Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije neće imati ništa protiv saradnje s njim pod tim uslovom da će pitanje monarhije u Jugoslaviji biti riješeno poslije oslobođenja Jugoslavije slobodnom voljom naroda.

4. Kralj Petar II trebao bi dati svoju izjavu u kojoj bi kazao da su njemu na srcu samo interesi njegove otadžbine, za koju on želi da bude slobodna i onako uređena kako će sami narodi riješiti poslije svršetka rata svojom slobodnom voljom, a dotle će on učiniti sve da, prema svojim mogućnostima, podrži ovu tešku borbu naroda Jugoslavije.

Pri donošenju ovih zaključaka nas su rukovodile slijedeće činjenice:

Jedan specijalni aranžman s kraljem Petrom II o pitanju vođenja rata imao bi suprotno dejstvo od onoga koje želite Vi i vlada Vašeg Kraljevskog Veličanstva. Vjerujemo da bi jedan dio neutralnih i kolebljivih, osobito u Srbiji, stupio u borbu, ali bi taj naš korak izazvao u redovima rodoljuba u svim oblastima Jugoslavije, koji se

bore već tri godine, veliko uznemirenje i sumnju, a naročito u Hrvatskoj, Sloveniji i Makedoniji. To bi, s jedne strane, pokolebalo borbeni moral naše vojske, a s druge strane, Njemci, ustaše i drugi iskoristili bi to protiv nas i tako onemogućili mobilizaciju novih snaga u tim oblastima za borbu protiv okupatora.

Mi smo uvjereni da bi rješenje tog pitanja prema našem prijedlogu, za koji smatramo da nije principijelno suprotan Vašem prijedlogu, bilo od velike koristi ne samo za našu oslobodilačku borbu već i za Saveznike, pa i za samog kralja, koji bi na taj način skinuo sa sebe pred narodom daljnju odgovornost za nedjela koja se vrše u njegovo ime od raznih izdajnika.

Nadam se, Ekselencijo, da ćete na osnovu naprijed izloženog moći uticati na donošenje dalekosežnih odluka po tome pitanju, čime ćete mnogo zadužiti narode Jugoslavije pred vladom Njegovog Kraljevskog Veličanstva Velike Britanije.

Primite, Ekselencijo, izraz mog dubokog poštovanja.

9. februar 1944.
[Drvar]

Predsjednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
J. Broz Tito

Public Record Office (dalje: PRO), Fond Prem 3, reg. br. 511/12, str. 759–760.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Prvo: tenkiste, avijatičare i mornare upućujte u Drvar.[63]
Drugo: imate li radio-vezu sa Zagrebom?[64]
Treće: odnosi se na VI korpus.[65]
Četvrto: Amerikance pošaljite Maklejnu.[66]

9. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–94/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Dozvoljavamo spuštanje spreme kao i svega onoga što koristi borbi protiv Nijemaca.[67]

Stupite u direktnu vezu s Talijanima.[68]

Engleski pukovnik* koji je došao ovamo kaže da je čuo da ste vi Jonesu** oduzeli radio-stanicu navodno zato što vam Englezi ne šalju materijala.[69] Hitno javite [o tome], jer mi ne vjerujemo da ste mogli tako što učiniti.[70]

Brojevi vaših primorskih divizija jesu: Trideset i Trideset jedan.[71] Ispravite [ranije brojne oznake].

9. februar 1944.
[Drvar]

A-IZDG SR Slovenije, k. 41/II.

---

* To je Piter Mur, koji je od decembra 1943. boravio u Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. Više o njemu vid. u 18. tomu.

** Vilijem Džouns tada je bio šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Morača je prebacio svoje glavne snage* na sektor Kalinovik – Foča. Snage koje ste vi predvidjeli za ovaj sektor[72] zadržite na prostoru Bogovići – Rogatica – Sokolac radi obostranog dejstva na višegradske komunikacije.

Odgovorite po pitanju Talijana.[73]

9. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2–19/8–1.

* Riječ je o 5. krajiškoj udarnoj diviziji.

[ŠTABU VI KORPUSA NOVJ]

Imate velike gubitke. Na [utvrđene] gradove ne treba jurišati.[74] Akcije na komunikacije donijeće bolje rezultate.

9. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 483,
reg. br. 10-48/8.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Dozvoljavam otvaranje saboterske škole* uz savezničku pomoć.

10. februar 1944. T[ito]
[Drvar]

A-VII, k. 2072, reg. br. 13-15/2.

* Štab Mornarice tražio je 8. februara 1944. da mu se odobri formiranje škole za obuku mornaričkih diverzanata.

[BORCIMA, KOMANDIRIMA I KOMANDANTIMA SAMOSTALNOG ODREDA U SSSR-u]

Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije pozdravljaju vas i izražavaju čvrstu uvjerenost da ćete dostojno predstavljati našu Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije na bojištu, boreći se neposredno rame uz rame zajedno sa slavnom Crvenom armijom protiv našeg zajedničkog neprijatelja.

Drugovi borci i komandiri Jugoslovenskog samostalnog odreda u SSSR,[75]

vi ste prvi oružani odred naših naroda koji se bori za slobodu svoje domovine na sovjetskoj zemlji uporedo sa Crvenom armijom.

Ispričajte sovjetskim narodima i njihovoj junačkoj vojsci koliko je velika naša ljubav prema njima, koliko smo mi zahvalni Crvenoj armiji za njenu avangardnu ulogu u oslobođenju porobljenih naroda.

Naša junačka Narodnooslobodilačka vojska čeka vas slavom ovjenčane.

S borbenim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[10] februar 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija«, mt 14, tr. 44, sn. 428, emisija br. 49 od 12. februara 1944.

IZVRŠNIM ODBORIMA ZAVNO

Prikupiti podatke:

Prvo: brojno stanje stoke, zasebno na slobodnom, a zasebno na neoslobođenom teritoriju.

Drugo: brojno stanje kola sa zapregom.

Treće: da li ima kakvih priplodnih stočnih stanica?

Četvrto: kakvoga sjemenja neophodno treba za ovogodišnju sjetvu i približno koliko?

Peto: kakvog poljoprivrednoga alata neophodno treba za ovu godinu?

Šesto: koliko izbjeglica ima na oslobođenom teritoriju?

Sedmo: da li ima zaraznih bolesti?

Osmo: ima li primalja na slobodnom teritoriju i rade li?

Deveto: kakve javne zdravstvene službe postoje kod vas?

Deseto: imate li kakvih lijekova za građanstvo?

Jedanaesto: Da li postoji mogućnost izolacije zaraznih bolesnika?

11. februar 1944. Predsjednik Nac[ionalnog] komiteta
[Drvar] Tito

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1 96/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Domobranski oficiri neka stave činove.* Imena javite za Bilten.[76]

Organizujte prebacivanje Francuza kod nas.[77] Vezu s franc[uskim] Nac[ionalnim] komit[etom] uspostavit ćemo [mi].[78]

Amerikanske avijatičare odmah uputite kod nas za prebacivanje u Italiju.[79]

11. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–96/2.

* Riječ je o onima koji su prišli NOP-u.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Izvještaje o svim akcijama naših jedinica dostavljajte nama, a mi ćemo ih objavljivati preko [radio-stanice] »Slobodna Jugoslavija«.[80]

11. februar 1944.
[Drvar]

A-IZDG SR Slovenije, k. 41/II.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

1) Na sektoru Modriče prihvatite drugove koji će se prebaciti jedanaestog ili dvanaestog [ovog mjeseca].*

2) Formiraćemo još jednu vojvođ[ansku] diviziju. U tome bi trebalo i vi da pomognete.[81]

3) Vojvođani imaju mnogo ranjenih. Nije pravilno njih gurati u sve borbe na tom terenu.[82]

11. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-19/8-1.

---

* Odnosi se na grupu partijsko-političkih rukovodilaca na čelu s Pašagom Mandžićem Muratom, članom PK KPJ za BiH. Više o tome vid. na str.

[POHVALA PETOJ DALMATINSKOJ NO BRIGADI I SJEVERNODALMATINSKOM NOP ODREDU]

Izražavam zahvalnost i priznanje Petoj dalmatinskoj [NO] brigadi i Sjevernodalmatinskom [NOP] odredu za upornost i velike uspjehe u borbi protiv 1. njemačke planinske divizije u sjevernoj Dalmaciji, a osobito poručniku Simi Dubajiću, komandantu Sjevernodalmatinskog odreda, za vješto rukovođenje borbom svoga odreda.[83]

[11.] februar 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-CK SKJ. Fond RS »Sl. Jugoslavija«, mf. 17. tr. 44. sk. 444. emisija br. 51 od 13. februara 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Slovence možete uzeti samo kao obične borce, a ne kao [radio-]telegrafiste.* Štampu možete davati Englezima, jer je bolje da im dajete vi nego neko drugi. Sami provjerite na koja pitanja im možete dati odgovore, a ono što je za javnost ne treba sakrivati.

12. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-97/2.

---

* Riječ je o grupi Slovenaca koji su dezertirali iz italijanske vojske i predali se britanskim jedinicama, a potom su obučeni za radio-telegrafiste i obavještajce.

[ŠTABU] II KORPUS[A NOVJ]

G[lavni] š[tab] za Sandžak neka ostane, ali samo za vršenje onih poslova koji pripadaju korpusnoj vojnoj oblasti za teritoriju Sandžaka.[84]

Smatramo da bi Jakić trebalo tamo da ostane.* Suvišne oficire povucite u operativne jedinice.

12. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4-41/2.

---

* Velimir Jakić je bio komandant Glavnog štaba NOV i PO za Sandžak. Njega je Štab 2. korpusa NOVJ 11. februara bio predložio za zamjenika komandanta 2. korpusa.

[ZA RADIO-STANICU] »SLOB[ODNA] JUGOSLAVIJA«

U Srbiji i Vojvodini Nedić vrši prinudnu masovnu mobilizaciju. U Vojvodini mobilizaciji podliježu rođeni od 1919. do 1924. godine. Nijemci su obećali Nediću istočnu Bosnu i Crnu Goru.[85] »Slobodna Jugoslavija« treba ovome da posveti veliku pažnju.*

12. februar 1944. Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1944/18. *Prevod s ruskog*

* Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je 17. februara 1944. u emisiji br. 55 komentar o intrigama njemačke diplomatije u vezi s obećanjem datim Milanu Nediću za priključenje istočne Bosne i Crne Gore Nedićevoj Srbiji.

[CENTRALNOM KOMITETU KP HRVATSKE]

Delegatu Švicarske možete kazati da se Nac[ionalni] komitet Jugoslavije slaže sa predlozima koje on donosi.[86] Bit će vrlo dobro da švicarska industrija radi već sada raznu robu, koju ćemo mi preuzeti čim se pruži mogućnost. Nama će trebati mnoge poljoprivredne sprave, uređaji za fabrike, željez[nički] uređaji itd.

Neka već sada pošalju nama katalog svega što proizvode i uslove prodaje. Mi ćemo, čim bude moguće, poslati jednu stručnu komisiju. Dotle neka naši* tamo obrazuju, ako je moguće, jedan odbor koji će poraditi na tome da naša zemlja dobije, pod što povoljnijim uslovima, razni materijal za obnovu naše zemlje.[87]

13. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–100 i 1–101/2.

* Misli se na pripadnike NOP-a.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Svi su izgledi da neprijatelj preduzima ofanzivu na našu slobodnu teritoriju.[88] Dijelovi njemačkih alpskih trupa s pravca Knina već su stigli na liniju [Bosansko] Grahovo – Tiškovac.[89] Kod Doboja se prikuplja jedna neprijateljska divizija.[90] Pojačani [su] garnizoni Banja Luka, Prijedor i Bihać. Oko Imotskog i Mostara prikupljene [su] dvije divizije.[91]

Devetnaesta [NO] divizija treba da ostane na sektoru Mazina i [da] upućuje svoje izviđačke dijelove ka Martinu Brodu, Cvjetkovićima i Trubaru za vezu sa našim jedinicama.[92] Sa tom divizijom morate imati [neposrednu] radio-vezu.

Hitno [nas] izvijestite kakva je situacija kod vas i šta vi znate o neprijateljskim namjerama.[93]

Po obavještenjima, preko Dalmacije se treba prebaciti nekoliko divizija pravcima Gospić–Bihać i preko mora. Čelo jedne kolone već je na moru.[94]

13. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–98/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Zamjenici treba da odgovore svojim dužnostima, pa i vojnički, naročito kad bi otišao operativni štab.[95] Tada se štab korpusne [vojne] oblasti mora pojačati.

Pravilnim formiranjem korpusnih štabova vaš [Glavni] štab postaće lakši i moći će bolje rješavati operativne i ostale probleme. Podesite [u tom smislu vašu] štabnu formaciju.[96] Docnije ćemo javiti načelnu formaciju [korpusne vojne oblasti].

Javite kojim talasnim dužinama raspolaže vaša [radio-]stanica.[97]

13. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
red. br. 1-99/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Naredite jednoj brigadi X* [NOU] div[izije] da odmah napravi pritisak prema Martinu Brodu, gdje Nijemci ugrožavaju Drvar.[98]

Na sektoru [Bosansko] Grahovo već nekoliko dana vode borbu dvije brigade 2.** ličke [NOU] divizije.[99]

13. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-101/2.

---

* Greška u primljenom radiogramu; treba XIX.
** Greška u primljenom radiogramu; treba 6.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Odobravam direktnu vezu [radio-]stanica s Italijom.[100]

Materijal ne prebacujte na Vis. Za sada može [se doturati na kopno] samo avionima.

Nekoliko divizija, po podacima, treba da se prebaci preko Dalmacije k zapadu. Pratite pokrete [neprijatelja].*

13. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 13–19/2.

---

* Više o tome vid. u nap. 94.

II KORPUSU [NOVJ]

Uputite Kosti* i Morači po jednu talijansku naoružanu brigadu i po jedan radni bataljon.[101]

Za zamjenika [komandanta 2. korpusa] postavljamo Miroševića.

13. februar 1943.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4–41/2.

* Kosta Nađ je tada bio komandant 3. korpusa NOVJ.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Dajte prijedloge za činove Vidakovića i Kolundžića.[102]

Kolundžića određujem za načelnika štaba novoformirane 36. vojvođanske [NOU] divizije.[103] Tamo ga uputite.

Uputićemo [vam] Talijane.*

Razvijte aktivnost na sektoru Višegrad – Sarajevo, jer neprijatelj ovdje vrši pritisak.[104] Petoj [krajiškoj NOU diviziji] naredili sadejstvo.** Ona je 11-og vodila borbe kod Renovice.

Javite sa kojim talasnim dužinama raspolaže vaša stanica.

14. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8–1.

---

* Vid. nap. 73.

** To Titovo naređenje je uslijedilo takođe 14. februara, ali nije pronađeno.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Drug Murat [Pašaga Mandžić] dolazi [k vama] kao član Pokrajinskog komiteta [KPJ za Bosnu i Hercegovinu] na rad u istočnoj Bosni.[105] Nosi veliku količinu materijala i poštu. Prihvatite ga.[106]

Umjesto poginulog druga Pavla [Goranina], postavite druga Zariju Škerovića za polit[ičkog] komesara 27. [NOU] divizije.[107] Poslije ovoga, činimo i lične izmjene u pismu koje [vam] nosi Murat. Sastav politodjelâ, koji će od sada raditi u divizijskom opsjegu, jeste slijedeći:

Politodjel 17. [NOU] divizije: Vlado Rolović – rukovodilac, Savo Božović – kult[urno]-politički sektor, Stanojka Kruščić – omladinski rad, Tomaš Perović – pojačanje Politodjelu.

Politodjel 27. [NOU] div[izije]: Đuro Medenica, Čeda Minderović, Radenko Broćić, Olga Petričević.

Politodjel 16. [NOU] diviz[ije]: Arsenije Mijović, Milić Maksimović, Ljubica Stanimirović, Bogdan Perović.

Politodjel 36. [NOU] div[izije]: Marko Lakić, Petar Vujović, Mišo Radulović, Ljubica Đorđević.

Ovu reorganizaciju* izvršite odmah i obavijestite Stefana [Mitrovića],[108] a sve ostalo vidjećete iz pisma [CK KPJ][109] koje nosi drug Murat.

14. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-19/8-1.

---

* Reorganizaciju politodjela ovih divizija Titu je predložio organizacioni sekretar KPJ Aleksandar Ranković.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odobrenje za odlazak engleskih oficira može da traži samo šef misije* [koji se nalazi] kod nas.[110]

15. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-106/2.

---

* Riječ je o šefu Anglo-američke vojne misije Ficroju Maklejnu.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Iz Kaira javljaju pod hitno* da Nijemci ovih dana spremaju napad na otok Vis.[111] Budite budni i spremni, osobito noću i kod lošeg vremena.

15. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 13–20/2.

---

* Obavještenje je stiglo preko Ficroja Maklejna, šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

ANTIFAŠISTIČKOM VIJEĆU NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

U prilogu šaljem nacrt državnog grba, za koji treba Predsjedništvo AVNOJ-a čim prije da, prema priloženom obrascu, donese odluku o državnom grbu.

Grb se sastoji od pet buktinja, čiji se plamenovi sjedinjuju u jedan plamen obavijen klasjem i trakom s natpisom »Demokratska Federativna Jugoslavija«. Na vrhu grba iznad plamena nalazi se petokraka zvijezda.

Boje grba: plamen i zvijezda crveno, traka plava sa bijelim natpisom, klasje žuto.

Očekujem što skorije donošenje gornje odluke.[112]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

17. februar 1944.

Predsjednik
Nacionalnog komiteta
maršal Jugoslavije

Zbirka NKOJ, br. 1944/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Javite odmah da li se kuriri mogu probiti do nas uslijed velikog snijega i vojne situacije.*

Simo Mrđa je zarobljen kod [sela] Jezera prilikom borbi oko Jajca.[113]

Tražite ga [u razmjenu] iz Banje Luke.[114]

17. februar 1944.
[Drvar]

A-VII. k. 119/I.
reg. br. 1-109/2.

---

* Istog dana odgovoreno je pozitivno.

[SEKRETARIJATU BIROA OBLASNOG KOMITETA KP HRVATSKE ZA DALMACIJU]

Ostanite na Visu[115] dok se ne ukaže povoljnija mogućnost za prebacivanje i okupljanje rukovodstva[116] bilo na kopnu bilo u blizini [Štaba 8.] korpusa.*

D[oktoru] Smodlaki niko ne smije kršiti autoritet.[117] Vi ste napravili krupnu grešku što ste ga prebacili zajedno sa zbjegom.[118] Ne vjerujemo da bi on mogao dati neke izjave suprotne liniji Nac[ional-nog] komiteta [oslobođenja Jugoslavije].

Zbjeg [treba] potpuno odvajati od vojske i vojnih ustanova[119] i po tome se držati naših ranijih direktiva.

U vojnim bazama, jedinicama i ustanovama moraju postojati par[tijske] organizacije, a vi ih povezivati, a ne stvarati jedinstveno rukovodstvo.[120] Part[ijski] i ostali materijal vi ćete im redovno slati. Koordinaciju vojnih poslova neka vrši [Vojna] misija [Vrhovnog štaba NOV i POJ][121] preko [naših tamošnjih] vojnih komandi.

17. februar 1944.
[Drvar]

A-VI, k. 2072,
reg. br. 13-24 i 13-25/2.

---

* Štab se tada nalazio u selu Tičevu.

ŠTABU...*

Mnogi oficiri po štabovima i jedinicama upotrebljavaju se čak i za najsitnije i neugledne poslove. Isto tako mnogi oficiri sami ne paze na svoje dostojanstvo i ugled. Sve to krnji ugled našeg oficirskog kadra i vojske.

Naređujem da se s ovakvim postupcima i ponižavanjem našeg oficirskog kadra prestane, te da i sami oficiri paze na svoje dostojanstvo i ugled.

Za prestupe po ovome najstrože postupati.

Naređenje saopštiti svim oficirima uz potpis.

19. februar 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i PO
maršal Jugoslavije

Tito

A-VI, k. 15
reg. br. 3/1-1.

* Dostavljeno svim potčinjenim štabovima.

[ŠTABU] II KORPUSA [NOVJ]

Prvo: Druga [proleterska] i Peta [krajiška NOU] div[izija] krenuće uskoro ranije predviđenim pravcem. Sa obje div[izije] rukovodiće štab pete [krajiške NOU] div[izije], kome smo prepustili izbor trenutka polaska.[122]

Kosti* smo naredili da na sektor Kalinovik–Foča–Goražde uputi jednu svoju div[iziju]. Taj sektor je za nas važan, naročito u slučaju vjerovatnog savezničkog iskrcavanja na Jadran.[123] I vi morate obratiti pažnju k ovom sektoru. Zato je potrebno da sandžačke jedinice prime sektor Čajniče i povežu se s Kostinim jedinicama.[124]

Drugo: Šta je sa vašom Primorskom [operativnom] grupom, njenim štabom, jedinicama, dejstvom itd?[125]

19. februar 1944.
[Drvar]

A-VI, k. 394,
reg. br. 4-41 i 4 – 42/2.

---

* General-major Kosta Nađ je tada bio komandant 3. korpusa NOVJ.

ŠTABU III KORPUSA NOVJ

Jedinice Pete [krajiške NOU] divizije uskoro će krenuti ranije predviđenim pravcem.

Ranije predviđene [vaše] jedinice uputite na sektor Kalinovik – Foča – Goražde, približujući se u Sandžaku snagama Drugog korpusa [NOVJ].[126]

Napominjemo vam da je sektor Kalinovika za nas vrlo važan u vezi s vjerovatnim savezničkim iskrcavanjem na Jadran. Sem toga, postoje mogućnosti dejstva ka Trnovu i Sarajevskom polju, a preko Uloga povezivanje sa herceg[ovačkim] snagama.[127] Uslovi za mobilizaciju su dobri jer muslimanska milicija prelazi na našu stranu. Sa tog sektora može se dejstvovati na [željezničku] prugu Pale – Sarajevo. Diviziji na tom sektoru trebate dati jednu radio-stanicu.

19. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2 – 20/8 – 1.

[ŠTABU 2. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ]

Slažem se da Druga [proleterska] divizija odmah krene na toplički teren.[128] Peta [krajiška NOU] divizija mora sačekati dolazak delegacije[129] koja je već na putu dva dana i stići će za 10 dana do vas.[130] Javite da li ste dobili materijal od Saveznika.

Druga naša grupa [divizija] krenuće u Srbiju na proljeće, čim za to budu stvoreni uslovi.[131]

Mihailo* ima zadatak da pokrene čitav partijski i vojni aparat Srbije za hitnu mobilizaciju ljudstva, za formiranje novih jedinica i [stvaranje štabova]**.

*** G[lavni] š[tab] Srbije treba [popuniti]. Pitanje komandanta i načelnika [štaba ćemo] sporazumno riješiti čim vi stignete u Srbiju.

U Toplicu će se spustiti padobranom delegat V[rhovnog] š[taba] general-major Pavle Ilić,[132] on će zajedno s vama raditi na formiranju vojnih jedinica. Nastojaćemo da Saveznici u Srbiju pošalju što više oružja.

Ova direktiva važi i za Mihaila.

20. februar 1944.
[Drvar]

A-CK SKJ, zbirka Srbija II/179.

---

* Pseudonim dr Blagoja Neškovića, sekretara PK KPJ za Srbiju. On se tada nalazio u Štabu 2. proleterske divizije.

** U primljenom radiogramu je napisano: »stvaraće štabove.«

*** Pasus koji slijedi »dvije rečenice« je u primljenom radiogramu nejasan. Tamo je napisano:

»G.š. Srbije treba podnijeti pitanja komandanta i načelnika sporazumno riješiti čim vi stignete u Srbiju«.

Titu je prilikom autorizacije teksta skrenuta pažnja na ovo, pa je on tekst autorizovao ovakav kakav se ovdje objavljuje.

DNEVNA ZAPOVJEST POVODOM 26-GODIŠNJICE CRVENE ARMIJE*

Borci, komandiri, komandanti i politički komesari Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije!

Dvadeset trećeg februara herojska Crvena armija slavi 26-godišnjicu svoga osnivanja. Ovaj veliki dan radosno pozdravljaju svi porobljeni narodi Evrope i čitavo slobodoljubivo čovječanstvo. Ovaj veliki dan s velikom radošću pozdravljaju narodi Jugoslavije sa svojom Narodnooslobodilačkom vojskom i partizanskim odredima.

Veliki praznik Crvene armije pada baš u dan kada ona nanosi sve strašnije udarce njemačkim fašističkim osvajačima, kada njen pobjedonosni marš prema zapadu radosno odjekuje u srcima svih porobljenih naroda Evrope.

Borci, komandiri, komandanti i politički komesari! Kao što Crvenoj armiji ovaj veliki praznik daje novog poleta za još snažnije udarce protiv mrskih fašističkih osvajača koji su izvršili toliko zločina u miroljubivoj sovjetskoj zemlji, isto tako mora biti taj praznik i za vas dan novog podstreka za još nemilosrdniju borbu i još snažnije udarce protiv tih istih osvajača i njihovih domaćih slugu. Neka vam i dalje Crvena armija služi kao primjer herojstva i rodoljublja. Njena upornost i samopožrtvovanje nadahnjivali su vas u [svim] dosadašnjim bojevima i to vam je baš omogućilo da izdržite sve dosadašnje teškoće u nejednakoj i krvavoj borbi za slobodu naroda Jugoslavije. Dokažite u ovim posljednjim odlučnim borbama da ste dostojni saborci svoje velike saveznice – herojske Crvene armije.

Naprijed u borbu do potpunog uništenja svih neprijatelja naših naroda!

Da živi 26-godišnjica osnivanja herojske Crvene armije!

Da živi nepobjedivi bedem čovječanstva – Sovjetski Savez!

Da živi genijalni organizator i vojskovođa herojske Crvene armije – maršal Sovjetskog Saveza Staljin!

21. februar 1944.

Maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 408, reg. br. 7/4.

---

* Objavljeno preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« 23. februara 1944. u 62. emisiji.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOV I POJ]*

Najhitnije uputite u Štab V korpusa [NOVJ] sve vazduhoplovno, tenkovsko i šofersko osoblje, bez obzira na kom se položaju nalazi. Od ovog ljudstva, izuzev najnužnijeg broja šofera, ne smijete nikoga zadržati. One koji se nalaze na putu za Italiju vratite natrag u Štab V korpusa [NOVJ].

Povežite se sa domobranstvom i nastojte da izvučete što veći broj navedenih stručnjaka, koje stalno šaljite u V korpus. Ljudstvo će ići na izobrazbu i primanje materijala u Sovjetski Savez.

21. februar 1944.
[Drvar]

A-VI, k. 119/I,
reg. br. 1 – 119/2.

[ŠTABU] II KORPUSA [NOVJ]

S obzirom na veličinu i rasparčanost terena [vašeg] operacijskog prostora], perspektivu razvoja vojske, povoljnu političku situaciju, vjerovatne zadatke operativnih grupa, jači starješinski uticaj i bržu mobilizaciju, predlažemo vam da u zahvatu Lima formirate III diviziju,[133] koja bi imala dvije sandžačke i jednu crnogorsku brigadu.[134] Politički je dobro da i ta oblast formira diviziju.

Na sektoru Nikšić – Podgorica bila bi III [crnogorska NOU] diviz[ija]. Od dvije crnogor[ske] brigade u [Crnogorskom] primorju već [je] formirana Primorska [operativna] grupa, od koje, ako ima uslova, formirati diviziju.[135] Znamo da imate mladih brigada, ali [vašim] jačim neposrednim uticajem brzo će se izgraditi.

Pošto su divizije poprimale [određene] operativne sektore, popunite brigade odredskim snagama, a [partizanske] odrede svedite na najnužniji broj [boraca]. Nužno je i da pravilno formirate Korpusnu vojnu oblast.

Dakle, [imaćete] četiri [operavitno] određena sektora[136] i četiri samostalne komandne grupe – divizije. U protivnom, vas bi događaji tjerali da od slučaja do slučaja formirate komandovanje, što bi bilo vrlo štetno.

Ovo bi bila vaša završna, globalna formacija, unutar koje biste popunjavali i razvijali jedinice. Napominjeno da će vam ovakva podjela komandovanja dati najbolje vojničke rezultate, jer će mladi štabovi razviti punu inicijativu. Sve četiri grupe povežite radio-vezom. Izvijestite nas o ovome.[137]

21. februar 1944.
[Drvar]

A VII, k. 394, reg. br. 4-43/2.

VRHOVNOM KOMANDANTU CRVENE ARMIJE MARŠALU STALJINU

U ime boraca, komandira i političkih radnika viteške Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije čestitam slavnoj bratskoj Crvenoj armiji njenu 26-godišnjicu i želim joj da je obilježi još većim pobjedama na slavu i za sreću velike sovjetske otadžbine, na slavu i za sreću slobodoljubivih naroda svega svijeta.

Naši borci – borci za slobodu i bratstvo jugoslovenskih naroda — uvijek su bili svjesni da je otadžbinski rat Sovjetskog Saveza istovremeno i borba za oslobođenje svih porobljenih zemalja. Oni su bili svjesni da im sveta dužnost prema domovini nalaže da se bore rame uz rame s Crvenom armijom. Oni su osjećali svu veličinu časti i odgovornosti što se bore zajedno s vojskom koju vodi veliki Staljin. Oni su najžešće nasrtali na njemačke razbojnike kad su ovi odlazili na istočni front ili se vraćali otuda. Priznanja sovjetskog naroda i njegove vojske našoj borbi protiv njemačkih fašista – to su nam bila najdraža priznanja.

U ovim velikim danima odlučnih bojeva za konačnu pobjedu nad našim zajedničkim neprijateljem, uvjeravamo vas da ćemo još istrajnije i još odlučnije vršiti svoju dužnost saveznika, oslobađajući svoju braću od njemačkih otimača i izdajnika naroda Jugoslavije.

Živjela slavna nepobjediva Crvena armija!
Živjela 26-godišnjica crvene armije!
Živio vrhovni komandant Crvene armije,
maršal Sovjetskog Saveza Staljin!*

[22. februar 1944,
Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Tito

(A-VII, k. CŠ I, reg. br. 8/1, časopis »Nova Jugoslavija« br. 2 od 15. marta 1944, str. 11).

---

* Odgovarajući na ovaj Titov pozdrav, Staljin mu je uputio slijedeći radiogram:

Vrhovnom komandantu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije maršalu Titu.

Zahvaljujem Vam na vašim srdačnim čestitkama povodom 26-godišnjice Crvene armije.

Herojska borba bratskog jugoslovenskog naroda i njegove slavne Narodnooslobodilačke vojske protiv njemačkih osvajača izaziva duboke simpatije naroda Sovjetskog Saveza i služi kao primjer koji nadahnjuje sve porobljene narode Evrope.

Želim i daljne uspjehe jugoslovenskim rodoljubima koji se pod Vašim rukovodstvom slavno bore za oslobođenje svoje domovine.

7-III-1944. J. Staljin«.

A-VII, k. CŠI,
reg. br. 8/1.

[PROTEST PROTIV PROGANJANJA JUGOSLOVENSKIH OFICIRA I VOJNIKA U KAIRU*]

Odlučno protestujem zbog gonjenja jug[oslovenskih] oficira i vojnika u Kairu koji su izrazili želju da stupe u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije i da se bore za oslobođenje svoje domovine. Jugoslovenska vlada u Kairu nema prava da spriječava građane Jugoslavije da se bore za oslobođenje svoje domovine.

Pozivam sve oficire, podoficire i vojnike koji žele i koji su spremni za borbu da odmah traže povratak u domovinu i da stupe u redove Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Tražim da se oslobode svi oficiri, podoficiri i vojnici koji su zatvoreni u logorima u Kairu i u drugim mjestima.[138]

[22.] februar 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 25/A,
reg. br. 39/4.

* Objavljeno preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« 24. februara 1944. u 63. emisiji.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Do sada nisam dobio nikakav materijal od CK Bugarske. S Makedonijom je veza prekinuta već nekoliko dana i ništa nam nije poznato gdje se nalazi Ivanov s drugovima.*

Valter

A-CK SKJ, Fond CK KPJ — RI. 1944/25.

Prevod s ruskog

* O kretanju Blagoja Ivanova Koste i njegove grupe vid. u nap. 6.

[POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SRBIJU]

Dajte konačno predlog za štab III srpske [NOU brigade].[139]

Naše je mišljenje da Marković ostane načelnik G[lavnog] š[taba NOV i PO] Srbije.[140]

22. februar 1944.
[Drvar]

A-CK SKJ, Zbrika Srbija, II/179.

ZA IVANA [GEORGI DIMITROVA]

Danas u 12,30 [časova] doputovala je Sovjetska vojna misija u [Bosanski] Petrovac.[141] Sutra će biti kod nas u Štabu.

23. febuar 1944. Tito
[Drvar]

A CK SKJ, Fond CK-KPJ KI, 1944/29. *Prevod s ruskog*

[NAREDBA O STRUKTURI KORPUSNE VOJNE OBLASTI I O ZADACIMA NJENIH ORGANA I SLUŽBI]

Radi efikasnijeg komandovanja, učvršćenja i bolje povezanosti u radu, Vrhovni štab NOV i POJ propisao je 8. II 1944. god. novu organizaciju i strukturu štabova korpusa.*

1. Ovom formacijom prenosi se rukovođenje i odgovornost za cjelokupnu vojnu službu na štabove korpusa.

2. Poslovi štaba korpusa dijele se na dvije glavne grupe: operativni dio štaba, s poslovima koji se tiču neposredno trupa i komandovanja njima, i korpusna vojna oblast, koja obuhvata sve vojne službe na teritoriji korpusa.

3. U pogledu nadležnosti operativnog dijela važe dosadašnji propis i naredbe Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Operativni dio štaba ima odsjeke: operativni, za vezu, obavještajni, za naoružanje, trupnu intendanturu, trupni sanitet vojni sud koji se neposredno odnose na trupe. Naredbom je predviđeno koja lica iz štaba rukuju ovim odjsecima.

4. Štab korpusa stavlja pod komandu svoje korpusne vojne oblasti sve druge vojne službe na teritoriji korpusa. Korpusna vojna oblast ima svoj štambilj (npr.: Vojna oblast V korpusa). Korpusnu vojnu oblast potpisuje komandant korpusa ili zamjenik komandanta.

Prema tome, nadležnosti svih ranijih vojnih oblasti u pozadini na teritoriji korpusa prenose se na štab korpusa i ukidaju se sve ranije naredbe o organizaciji vojnih vlasti u pozadini.

5. Odsjeci korpusne vojne oblasti:

A) *Odsjek za mobilizaciju.* Organizuje, kontroliše i rukovodi cjelokupnom mobilizacijom (ljudstva, tegleće i tovarne stoke i prevoznih sredstava (za boračke jedinice: vodi mobilizacijske spiskove i evidenciju ljudstva, njihov raspored, službu i vojničko stanje jedinica (zdravi, nesposobni za borbu, sposobni za rad, invalidi, ranjeni, poginuli, ljudi na službama i u neboračkim jedinicama itd.).

b) *Odsjek za saobraćaj.* Vodi sve poslove koji se tiču održavanja i regulisanja saobraćaja i saobraćajnih komunikacija, transporta vojske, vojnog materijala, hrane i opreme, transporta ranjenika i bolesnika, veze (telefon, telegraf, pošta), tehničkih radova za vojne

---

* Više o toj naredbi Vrhovnog štaba vidi na str. 13–14, a o datumu kad ju je Tito napisao u nap. 38.

svrhe i organizovanja vojnih radionica (kovačkih, kolarskih, stolarskih, sedlarskih, za izradu samara itd.: nadzor nad njima vodi Ekonomski odsjek VŠ). Vodi evidenciju o transportnom kapacitetu na teritoriji korpusa (željeznice, kola s volovskom i konjskom zapregom, tovarni konji, motorna vozila itd.). Provođenje mjera saglašava s nadležnim civilnim vlastima, uzimajući u ozbir prvenstvo za podmirenje vojnih potreba.

Za obezbjeđenje izvođenja tehničkih radova za potrebe vojske (barake, zgrade, željeznice, putevi), odsjek za saobraćaj vodiće evidenciju raspoloživog materijala na teritoriji korpusa, vršiti raspodjelu prema potrebama pojedinih komandi područja i prikupljaće sredstva (gvožđe, građu, alat, dijelove mašina, materijal uopšte) u svoj magacin.

C) *Ekonomski odsjek.* O svakodnevnoj ishrani brine se intendantura pri operativnom dijelu štaba korpusa, dok ekonomski odsjek korpusne vojne oblasti preuzima na sebe organizaciju svih ekonomskih mjera i službi na teritoriji korpusa koje se tiču snabdijevanja vojske (stalne nabavke i snabdijevanja, magacioniranje hrane, evidencija pravilne raspodjele hrane i spreme, radionice, fabrike, vojna industrija, proizvodnja). Preduzima mjere i razvija vojnu proizvodnju. Sadejstvuje i pruža pomoć narodnooslobodilačkim odborima pri obradi zemlje za sjetvu i pri zbiranju ljetine. Vodi evidenciju nad količinama hrane i vojne spreme na teritoriji korpusa i sprovodi raspodjelu za potrebe korpusa. Stara se o ishrani prolazećih trupa, bilo iz magacina, bilo s terena, za sve vrijeme njihovog boravka. Vodi statistiku o privrednom kapacitetu korpusne vojne oblasti, kao i o državnim i napuštenim imanjima narodnih neprijatelja koja se iskorišćavaju za vojne potrebe.

Štab korpusa dužan je da saobrazi rad trupne intendanture i ekonomskog odsjeka korpusne vojne oblasti naredbama i uputama Vrhovnog štaba (njegovog Ekonomskog odjeljenja), koji vodi opštu politiku snabdijevanja i raspodjele. Štab korpusa će podnositi Vrhovnom štabu redovne mjesečne izvještaje o ekonomskom stanju korpusne vojne oblasti i trupne intendanture i davati stalan i tačan uvid o svim količinama hrane i spreme.

D) *Sanitetski odsjek.* Rukovodi i organizuje vojnu sanitetsku službu na teritoriji korpusne vojne oblasti. Sprovodi mjere za borbu protiv zaraznih bolesti organizacijom potrebnih službi i ustanova za to, sprovodi mjere i odgovoran je za organizaciju, rukovođenje i nadzor nad stalnim bolnicama na teritoriji korpusne vojne oblasti. Obezbjeđuje i njima sav potrebni personal i pravilnu službu. Pruža pomoć prolaznim trupama, bolnicama i tansportima ranjenika i bolesnika. Obavezan je da organizuje medicinsku službu za sve zaposleno osoblje u ustanovama komandi područja, komandi mjesta, partizanskih straža, kao i za prolazeće borce, a ukoliko je potrebno i

za prolazeće trupe. Koordinira vojnu zdravstvenu službu sa zdravstvenom službom civilnog saniteta.

E) *Odsjek za zaštitu naroda.* Pri komandi područja odsjek za zaštitu naroda korpusne vojne oblasti postavlja svog punomoćnika i potreban broj pomoćnika, koji stoje direktno pod njegovom kontrolom i njemu odgovaraju za svoj rad. Punomoćnik za zaštitu naroda rukovodi, u okviru svoje nadležnosti, radom na čitavom području.

F) *Vojni sud.* O organizaciji i funkciji istog izdaće se posebna uredba.*

6. Štab korpusa obavezan je da podnosi Vrhovnom štabu odnosno GŠ svakog mjeseca izvještaje o radu svih svojih odsjeka. U pogledu podnošenja mjesečnog operativnog izjveštaja izdaće se posebni uputi.

7. Sve poslove korpusne vojne oblasti štab korpusa sprovodi preko neposredno potčinjenih mu izvršnih organa korpusne vojne oblasti: komandi područja, komandi mjesta i partizanskih straža.

8. Komandu područja čine: komandant područja, politički komesar i zamjenik komandanta područja. Oni odgovaraju za sve vojne poslove na teritoriji područne vojne oblasti i sprovode sve mjere i naređenja svoga štaba korpusa.

Komandanta i političkog komesara postavlja štab korpusa.

A) Komandant je nosilac vojne vlasti na područnoj vojnoj oblasti. On izdaje naređenja, rukovodi i odgovoran je za sve vojne poslove na teritoriji komande područja.

Komandant i politički komesar vode nadzor i kontrolu za pravovremeno i pravilno obavljanje cjelokupnog rada komande područja i njenih organa. Vode računa da sve naredbe i rad komande područja budu u duhu opštih propisa i naredbi Vrhovnog štaba NOV i POJ i sprovođenje saobrazno naređenjima štaba korpusa.

b) Politički komesar sprovodi opštepolitički, propagandni i prosjvetni rad među ljudstvom i ustanovama dotičnog područja i organizuje na istom redovno obavještavanje o borbama Narodnooslobodilačke vojske i događajima u svijetu.

Dužan je da vaspitava i politički podiže ljudstvo u svim ustanovama područja i da vodi pravilnu politiku kadrova. Dužan je da koordinira sve službe vojnih [vlasti] sa civilnim vlastima na teritoriji područja u interesu vojske i naroda, za ostvarenje ciljeva narodnooslobodilačke borbe.

c) Zamjenik komandanta pomaže u radu komandanta područja i u njegovom odsustvu ga zamjenjuje.

Komandant i politički komesar potpisuju sve naredbe, odluke i akta.

---

* Uredbu o vojnim sudovima Tito je propisao 4. maja 1944. Više o tome vidi. u tomu 20.

Komanda područja ima svoj štambilj, koji čuvaju komandant i politički komesar. Štambilj ima tekst dotičnog područja (npr. Komanda Drvarskog vojnog područja).

Za obavljanje poslova na teritoriji komande područja štab korpusa postavlja u komandi područja, na predlog komande područja, referente i to:

a) mobilizacijskog oficira, koji je ujedno i zamjenik komandanta područja:

b) saobraćajnog oficira;

c) intendantskog oficira;

d) referenta saniteta;

e) opunomoćenika za zaštitu naroda.

Referenti svakoga dana o svom radu zajednički podnose usmeni raport komandantu i političkom komesaru područja i primaju upute i naređenja za svoj rad.

Pored administrativnih poslova, referenti će proučavati stanje na teritoriji područja i podnositi komandi područja predloge po pojedinim pitanjima s konkretnim mjerama za njihovo rješenje i pravilan rad.

9. Komande mjesta su podređeni izvršni organi komande područja, odnosno korpusa. Komandu mjesta čine: komandant, politički komesar i zamjenik komandanta. Za vršenje poslova u komandi mjesta komanda područja postavlja određen broj osoblja. Komandanta mjesta, političkog komesara i zamjenika komandanta, na predlog komande područja, postavlja štab korpusa.

U pogledu odgovornosti, za komandu mjesta važe iste odredbe kao i za komandu područja (vidi tačku 7).

Komande mjesta, odnosno komande područja na novooslobođenoj teritoriji postavlja štab korpusa pred neposrednim zauzimanjem nekog mjesta ili teritorije.

10. Partizanske straže su izvršni organi komandi mjesta. One imaju za dužnost obezbjeđenje svoga rejona i sprovođenje svih mjera predviđenih naredbama komande mjesta, odnosno komande područja.

Pored dužnosti u svome rejonu, partizanske straže vrše, po naredbi vojne komande, izviđačku službu i akcije na neoslobođenoj teritoriji.

Mjesto sjedišta i rejon partizanskih straža, uvođenje novih ili ukidanje postojećih određuje komanda područja na prijedlog komande mjesta i uz potvrdu štaba korpusa.

Svaka komanda mjesta obavezna je da formira u svome sjedištu partizansku stražu za dotično mjesto.

Jačina partizanskih straža zavisna je od veličine rejona i zadataka koje vrše.

Svaka partizanska straža ima političkog delegata, koga postavlja komanda mjesta.

Sve partizanske straže na teritoriji jedne komande mjesta sačinjavaju jednu vojničku jedinicu (jednu ili više četa), čiji je starješina komandant mjesta, a politički komesar – politički komesar komande mjesta. Sve partizanske straže na teritoriji jedne komande područja formiraju jednu vojničku jedinicu (jedan ili više bataljona), čiji je komandant – komandant područja, a politički komesar – politički komesar komande područja.

U slučaju pokreta ili napuštanja slobodne teritorije, partizanske straže jednoga područja, pod komandom komandanta i političkog komesara područja, pretvaraju se u terensku vojnu jedinicu, koja, po naređenju dotičnog korpusa, operiše bilo na svom terenu, bilo da se priključi jednoj od korpusnih vojnih jedinica.

Popunjavanje partizanskih straža i njihovo brojno povećanje vrši se putem mobilizacije, dobrovoljnim pristupom i prekomandovanjem ljudstva iz seoskih straža, koje stoje pod kontrolom partizanskih straža.

Odmah provedite naprijed izloženu organizaciju korpusa i sve potrebne mjere koje iz toga proističu.

23. februara 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-IZDG SR Slovenije, k. 12/II.

[POZDRAVNI GOVOR NA SVEČANOJ VEČERI POVODOM DOLASKA SOVJETSKE VOJNE MISIJE U VRHOVNI ŠTAB NOV I POJ]

Gospodine general-lajtnante,
gospodo oficiri Vojne misije Sovjetskog Saveza.[142]

U ime Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije ja vas pozdravljam kao predstavnike herojske Crvene armije, kao predstavnike naše slavom ovjenčane saveznice, koja nosi glavni teret ove džinovske borbe protiv zajedničkog nam neprijatelja.

Mi smo vas odavno očekivali. Naši narodi, naši borci, komandiri i politkomesari sa čežnjom su očekivali dan kada će vas vidjeti u svojoj sredini.

Kada su došli vojni predstavnici naše velike saveznice Engleske,[143] kada je došao gospodin general Maklejn, šef Vojne misije Velike Britanije i Sjedinjenih Država Amerike,[144] naša narodna vojska i naši narodi s velikim veseljem i toplo su ih primili. Sada, kada ste došli i vi, gospodo oficiri naše velike i drage saveznice – Crvene armije, možete po ovom narodnom oduševljenju i radosti vidjeti koliko ste nam dragi gosti.

Ova zajednička večera[145] predstavnika savezničkih armija – Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike i narodne vojske Jugoslavije imaće, uvjeren sam, veliki značaj za našu daljnju borbu. Uvjeren sam da će to još više učvrstiti međusobno povjerenje i doprinijeti bržem oslobođenju ne samo naše zemlje već i svih porobljenih naroda Evrope. Ja se nadam da ćete učiniti sve da se našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci materijalno pomogne da bi uspješnije mogla izvršiti svoje zadatke.

Dižem ovu čašu u vaše zdravlje i kličem:
Da živi herojska Crvena armija!
Da živi njen genijalni vođ maršal SSSR Staljin!
Da živi Sovjetska vojna misija!
Da žive naši veliki saveznici!

[24. februar 1944,
Drvar]

A-VII, k. 7,
reg. br. 5–1/10.

[ODGOVOR NA ZDRAVICE ŠEFOVA SOVJETSKE I BRITANSKE VOJNE MISIJE NA SVEČANOJ VEČERI ODRŽANOJ U DRVARU, 24. FEBRUARA 1944*]

Gospodo oficiri Engleske, Amerike i Sovjetskog Saveza!

Dozvolite da vam na završetku zahvalim na odzivu i na srdačnosti koja je ove večeri došla do izražaja između predstavnika savezničkih armija – Sovjetskog Saveza, Engleske, Amerike i Jugoslavije.

Zahvaljujem gospodinu generalu Maklejnu za njegove tople riječi priznanja našoj borbi i našoj narodnoj vojsci. Isto tako zahvaljujem gospodinu general-latjnantu Kornjejevu za njegov srdačan pozdrav. Ova zajednička večer, gospodo oficiri, jeste još jedan dokaz više da su savezničke veze čvrste, da se one sve više produbljuju na sreću svih porobljenih naroda Evrope, koji još stenju pod fašističkim jarmom. Ja sam uvjeren da će vaš boravak ovdje imati silnog odjeka u našoj porobljenoj, ali nepokorenoj zemlji. Ove veze koje se danas stvaraju među savezničkim zemljama na bojnom polju jesu sigurna garantija ne samo za pobjedu nad mrskim fašističkim osvajačima već i za poslijeratno međusobno prijateljstvo i povjerenje. Naša zajednička krv, koja se lije i spaja nas na svim bojištima, jeste čvrst temelj na kome će nastati srećnija budućnost za sve porobljene narode Evrope i sve slobodoljubive narode.

Časopis »Nova Jugoslavija«, br. 1 od 1. III 1944, str. 16.

* Vid. nap. 145.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Budite kraći i koncizniji u radio-saobraćaju.[146]

Iz dosadašnjih postavljenja i unapređenja izvedite kriterijum, i pri tome ispravite greške koje su [vam] se u ovome potkrale.[147]

24. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-122/2.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Ne treba vršiti desant na tako utvrđena mjesta zbog velikih gubitaka. Borci gube povjerenje u takve pothvate.[148]

Odobravam postavljanje Renčelja za načelnika.[149]

Sve što treba [popularisati] javljajte [nama] za »Sl[obodnu] Jugoslaviju«.[150]

24. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8–3/2.

ZA MIHAILA [DR BLAGOJA NEŠKOVIĆA]

Nisi nam još poslao tražene podatke o kadrovima oko vašeg G[lavnog] š[taba] i oko P[okrajinskog] k[omiteta KPJ]*.

Šta je sa drugovima iz grupe Srbine?** Javite šta je sa Ljubinkom i zašto je otišla za C[rnu] Goru.[151]

Politodjel iz V [krajiške NOU] divizije neka ostane u J[užno] mor[avskoj NO brigadi],[152] bez obzira na divizijski politodjel [II proleterske divizije].

25. februar 1944.
[Drvar]

A-CK SKJ, Zbirka Srbija II/179.

---

* Više o ovome vid. u nap. 43.

** Riječ je o Srbi Josipoviću, Milosavu Milosavljeviću, Savu Drljeviću, Nikoli Ljubičiću, Ratku Sofijaniću i Savi Radojičiću. Njih je Vrhovni štab NOV i POJ uputio za pojačanje rukovodećeg vojnog i političkog kadra u Srbiji. Tada su se kretali za Štabom 2. proleterske divizije i njenim brigadama.

[ŠTABU] II KORPUS[A NOVJ]

Potvrđujemo [vaš predlog] za komandanta [novoformirane divizije u Sandžaku] Žarka Vidovića, za komesara Mila Jovićevića, za načelnika [štaba] Rada Kneževića.

Broj divizije biće: 37.

Politodjel Treće sandžačke [proleterske brigade] neka ostane za tu diviziju.[153]

Jakića* imamo za drugu kombinaciju. Za sada neka radi po stvarima korpusne vojne oblasti u Sandžaku.

Orjenski bataljon kreće iz Drvara.[154]

Primorca** unapređujemo u [čin] general-majora.

25. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4-46/2.

---

* Velimir Jakić je tada bio komandant Glavnog štaba NOV i PO Sandžaka.
** Pukovnik Rudolf Primorac je tada bio načelnik štaba 2. korpusa NOVJ.

ZA [MILUTINA] MORAČU I MIHAILA [dr BLAGOJA NEŠKOVIĆA]

Kod vas će stići delegat V[rhovnog] š[taba NOV i POJ] general-major Pavle Ilić sa grupom drugova koji će svi skupa s vama krenuti dalje.* Sa njima će doći i jedan član Sovjetske vojne misije pri V[rhovnom] š[tabu NOV i POJ].** Prema tome, II i V divizija moraju pričekati dok oni stignu.

Hitno javite da li je G[lavni] š[tab] NOV i PO za Srbiju primio našu šifru.[155]

25. februar 1944.
[Drvar]

A-CK SKJ, Zbirka, Srbija II/179.

---

* Više o grupi P. Ilića vid. u nap. 132.
** Riječ je o Šterju Atanasovu (Viktoru Georgijevu)

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Otvorite art[iljerijsku] školu.[156] Neka vam Miloje [Milojević] pošalje nešto ljudstva [za nju].[157]

27. februar 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8–10/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Kod ofanzive primijenite brzo manevrisanje.[158] Tačno javite gdje je 14. [NO] divizija.[159] Najbolje [je] da se ona [osloni]* na Zagorje.

Ako vam nisu potrebni [kapetani]** Radulović[160] i [još] nekoliko aktivnih oficira [bivše jugoslovenske vojske] sa dobrim karakteristikama, pošaljite [nam] ih.

28. februar 1944.
[Drvar]

A-IZDG SR Slovenije, k. 41/II

* U primljenom radiogramu na ovom mjestu stoji »bslo-i«.
** U primljenom radiogramu stoji: »u one – an«.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Do sada Englezi nisu dali nikakav vojni materijal za bugarske partizane. Naš delegat u Makedoniji* prije 14 dana označio je mjesto za izbacivanje materijala bugarskim partizanima, ali od tada je prekinuta veza s Makedonijom.

Georgijev [Šterju Atanasov] je otišao u pravcu južne Srbije s delegatom Vrhovnog štaba general-majorom P. Ilićem.[161] Mi tamo šaljemo dvije divizije.[162]

29. februar 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ -KI, br. 1944/35. *Prevod s ruskog*

---

* S. Vukmanović Tempo.

NARODNOOSLOBODILAČKOM ODBORU I[STOČNE] BOSNE*

Ako se za prehranu vojske ne bi uzimalo od naroda, da li bi se stanovništvo na vašoj slobodnoj teritoriji moglo prehraniti bez pomoći do ovogodišnje žetve?

Ako ne bi, kolika bi pomoć bila nužna?

Koliki je broj stanovnika kojima je nužna pomoć?

29. februar 1944. Nacionalni komitet
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-21/8-1.

---

* Radiogram je Tito poslao svim izvršnim odborima zemaljskih antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja, Izvršnom odboru Osvobodilne fronte Slovenije i izvršnim odborima oblasnih narodnooslobodilačkih odbora.

ZNAČAJ ODLUKA AVNOJ-a ZA DALJI RAZVOJ NAŠE BORBE I STVARANJE FEDERATIVNE DRŽAVNE ZAJEDNICE*

Među najveće uspjehe koje su narodi Jugoslavije postigli u toku ovog oslobodilačkog rata spadaju, bez sumnje, odluke Drugog zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.** One znače čitavu prekretnicu u procesu ove oslobodilačke borbe. Udareni su prvi temelji za izgradnju jedne nove, srećnije Jugoslavije s pravednijim uređenjem, koje garantuje našim napaćenim narodima bolju i srećniju budućnost; uređenjem koje počiva na nacionalnoj ravnopravnosti, bratskoj slozi i socijalnoj pravednosti. Te su odluke izraz težnji svih naših naroda i zato ih s tolikim oduševljenjem pozdravlja ogromna većina svih naroda Jugoslavije.

Odjek tih odluka u čitavoj zemlji i inostranstvu je ogroman. U samoj zemlji te odluke su: prvo — samo učvrstile duboku vjeru onih koji se bore u ovoj neravnoj borbi za svoju slobodu i ravnopravnost, da natčovječanski napori i žrtve dati u ovoj borbi nisu bili uzaludni; drugo — svima onima kojima je bila neizvjesna sutrašnjica, a plašili su se prošlosti, data je jasna perspektiva i određen cilj, kome, bez kolebanja, treba da doprinesu svoj dio u ovoj teškoj borbi; treće – svima kolebljivcima i špekulantima, koji su stajali po strani i čekali zgodan momenat da vide čija će strana prevagnuti, ove odluke oduzele su dalju mogućnost izgovaranja da »još nije vrijeme«, oni su prisiljeni da se opredijele: ili — ili, s narodom ili protiv njega; četvrto — ove historijske odluke su najmoćnije oružje, kako protiv okupatora tako i protiv svakovrsnih izdajnika i reakcionara, koji su se dosad bacali klevetama na narodnooslobodilački pokret nazivajući ga čisto komunističkim itd.

Ovi posljednji su se brzo opredijelili. Većina njih našla se na istoj liniji s okupatorima. Izbjeglička jugoslovenska vlada zauzela je otvoreno neprijateljski stav. Reakcionari i vrhovi nekih bivših partija u zemlji silno su se uzbudili i počeli su u zemlji tako i u inostranstvu, ne obazirući se na političko-partijsku pripadnost. Oni potajno šuruju s okupatorom ne bi li pomoću njega zaustavili nekako ovaj historijski točak. Okupatorske sluge – Nedić, Pavelić, kao i Draža Mihailović –

---

* Tito je napisao ovaj članak krajem februara 1944. Prvi put je objavljen u časopisu »Nova Jugoslavija«, br. 1, od 1. marta 1944, str. 1–4. Odatle je preštampavan.

** Odluke su objavljene u *Prilozima* 17. toma.

nastoje svim silama da pomoću okupatora izvrše nasilnu mobilizaciju i zajedničkom oružanom silom spriječe narode Jugoslavije da ostvare svoje velike zamisli. Sam okupator trudi se veoma marljivo da sav taj zločinački rad domaćih izdajnika i reakcionara iskoristi u svoje svrhe ne bi li kako produžio svoj život. Na jednoj strani — on izdajniku Nediću milostivo nudi istočnu Bosnu i Crnu Goru za nekoliko desetina hiljada srpskih vojnika, koji bi trebalo da zamijene Nijemce u borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske. Muslimanima u Bosni obećava autonomiju. Pavelićevim ustašama Boku kotorsku, Hercegovinu i ostali dio Bosne. Jednom riječju, nastala je čitava zbrka, koja je, s druge strane, već izazvala međusobne sukobe između »velikosrbina« Nedića i »velikohrvata« Pavelića. Muslimanskim reakcionarima takođe nije razumljivo kako se njihova autonomija može poklapati s podjelom Bosne između Pavelića i Nedića. No, baš zbog ovih švapskih gluposti, naši narodi ne treba mnogo da se boje od »ujedinjene« reakcionarne izdajničke klike Beograda i Zagreba.

Riješenja* koja su predstavnici naroda Jugoslavije doneli na Drugom zasijedanju AVNOJ-a o budućem uređenju Jugoslavije naišla su u svim demokratskim savezničkim zemljama na simpatije i jednodušno odobravanje. Te odluke zabilježene su u inostranoj demokratskoj štampi i na radiju kao jedan od najvažnijih događaja u posljednje vrijeme. Drugačije i nije moglo biti. Ovaj rat je suviše surova škola ne samo za političare nego i za svakog prosječnog čovjeka, ne samo u našoj zemlji nego i u svim savezničkim zemljama, koje danas, sasvim pravilno, mjere životnu sposobnost jednog naroda i njegovu sposobnost da sam sobom upravlja — njegovom upornošću u borbi protiv njemačko-fašističkih okupatora.

Ali mi danas ne možemo da se zaustavimo samo na konstatacijama da su ove odluke naišle na povoljan odjek u zemljama inostranstva. Narodna predstavništva — AVNOJ, Prezidijum** AVNOJ-a i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije primila su na sebe ogromnu odgovornost pred našim narodima, odgovornost za svoj rad. To se naročito tiče Nacionalnog komiteta kao izvršnog organa narodne vlasti. Jasno je da Nacionalni komitet mora da vrši svoju dužnost pod najtežim uslovima, pošto postoji čitav niz raznih prepreka koje onemogućavaju pravilan razvoj njegovog rada u cjelini, kao i rada pojedinih povjereništava posebice. Ali stvar i jeste u tome da i pod ovim teškim okolnostima treba učiniti sve što se može da bi se na taj način opravdalo povjerenje koje narod ima u svoje predstavnike.

Prvi i najvažniji zadatak Nacionalnog komiteta u sadašnjem času jeste pitanje oslobođenja naše zemlje, i njegova pažnja mora biti

* Riječ je o odlukama.

** Zvanični naziv je bio: Predsjedništvo.

uglavnom usmjerena u tom pravcu. Glavni teret nosi na svojim plećima naša Narodnooslobodilačka vojska. Prema tome: sve za front sve za pobjedu — ostaje još uvijek vodeća parola. Pitanje prehrane i uopće snabdijevanja vojske, to je jedan od najvažnijih problema od kojih zavisi uspjeh naše dalje borbe. Nacionalni komitet treba da posveti ovome maksimum svoje pažnje. Izvori potrebnih sredstava nalaze se u samom narodu i narod ta sredstva rado daje. Ali teret treba podijeliti podjednako, i zato je potrebno izvršiti takvu organizaciju sabiranja sredstava da pojedini krajevi i sela ne budu pogođeni suviše mnogo. Treba se pobrinuti već sada i naći načina kako da se pomogne našim seljacima na oslobođenoj teritoriji sjemenom i radnom snagom da bi se zasijalo što više zemljine površine. Osim toga, treba tražiti nove izvore snabdijevanja, jer se rat, već tri godine, vodi uglavnom na teret najsiromašnijeg dijela našeg naroda u najpasivnijim krajevima, koji nije više kadar ni da prehranjuje samog sebe. Ti izvori, razumije se, mogli bi doći samo iz inostranstva. Savezničke zemlje su obećale da nam daju takvu pomoć. Ali Nacionalni komitet mora preduzeti organizacione mjere da bi se ta pomoć brzo i pravilno raspodijelila čim budu stvorene mogućnosti da ona dođe. Treba prikupiti statističke podatke o stanju pojedinih porodica, o broju grla stoke, o količini zasijane zemlje, o broju duša kojima treba puna ili djelimična pomoć itd.

U Bosni i Hercegovini, u Crnoj Gori, u Lici, u Srbiji, u Makedoniji, Hrvatskoj, Dalmaciji, Sloveniji, Vojvodini popaljene su stotine i stotine kuća* čija su zgarišta obrasla travom, a stanovništvo živi u zemunicama i raznim stajama, što je veoma opasno zbog širenja zaraznih i drugih bolesti. Ovdje je potrebna hitna pomoć koliko dopuštaju današnje prilike u kojima se nalazimo. Treba smjesta dati inicijativu i pomoć da seljaci grade drvene stanove. Treba odrediti šumske predjele gdje će se planski sjeći građa; treba se pobrinuti za eksere i slično, jer to seljaci nisu kadri da nabave, a bez toga se graditi ne može.

Kao što smo vidjeli, naš narod živi u strašnim higijenskim prilikama, pa je potrebno da se preduzmu najhitnije mjere kako bi se narod sačuvao od zaraznih i drugih bolesti.

Na čitavoj oslobođenoj teritoriji, i gdje god je to moguće, treba odmah organizovati redovnu školsku obuku za djecu. Radi toga se moramo na vrijeme pobrinuti za učitelje, udžbenike, prostorije i dr.

Većina članova Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije imala je priliku da se u toku ove teške oslobodilačke borbe na licu mjesta upozna sa svom bijedom našeg stanovništva. Uzročnik te bijede nije samo okupator već i dvadesetogodišnje haračenje raznih

---

* Poslije završetka rata popisom je utvrđeno da su u Jugoslaviji okupatori spalili, srušili ili teže oštetili 504.160 stambenih zgrada, odnosno 20,7% ukupnog predratnog broja zgrada.

protivnarodnih režima. Uzročnik te bijede je sistem vladavine korupcije i nasilja jedne organizirane šake odnarođenih profitera, željnih brzog bogaćenja na račun naroda. U Srbiji, Sandžaku, Bosni i Hercegovini, Lici, Crnoj Gori vidjeli smo kako narod živi u malenim tijesnim kolibama prljavim i nezdravim, često zajedno sa stokom. Vidjeli smo strahovite životne uslove, koji su nam nametali pitanje: pa kako je taj naš narod uopšte uspio da se održi u životu? Zašto je uopšte plaćao poreze i druge namete? Tu smo istovremeno nalazili i odgovor zašto se taj narod bori danas tako uporno za svoju slobodu. Taj je odgovor da se narod ne bori za onu bivšu maćehinsku Jugoslaviju, već za novu Jugoslaviju, koja treba da mu osigura život dostojan čovjeka. Zato naš najsiromašniji dio naroda daje danas posljednju koricu kruha, zato on stoički trpi sve patnje ovog rata dobrovoljno; zato on daje svoju krv i živote. To nam je ujedno i odgovor zašto naši narodi mrze tako neodoljivom mržnjom sve ono što podsjeća na staro.

Treba posvetiti najveću pažnju činjenici da još i danas, kada većina našeg naroda podnosi najteže žrtve u borbi za svoju slobodu i bolju budućnost i kada napreže žrtve u borbi za svoju slobodu i bolju budućnost i kada napreže sve svoje snage da istjera okupatora iz svoje zemlje, postoji jedan dio Hrvata, Srba, Slovenaca, Muslimana, Crnogoraca, Arnauta itd., koji otvoreno služi okupatoru. U redovima Nijemaca, protiv naših naroda, bori se jedan dobar dio hrvatskih domobrana, slovenačkih domobranaca, bosansko-hercegovačkih Muslimana, srpskih četnika Draže Mihailovića i Nedićeve Državne straže, kosovskih Albanaca* crnogorskih, bosanskih i drugih četnika. Svi oni vrše najobičniju izdaju prema svojoj zemlji i narodu. Svi oni, ukoliko odmah ne prijeđu u redove NOV i POJ i svojom borbom ne operu sa sebe sramotu izdaje, biće stavljeni pred narodni sud i snosiće najteže posljedice za svoju izdaju. Historija našeg naroda će ih postaviti na sramotni stub i pokoljenja će ih spominjati s prezrenjem.

Svi oni koji budu i dalje služili okupatoru, ukoliko ih ne pogodi najteža narodna osuda, neće imati prava da učestvuju u budućem uređivanju naše državne zajednice. Takvi neće imati prava da se koriste plodovima ove veličanstvene oslobodilačke borbe.

Naša slavna Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi sastavljeni su na dobrovoljnoj bazi. Oni daju dobrovoljno svoju krv i svoje živote za bolju i srećniju budućnost svoje zemlje. Niko nema prava da traži od njih da i dalje sami snose sav teret ove teške borbe. Svi oni koji stoje po strani moraju putem mobilizacije biti pozvani da vrše svoju dužnost u redovima NOV i POJ. Ko se ne bi odazvao ovoj najčasnijoj dužnosti, s pravom će biti žigosan ne samo kao kukavica nego i kao izdajnik svoje domovine. Dati sve od sebe u ovoj teškoj i

* Riječ je o balistima.

krvavoj borbi u historiji naših naroda, to je dužnost svakog čestitog Srbina, Hrvata, Slovenca, Muslimana, Crnogorca, Makedonca i drugih.

U vezi s međunarodnim odnosima, svakog dana se pokazuje sve veća potreba da se što prije dođe do priznanja »de jure« Nacionalnog komiteta kao jedine zakonite vlade Jugoslavije. To imperativno traže interesi naših naroda, koji su već ionako dovoljno oštećeni izdajničkim radom jugoslovenske izbjegličke vlade.

Narodni novac koji je prije rata i za vrijeme rata deponiran u savezničkim zemljama, jugoslovenska izbjeglička vlada nemilosrdno rasipa u svoje lične svrhe i u svrhe finansiranja izdajničkih četnika u zemlji. Ovdje dolazi do apsurda i činjenica da jedna neodgovorna izdajnička vlada iskorišćava ranije postojeće ugovore i obaveze saveznika da – iako bez ikakve veze sa svojom zemljom i narodom – može nesmetano da troši i upropašćava narodno dobro. Tako te izbjeglice vrše najobičniji kriminal u odnosu na narode Jugoslavije, kojima je baš danas najviše potreban taj novac za vođenje ovog teškog oslobodilačkog rata, i koji će sutra, kada se ova borba svrši, biti naročito potreban za obnovu naše razorene zemlje.

Izbjeglička vlada, koja kipi neodoljivom mržnjom prema narodima Jugoslavije koji su bez i protiv njene volje pošli u boj protiv svog zakletog neprijatelje, pokušava da gura svoje pristalice u razne međunarodne odbore, gdje oni, posve je vjerovatno, neće raditi u interesu naših naroda. Mi ne možemo biti ravnodušni prema tim činjenicama. Moramo preduzeti sve da se spase narodni novac, da u te odbore uđu predstavnici u koje će naši narodi imati povjerenja, tj. oni koje bude uputio Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije. U tom cilju potrebno je stalno apelirati na čestitu međunarodnu javnost i na Saveznike. Mi smatramo da narodi Jugoslavije, koji prinose tolike žrtve u ovoj borbi za zajedničku stvar, imaju pravo očekivati da će savezničke države što prije prekinuti veze s izdajničkom izbjegličkom vladom i omogućiti da naši narodi dođu do svoje imovine – da će Saveznici uspostaviti normalne odnose s Nacionalnim komitetom oslobođenja Jugoslavije.

Iako će se pitanje našeg unutarnjeg uređenja definitivno rješavati poslije oslobođenja zemlje od okupatora, ipak je danas potrebno preduzeti mnoge predradnje, koje su neophodne ne samo zato da bi se to pitanje lakše rješavalo poslije svršetka rata nego i zato što je to neophodno već danas radi uspješnijeg vođenja oslobodilačke borbe. Pitanje federacije poznato je mnogim građanima naše zemlje samo kao riječ federacija, koja predstavlja nešto bolje od stare Jugoslavije, a šta ona u stvari znači za našu zemlju u cjelini i za pojedine narode posebice, mnogima nije jasno. Uspješno objašnjavanje tog pojma ne može se ostvariti samo propagandom, ono mora biti potkrijepljeno praktičnim radom, odnosno rješavanjem, već danas, izvjesnih pitanja koja spadaju u domen federativnog uređenja.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije mora nastojati da sve one grane poslove unutrašnje uprave koje spadaju u domen jedne federalne jedinice već sada ne samo prepusti toj jedinici nego i da joj pomogne svojom inicijativom i organizacionim savjetima. S druge strane, Nacionalni komitet treba takođe da pazi da rukovodeći organi federalnih jedinica ne preuzimaju na sebe kompetencije koje spadaju u dužnost Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, odnosno centralnog organa Jugoslavije. Takvo razgraničenje može se vršiti već sada, u procesu ovog rata, ali pri tom treba paziti da se to radi veoma pažljivo i s punim međusobnim sporazumijevanjem.

Iz nekih krajeva, kao na primjer iz Vojvodine i drugih, stižu nam često pitanja šta će biti s dotičnom pokrajinom. Hoće li i oni imati svoju autonomiju ili će pripadati nekoj drugoj federalnoj jedinici. Razumije se da su pitanja umjesna, da ona pokazuju koliko se naš narod u svim dijelovima naše zemlje interesuje za svoje uređenje, koje treba da mu donese sva ona prava što mu pripadaju. Na ovo pitanje mi danas možemo odgovoriti samo ovo: bez sumnje, Vojvodina će, kao i druge oblasti autonomije i pitanje kojoj će federalnoj jedinici dotična pokrajina biti pripojena zavisi od samog naroda, odnosno od njegovih predstavnika, kada se poslije rata bude rješavalo o definitivnom državnom uređenju.

To je samo jedan mali dio onih ogromnih zadataka koji stoje pred Nacionalnim komitetom oslobođenja Jugoslavije i pred organima svakog naroda posebice. No, bilo bi nepravilno očekivati da bi se ta pitanja mogla rješavati bez najveće pomoći ne samo narodnooslobodilačkih odbora i drugih narodnih organizacija već i čitavog naroda. Odgovornost AVNOJ-a i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije pred narodom je velika, ali ja sam uvjeren da će oni, uz pomoć naroda, moći da riješe sve zadatke, isto onako kao što su, uz pomoć svih rodoljubivih naroda Jugoslavije, naši herojski partizani i Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije mogli uspješno da vode ovu džinovsku oslobodilačku borbu.

[Kraj februara 1944, Tito
Drvar]

A-VII, k. CŠ 1, reg. br. 1/7.

IZVRŠNOM ODBORU ZAVNO[A] CRNE GORE I BOKE*

Odmah obrazujte Privrednu komisiju sa funkcijom pomoćnog organa pri [vašem] Izvršnom odboru i pri područnim vam NOO-ima, sa zadacima:

Prvo. Da organizuje obradu sve ziratne zemlje i zasijavanje žitaricom i usjevom koji odgovaraju zemljištu.

Drugo. Da organizuje obradu napuštene zemlje u korist NO fonda. Napuštenom zemljom smatrati onu čiji su vlasnici bili poubijani, ili su pobjegli kod neprijatelja, a nemaju nikog kod kuće.

Treće. Da na vrijeme izvrše mobilizaciju i pravilnu raspodjelu radne stoke: volova, konja i druge stoke sposobne za poljoprivredni rad.

Četvrto. Da se pobrine da poljoprivredne alatke: plugovi, ralice, drljače, motike, srpovi, kose i drugo budu na vrijeme osposobljeni i pravilno raspoređeni u ovogodišnjoj poljoprivrednoj kampanji.

Peto. Da odmah pristupi prikupljanju i nabavci raznog sjemena za ovogodišnju sjetvu. Ovogodišnja poljopriv[redna] kampanja treba da se sprovede pod parolom: *sve za pobjedu!*

2. mart 1944.

Predsjednik NKOJ-a
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-22/8-1.

---

* Ovaj radiogram Tito je uputio svim izvršnim odborima zemaljskih antifašističkih vijeća, Osvobodilnoj fronti Slovenije i oblasnim narodnooslobodilačkim odborima.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE*]

Depešom najhitnije dostavite, globalno, po korpusima:

Prvo, brojno stanje i naoružanje po vrstama.

Drugo, broj nenaoružanih ljudi računajući i sve one koji bi se mogli mobilisati na dobrovoljnoj bazi.

Treće, koje sve vrste i količine oružja i spreme trebate, računajući sadašnje ljudstvo, kao i ono koje se može mobilisati.

Četvrto, od Osmog korpusa neposredno smo tražili podatke.[163]

2. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–133 i 1/133/2.

---

* Ovo naređenje je bez posljednje rečenice dostavljeno svim ostalim operativnim štabovima NOVJ neposredno potčinjenim Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Tamo Saveznici dobijaju pogrešnu sliku o našem snabdijevanju. Sve što se dostavi na Vis smatraju da je podijeljeno našim jedinicama. Međutim, avionsko snabdijevanje ostaje za sada najefikasnije.

Engleski oficir nema pravo na kontrolu podjele spreme.

Gomilanje materijala na Visu, kad se on ne može dostaviti za obalu, nije korisno.[104]

2. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8-13 i 8-14/2.

IZVRŠNOM ODBORU ZAVNOH-A*

Potrebno je da odmah preko NOO-a pristupite prikupljanju slijedećih podataka:

Prvo, broj popaljenih domaćinstava: kuća, štala. Ko ih je popalio: ustaše, Nijemci, Italijani, četnici.

Drugo, broj poubijanog, zaklanog stanovništva. Ko ga je ubio.

[Treće,] površina obradive zemlje s inventarom: plugovi, ralice, drljače, vršalice i drugo.

Četvrto, broj napuštenih ustaških i četničkih imanja.

Peto, broj i površinu državnih, manastirskih i crkvenih imanja.

Šesto, broj stoke: konja, volova, krava, sitne stoke i druge životinje.

Sedmo, broj opljačkane stoke od Nijemaca, ustaša, Talijana i četnika.

Osmo, stanje industrije i rudnika, porušenih i neporušenih.

Deveto, broj industrijskih preduzeća, porušenih i neporušenih.

Deseto, šta je do sada narod dao za [našu] vojsku dobrovoljno, kupovinom, rekvizicijom od početka [ustanka] do danas.

Jedanaesto, izvršiti popis stanovništva, muškog i ženskog.

3. mart 1944. — Predsjednik NKOJ-a
[Drvar] — maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–136 i 1–137/2.

* Ova direktiva je dostavljena svim izvršnim odborima zemaljskih antifašističkih vijeća i oblasnih narodnooslobodilačkih odbora, kao i Izvršnom odboru Osvobodilne fronte Slovenije. (Više o ovoj direktivi vidi: *Zbornik NOR*, tom II, knj. 12, dok. br. 117).

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Odgovorite:

Prvo. Koje bi vam količine eksploziva trebale da potpuno parališete željeznički saobraćaj na vašem sektoru.

Drugo. Za koje bi vrijeme saobraćaj bio paralizovan tom akcijom, pod uslovom da angažujete sve snage.

Treće. Koliko bi vam trebalo vremena za pripreme od prijema eksploziva na korpusne sektore pa do momenta izvođenja akcije.[165]

3. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4-48/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Zadržite to vaše [vazduhoplovno] komandno osoblje.[166]

Kod Glavnog štaba formirati sud časti na principu korpusnog suda časti.[167]

3. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–135/2.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ*]

Koje se količine opreme i hrane nalaze u bazama na Visu i u Bariju primljene od naših komisija? Ovo [javite] samo globalno i u glavnim artiklima.

Odmah javite:

1) Koje ste količine savezničkog oružja, municije, opreme i hrane dostavili našim jedinicama na obali.

2) Koje ste količine opreme i hrane primili za vaše jedinice, računajući [i] 26. NO diviziju.

3. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8–14 i 8–15/2.

---

* Ostalim operativnim štabovima NOVJ neposredno potčinjenim Vrhovnom štabu NOV i POJ Tito je uputio naređenje slijedeće sadržine: »Odmah javite koje ste količine oružja, municije, eksploziva, spreme i hrane primili od Saveznika od početka do danas.« (*Zbornik NOR*, tom II, knj. 12, dok br. 118, nap. 3.)

[ŠTABU] II KORPUSA NOVJ*

Odobravamo ostanak Amerikanca [kod vas] kao vojnog predstavnika, samo o tome treba [da uslijedi] akt američke vojne komande.

[Prikupljene vaše] vazduhoplovce [ljekarski] pregledati, ali kriterijum ne smije da bude suviše strog.[168]

3. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4-48/2.

---

* Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ od 29. februara 1944, koji glasi: »Jedan amerikanski avijat[ički] oficir koji je bio srušen kod Mostara želi ostati u misiji kod nas. Odgovorite da li da ga zadržimo.« *(A-VII, k. 394, red. br. 38-2.)*

[ŠTABU VI KORPUSA NOVJ]

Iz Knina [su] ka Bihaću prošle jače njem[ačke] snage. Treba da prođu još neke. Utvrdite pravac [njihovog] daljeg pokreta i nazive [tih] divizija.[169]

Da li ste razumjeli depešu od 28. [februara]?[170]

3. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 483,
reg. br. 10-116/8.

C[ENTRALNOM] K[OMITETU] OMLADINE [SKOJ-a]

Obavijestili smo da se delegati prikupljaju u Crnoj Gori i istočnoj Bosni,[171] gdje će sačekati poziv na konferenciju.*

Potrebno je da dođete ovamo, s tim da neko od vas ostane tamo zbog štamparije.[172]

4. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–137 i 1–138/2.

* Misli se na II kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije.

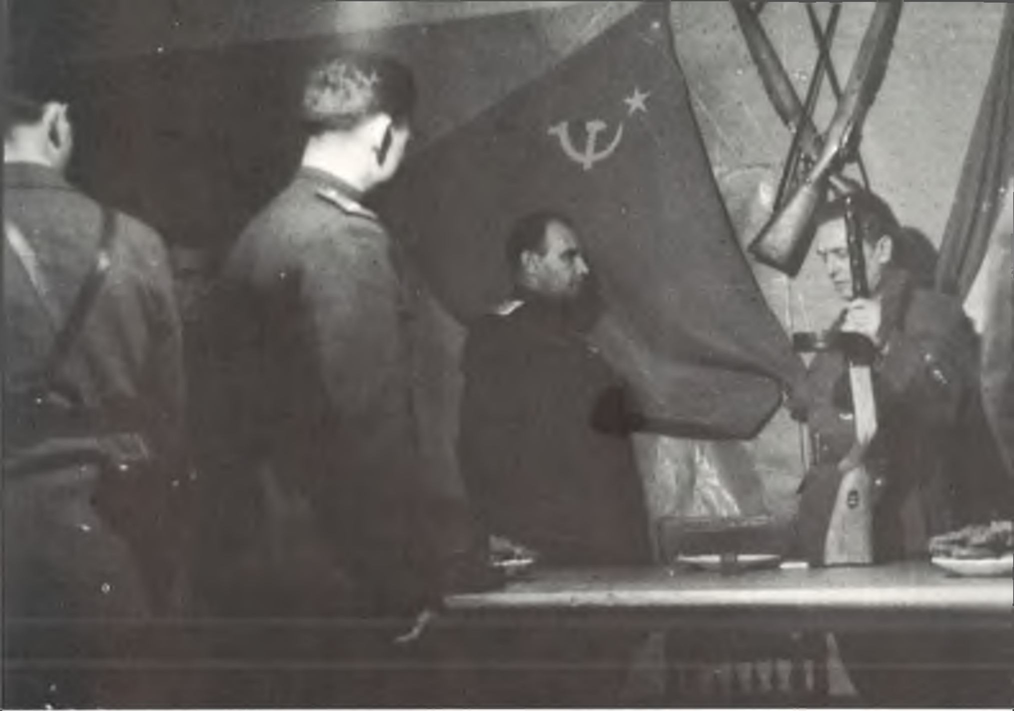

TITO SE ZAHVALJUJE SOVJETSKOM GENERALU NIKOLAJU KORNEJEVU NA POKLONJENOM AUTOMATU. DRVAR, 24. FEBRUAR 1944.

JOSIP BROZ TITO U RAZGOVORU SA ŠEFOM SOVJETSKE VOJNE MISIJE PRI VŠ GENERAL-LAJTNANTOM NIKOLAJEM KORNEJEVOM. DRVAR, 24. FEBRUAR 1944.

TITO PRED PEĆINOM KOD DRVARA SA (SLIJEVA NADESNO) MIJALKOM TODOROVIĆEM, PAVLOM ILIĆEM, KOČOM POPOVIĆEM, NIKOLOM PRLJOM. FEBRUAR 1944.

JOSIP BROZ TITO PRED PEĆINOM KOD DRVARA. KRAJ FEBRUARA 1944.

NACIONALNI KOMITET OSLOBODJENJA JUGOSLAVIJE

DIPLOMATSKI PASOŠ

U IME
DEMOKRATSKE FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE

Nacionalni komitet oslobodjenja Jugoslavije moli sve gradjanske i vojne vlasti Demokratske Federativne Jugoslavije i prijateljskih država da bez smetnje propuste

gradjanina Demokratske Federativne Jugoslavije

koji putuje u inozemstvo
u pratnji

i da mu ukažu svaku pomoć.
Ovaj pasoš važi

1944

M. P.

Pretsjednik
Nacionalnog Komiteta oslobodjenja Jugoslavije

No 3

DIPLOMATSKI PASOŠ MAJORA PAVLA SAVIĆA S TITOVIM POTPISOM IZDAT U DRVARU 27. MARTA 1944.

TITO U DRVARU. POČETAK MARTA 1944.

TITO SA SARADNICIMA PRED PEĆINOM KOD DRVARA (SLIJEVA NADESNO) ARSO JOVANOVIĆ, SRETEN ŽUJOVIĆ, VLADIMIR BAKARIĆ I MILOVAN ĐILAS. MART 1944.

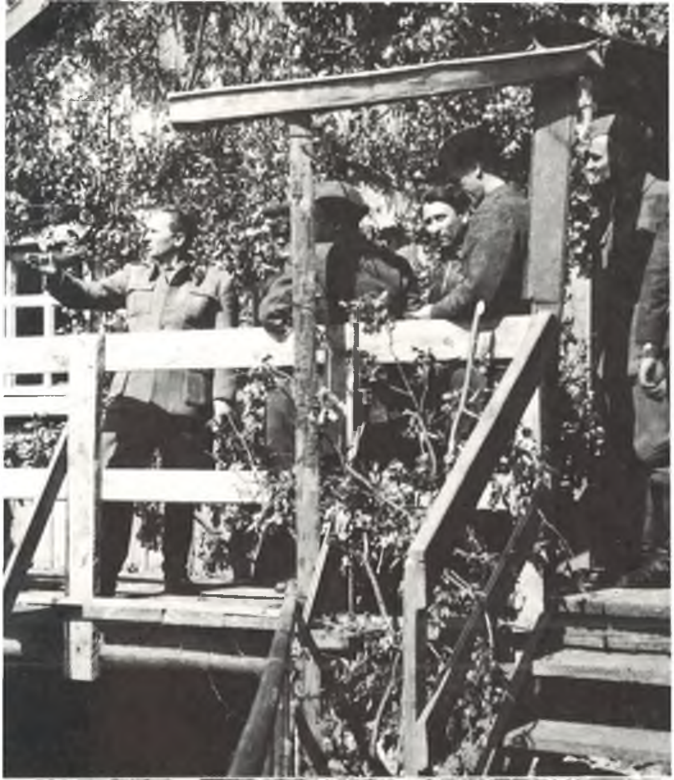

JOSIP BROZ SA SAHAROVIM, SEKRETAROM SOVJETSKE VOJNE MISIJE, VLADISLAVOM RIBNIKAROM, ALEKSANDROM RANKOVIĆEM, MIJALKOM TODOROVIĆEM I ARSOM JOVANOVIĆEM. DRVAR, KRAJ MARTA 1944.

TITO, MILOVAN ĐILAS I VLADISLAV RIBNIKAR PRED PEĆINOM KOD DRVARA, KRAJ MARTA 1944.

JOSIP BROZ I SLAVKO RODIĆ U DRVARU. POČETAK APRILA 1944.

TITO PRED PEĆINOM KOD DRVARA. POČETAK APRILA 1944.

RUČAK SA SLAVKOM RODIĆEM. DRVAR, SREDINA APRILA 1944.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Ukazuje se hitna potreba organizovanja fotosekcija u korpusima i brigadama na čelu s jednim stručnim licem. Sekcije u divizijama nisu potrebne.

Oduzeti aparate od pojedinaca i dati ih sekcijama.

Sistematski slikati važnije momente od historijske i propagandne važnosti.

Sakupiti sve do sada snimljene slike i negative, pa od svakog snimka poslati [nam] dva primjerka.

4. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I.
reg. br. 1-138/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Po sigurnim kuririma uputite zbirku fotografija koje ste izlagali na [vašim]* izložbama. Takođe pošaljite i snimke koje je fotograf ZAVNOH-a** pravio na [II] zasijedanju AVNOJ-a. Na fotografijama napisati šta koja znači iz kog je vremena.

Odobravam zamjenu radio-telegrafista. Ovo nije neko načelno pitanje, pa ne trebate komplikovati stvari.[173]

4. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1-137/2.

---

* Poslati radiogram nije pronađen, a u primljenom radiogramu stoji: »našim«.
** To je Vilim Šimunov Barba. Od osnivanja Tanjuga bio je njegov fotograf.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Treba [formirati] dva odsjeka.[174] Dr Rodžersa i jednog hirurga uputite nama.[175] Gdje je dr Gojko [Nikoliš]? Kad se vraća k nama?*

4. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-128/2.

* Dr Gojko Nikoliš nalazio se tada u obilasku sanitetskih ustanova pri Štabu 4. korpusa NOVJ. Desetak dana kasnije Nikoliš se vratio u Glavni štab NOV i PO Hrvatske, i 16. marta 1944. pošao je za Drvar.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Navođenja [aviona] kod nas nema.[176] Treba pričekati. Ovdje je jako loše vrijeme. Sutra ćemo javiti o novom načinu prijema materijala.

5. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1944/39. *Prevod s ruskog*

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Bugarski bataljon »Hristo Botev«[177] i Ohridsko-prespanski bataljon[178] probili su neprijateljski obruč i preko planina Kožufa, Belasice i Plačkavice izbili na planinu Kozjak.[179] Ostale makedonske jedinice probile su blokadu nanijevši neprijateljima velike gubitke.[180]

6. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1944/44 *Prevod s ruskog*

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Svi [prispjeli] slovenski mornari upućeni su vama.*
Potočnika** ne [treba] slati u Sloveniju.***

6. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8-17/2.

---

* Riječ je o Slovencima koji su služili u Ratnoj mornarici Kraljevine Jugoslavije, a koje je Glavni štab NOV i PO Slovenije na zahtjev Vrhovnog štaba NOV i POJ uputio Štabu Mornarice NOVJ na ostrvu Visu.

** Franc Potočnik bio je obavještajni oficir Štaba Mornarice NOVJ.

*** Štab Mornarice NOVJ bio je predložio da se Franc Potočnik uputi u Slovenačko primorje radi formiranja 1. pomorskog obalskog sektora Mornarice NOVJ.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Jedna vaša divizija mora biti udarna, sposobna za dalje pokrete i izvršenje važnijih operacionih zadataka. Ta divizija mora imati tri brojnije brigade.[18]

6. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-23/8-1.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Vaš predlog je pravilan i koristan.[182] Divizija će imati broj 38. Potvrđujemo [vaš predlog].[183] Za komandanta [postavljamo] Miloša Zekića, za politkoma Vladu Rolovića, za načelnika [štaba] Huseina Krupića.[184]

Za komandanta VI [Istočnobosanske NOU] brigade određujemo Savu Trikića.[185]

6. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-23/8-1.

IVANU [GEORGI DIMITROVU] ZA VELIMIRA VLAHOVIĆA*

Predsjedništvo AVNOJ-a i Vrhovni štab NOV i POJ opunomoćili su Vas da u naše ime predate borbenu zastavu jugoslovenskoj jedinici NOV i POJ u SSSR-u.[186]

7. mart 1944.
[Drvar]

Maršal Jugoslavije
Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1944/46. *Prevod s ruskog*

* Velimir (Veljko) Vlahović je tada bio rukovodilac Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Borcima, komandirima i političkim radnicima jugoslovenske jedinice NOV i POJ u SSSR-u.

Borbena zastava, koju danas dobijate jeste zastava vaše herojske domovine — nove, slobodne, bratske federativne Jugoslavije. Pod tom zastavom su 1941. godine išli u borbu mali partizanski odredi Jugoslavije. Pod tom zastavom stvarala se, rasla je i jačala slavna Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Pod tom zastavom stvarano je bratstvo naroda Jugoslavije. Pod tom zastavom narodi Jugoslavije su izvojevali mnoge pobjede u neravnoj borbi. Pod tom zastavom stvara se nova i srećna vaša domovina. Držite čvrsto i visoko u vašim pohodima tu slavnu zastavu! Ta zastava vam se dodjeljuje za to da pod njom svojom čvrstinom i hrabrošću uveličate slavu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Budite dostojni naše slavne, nepobjedive saveznice — Crvena armije, budite dostojni naše NOV i POJ! Budite ponosni što se borite pod rukovodstvom velikog stratega i vođe Staljina!

Čestitam vam što imate čast da dobijete slavnu zastavu vaše domovine u nama dragoj sovjetskoj zemlji.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

7. mart 1944.
[Drvar]

Maršal Jugoslavije
Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1944/47. *Prevod s ruskog*

ZA BEVCA [EDVARDA KARDELJA]

Svi članovi Nacionalnog komiteta [oslobođenja Jugoslavije] koji nisu suviše stari neka dođu u Hrvatsku, a onda ćemo vidjeti. Isto tako i [članovi] Prezidijuma [neka pođu u Hrvatsku].[187]

Mi smatramo, dapače, neugodnim praznovanje [25-]godišnjice KPJ u ovo vrijeme. Obustavite pripreme za to.[188]

7. mart 1944.
[Drvar]

A-IZDG SR Slovenije, k. 41/III.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Ne slažemo se da se leti osmog. Tada je još uvijek nesigurno. Do sada je neprekidno padao snijeg.

Ali ako se ipak danas polijeće, čekaćemo u [Bosanskom] Petrovcu kod Drvara i u Prekaji.* Javite večeras.

8. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1944/48. *Prevod s ruskog*

* Odnosi se na pošiljku ratnog materijala za 1. proleterski i 5. korpus NOVJ.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Najhitnije javite:

Prvo, aerodrome sposobne za spuštanje aviona. Dati opis aerodroma. Ako su pod snijegom, od kada se mogu koristiti.

Drugo, mjesta za bacanje materijala padobranima. Ovo [javite] pojedinačno za korpuse, odnosno [za] samostalne divizije i [operativne] grupe.[189]

8. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4–29/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odgovorite:

Prvo, koje se njem[ačke] vazduhopl[ovne] formacije nalaze u Hrvatskoj?

Drugo, sa kojih baza operiše njemačko vazduhopl[ovstvo] protiv Saveznika u zemlji*?[190]

8. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–146/2.

---

* Umjesto »u zemlji«, Tito je u poslatom radiogramu (koji nije pronađen) vjerovatno bio napisao: iz naše zemlje.

[ŠTABU] II KORPUS[A NOVJ]

Od 80 aviona mjesečno na vas je došlo 12. Sada se radi na tome da nam [Saveznici] odrede [za snabdijevanje jedinica] mnogo više aviona, pa ćete [više] dobiti i vi.[191]

9. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4–49/2.

[POHVALA BATALJONU »HRISTO BOTEV« I OHRIDSKO-PRESPANSKOM NOP ODREDU]*

Izražavam svoje priznanje i zahvalnost borcima, komandirima, [komandantima] i političkim komesarima partizanskog bataljona »Hristo Botev« i Ohridsko-prespanskog NOP odreda za uspješno ispunjenje postavljene im zadaće, bez ozbira na nadmoćnost ujedinjenih snaga njemačko-bugarskih okupatora i četnika Mihailovića.

[9] mart 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-CK SKJ, Fond RS, »Sl. Jugoslavija«, mf. 17, tr. 444, sn. 715, emisija br. 81 od 11. marta 1944.

---

* Odnosi se na partizanski bataljon »Stiv Naumov« Vid. nap. 178.

[CENTRALNOM KOMITETU KP HRVATSKE]

Preduzet ćemo najoštrije mjere protiv sabotaže koja se kod vas od nepoznatih lica vodi. Štampa ne dolazi već mjesec i po dana. Naša pošta ne dolazi u ruke kome treba ili uopšte ne dolazi. Tražimo najhitnije obavještenje o tome i odgovornim smatramo CK KP Hrvatske.[192]

10. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I.
reg. br. 1–151/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Dozvoljavamo da Englezi šalju poštu preko naših [ilegalnih] veza iz [sjevernih] susjednih zemalja.[193]

10. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–151/2

ZA BEVCA [EDVARDA KARDELJA*]

Kod nas [je] velika diplomatska aktivnost sa svih strana.[194] Rusi nas podupiru. Predali smo prvu notu povodom pokušaja krađe zlata od strane izbjegličke [jugoslovenske] vlade. Zlato iz Brazilijanske nacionalne banke hoće da prodaju Americi za dolare. U tu svrhu hoće da izmijene zakon o Narodnoj banci.

Stvorili smo Odjeljenje Narodne banke i [zlatnih] podloga u inostranstvu. U tu svrhu smo donijeli [odluku] Nac[ionalnog] kom[iteta] oslobođenja [Jugoslavije].

Dođite čim prije ovamo, jer moramo biti na okupu.[195] Moj šef Kabineta neka odmah dođe.**

12. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–156 i 1–157/2.

---

* Obavještenje je preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske upućeno Edvardu Kardelju i bilo je namijenjeno Predsjedništvu AVNOJ-a i članovima NKOJ-a koji su se s Kardeljem još nalazili u Sloveniji.

Redoslijed nepronađenog teksta obavještenja koji je Tito napisao razlikovao se od redoslijeda teksta u radiogramima primljenim u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske pa se tekst objavljuje logičnim redom.

** To je bio Radonja Golubović.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Ostatak prekomoraca,* kao i Italijane** uputite što prije na sektor Drvar.[196] Sa sobom neka uzmu sve postojeće naoružanje.[197]

12. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8–21/2.

---

* *Prekomorci* je naziv za sve Jugoslovene koji su se u Italiji ili sjevernoj Africi dobrovoljno prijavili da stupaju u NOVJ. Oni su uključeni u prekomorske brigade.

** Riječ je o Italijanima koji su zajedno sa prekomorcima došli na Vis i izrazili želju da stupe u NOVJ.

JUGOSLOVENSKOM AMBASADORU U MOSKVI [STANOJU SIMIĆU*]

Vaša ostavka i otkaz da služite izdajničkoj izbjegličkoj vladi Purića jeste smjeli korak pravog rodoljuba i dostojnog sina svoje domovine. Ovim ste i učinili veliku korist općoj stvari oslobođenja i stvaranja nove, istinski demokratske, federativne Jugoslavije.

Ostanite na mjestu [ambasadora] do dalje [naše] odluke i učinite sve što možete u korist narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije.[198]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

12. mart 1944.
[Drvar]

Predsjednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
Josip Broz Tito

A-VII, k. 1,
reg. br. 8/1.

---

* Ovu poruku objavila je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 16. marta 1944. u emisiji br. 87.

VOJNOM ATAŠEU U MOSKVI GENERALŠTABNOM POTPUKOVNIKU MIODRAGU LOZIĆU*

Vašu ostavku na položaj vojnog atašea i otkaz da služite protunarodnoj izbjegličkoj vladi Purića smatram kao djelo pravog rodoljuba i oficira koji smatra za svoju dužnost da služi svome narodu.

Napaćena domovina cijeni Vaš korak. Ostanite na mjestu do dalje odluke. Radite u korist ove teške borbe za slobodu i nezavisnost naroda Jugoslavije.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

12. mart 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 1,
reg. br. 8/1.

* Objavljeno preko Radio-stanice »Slobodne Jugoslavije« 16. marta 1944. u emisiji br. 87.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Noćas su bili vaši avioni kod Bosanskog Petrovca. Bacili su pakete. Do sada smo našli samo 5 paketa. Javite hitno koliko je paketa izbačeno i koliko je aviona bilo?*

14. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1944/51. *Prevod s ruskog*

* Priređivaču nije poznato šta je G. Dimitrov odgovorio.

IZVRŠNOM ODBORU ZAVNOH-a

U »Vjesniku« od 20. II [1944] govori se u [jednom] članku o formiranju narodnog sudstva. [Upozoravamo vas da] sve do [donošenja] načelnih odluka AVNOJ-a nepravilno bi bilo formirati [takve] sudove. N[arodno]o[slobodilački] o[dbori] i dalje mogu vršiti [tu] funkciju.

Saopštite Gotlibu* da se odobrava prebacivanje Jevreja u Italiju, pa čim se stvori mogućnost neka idu.[199]

14. mart 1944.
[Drvar]

Pr[edsjednik] Nac[ionalnog] kom[iteta]
maršal Jug[oslavije]
Tito

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1-162/2.

* Dr Hinko Gotlib tada je bio jedan od rukovodilaca Društva Crvenog krsta u Hrvatskoj.

[ŠTABU] II KORPUS[A NOVJ]

Dok traje rat postojaće i dalje vojni sudovi [koji će suditi] za sva djela izvršena od vojnih i civilnih lica koja su izdajničkog karaktera i služe okupatoru i izdajnicima.

Nas čudi postavljanje ovog pitanja sada kada ginu hiljade najboljih sinova za slobodu i sreću svoga naroda.[200]

14. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 9–1/2.

GOSPODIN FRANKLIN ROOSVELT
PREDSJEDNIK SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

Gospodine Predsjedniče,

Koristim priliku da Vam preko oficira Vaše armije g. potpukovnika Vejla[201] uputim zahvalnost za pomoć koju naša Narodnooslobodilačka vojska dobija od Vas i američkog naroda u materijalu i u avijaciji. Zalaganje Vaših oficira da se našem narodu i vojsci što više pomogne izaziva velike simpatije u našoj zemlji prema narodima Amerike.[202]

Natčovječanska borba koju narodi Jugoslavije vode već pune tri godine nije samo borba za istjerivanje zločinačkih okupatora iz naše zemlje već je to u isto vrijeme i borba za jedan bolji i pravedniji poredak, koji bi narodima Jugoslavije osigurao istinsku demokratiju, ravnopravnost i socijalnu pravednost. Ove težnje i perspektive dale su snage našim narodima da izdrže sve dosadašnje teškoće i stradanja ove teške i nejednake borbe. Za ostvarenje tih svojih težnja narodi Jugoslavije očekuju pomoć od Vaše velike demokratske zemlje, od naroda Sjedinjenih Američkih Država i od Vas, gospodine Predsjedniče.

Ostvarenje tih ideala naših naroda teško se rađa. Neprijatelj je još jak. Borba s okupatorom je još uvijek teška i neobično krvava. Domaći izdajnici u licu Nedića, Pavelića, Rupnika i Draže Mihailovića čine zajedno s okupatorom sve da narodima Jugoslavije onemoguće ostvarenje ovih velikih i naprednih ciljeva. Ali nas ne plaše nikakve žrtve ni teškoće jer smo uvjereni u pobjedu naše pravedne stvari, kao što smo uvjereni i u pobjedu svih saveznika nad mrskim njemačkim fašističkim osvajačima.

Možda nijedna zemlja u Evropi nije tako strašno opustošena i razorena kao Jugoslavija. Ovaj rat ostaviće teške rane, koje će tražiti dugotrajno liječenje. A to će se moći izvršiti samo tako ako se očuvaju bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije koji se stvaraju u toku ove krvave borbe. Oni će se moći ostvariti samo ako narodi Jugoslavije budu imali potpunu političku i ekonomsku podršku pri stvaranju nove, istinski demokratske, federativne Jugoslavije, u kojoj će svi narodi imati svoja nacionalna prava.

Gospodin potpukovnik Vejl moći će usmeno da Vam izloži naše potrebe i želje. Uvjeren sam da ćemo kod Vas u tome naići na punu podršku.

Primite, gospodine Predsjedniče, izraz mog dubokog poštovanja.[203]

15. mart 1944. Maršal Jugoslavije
[Drvar] J. B. Tito

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Jedna pista na Glamočkom polju biće očišćena kroz 4–5 dana. Na Medenom polju kod Bosanskog Petrovca biće gotova do 19. marta.

Sadržaj dokumenta o sporazumu Mihailovića i Bugara zatražićemo iz Makedonije.

Vojnu misiju* i pilote** pripremamo za prebacivanje avionima.

15. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1944/52. *Prevod s ruskog*

---

* Odnosi se na Vojnu misiju NOVJ koja je bila predviđena da pođe u Sovjetski Savez.

** Riječ je o vazduhoplovcima NOVJ određenim za školovanje u Sovjetskom Savezu.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Pošaljite jednog oficira Hrvata koji će ići s našom Vojnom misijom u SSSR.[204] Ovaj [oficir] koji je došao kod vas na intendantski kurs takođe će ići privremeno gore.[205] Terzića će morati zamijeniti njegov pomoćnik*, jer Terzić vodi misiju.[206]

Svršite čim prije pasoše i pošaljite [nam ih].[207]

A-VII, k 119/I,
reg. br. 1–164–2.

* General-lajtnant Velimir Terzić tada je bio načelnik Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a njegov pomoćnik je bio pukovnik Bogdan Oreščanin.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Zbog ljute nestašice hrane u Bosni, potrebno je da se organizuje prebacivanje hrane sa sektora VI korpusa [NOVJ] preko Save na [planinu] Motajicu. Prijem hrane na desnoj obali Save organizovaće V korpus [NOVJ]. Za prebacivanje dolazi u obzir prvenstveno mast, svinjsko meso, pšenica i najzad kukuruz.[208]

Požurite s transportom soli i hrane za bolnice do Mazina, jer oskudijevamo u ovim art[iklima].

Transportujte do Žirovca pet vagona soli. Najavite Banijskom području da pomogne u prebacivanju preko Une.[209]

15. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-164/2.

[POHVALA ČETVRTOJ KRAJIŠKOJ DIVIZIJI]

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Četvrte [krajiške NOU] divizije Petog korpusa NOVJ za upornost i samopožrtvovanu borbu na odsjeku fronta Prijedor–Ljubija prilikom odbrane oslobođene teritorije.[210]

[15.] mart 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-CK SKJ. Fond RS »Slob. Jugoslavija«, mf. 17. tr. 44, sn. 772, emisija br. 88 od 17. marta 1944.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

I

Vrijeme je veoma lijepo. Čekaćemo avione kod Bosanskog Petrovca. Izbacite materijal. Javite mogu li noćas.

II

Na Medenom polju kod Bosanskog Petrovca pista je gotova. Može se sletjeti već 17. marta noću.

16. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1944/54. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU] II KORPUS[A NOVJ]

Dražinim Englezima[211] odmah oduzeti radio-stanicu i predati je Hanteru. Dalje onemogućiti svaku vezu sa stanovništvom i primanje pošte. Preduzimamo mjere da se evakuišu. Inače postupajte s njima pristojno.[212]

Orijenski [bataljon je] bez zadržavanja upućen u Boku.

Znaci [za raspoznavanje] koje smo vam dostavili jesu za ruske avione.[213]

Za k[oman]danta Treće [sandžačke proleterske] brigade postavljamo Halila Hadžimurtezića.

Moračina grupa* vodi borbe na Limu.[214] Četnici i nedićevci otežavaju [joj] prelazak [preko rijeke].[215] Nijemci [su] aktivni iz Prijepolja.[216] Potpomognite Moraču u prelasku [preko Lima].[217]

16. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 9–1 i 9–2/2.

---

* Riječ je o 5. krajiškoj NOU i 2. proleterskoj diviziji

[POHVALA ČETRNAESTOJ NO DIVIZIJI NOVJ]

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima komandantima i političkim komesarima 14-te divizije 7-og korpusa NOVJ za junaštvo i požrtvovanu borbu prilikom posljednje neprijateljske ofanzive u Sloveniji.[218]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

[16] mart 1944.
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija«, mf. 17, tr. 44, sn. 780, emisija br. 89 od 18. marta 1944.

[GEORGI DIMITROVU IVANU]

U noći između 17. i 18. marta prihvatam slijetanje aviona na aerodrom Medeno polje.

Električni start zamjenjujemo vatrama, ali je mogućno i benzinskim lampama.

Start će biti izveden u standardnim razmerama VVS KA.*

Prepreke na prilazima biće označene vatrama. Ostali uslovi ostaju stari.

Start je od 22,00 do 03,00 po moskovskom vremenu.

Odgovor sa zemlje na signal aviona »Ja sam vaš« biće bijela raketa ispaljena vertikalno. »Dozvoljavam slijetanje« – zelena raketa vodoravno. »Zabranjujem slijetanje, vrati se« – crvena raketa. Na kodirane signale sa zemlje električnim lampama ne obraćajte pažnju – to su signali Saveznika. U slučaju da se avioni ne mogu primiti, start se ne javlja, ali vatre za navođenje gore.

Radi prijema aviona polaze general-major Gorškov i poručnik Jakimov**. U toku navedenog vremena možemo primiti do 15 aviona.

17. mart 1944. — Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1944/56. — *Prevod s ruskog*

---

* Военно-воздушние силы Красной армии (Ratno vazduhoplovstvo Crvene armije).

** Anatolij Petrovič Gorškov bio je zamjenik šefa Vojne misije Sovjetskog Saveza pri vrhovnom štabu NOV i POJ, a poručnik Pavel Nikitovič Jakimov član te Misije.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Molimo da nam javite možete li da u najskorije vrijeme [avionima] doturite našoj V i II diviziji na teritoriji Srbije, sektor Zlatibor–Prijepolje, slijedeći materijal: metke njemačkog kalibra 7,9 [mm], obuću, odjeću, rublje, puškomitraljeze, eksploziv i sanitetski materijal, naročito zavoje.

Po našem mišljenju, Englezi sabotiraju i ne daju materijal ovim divizijama zbog toga što se one prebacuju u Srbiju i vode borbe ne samo protiv Nijemaca već i protiv nedićevaca i Mihailovićevih četnika.

Za nas je ta pomoć od ogromnog značaja i veoma nam je potrebna zato što je situacija teška, a trebalo bi se probiti do teritorije Niša.*

17. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1944/55. *Prevod s ruskog*

---

* Pomoć nije mogla biti blagovremeno realizovana, pa je Udarna grupa divizija bila prinuđena da promijeni pravac svoga nastupanja.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Za vazduhoplovni kurs u SSSR-u na dobrovoljnoj bazi odaberite najboljih i provjerenih 80 boraca.* Ne smiju biti stariji od 22 godine. Fizička kondicija mora biti odlična. Treba da bude dobar broj skojevaca. Do kraja marta moraju biti u V korpusu [NOVJ].

17. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-167/2

---

* Tito je svakom od operativnih štabova NOVJ naredio koliki će broj boraca uputiti: Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske – 80, Glavnom štabu NOV i PO Slovenije – 60, a štabovima korpusa pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba od 30–50. U vezi s njima vid. još i u nap. 168.

[ŠTABU 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ]

Prvo, vašoj 3. [krajiškoj proleterskoj brigadi] naredili [smo] da se prebaci na sektor Glamoča kao rezerva 3. ličkoj [NO brigadi] na pravcu Livna.[21]

Drugo. Sa vašom 1. [proleterskom brigadom] prebacite se do kraja ovog mjeseca na sektor Mrkonjić-[Grada]. Pokret najudaljenijih dijelova započeti odmah ne zamarajući ljudstvo. Sektor Mrkonjić-[Grada] držaće V korpus [NOVJ].

Treće, Vašu 13. [proletersku brigadu »Rade Končar«] u istom roku dovedite na prostor Ugar–Travnik–Jajce. U izgledu je da će se i ona prebaciti zapadno od Vrbasa.[22]

O ovome izvijestite štab 11. [NOU] divizije.

17. mrart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 712/B,
reg. br. 28–8 i 28–9/12.

[POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SRBIJU]

Partijske organizacije 2. [proleterske] i 5. [krajiške NOU] divizije spadaju pod neposrednu kontrolu PK KPJ za Srbiju.

Komandu nad obje divizije ima drug pukovnik Morača. On se nalazi pod našom neposrednom komandom s obje divizije. Sa G[lavnim] š[tabom NOV i PO] Srbije on koordinira operacije, a o svemu se s nama sporazumijeva.[221]

18. mart 1944.
[Drvar]

A-CK SKJ, Zbirka Srbija II/179.

[GEORGI DIMITROVU]

Avione možemo da primimo.

Pored prijema aviona na aerodromu Medeno polje u noći između 19. i 20. marta i dalje, primam avione sa slijetanjem i na aerodrom Glamoč.

Električni start zamenjuje se vatrama. Start se izvodi u standardnim razmjerama VVS KA. Ostali uslovi ostaju kao i ranije. Start je određen za vrijeme od 22,00 do 03,00 po moskovskom vremenu. Odgovor sa zemlje na signal aviona »Ja sam vaš« – bijela raketa vertikalno. »Dozvoljavam slijetanje« – zelena raketa horizontalno. »Zabranjujem slijetanje, vrati se« – crvena raketa. U slučaju da avioni ne mogu da se prime, start se ne izvodi, ali vatre za navođenje gore. U toku navedenog vremena možemo da primimo do 30 aviona.

19. mart 1944.
[Drvar] Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, 1944/57. *Prevod s ruskog*

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Signali za II i V diviziju u Srbiji nalaze se kod sela Brezovice, 32 kilometra jugozapadno od Užica. Koordinate: 19,32 i 43,40. Signali su isti kao na našem punktu br. 2.* Molimo da se materijal hitno avionima prebaci, jer divizije moraju brzo nastaviti kretanje duboko u Srbiju. Potrebne su obuća, odjeća i municija [puščana] 7,9 mm i za minobacače 80–81 mm.[222]

Čekaće od 20. marta pa nadalje.

19. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, reg. br. 1944/58. *Prevod s ruskog*

---

* To je zaravan na Petrovom polju sjeverno od Travnika.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Prekomorsku [brigadu] ne dijelite nego je kompletnu uputite na kopno.[223] Miloje [Milojević]* će uputiti novo ljudstvo za artiljeriju i ostale službe. Ako je ljudstvo podijeljeno, prikupite ga [ponovo] u brigadu.

19. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 2-28/2.

---

* Tada član Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok; radio na organizovanju Jugoslovena (»prekomoraca«) koji su se izjasnili za NOP.

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Molimo da javite jugoslovenskim komitetima u Americi i svim drugim zemljama da za sakupljeni novac kupe avione [tipa] »daglas« radi prevoza ranjenika i materijala.

20. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, 1944/61. *Prevod s ruskog*

IVANU [GEORGI DIMITROVU]

Noćas su se na pistu u Petrovcu* spustila 2 engleska i 1 sovjetski avion iz Barija. Sada, u 14 časova, oblačno je.**

20. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, reg. br. 1944/60. *Prevod s ruskog*

---

* Odnosi se na improvizovanu aerodromsku pistu na Medenom polju.

** Narednom radio-vezom, istoga dana (20. marta), Tito je poslao Dimitrovu radiogram koji preveden s ruskog jezika na srpskohrvatski glasi: »Danas se ne mogu primiti avioni. Počela je kiša. Javićemo se još oko 20 časova.

20. mart 1944, 16 časova. Tito«

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Ubuduće raspored aktivnih oficira* bivše jugoslovenske ili domobranske vojske koji prilaze nama ne možete vršiti bez našeg znanja i odobrenja. Izvještavajte nas o pristupu ovih oficira.

20. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-170/2.

* U primljenom radiogramu stoji: »aktivna r – ež za«.

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ

I. Za komandanta XXVI divizije postavlja se potpukovnik Božo Božović, dosadašnji načelnik štaba VI divizije.

Za političkog komesara XXVI divizije postavlja se Dušan Korać.

Za načelnika Štaba XXVI divizije postavlja se major Ante Biočić, dosadašnji načelnik štaba XIX divizije.

II. Potpukovnik Baće Maks stavlja se na raspoloženje Glavnom štabu Hrvatske, major Parmač na raspoloženje štabu VIII korpusa, a drug Vojin Popović na raspoloženje Vrhovnom štabu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

20. mart 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ Jugoslavije

Tito

A-VII, k. 15/A, reg. br. 31-1/1.

NAREDBA
VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ

I. Odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ formirana je XXXIX [NO] divizija.[224]

II. Za komandanta XXXIX divizije postavlja se pukovnik Vojo Todorović, dosadašnji zamjenik komandanta IV divizije.

Za politkomesara XXXIX divizije postavlja se drug Niko Jurinčić.

Za zamjenika komandanta XXXIX divizije postavlja se major Zorić Milan, dosadašnji komandant XIII brigade.

Štab divizije popuniti tako da može odmah pravilno funkcionisati.

Naredba stupa odmah na snagu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

20. mart 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 459/A,
reg. br. 21-2/14.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Mišljenja smo da za načelnika vašeg štaba postavite puk[ovnika] Oreščanina, a za pomoć[nika] majora Vlahovića.*

Odmah dajte mišljenje [u vezi s ovim] ili drugi predlog.[225]

21. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–171/2.

---

* Bogdan Oreščanin je tada bio pomoćnik načelnika Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

** Stevan Vlahović je do tada bio šef Artiljerijskog odsjeka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

VLADI NJEGOVOG VELIČANSTVA

London

Italijanske fašističke vlasti u toku rata prisilno su mobilisale veliki broj Slovenaca i Hrvata s teritorija koje su držale pod svojom okupacijom. Još prije napada na Jugoslaviju one su mobilisale Hrvate i Slovence u Istri, Slovenačkom primorju i Beneškoj Sloveniji. Poslije okupacije zapadnih dijelova Jugoslavije odvodile su u vojsku i na prisilan rad jugoslovenske državljane iz Dalmacije, Hrvatske i Hrvatskog primorja. Ovi sinovi naroda Jugoslavije nalaze se još i danas, protiv svoje volje, u italijanskoj vojsci ili u italijanskim specijalnim radnim četama.

Dok se njihova domovina u herojskim borbama oslobađa od neprijatelja, oni su primorani da pod komandom fašističkih oficira trpe isto ono ugnjetavanje koje su trpeli i pod italijanskom okupacijom.

Na Sardiniji, na Siciliji i u drugim mjestima Italije u regularnoj italijanskoj vojsci i u specijalnim radnim četama (Compagnie speciali lavoratori), ima oko 40000 mobilisanih Slovenaca i Hrvata, koji žive pod strahovito teškim uslovima kao feudalističko roblje. Oni žele samo jedno: da više ne služe neprijatelju njihova naroda, već da se priključe redovima onih boraca koji danas oslobađaju njihovu domovinu od njemačkog okupatora.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije i Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske primili su njihove potpisane izjave u kojima mole da budu prebačeni u Jugoslaviju i da stupe u Narodnooslobodilačku vojsku. U tim izjavama oni opisuju kakvim su patnjama izloženi od strane italijanskih vojnih komandanata, koji prema njima upotrebljavaju fašističko-nacističke metode sistematskog istrebljivanja.

Ne može se dozvoliti da ovi jugoslovenski omladinci propadaju u italijanskom ropstvu od gladi i bolesti, da se hapse i kažnjavaju od italijanske komande zbog njihova rodoljublja i privrženosti savezničkoj stvari, kad je mogućno ne samo spasti ih nego i izići u susret njihovoj vatrenoj želji da se bore protiv zajedničkog neprijatelja.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije smatra da ovo prebacivanje treba izvršiti što je mogućno brže. U tu svrhu on

predlaže da jedna saveznička vojna komisija, u kojoj bi bili i predstavnici Narodnooslobodilačke vojske, bude upućena na Sardiniju i Siciliju, gdje bi uz pomoć italijanske komande organizovala prebacivanje u južnu Italiju svih Slovenaca i Hrvata koji se dobrovoljno jave u Narodnooslobodilačku vojsku.[226]

22. mart 1944.
[Drvar]

Predsjednik
Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije
J. B. Tito

PRO, Fond Foreign Office (dalje: Fond FO), reg. br. 371/44296, r. 6857/197/92, str. 80–81.

[ŠTABU] II KORPUS[A NOVJ]

Morača se prebacio [s jedinicama preko Lima] i sada je na donjem Uvcu. Razbio [je] nedićevce na Limu. Zarobljenici kažu da su Nedićev 5. puk. četnici i Nijemci imali zadatak da očiste Sandžak i Crnu Goru, koje bi [potom] posjeli nedićevci.[227]

22. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394, reg. br. 9/2.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Sve depeše koje se tiču stranih [lica] ili međunarodnih odnosa slati na Nac[ionalni] komitet, depeše o kadrovima [slati] na Marka [Aleksandra Rankovića], sve ostale vojne stvari unutar naših granica [slati] na VŠ [Vrhovni štab].

23. mart 1944. T[ito]
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8–32/2.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Najstrože zabranjujem da se talijanska brigada rasformira.* To bi bila krupna politička greška u ovom času. Dajte toj brigadi zadatak koji ona može izvršiti bez naročite opasnosti.[228]

23. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-24/8-1.

* Riječ je o 2. brigadi italijanske partizanske divizije »Garibaldi«, koja se nalazila u sastavu 3. korpusa NOVJ.

ZA VICKA [KRSTULOVIĆA]

Ostanite još na Visu dok se ovdje situacija ne razbistri.[229] Na putu za Vis su novi komandant, načelnik i politkom[esar] za 26. div[iziju], Milića [Maksimilijana Baća] i ostale smo skinuli iz više krupnih razloga.[230] Pomognite novom štabu.

23. mart 1944. T[ito]
[Drvar]

A-CK SKJ, Zbirka Hrvatska II/119.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Hitno odgovorite odvojeno na pitanja:

1. Ustanoviti maršrute Prve alpske i 187. pješadijske div[izije].

2. Koje su sve njemačke div[izije] prešle u Mađarsku i Austriju?

3. Koje su njemačke divizije još u pokretu za Mađarsku i Austriju?

4. Koje se njemačke armije, korpusi i divizije nalaze na vašem teritoriju? Kojem korpusu pripadaju divizije?

5. Gdje se sada nalaze slijedeće njem[ačke] divizije: 105, 367, 189, rezervna, 11. laka pješadijska, Prva ruska dobrovoljačka, »Princ Eugen«, 13. SS bosanska?[231] Za sve ove divizije priložite [formacijski] sastav, naoružanje, nacionalni sastav, mesta štabova.

6. Gdje se nalaze štabovi 22, 65, 68, njemačkog korpusa?[232]

24. mart 1944.
[Drvar]

A-IZDG SR Slovenije, k. 41/III.

[ŠTABU VIII KORPUSA NOVJ]

Stavite pod komandu V korpusa [NOVJ] Livanjski i Duvanjski [NOP] odred.[233] Sajkovićki bataljon izdvojite iz Grahovskog [NOP] odreda i stavite ga na raspolaganje V korpusu, koji će formirati Livanjski [NOP] odred na prostoriji Livno – Duvno radi uspješne mobilizacije.

Livanjski odred, komande mjesta Glamoč, Sajković i Livno, zajedno sa Komandom područja [Livno] ulaze u sastav Vojne oblasti V korpusa.

Vaš korpus može imati svoje baze na teritoriji Bosanske krajine ne osvrćući se na granice vojnih oblasti.

24. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 517,
reg. br. 25/1.

[OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ]

Oficiri koji iz drugih vojski pristupaju k nama mogu oznake čina prišiti kad to potvrdi Vrhovni štab [NOV i POJ].

25. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8–35/2.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Još davno smo dozvolili gradnju aerodroma na Visu.[234]

Procijenite mogućnost držanja Hvara, kao i zauzimanje ostalih otoka uz jače angažovanje Saveznika.[235]

Pitanje zarobljenika sporazumno rješavati sa Saveznicima.[236] Zločince treba odmah strijeljati.

25. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8-35/2.

DRUGOM KORPUSU

Mislimo da se u toj grupi nalazi Draža [Mihailović]. Preko podmornice »Nebojša« negdje na obali održavaju vezu sa inostranstvom.[237] Napadnite tu grupu. Na našu intervenciju Englezi zatvorili Baćovića u Italiji.[238]

25. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 9–4/2.

[ŠTABU] II KORPUS[A NOVJ]

Određujem za komandanta 9. [crnogorske NOU] brigade Voju Todorovića, za komesara Branka Tacovića.[239] Vojvodić [Todor] se ne može uzeti [iz Politodjela 2. proleterske divizije].[240] Predložite drugog [za zamjenika političkog komesara].[241]

Poštu [smo] primili.

25. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 9–3/2.

PREDSJEDNIK VLADE NJEGOVOG VELIČANSTVA
GOSPODIN WINSTON CHURCHILL

Ekselencijo,

Molim za izvinjenje što moj odgovor na Vašu depešu* dolazi s velikim zakašnjenjem. Uzrok je taj što sam morao da se konsultujem s ostalim članovima Nacionalnog komiteta koji su u drugoj oblasti.

Odgovor koji Vi želite po pitanju kralja Petra II prelazi granice mogućnosti ne samo moje lično nego i čitavog Nacionalnog komiteta. Odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29. novembra 1943. god. predstavljaju zakon koji mi ne možemo mimoići. Kralju je tim odlukama zabranjen ulazak u zemlju do svršetka rata, kada će se konačno na opštim izborima riješiti ne samo njegovo pitanje već i oblik unutarnjeg uređenja.

Situacija je u zemlji sada takva da bi jedan takav krupan presedan kao što je povratak kralja u zemlju prije svršetka rata imao nedogledne teške posljedice za čitavo daljnje vođenje naše oslobodilačke borbe i za naš udio u zajedničkim savezničkim naporima.[242]

Prisustvo predstavnika Draže Mihailovića na vjenčanju kralja Petra II učinilo je vrlo mučan utisak na naš narod.[243]

U vezi s dosadašnjim držanjem kralja, njegove vlade i osobito njegovog vojnog ministra** prema našoj krvavoj i teškoj borbi, po mome uvjerenju, kralj je morao preduzeti sve da barem donekle popravi te greške i zablude koje su učinjene onima koji se tako nesebično bore za oslobođenje svoje domovine. Sugestije koje sam ja naveo u svom poslednjem pismu Vama,*** Ekselencijo, jesu, po mome mišljenju, jedini put da se to donekle ispravi.

Žalim što Vam sve ovo čini dosta teškoća, ali ja Vas uvjeravam da mi činimo najveće napore da bismo maksimalno doprinjeli zajedni-

---

* Odnosi se na radiogram koji je Vinston Čerčil napisao 25. februara 1944, ali je radi razjašnjenja nekih formalnih pitanja u vezi s njim Titu uručen tek 9. marta 1944. Objavljuje se u Prilozima.

** Misli se na Dragoljuba (Dražu) Mihailovića, koji je bio ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva u vladi Božidara Purića.

*** Riječ je o Titovom pismu od 9. februara 1944. (vid. str. 25–26).

čkoj savezničkoj stvari, tj. skraćenju muka naših naroda i bržoj pobjedi nad njemačkim okupatorom.

S dubokim poštovanjem

Vaš
J.B. Tito

26. mart 1944.
[Drvar]

PRO, Fond Prem. 3,
reg. br. 511/12, str. 732.

BEVCU [EDVARDU KARDELJU]

Bakarić i ostali [članovi NKOJ–a], kao i ti, trebali bi odmah doći ovamo, jer Điđo [Milovan Đilas] ide u SSSR.[244]

26. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–183/2.

ZA ZAVNOH

Saopštite hitno možete li dati najsiromašnijim predjelima Gorskog kotara, Like i Korduna kao prvu pomoć gladnim jedno 20 miliona kuna i lira.[245] Mi ćemo vam to vratiti čim dobijemo mili[onski] zajam koji mi je SSSR obećao.[246]

26. mart 1944. T[ito]
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-183/2.

ANDRIJI [HEBRANGU]

Proglas iz zadnjeg broja »Slobodnog doma« umnožite [u] što više [primjeraka] i podijelite svuda, a naročito na neoslobođenoj teritoriji.[247]

Kuriri sa pasošima i ostalim [su stigli].[248]

Od svega što štampate šaljite [nam] bar po 1000 primjeraka.

Da li je Bakarić pronašao čovjeka za Marka [Aleksandra Rankovića][249] i [. . .*]

Pregovarač s Nijemcima o razmjeni zarobljenika treba prethodno da dođe ovamo.[250]

»Novu Jugoslaviju« štampajte i za Slovence.[251] Šaljite im 1000 primjeraka, jer im stiže kasno (da bi je preštampavali).[252]

26. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-182 i 1-183/2.

---

* U Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske kraj rečenice nije dešifrovan, pa je napisano: i aheo verio ga mulina.

[POHVALA DRUGOJ VOJVOĐANSKOJ BRIGADI]

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Druge vojvođanske brigade 16. divizije, koju su u posljednjim bojevima pokazali naročiti samopregor u borbi protiv njemačkih osvajača.[253]

[26.] mart 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant narodne oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije maršal

Tito

A-CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija« mf. 17, tr. 44, sn. 891, emisija br. 101 od 28. marta 1944.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Černi* [je] unaprijeđen u čin pukovnika.
Parabrod »Ljubljana« dajte na poslugu Englezima.[254]

27. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 8-37/2.

* Josip Černi je tada bio komandant Mornarice NOVJ.

BORBA NARODA POROBLJENE JUGOSLAVIJE*

Da bi svjetskoj javnosti, koja je toliko varana s raznih strana, bila što jasnija slika pravog stanja u Jugoslaviji, potrebno je da se u kratkim potezima osvrnemo na događaje u Jugoslaviji otprije okupacije pa do danas.

Gospodin premijer-ministar Čerčil izjavio je u engleskom Parlamentu da su komunisti Jugoslavije imali tu čast da prvi počnu borbu sa okupatorom.[255] U ovoj kratkoj rečenici izražena je činjenica kojom se ponose ne samo komunisti u Jugoslaviji nego i ostali rodoljubi svih naroda Jugoslavije. Mnogo prije napada na Jugoslaviju, iako u najtežim uslovima ilegalnosti, komunisti su, naročito poslije okupacije Austrije,** neprekidno upozoravali na strašnu opasnost koja narodima Jugoslavije prijeti od osvajačkog njemačkog fašizma.[256] Sav rad i svi napori komunista, bez obzira na progone i surove kazne od strane režima, bili su usmjereni u pravcu koncentracije svih rodoljubivih snaga zemlje za otpor u slučaju napada na Jugoslaviju. Ti napori nisu ostali bez rezultata. Omladina Jugoslavije, naročito omladina Beogradskog univerziteta, srednjoškolska omladina, radnička omladina, okupljala se i spremala da – ujedinjena pod vođstvom Komunističke partije – dočeka teški čas koji je zadesio našu zemlju s invazijom hitlerovskih hordi.

A kakve su prilike vladale u državnom vodstvu Jugoslavije? I vojnički i politički Jugoslavija se nalazila u haotičnom stanju. U vrhovima Generalštaba sjedjeli su izdajnici tipa Nedića koji su se nalazili u službi Nijemaca.[257] Jugoslavija je bila preplavljena njemačkim špijunima – »turistima«. Korupcija i krađa vladale su u svim ustanovama, a najviše u vojnom ministarstvu. Od 12 milijardi državnog godišnjeg budžeta, 4 milijarde išle su u vojne svrhe, pa ipak je jugoslovenska vojska bila slabo naoružana i nespremna. Nacionalno pitanje,

---

* Ovaj članak napisan je na molbu američkog časopisa »Free World« (»Slobodni svijet«). Molba je saopštena preko Sveslovenskog komiteta u Moskvi. Članak je prispio u Njujork sredinom aprila 1944. i Redakcija časopisa ga je objavila u svom junskom broju. Članak je takođe objavljen na svim jugoslovenskim jezicima i na oko 10 svjetskih jezika.

** Riječ je o »anšlusu« (pripajanju) Austrije Trećem Rajhu 12–13. marta 1938.

a naročito nacionalno pitanje Hrvata sve se više zaoštravalo. Izvjestan kompromis, odnosno sporazum između Mačeka i Cvetkovića,* značio je samo podjelu vlasti, a nikako rješenje nacionalnog pitanja Hrvata. Od dolaska Stojadinovića na vlast, beogradski vlastodršci (od 1935. godine pa dalje) sve više su se povezivali s osovinskim silama i napuštali stare saveze, kao, na primjer, Malu antantu, savez s Francuskom i drugim zemljama. Radilo se punom parom da Jugoslavija bude što usamljenija, što slabija i zrelija da postane plijen njemačkih osvajača.

Kroz dvadeset godina Jugoslavija je bila jedina država u Evropi čiji su vlastodršci, bez obzira na zahtjeve čitavog naroda, odbijali da uspostave diplomatske odnose sa Sovjetskim Savezom. Do priznanja SSSR-a došlo je tek onda kada je njemački osvajač već snažno zakucao na vrata Jugoslavije.**

To su sve činjenice koje pokazuju zašto su njemački i drugi osvajači mogli pregaziti Jugoslaviju za nepunih deset dana.***

Dvadeset sedmi mart 1941. godine ostaće u historiji našeg naroda kao jedna od svijetlih tačaka. Režim izdajničkog princa Pavla, u kome su igrali rukovodeću ulogu Cvetković i Maček, bio je zbačen zbog sramnog potpisivanja Trojnog pakta i pristupanja Jugoslavije Osovini. Preko stotinu hiljada građana Beograda i ogromne mase demonstranata u svim krajevima Jugoslavije pokazale su da su narodi Jugoslavije spremni da radije podnesu najveće žrtve nego da iznevjere slavne tradicije svojih predaka, da postanu osovinsko roblje. Nova vlada Simovićeva, koja je došla poslije Cvetkovića, nije se snašla zbog toga što nije znala da pravilno ocijeni i da se osloni na nesalomljivu snagu koja postoji u našim narodima. Ona je ostavila sav stari korumpirani državni aparat, koji je bio ne samo nesposoban nego je i otvoreno sabotirao sve mjere koje su bile potrebne za odbranu zemlje.

A onih deset dana u toku kojih su okupatori pregazili našu zemlju – to su najsramniji dani u historiji naših naroda. Tada se ispoljila sva ona trulost, sva izdaja koja se do toga vremena vještački prikrivala. Da li su narodi Jugoslavije htjeli braniti svoju domovinu? Jesu. Na proglas za mobilizaciju pohrlili su seljaci i radnici, pohrlila je omladina i poštena inteligencija. Na izričiti poziv vodstva Komunističke partije**** pohrlili su svi članovi Partije koji su podlijegali vojnoj obavezi. Ali sav taj narodni borbeni entuzijazam bio je uzaludan, jer je državno i vojno vodstvo zatajilo. Vojne obveznike slali su iz jednog garnizona u drugi. Pravile su se krive maršrute. Vojnici su na front slani bez municije. Kada je došlo do kapitulacije, generali i viši oficiri

---

* Potpisan 26. avgusta 1939.

** Diplomatski odnosi između Jugoslavije i SSSR-a uspostavljeni su 25. juna 1940.

*** Od 6. do 14. aprila 1941, kada su prestala dejstva jugoslovenske vojske.

**** Misli se na proglas CK KPJ od 6. aprila 1941.

– pod prijetnjom smrti – naređivali su vojnicima da polože oružje pred neprijateljem. Postoje stotine i stotine primjera koji pokazuju da su vojnici odbijali da izvrše ove zapovijesti.

Čitave divizije i armije položile su svoje oružje pred Nijemcima skoro bez ikakve borbe, a vojnici su otpremani u njemačko ropstvo.[258] Poznati sramni izdajnik srpskog naroda general Nedić bio je jedan od prvih koji je predao svoju armiju Nijemcima,* pošto je neke svoje jedinice natjerao da bez ikakvog protivtenkovskog oružja nasrnu na njemačke tenkove i budu desetkovane. Videći tu strahovitu izdaju, vojnici su plakali i, proklinjući, odlazili svojim kućama, ukoliko su uspijevali da se istrgnu iz kandži njemačkih okupatorskih trupa.

Nakon toga su nastali najstrašniji dani koji su ikada postojali u historiji naših naroda. U Hrvatskoj okupatori su doveli na vlast izrode hrvatskog naroda — ustaše, na čelu sa zlikovcem Pavelićem, koji je bio pitomac Musolinija i Hitlera.[259] Započelo je masovno istrebljivanje srpskog naroda u Bosni, Hercegovini, Vojvodini itd. Nesrećni seljaci ovih krajeva bježali su u šume sa svojim porodicama samo da bi spasli svoje glave. Ali ustaše, zajedno s Nijemcima, priređivali su hajke na ove bjegunce i istrebljivali ih ondje gdje bi ih stigli. U takvoj strašnoj situaciji (u kojoj su se nalazili ne samo Srbi nego i svi pošteni i napredni ljudi), narod je postepeno, najprije neorganizovano, počeo da se brani čime je god mogao samo da se spase od uništenja. Iste stvari odigrale su se i u Sloveniji, gde su Nijemci i Mađari počeli da istrebljuju čitava sela i da deportiraju desetine hiljada građana i seljaka u Njemačku ili u druge krajeve na rad, oduzimajući im svu imovinu.

U takvoj situaciji vodstvo Komunističke partije poduzelo je sve mjere za organizaciju narodnog ustanka. Još u jesen 1940, stvorena je u najvećoj tajnosti tzv. Vojna komisija sa zadatkom da u redovima jugoslovenske vojske, kod vojnika i oficira, stvara raspoloženje za otpor u slučaju napada na Jugoslaviju, a u slučaju kapitulacije da preuzme vojno vodstvo u svoje ruke. Ova komisija bila je poslije aprilske kapitulacije proširena i dobila je naziv Glavni štab partizanskih odreda Jugoslavije, koji se kasnije pretvorio u Vrhovni štab. Odmah poslije kapitulacije Jugoslavije i masovnih pokolja srpskog življa u Hrvatskoj i Bosni, Komunistička partija počela je da šalje svoje članove da organizuju odbjeglo stanovništvo po šumama u gerilske odrede.

Još prije napada na Sovjetski Savez vodstvo Komunističke partije stvorilo je sporazum o saradnji s vodstvom Srpske zemljoradničke stranke Dragoljuba Jovanovića i grupom dr Ivana Ribara,

---

* Milan Nedić je komandovao 3. (južnom) grupom armija, koja je već 9. aprila doživjela rasulo.

Dvadeset drugog juna, kad su njemačke horde iznenada napale Sovjetski Savez, vodstvo Komunističke partije hitno je održalo sjednicu zajedno s Vojnom komisijom, na kojoj je doneseno rješenje da se započne s ustankom u svim dijelovima Jugoslavije. Na ovoj sjednici zaključeno je da se Vojna komisija nazove Glavni štab partizanskih odreda Jugoslavije i da on rukovodi svim operacijama u zemlji. Ovaj štab razaslao je svoje članove u razne pokrajine davši im zadatak da preuzmu rukovodstvo nad organizacijom partizanskih odreda i rukovođenje operacijama.[260] Osim toga, bile su organizirane male diverzantske grupe, koje su počele da uništavaju telefonske i telegrafske veze i da vrše napade na magazine i druge vojne objekte. U tim danima beogradska omladina pokazala je takve primjere herojstva kojima će se ponositi daleka buduća pokoljenja naših naroda. Mladići i djevojčice od 14 godina pa dalje napadali su usred bijela dana švapske kamione, polivali ih benzinom i uništavali. Uprkos vješalima, koja su bila postavljena u Beogradu nasred Terazija, omladina – srednjoškolska, studentska i radnička – vršila je napade sa nesmanjenom žestinom.

Dok se do napada na Sovjetski Savez osim akcija po gradovima, borba tu i tamo vodila jedino u bosanskim i hercegovačkim brdima, poslije napada na Sovjetski Savez partizanski pokret počeo se naglo širiti u svim ostalim dijelovima zemlje. Već u julu mjesecu 1941. godine s uspjehom djeluju Valjevski, Kragujevački, Užički, Homoljski i drugi partizanski odredi. Po 20–30 boraca, s jednom ili dvije puške i kojom bombom, napadaju manje njemačke grupice, ubijaju Nijemce i na taj način se naoružavaju.

Dok se u Srbiji partizanski pokret razvijao postepeno i tako dobijao sve masovniji karakter, u Crnoj Gori je već 13. jula 1941. godine pod vodstvom komunista organiziran i izvršen opšti narodni ustanak. Desetine hiljada Crnogoraca, na dati znak, napali su italijanske garnizone u čitavoj Crnoj Gori i zauzeli sve varoši osim Cetinja i Podgorice. Bilo je zarobljeno oko 6000 italijanskih vojnika i oficira i zaplijenjena velika količina ratnog materijala. Zatim su crnogorski rodoljubi nastavili svoju tešku i krvavu borbu protiv nekoliko italijanskih divizija koje je Musolini poslao da uguše ustanak.[261]

U avgustu mjesecu 1941. godine partizanski odredi u Srbiji oslobodili su skoro čitavu Mačvu i Posavinu do Obrenovca. Bile su zauzete varoši Lajkovac, Ub, Ljig, Krupanj, Loznica, Stolice, a početkom septembra Užice, Čačak, Užička Požega, Gornji Milanovac i druga manja mjesta. Tako su partizani oslobodili skoro cijelu zapadnu i dobar dio istočne Srbije.[262]

Još u [septembru]* Glavni štab partizanskih odreda Jugoslavije preselio se pod najtežim okolnostima iz Beograda najprije u gradić

* U originalu je omaškom napisano: »avgustu«.

Krupanj, a kasnije u Užice.[263] U početku septembra 1941. godine održano je u rudniku Stolice kraj Krupnja prvo vojno savjetovanje delegata iz svih krajeva Jugoslavije*. Na savjetovanje su, pod neobično teškim uslovima, bili došli delegati iz Slovenije, Hrvatske, Srbije, Bosne i drugih krajeva. Na ovom savjetovanju doneseni su dalekosežni i važni zaključci. Glavni štab je dobio naziv Vrhovni štab partizanskih odreda Jugoslavije, a za Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Crnu Goru bili su obrazovani glavni štabovi, čiji su komandanti bili istovremeno i članovi Vrhovnog štaba. I kao što je još u Beogradu bio donesen plan da se očisti zapadna Srbija i stvori baza za dalje operacije, tako je na ovom vojnom savjetovanju bio donesen plan za vođenje operacija i stvaranje baza u svim ostalim dijelovima Jugoslavije. Pored čisto vojnih zaključaka, na ovom savjetovanju donesen je čitav niz političkih odluka, kao, na primjer, da se pozovu na saradnju i zajedničku borbu sve ostale snage koje nisu stupile u službu okupatora.

Još u Beogradu Glavni štab partizanskih odreda saznao je da se negdje u brdima na Ravnoj Gori skriva pukovnik Draža Mihailović s jednom grupom oficira, s kojima je uspio da se skloni i da ne bude odveden u ropstvo. Draža do tog momenta nije uopšte vodio nikakve borbe niti su bosanski seljaci, koji su bili ustali u odbranu svojih života, stajali pod njegovom komandom. Ja sam lično, još u julu mjesecu, naredio štabu Valjevskog partizanskog odreda da stupi u vezu s Dražom Mihailovićem i da ga privoli na borbu u saradnji s nama. Ali on je odlučno odbijao da išta preduzme protiv Nijemaca, i to, prvo, što uopšte nije imao nikakve vojske, a drugo, što se bojao represalija. Do ruku našeg Štaba dopro je jedan dokumenat u kome nas je jedan čovjek iz Dražine grupe obavještavao da Draža Mihailović želi da otpravi u Bosnu neke nepokorne oficire, to jest ljude koji su željeli da se bore. Jedan od tih nepokornih bio je poručnik Ratko Martinović, koji je od prvog dana, zajedno s popom Vladom Zečevićem, saradivao s nama, stvorivši jedan četnički odred na teritoriji Krupnja. U tom dokumentu se govori da je Draža Mihailović riješio da pomoću jednog kriminalnog tipa ubije poručnika Martinovića kad bude prelazio Drinu.

Odmah po dolasku na oslobođenu teritoriju, u septembru 1941, otišao sam na Ravnu Goru kod Draže Mihailovića, koji me nije primio u svom ravnogorskom gnijezdu, nego u selu Struganiku, u kući vojvode Mišića.** Sastanku su prisustvovali, pored Draže, i poznati velikosrbin Dragiša Vasić i major Mišić. Sastanak je u stvari dao slabe rezultate. Draža Mihailović je uporno odbijao da započne bilo kakvu borbu protiv Nijemaca, govoreći da još nije vrijeme itd. On je, onda,

---

* Savjetovanje u Stolicama održano je 27. septembra 1941. Više o tome vidi »tom« 7, str. 134.

** To je bilo 19. septembra 1941.

već imao izvjesne četničke odrede, organizovane na teritoriji zapadne Srbije koju su bili oslobodili partizani. Bilo je doneseno samo usmeno rješenje o lojalnom ponašanju Mihailovićevih četnika prema partizanima i o tome da oni neće napadati partizane, kao što su to činili četnici vojvode Pećanca.[264]

Pošto je Draža Mihailović, ne znam iz kojih razloga, i tada pa i dugo kasnije, držao da sam ja Rus, on je potpuno otvoreno govorio o Hrvatima i svim ostalim narodima Jugoslavije. On je, kada sam ga pitao šta misli o nacionalnom pitanju, izjavio nedvosmisleno da Hrvati, muslimani i svi ostali moraju biti najstrože kažnjeni i poslije izvjesne odmazde potpuno potčinjeni Srbima. Pošto sam se suprotstavio, rekao je da je njegovo gledište sasvim pravilno, jer su svi Hrvati krivi za ustaške zločine, svi su ustaše i izdajice, koji su prodali Jugoslaviju Nijemcima. Na svršetku mi je Draža kazao da će se još predomisliti kada i na koji način će njegove jedinice poći u borbu i da će to saopštiti.

U septembru mjesecu naše su partizanske snage zajedno s jednim odredom kapetana Račića bile opsjele Šabac i jurišale na nj.[265] Taj kapetan Račić takođe je onda bio u nemilosti kod Mihailovića zbog učešća u borbi zajedno s nama. Poslije napada na Šabac, koji nije uspio, Nijemci su brzo dovukli svoje dvije divizije, dva ili tri hrvatska [ustaško-domobranska] puka i nešto ljotićevaca i započeli još u septembru mjesecu prvu ofanzivu na nas, koja je, s prekidima, trajala do svršetka novembra.[266] Najteže borbe vođene su u Mačvi, na Ceru i u Pocerini, u dolini Jadra i kod Zavlake. Naše su trupe polagano odstupale, braneći svaku stopu zemlje. Još prije ofanzive bilo je riješeno da seljaci iz Mačve prebace što više žita u brdske predjele oko Krupnja i Sokolske planine. Hiljade i hiljade seljačkih kola kretalo se u pravcu brdskih predjela. Neprekidno izloženi njemačkim bombarderima, seljaci su bježali u šume. Nijemci su bili uspjeli da zauzmu Loznicu i teren do doline Jadra. Skoro bez ikakvog protivtenkovskog oružja, naši borci uspjeli su da unište 20 njemačkih tenkova. Preko hiljadu Nijemaca i drugih neprijatelja palo je u tim borbama. Oko 600 bilo je zarobljeno. Pošto su Nijemci naišli na suviše jak otpor i pošto su pretrpjeli velike gubitke, oni se nisu usudili da produže ofanzivu u brdskim predjelima, već su se počeli sistematski pripremati za ofanzivu na širokom frontu od Kraljeva pa preko Valjeva do Drine. Naši partizanski odredi ponovo su prešli u protivnapad, ponovo su oslobodili veliki dio Mačve i Posavine, a najkrupniji partizanski odred, Valjevski.[267] potpuno je opkolio njemački garnizon u Valjevu. Isto tako naše trupe, uz učešće četnika Draže Mihailovića, potpuno su opkolile i grad Kraljevo i pomoću teške artiljerije i tenkova prodrle i u sam grad. Kao što se iz ovoga vidi, već u oktobru mjesecu u operaciji kod Valjeva i Kraljeva zajedno s našim snagama učestvovalo je oko 1200 četnika Draže Mihailovića. Do toga učešća došlo je na taj način što sam ja iz

Krupnja, za vrijeme ofanzive protiv nas, uputio pismo Draži Mihailoviću i predočio mu opasnost koja mu prijeti ako mi izgubimo slobodnu teritoriju. Draža Mihailović se saglasio s mojim navodima – i tako su ove njegove snage učestvovale u borbi od oktobra do novembra mjeseca. Ali i za vrijeme tog kratkog perioda saradnje, četnici pod komandom majora Mišića, nakon prvih jačih okršaja s Nijemcima, pobjegli su s položaja kod Valjeva i ostavili naše partizanske snage da se same bore.

Pošto su naše partizanske snage oslobodile Čačak, Užice, Užičku Požegu i Gornji Milanovac, oficiri Draže Mihailovića počeli su na našoj oslobođenoj teritoriji intenzivnu mobilizaciju seljaka u ime kralja i pod parolom: ko ide u četnike ostaće kod svoje kuće, a ko ide u partizane moraće ispaštati na frontu u nejednakoj borbi. Iako su zapadnu Srbiju bili oslobodili partizani, četničkoj komandi bilo je dozvoljeno da potpuno slobodno organizira svoje četničke jedinice na oslobođenoj teritoriji, a u gradovima Čačku, Užicu, Milanovcu i drugima bile su obrazovane četničke komande mjesta zajedno s partizanskim.

S oslobođenjem Užica pao je u naše ruke bogat plijen, kao, na primjer, 100 raznih motornih vozila, fabrika oružja i municije, fabrika koža, filijala Narodne banke sa oko 55 miliona dinara gotovine itd. Od 150 pušaka i 40–50000 metaka dnevno, koliko je fabrika izrađivala do našeg dolaska, mi smo uspjeli podići kapacitet proizvodnje na 420 pušaka i 80 000 metaka dnevno. Ovi veliki uspjesi naših partizanskih odreda izazvali su, s jedne strane, zabrinutost kod Nijemaca i nedićevaca, a s druge, zavist kod Draže Mihailovića i njegovih oficira. Oni su se u oktobru potajno spremali za napad na nas da nam otmu Užice. Nedić je infiltrirao u redove Dražinih četnika sve više svojih pristalica, koji su sistematski vršili provokacije kako bi izazvali otvoreni sukob između partizana i četnika Draže Mihailovića. Oni su na silu prigrabili Užičku Požegu, stalno ometali naš željeznički promet prema Čačku i Milanovcu i vršili provokacije. Vrhovni štab poduzimao je sve da se izbjegne sukob i ponovo je predložio Draži Mihailoviću — preko oficira za vezu Mitića, koji je bio pri Vrhovnom štabu – da se organizuju pregovori i napravi sporazum. Draži Mihailoviću je predloženo da se pregovori vode na neutralnom zemljištu, kod mjesta Kosjerića, ali je on na sve moguće načine izbjegavao da dođe na pregovore. Poslije toga je sam po drugi put, s dvojicom članova Vrhovnog štaba (Sretenom Žujovićem i Mitrom Bakićem), pošao na Ravnu Goru. Spremio sam kao prijedlog deset tačaka, koje su javnosti poznate. Na pregovorima, u selu Brajići* kod Ravne Gore, gdje je učestvovalo oko desetak oficira Mihailovićeva štaba, nije došlo do sporazuma po najvažnijim tačkama, i to po

* To je bilo 26. i 27. oktobra 1941.

pitanju zajedničke komande, koju smo mi predlagali, po pitanju formiranja zajedničkih vlasti na bazi narodnooslobodilačkih odbora itd. Do sporazuma je najlakše došlo po pitanju diobe oružja iz užičke fabrike, diobe novca Narodne banke, po pitanju komandi mjesta itd. kao prvi ratni materijal, mi smo odmah, drugi dan poslije pregovora, izdali Draži Mihailoviću iz naše fabrike 500 novih pušaka i 25 000 metaka. Interesantno je primijetiti da je Draža Mihailović odlučno odbio moj prijedlog da na pregovorima učestvuje i engleski kapetan Hadson, koji je sjedio u drugoj sobi.[268]

Četiri dana poslije pregovora četnici Draže Mihailovića napali su nas kod Užičke Požege, i to onim istim puškama i municijom koje su dobili od nas. Za ovim napadom došli su slijedeći događaji: četnici Dražina kapetana Glišića nasilno su izvukli iz voza u Užičkoj Požegi našeg komandanta [1.] Šumadijskog odreda Blagojevića, koji se vraćao iz Vrhovnog štaba, i zvjerski ga ubili.* Ja sam odlučno protestirao u štabu Draže Mihailovića i tražio da se komandant Blagojević smjesta pusti na slobodu. Odgovor je bio da se ne zna da je takav čovjek uhapšen. U isto vrijeme nama su pali u ruke vrlo važni dokumenti iz četničke Komande mjesta u Kremni, u kojima se govorilo da svi mobilisani četnici moraju biti 2. novembra u 5 sati ujutru u jednoj šumi deset kilometara od Užica. Nama je odmah bilo jasno da Draža Mihailović sprema oružani napad na Užice. Druga činjenica koja nam je to potvrđivala bila je to što je Draža Mihailović povukao od Kraljeva svojih 800 četnika s ciljem da napadne Čačak, kao što se to kasnije ispostavilo. Ti četnici ne samo što su Nijemcima otvorili front kod Kraljeva nego su našim jedinicama s tog sektora na prevaran način uzeli nekoliko teških topova i par tenkova da bi ih iskoristili u napadu na Čačak. Razumije se, mi smo isto tako morali povući jedan dio svojih snaga s fronta kod Valjeva da bismo zaštitili Užice i Čačak. Iz događaja koji su kasnije uslijedili vidi se jasno da je Dražin napad na nas bio u dogovoru s Nedićem,[269] pa i s Nijemcima,[270] jer je istovremeno uslijedio i napad Nijemaca od Kraljeva do Drine.

Znajući tačno pokret četničkih jedinica prema Užicu, naše su snage dobile zadatak da 2. novembra u 4 sata ujutru izvrše protivnapad. Osam kilometara od Užica, na raskrsnici Užice – Užička Požega – Kosjerić, naše jedinice naišle su na 800 četnika i nakon višesatne borbe potpuno ih razbile. Tu je poginuo sam četnički komandant i nekoliko stotina četnika pokrilo je bojno polje. Naredili smo opšti napad na Užičku Požegu kao glavnu bazu četnika. Poslije vanredno krvave borbe, koja je trajala čitav dan, naše su trupe zauzele grad Požegu[271] i počele brzo gonjenje četnika u pravcu Ravne gore. Naše snage obuhvatile su Ravnu goru s tri pravca – od Čačka,

---

* Milan Blagojević je ubijen 27/28. oktobra 1941.

Gornjeg Milanovca i Užičke Požege. Draža Mihailović, videći da je opkoljen sa sviju strana, hitno je poslao u naš Štab oficira za vezu Mitića, koji je sa sklopljenim rukama molio da naredim da se obustavi ova krvava borba.[272] Iako su kod partizanske vojske vladale neodoljiva mržnja i želja da se što prije uništi izdajnička klika, ja sam pristao da se borba obustavi, i to pod uslovom od tri tačke:

1. da se smjesta sve četničke snage povuku na liniju Kamenica – Brajići:
2. da se smjesta obrazuje zajednička komisija, koja će ispitati slučaj u Požegi i druge krivice, i
3. da se smjesta obrazuje komisija za definitivne pregovore o sporazumu.

Komisija za pregovore sastala se u Čačku, ali do nekog sporazuma nije moglo doći[273] jer su Nijemci uspjeli da probiju naš front kod Valjeva i Kraljeva, pa su pomoću tenkova počeli vrlo brzo napredovati. Otpočele su vanredno žestoke i krvave borbe na čitavom sektoru od Kraljeva do Drine. Četnici Draže Mihailovića otvoreno su u to vrijeme sarađivali s Nijemcima. Tako, na primjer, razoružali su u Gornjem Milanovcu na prevaran način, noću, 500 partizana, koje su na Ravnoj gori svukli gole, pa ih, uz najgore zlostavljanje, po hladnoći, otpremili Nijemcima u Valjevo. Nijemci su na zvjerski način poubijali skoro sve te heroje.[274] Kod Mionice su četnici uhvatili 17 bolničarki i jednog liječnika, koje su poklali i o svom junaštvu poslali izvještaj Nijemcima.[275] Tako je od tada nastala tijesna saradnja Mihailovićevih četnika i Nijemaca.

Skoro cijeli novembar naše su partizanske snage davale besprimjeran otpor nadmoćnim njemačkim i nedićevskim snagama. Najžešće borbe vodile su se na sektoru Valjeva kod Bukova, na sektoru Pecke, Krupnja i Loznice, na sektoru Gornji Milanovac – Kraljevo. Nijemci su upotrebljavali veliki broj tenkova i avijacije. Gubici na obje strane bili su vanredno veliki. Nijemci su konačno uspjeli da oko 25. novembra zauzmu Užice i Čačak.* Glavnina naših snaga povlačila se u pravcu Zlatibora i Ivanjice. Posljednje jače borbe bile su na rijeci Uvcu, između Sandžaka i Srbije.

Jedan veliki dio partizanskih snaga vratio se u manjim odredima ponovo u unutrašnjost Srbije, gdje je nastavio svoju herojsku borbu protiv okupatora i njihovih slugu. Iz drugog dijela stvorene su naše slavne brigade — I i II srpska, koje su, zajedno s crnogorskim brigadama, dvaput prošle svoj slavni put od Crne Gore do Bosanske krajine.

Dok su se u Srbiji zbivali ovi događaji i narod vodio natčovječansku borbu s okupatorom i domaćim izdajnicima, u Crnoj Gori, još od jula 1941, trajale su neprekidno borbe s italijanskim

* Čačak su zauzeli 28. a Užice 29. novembra 1941.

okupatorom, pa je, početkom decembra, oko 3500 crnogorskih partizana napalo Pljevlja, jako utvrđeni grad u Sandžaku, koji je branila čitava italijanska divizija.[276] U neodoljivom naletu naše su snage prodrle u grad i poslije vanredno krvavih bojeva zauzele skoro veći dio grada. U uličnim borbama poginulo je oko 2000 italijanskih vojnika.[277] Poslije dvodnevnih bojeva naše jedinice su se morale povući iz grada, pošto bez teškog naoružanja nisu mogle zauzeti uvrđenja s topovima, koji su neprekidno obasipali grad vatrom. U ovim bojevima i mi smo pretrpjeli velike gubitke.[278] Borbe su se dalje nastavile u Bosni, naročito oko Rogatice i Zvornika, tako da je u oktobru mjesecu bila očišćena cijela istočna Bosna s gradovima: Rogatica, Vlasenica, Han-Pijesak, Srebrenica itd.[279] Naše snage stajale su pred vratima Sarajeva, na Romaniji i kod Stambulčića. U Lici i na Kordunu naše snage bile su oslobodile veći dio teritorija. U Bosanskoj krajini, već u avgustu mjesecu, naši odredi bili su zauzeli Drvar i neka druga mjesta.[280] Tu su borbe s italijanskim i ustaškim snagama takođe imale vrlo žestok karakter. Četnici su i tu, i već u to vrijeme, udarili našim snagama u leđa. Tada počinju i slavna epopeja Kozare i bojevi koji će ostati kao najslavnija tačka u historiji naše borbe.[281] Borbe su bile vrlo žestoke i u Petrovoj gori, gdje je neprijatelj preduzimao nekoliko žestokih ofanziva.[282] U drugim mjestima, u Hrvatskoj i Sloveniji, počele su u jesen borbe manjeg karaktera, ali su se i tu od samog početka vodile diverzantske akcije.

Poslije našeg povlačenja iz Srbije zauzeli smo Novu Varoš, gdje su se naše jedinice izvjesno vrijeme odmorile, a zatim je Vrhovni štab, s jednim dijelom srpskih jedinica, krenuo u pravcu istočne Bosne. Uz put je zauzet gradić Rudo*, gdje je formirana I srpska [proleterska] brigada,[283] koja je drugi dan po formiranju razbila tri kolone Italijana i četnika Draže Mihailovića koji su bili krenuli u pravcu Rudog.[284]

U istočnoj Bosni bila je u to vrijeme za partizanski pokret zavladala vrlo teška situacija. Tamo su partizani i četnici sarađivali složno prilično dugo.[285] Poslije sjajnih uspjeha koji su bili postignuti, počela je razorna propaganda oficira koje je slao Draža Mihailović, tako da su sve više preovladavali elementi koji su bili za obustavljanje borbe protiv Nijemaca i za borbu protiv partizana.[286] Glavni Dražini povjerenici za istočnu Bosnu bili su majori Dangić i Todorović. Major Dangić je već u to vrijeme stajao u vezi s Nijemcima i bio je počeo s napadima na partizanske odrede, razoružavajući ih.[287] Nešto pod dejstvom razorne propagande ovih oficira, naročito pod prijetnjom, seljaci su napuštali borbene redove partizana i odlazili na stranu četnika, odnosno svojoj kući. S dolaskom I srpske [proleterske] brigade u istočnu Bosnu stvar se počela iz osnova mijenjati. Kao

* Rudo su oslobodili dijelovi Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku 17. decembra 1941.

izvanredno jaka, vojnički sposobna i disciplinirana jedinica, ona je svojim uspjesima u borbi s neprijateljem brzo stekla ugled i tako se raspadanje partizanskih odreda obustavilo. Oni partizani koji su bili prišli četničkim redovima vraćali su se ponovo u partizanske jedinice, jer su se uvjerili da je propaganda o uništenju partizana u Srbiji bila lažna. Zajedno s partizanskim odredima istočne Bosne naša I srpska [proleterska] brigada vodila je u decembru* mjesecu borbe kod Vareša i na Romaniji. Pošto su partizanske snage u istočnoj Bosni ponovo ojačale. Nijemci su odlučili da poduzmu protiv nas svoju drugu ofanzivu.[288] Ova ofanziva počela je s četiri pravca: od Zvornika, Višegrada, duž višegradske željezničke linije i od Sarajeva preko Romanije. Nijemci su bacili u borbu prilično velike snage, potpomognute ustaškim, domobranskim i četničkim jedinicama. Uoči samog početka ofanzive Štab četničkih snaga za istočnu Bosnu, s Todorovićem i Dangićem na čelu, izdao je četnicima strogu zapovijest da ne smiju ispaliti nijednog metka protiv Nijemaca, već da im idu naruku ili da im se uklone s puta.

Uslijed velike zime i snijega borbe su bile vrlo teške. Zbog pomanjkanja municije, naše su snage poslije pet dana borbe morale napustiti Rogaticu. Vlasenicu i druga mjesta. Bosanski partizanski odredi, svojim vještim manevrima ponovo su se bacili za leđa neprijatelju, a naša slavna I srpska [proleterska] brigada bila je podijeljena na dva dijela, pa je jedan dio, zajedno s Vrhovnim štabom, odstupio preko Glasinca na planinu Jahorinu,[289] a drugi je, sa Štabom brigade izvršio jedan od svojih najslavnijih pokreta ispod samog Sarajeva, preko Sarajevskog polja i Igmana, i kasnije stigao u Foču. U tome maršu, jednom od najtežih u ovom ratu, izvršenom po hladnoći od 25 gradi, promrzlo je 160 boraca, tako da su mnogima noge bile amputirane.[290] Prva kolona, koja je išla s Vrhovnim štabom, uspjela je da na Jahorini zadrži nastupanje ustaša i Nijemaca. Četničke jedinice, koje su branile ovaj sektor, a vođe su ih bile napustile i pobjegle, stupile su pod našu komandu. Nekoliko dana nakon toga jedan bataljon I brigade i crnogorske snage zauzeli su Foču, Goražde i Čajniče.[291] Tako je ponovo stvorena baza ne samo za odmor i reorganizaciju jedinica već i za mobilizaciju novog ljudstva.

Čitav mjesec februar, mart i polovina aprila iskorišćeni su za sređivanje i reorganizaciju četničkih jedinica (preko 10 000), koje su se bile razočarale u četničko vodstvo i stupale pod našu komandu. Tako su, pored partizanskih odreda, stvorene i tzv. dobrovoljačke jedinice, a Vrhovni štab promijenio je svoj naziv u Vrhovni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih i dobrovoljačkih odreda.*

U toku čitave ove zime, sve do druge polovine aprila, kada je neprijatelj počeo svoju treću ofanzivu, naše partizanske i dobrovoljač-

---

* Službeni naziv je bio: Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije.

ke jedinice vodile su vrlo žestoku borbu na sektoru Jahorina – Romanija, oko Rogatice (koja je bila opkoljena), kod Kalinovika (gdje je italijanski garnizon takođe bio opkoljen), a naročito u Crnoj Gori na sektoru Kolašina i Sinjajevine, kao i na sektoru Nikšić – Grahovo. U isto vrijeme naše srpske snage koje su bile na sektoru Prijepolje –Nova Varoš prebacivale su se u Čajniče, gdje je formirana II srpska [proleterska] brigada.[292] Druga i Prva srpska [proleterska] brigada dobile su zadatak da krenu u pravcu Vlasenice i da očiste teritoriju od četničkih bandi na čelu s Dangićem i Račićem, koji su otvoreno sarađivali s Nijemcima.[293] Poslije brzog marša naše su brigade stigle do Vlasenice i Srebrenice, gdje su Dangićeve bande bile potpuno razbijene i odbačene preko Drine za Srbiju.[294] Usput je II srpska [proleterska] brigada uništila u Borikama čitav četnički štab rogatičkog sektora.[295] Ovaj marš, preduzet po najvećem snijegu i preko najvećeg brda Devetaka, naše jedinice izvršile su sjajno. Pošto se u to vrijeme, tj. početkom aprila 1942. godine, jasno vidjelo da Nijemci, Italijani i ustaše pripremaju svoju treću ofanzivu, obje brigade dobile su nalog da se hitno vrate na sektor Goražde – Čajniče.

Kao što već pomenuh, u Crnoj Gori su u to vrijeme vođene vrlo teške borbe ne samo sa italijanskim okupatorima nego i s četnicima Draže Mihailovića i majora Đurišića. Kako je do toga došlo? Od opšteg narodnog ustanka u julu 1941. skoro veći dio Crne Gore bio je oslobođen. Stvorene su mnogobrojne partizanske jedinice, koje su neprekidno napadale okupatora i ugrožavale njegove komunikacije. Nikšić je cijelo vrijeme bio opkoljen.[296] Italijani su trpjeli vrlo velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Italijanski okupatori su napregli sve snage da u redovima crnogorskog naroda nađu izdajnike, i oni su ih našli u licu Baja Stanišića i majora Đurišića. Draža Mihailović poslao je cijelu grupu svojih oficira da razbiju jedinstvo crnogorskog naroda stvaranjem četničkih odreda. Bajo Stanišić je u to vrijeme još uvijek održavao vezu s našim Glavnim štabom za Crnu Goru. On je to iskoristio i stvarao unutar partizanskih redova potajno svoje organizacije, te je uspio da jedan dobar dio partizana stavi pod svoj uticaj i pretvori ih u četnike. Stanišićev puč došao je iznenada. Stanišić se odvojio s jednim dijelom zavedenih partizana i prešao na stranu okupatora.[297] U Vasojevićima Đurišić je uspio da mobiliše dosta jake snage i da ih naoruža italijanskim oružjem. U februaru, martu i tokom skoro čitavog aprila naše partizanske jedinice u Crnoj Gori vodile su, pod najtežim okolnostima, i kada je započela treća neprijateljska ofanziva na našu oslobođenu teritoriju veći dio naših crnogorskih jedinica morao se uz borbu povlačiti iz Crne Gore.

Treća neprijateljska ofanziva bila je vrlo temeljito pripremana i u njoj su bile angažovane skoro sve italijanske snage, njemačke snage i četnici Draže Mihailovića.[298] Ta ofanziva počela je na teritoriji Bosne i Crne Gore i kasnije se proširila na Sloveniju i Dalmaciju, kao i na Kozaru. Uoči ofanzive, u Pljevljima je bila koncentrisana cijela

italijanska divizija »Pusteria« i nekoliko četničkih odreda iz Srbije i Sandžaka. Dvije druge italijanske divizije bile su koncentrisane oko Nikšića, Podgorice, Kolašina i jedna divizija u Hercegovini, kod Gacka i Nevesinja.[299] U Sarajevskom polju, osim njemačkih snaga, bilo je još 30 000 italijanskih vojnika.[300] Neprijatelj je napadao iz Pljevalja u pravcu Čajniča i Foče; iz Sarajeva njemačke snage nastupale su u pravcu Trnova i Kalinovika.[301] Na Romaniji su nastupale njemačke i ustaške snage u pravcu Rogatice i Goražda.[302] Borbe su počele, po prilici, polovinom marta[303] i produžile se sve do 20. juna.[304] Naše snage iz Bosne postepeno su se pred nadmoćnijim neprijateljem povlačile u Crnu Goru. Kada je sredinom maja 1942. neprijatelj zauzeo Foču, počele su se naše snage povlačiti iz planine Sinjajevine i od Nikšića preko Durmitora u pravcu Pivske planine i Hercegovine. Na sektoru Goranska i Gacka vođene su najžešće bitke treće ofanzive. Krupne italijanske i četničke snage bile su pritisle s tri pravca. Da bi se izbjeglo opkoljavanje naših snaga na Pivskoj planini, Vrhovni štab naredio je povlačenje preko planina Volujaka i Maglića na rijeku Sutjesku. Najbolje svoje jedinice, kao što su bile I i II srpska [proleterska] brigada, Vrhovni štab hitno je prebacio na sektor Gacka i u pravcu Golije da spriječe brzo nadiranje Italijana, koji su htjeli da na Gacku i Čemernu i gornjem toku Sutjeske odsijeku našu odstupnicu. Prva i Druga brigada, uz jako velike žrtve, sjajno su izvršile svoj zadatak. Mnogobrojna teška artiljerija koja je bila koncentrisana oko Gacka tukla je naše kolone s ranjenicima koje smo evakuisali iz Crne Gore. Poslije nekoliko vrlo žestokih bojeva na trouglu Hercegovine, Crne Gore i Bosne, sve naše jedinice, zajedno s ranjenicima, prebacile su se na sektor Tjentište – Kalinovik. Tu su od crnogorskih i sandžačkih partizanskih odreda stvorene dvije crnogorske udarne i jedna sandžačka brigada,[305] kao i jedna hercegovačka udarna brigada.[306] Tako se, na ovom najglavnijem sektoru, završila treća neprijateljska ofanziva. Nijemci nisu imali dovoljno snaga da produže borbu na ovom terenu, pa su koncentrisali glavninu svojih snaga prema našoj herojskoj Kozari, gdje su otpočele vanredno žestoke borbe. Nijemci su htjeli da unište žarište krajiškog ustanka.[307] S druge strane, Italijani takođe nisu imali više vremena da produže borbu na ovom sektoru pošto su svoje trupe morali hitno odvlačiti, kao pojačanje, u Dalmaciju i Sloveniju, jer je i tamo narodni ustanak bio zahvatio velike razmjere, naročito u Sloveniji, gdje je bio oslobođen veliki dio teritorije i gdje su bile ugrožene najvažnije saobraćajne linije neprijatelja.[308] Osim toga, neprijatelj je mislio da su naše snage na ovom sektoru* toliko iznurene glađu i gubicima u borbi da dugo neće biti sposobne za neku veću akciju. Ostavivši u Crnoj Gori više manjih partizanskih odreda, u istočnoj Bosni VI [istočnu] bosansku udarnu brigadu i nekoliko partizanskih odreda, a

* Misli se na sektor Tjentište – Kalinovnik.

na sektoru Tjentište – Kalinovik, radi obezbjeđenja naših bolnica i manjih akcija, jednu crnogorsku i hercegovačku brigadu.* Vrhovni štab riješio je da s ostalim brigadama (I i II srpskom, III sandžačkom i IV crnogorskom) krene brzim maršem u pravcu zapadne Bosne, tj. Bosanske krajine.[309] Bio je izrađen detaljan plan pokreta preko najneprohodnijih planina, kao što su Treskavica, Bjelašnica itd. Plan je bio: iznenada obuhvatiti mostarsko-sarajevsku prugu od Tarčina do Rame i uništiti sve željezničke instalacije i mostove. Ova operacija je sjajno izvršena i u naletu je uništeno nekoliko vozova na pruzi, svi mostovi od Tarčina do Rame i pruga u dužini od 80 km. Uništene su sve stanice i oko 40 lokomotiva, veći dio specijalnih [lokomotiva] za brdski teren. Osim toga, bili su zauzeti grad Konjic, Ostrožac i druga mjesta. Neprijatelj je bio potpuno iznenađen. U vozovima je zarobljeno nekoliko stotina neprijateljskih vojnika.

Pokret preko ove željezničke linije vršen je u dva pravca. Jedna kolona išla je preko Igmana, ispod samog Sarajeva, i ona je, poslije izvršenja svog zadatka na pruzi, krenula dalje u pravcu Kreševa, Fojnice i Bugojna.[310] Druga kolona [311] kretala se u pravcu željezničke stanice Bradina i Konjic i ona je, poslije svršetka svog zadatka na pruzi, u krvavim dvodnevnim bojevima zauzela utvrđeni gradić Prozor. U međuvremenu prva kolona zauzela je Gornji Vakuf. Tako su se obje kolone spojile za dalje operacije. Još prije našeg dolaska krajiške jedinice bile su zauzele grad Prijedor da bi olakšale opkoljenoj Kozari.

Dolazak pomenutih naših jedinica u Bosansku krajinu imao je veliki značaj za dalji razvitak ustanka, ne samo za Bosansku krajinu i Dalmaciju nego i za Hrvatsku i Sloveniju. Uz sudjelovanje krajiških partizanskih odreda naše jedinice zauzele su, osim Prozora i Gornjeg Vakufa, gradove Livno, Tomislavgrad, Jajce, Mrkonjić-Grad itd. Zauzeće Livna imalo je veliki značaj, naročito za ustanak i mobilizaciju narodnih snaga u Dalmaciji. Počele su se stvarati nove brigade i udarne brigade od krajiških, dalmatinskih, ličkih i slovenačkih partizanskih odreda.[312] Stvorena je Narodnooslobodilačka vojska i Vrhovni štab dobio je naziv Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.[313]

Poslije zauzeća grada Bihaća naše jedinice počele su prodirati u centralnu Bosnu, koju su većim dijelom oslobodile i zauzele gradove Prnjavor, Kotor-Varoš, Teslić[314] itd. Tako su bili oslobođeni veći dio centralne Bosne, skoro sva Bosanska krajina, jedan dio Dalmacije, skoro čitava Lika, Kordun i dobar dio Slovenije.[315] Treća neprijateljska ofanziva, koja se završila u Sloveniji, nije uspjela, jer su nastali novi veliki polet i jačanje Narodnooslobodilačke vojske. Najveći doprinos u žrtvama dala je u ovoj ofanzivi herojska Kozara.

---

* U to vrijeme postojao je Hercegovački NOP odred, od koga je poslije formirana brigada. (Vid. nap. 306.)

U jesen 1942. Vrhovni štab poslao je jednog svog člana u Makedoniju da organizira partizanske odrede i koordinira operacije s Grčkom i drugim susjednim zemljama.* Osim toga, poslao je svog načelnika i 10 oficira u Sloveniju radi organizacije regularnih jedinica od partizanskih odreda.**

Ovi veliki uspjesi koje su narodi Jugoslavije postigli u svojoj natčovječanskoj borbi do jeseni 1942. godine, mnogo su zabrinuli njemačke i italijanske okupatore i oni su već u decembru mjesecu počeli pripremati svoju četvrtu ofanzivu.[316] Četvrta ofanziva pripremana je dubokim strateškim opkoljavanjem, s ciljem taktičkog stezanja obruča oko glavnine naših jedinica. I ovog puta, kao i ranije, neprijatelj je svoj glavni udarac bio usmjerio u pravcu one tačke gdje se nalazio Vrhovni štab, pod čijim su se neposrednim rukovodstvom nalazile i najudaljenije jedinice. Nijemci su koncentrisali svoje snage u Karlovcu, Glini, Bosanskoj Kostajnici i Banjoj Luci. Koncentracija u Sarajevu uslijedila je kasnije, kada je bilo predviđeno da će naša glavnina biti potisnuta iz Bosanske krajine u dolinama rijeka Neretve i Vrbasa. U Lici (kod Gospića i Ogulina) i u Dalmaciji (kod Knina i Sinja) bile su koncentrisane italijanske divizije namijenjene za Četvrtu ofanzivu. Nama su još u decembru 1942. došli do ruku dokumenti koji su govorili o tome da je Draža Mihailović napravio s Nijemcima sporazum za zajedničko dejstvo u četvrtoj ofanzivi protiv nas. U čitavoj Crnoj Gori, Sandžaku i Srbiji, kao i u Hercegovini, vođena je jaka propaganda među četnicima za pokret prema Bosanskoj krajini, gdje će četnici preuzeti vlast u selima i gradovima i likvidirati partizane i ustaše.

Četvrta ofanziva počela je već u prvoj polovini januara. Nijemci su nastupili iz Karlovca u pravcu Slunja, iz Gline i drugih mjesta u pravcu Banije, a Italijani su neprekidno pokušavali da prodru na oslobođenu teritoriju Like, gdje su bili odbijeni uz velike gubitke. Nijemci su, nakon 15 dana borbe, uspjeli da zauzmu cijelu teritoriju do Slunja, u njihove ruke pale su sve varoši na Kordunu i u Baniji. Oni su bili bacili u borbu veliki broj bombardera i aviona za obrušavanje. Preko 50 000 izbjeglica s Korduna i Banije povlačilo se zajedno s našim trupama, koje su neprekidno vodile krvave borbe. Povorke nesrećnih žena, djece i staraca bile su na putevima stalno izložene nemilosrdnom bombardiranju njemačkih zlikovaca. Žrtve su bile vrlo velike. Kad se neprijatelj približio Bihaću, Vrhovni štab se preselio u rejon [Bosanskog] Petrovca, odakle je nesposredno rukovodio operacijama.

* To je bio Svetozar Vukmanović Tempo.

** S Arsom Jovanovićem, načelnikom Vrhovnog štaba NOV i POJ, otišli su 18. novembra 1942. slijedeći oficiri: Milovan Šaranović, Zdravko Jovanović, Predrag Jeftić, Svetolik Jovanović, Aleksandar Marjanović, Milo Kilibarda, Rajko Tanasković, Petar S. Brajović, Radomir Božović, Danilo Šorović i Pero Popivoda.

Vrhovni štab je tada izradio plan koji se sastojao u slijedećem: hrvatske snage ostaće u Lici na svom terenu i braniće teritoriju. Sedma banijska divizija, koja se nalazila na pravcu Slunj – Bihać, biće zaštitnica, odnosno sprječavaće brzo prodiranje neprijatelja na slobodnu teritoriju. Prvi bosanski korpus, koji se danas zove Treći korpus, spriječavao je brzo prodiranje neprijatelja u planinskom masivu Grmeč – Mrkonjić–Grad. Prva i Treća divizija nalazile su se u centralnoj Bosni blizu Save i Doboja, a Druga divizija na sektoru Livno – Dalmacija. Vrhovni štab je riješio da hitno koncentriše ove tri divizije i da brzim manevrom razbije slabije neprijateljske garnizone u dolini Neretve i Vrbasa, da posjedne željezničku liniju od Ivan–sedla do Mostara i da tako stvori mostobran za povlačenje trupa i evakuaciju ranjenika, kojih je bilo oko 4 000. Osim toga, Vrhovni štab je riješio da, poslije povlačenja preko Neretve, poduzme, kao glavnu operaciju, gonjenje četnika Draže Mihailovića i čišćenje Crne Gore i Sandžaka kao i Hercegovine od podlih okupatorskih slugu. Druga divizija dobila je zadatak da u brzom naletu zauzme utvrđenu varoš Imotski i ostala mjesta i da se hitno prebaci u dolinu Neretve blizu Mostara, te da presiječe svaku vezu italijanske komande s njenim garnizonima u Prozoru, Konjicu, Jablanici, Rami itd. Treća divizija dobila je zadatak da zauzme Prozor, koji su – prije mjesec dana – Italijani bili ponovo osvojili. Prva divizija dobila je zadatak da s jednom brigadom zaposjedne Ivan–sedlo i tako presiječe vezu Konjic – Sarajevo. Dvije brigade I divizije dobile su zadatak da zaštite pravac od Bugojna. Sve tri divizije došle su u neprekidnim marševima u rekordno vrijeme na svoje određene tačke. Prozor je po svaku cijenu morao pasti u naše ruke, jer je stajao na komunikaciji našega pokreta. Dvije brigade Treće divizije, poslije dvodnevnih krvavih bojeva, zauzele su varoš, koja je imala veoma jaka utvrđenja. Italijanski garnizon od oko 1000 ljudi bio je potpuno uništen.[317] Bile su zaplijenjene ogromne količine ratnog materijala, naročito artiljerijske municije i hrane, jer je tu pripremana baza za zatvaranje obruča oko nas – kada Nijemci budu dali znak za to. Druga divizija zauzela je Imotski, likvidirala italijanski garnizon u Drežnici, brzo krenula prema Jablanici, gdje je bio italijanski puk: u veoma krvavoj borbi zauzela je Jablanicu, porušila skoro sve mostove na Neretvi i takođe osvojila ogroman ratni plijen.[318] Ivan–sedlo bilo je zauzeto, ali brigada koja ga je zauzela morala je zbog brze intervencije jačih njemačkih snaga da se povuče u pravcu Konjica, koji nije mogao biti osvojen u prvom jurišu.[319] Italijanska divizija »Murđe«, koja je zaposjela čitav ovaj sektor, bila je skoro potpuno uništena: od nje je ostalo svega nekoliko stotina ljudi. Čitavo njeno naoružanje palo je u naše ruke. Put za prebacivanje preko Neretve bio je otvoren, ali je pitanje ranjenika, koji su se još nalazili na stotine kilometara daleko, prikivalo naše jedinice za ovaj teren, gdje je trebalo osigurati evakuaciju ranjenih boraca. Po najtežem terenu i vremenu, kamioni

su neprekidno dovlačili ranjenike na sektor Prozora, odakle ih je trebalo prebaciti preko Neretve čim padne Konjic.[320]

Na ovom terenu razvila se bitka koja je trajala 37 dana. Nijemci su brzo dovlačili nove snage. U Bugojnu su koncentrisali 369. i 36. i dijelove 114. divizije,[321] kao i vrlo jake snage domobrana i ustaša. Od Sarajeva je nastupala 118. divizija s ustaškim i domobranskim snagama.[322] Od Mostara i od Glavatičeva preko planine Prenj dovlačio je izdajnik Draža Mihailović oko 18 000 četnika, koji su zajedno s Italijanima trebali da nas napadnu s leđa i da nam presijeku put.[323] Vodila se jedna od najslavnijih bitaka u toku oslobodilačkog rata. Bila je primijenjena taktika brzog manevrisanja po unutrašnjim pravcima. Borbe između Donjeg Vakufa i Prozora poprimile su dramatičan karakter. Nijemci su već bili uspjeli da prodru na 2 km od naših ranjenika.[324] Ali brza intervencija herojske IV crnogorske i III krajiške brigade spasla je naše ranjene drugove. Borbe su vođene noć i dan.[325] S naše strane upotrebljavana su sva sredstva, kao teški topovi i tenkovi, pored drugog naoružanja koje nam je palo u ruke pri uništenju italijanske divizije. Po najvećoj hladnoći na brdu Makljenu i na Raduši položaji su prelazili iz ruke u ruku.[326] Vodeći neprekidno danonoćne bitke, naši borci, osobito borci VII divizije, bili su toliko iscrpeni da su od iscrpenosti umirali na položajima.

U isto vrijeme snage naše IV crnogorske brigade i dijelovi III divizije napadali su neprekidno Konjic,[327] a veći dio VII divizije vodio je neprekidno uporne borbe s njemačkim i ustaškim snagama ispod planinskog masiva Bitovnije. Naše su jedinice već bile zauzele cijeli dio varoši na lijevoj obali Neretve, ali su u tom momentu stigli četnici Draže Mihailovića i udarili našim trupama u leđa. Četiri naše divizije, skupa s 4000 ranjenika, bile su sada u jednom kotlu i napadane sa sviju strana.[328] No Vrhovni štab je odlučio da po svaku cijenu razbije neprijatelja i prebaci ranjenike preko Neretve.[329] Poslije višednevnih upornih bojeva i naše veoma jake artiljerijske vatre, naše su jedinice razbile njemačke snage na sektoru Gornji Vakuf i prisilile ih da se hitno povuku prema Bugojnu.[330]

Prije nego što su naše jedinice prešle na lijevu obalu Neretve, Vrhovni štab je naredio da se sruše svi preostali neretljanski mostovi, iako je preko njih trebalo prebaciti naše ranjenike i vojsku. To je bila ratna varka da bi Nijemci pretpostavili drugi pravac našeg nadiranja. Ona je potpuno uspjela. Naši pioniri su zatim hitno sagradili jedan most kod srušenog željezničkog mosta u Jablanici i preko njega su prešli svi naši ranjenici, skoro sva naša vojska sa skoro svim naoružanjem (osim tenkova i teških topova, koje smo, zbog uništenja mostova, takođe morali uništiti).[331] Plan Vrhovnog štaba je u cjelini uspio. Ranjenici su bili prebačeni na lijevu obalu Neretve.[332] Neprijatelj je kod Gornjeg Vakufa bio razbijen i trebalo mu je više vremena za reorganizaciju. Četnici i Italijani, na lijevoj obali Neretve, na planini Prenju, bili su — pod vanredno teškim okolnostima — potpuno

razbijeni i počeli su panično da se povlače. Sa pomenute četiri divizije preko Neretve se prebacila i IX dalmatinska divizija, koja se iz Dalmacije povukla pred nadmoćnim neprijateljem.

Sada je počelo gonjenje četnika Draže Mihailovića. Naše su snage nastupale u dva pravca: u pravcu Nevesinja u Hercegovini i u pravcu Kalinovika. Na brdskom masivu kod Glavatičeva i kod Kalinovika bili su četnici Draže Mihailovića još jednom potpuno razbijeni i onesposobljeni za svaki dalji otpor.[333] Mnogi su počeli da prelaze na našu stranu. Mnogi su u panici brijali svoje brade i preoblačili se u seljačka odijela da ne bi kad padnu u ruke partizana bili prepoznati kao četnici. Naše jedinice brzim pokretima stigle su na Drinu i pod najtežim okolnostima forsirale rijeku, razbivši na desnoj obali italijansku diviziju »Taurinense«[334] U snažnom naletu bili su u Hercegovini zauzeti Nevesinje i Gacko, a u Crnoj Gori su naše trupe došle do Kolašina.[335] Maj mjesec trebalo je da bude mijesec odmora za naše slavne divizije. Ali dok smo mi čistili Crnu Goru od četnika, njemački okupator, Italijani i ustaše pripremili su već svoju petu i najžešću ofanzivu protiv nas.[336] Tu ofanzivu naša vojska dočekala je u vrlo teškim okolnostima. Nekoliko hiljada boraca bilo je iscrpljeno pjegavim tifusom. Hiljade ranjenika bile su, uslijed vanrednih napora na putu, potpuno iscrpene i trebalo im je ne mjesec već više mijeseci njege za oporavak. Ali neprijatelj nam nije dao vremena za odmor. Pripremao je svoju petu ofanzivu da bi nas uništio. On je znao da se u Crnoj Gori nalaze Vrhovni štab i naše najbolje jedinice. Zato je ovog puta bacio mnogo veće snage i mnogo temeljitije pripremao svoje napade. Doveo je neke svoje divizije iz Grčke, kao, na primjer, I alpinsku, doveo je Bugare i nedićevce, ustaše, domobrane, Italijane i svoje trupe.[337] Počela je peta i najžešća bitka, iz koje su naše slavne jedinice, iako s ogromnim žrtvama, ponovo izašle čitave, nanijevši neprijatelju ogromne gubitke. O petoj ofanzivi međunarodna javnost već zna prilično i još će se o tome pisati, pa je ja ovdje neću opisivati.

Poslije četvrte ofanzive, u svom pobjedonosnom pohodu u Crnu Goru mi smo potpuno likvidirali četnike Draže Mihailovića i oni od tada nemaju više nikakvog vojničkog značaja. Kao što se vidi, za vrijeme četvrte i pete ofanzive glavnu težinu ponijele su na svojim leđima gore pomenute jedinice. Ali u isto vrijeme borba se vodila i u svim dijelovima Jugoslavije. Partizani i brigade VI korpusa u Slavoniji neprekidno su napadali komunikacije. Isto tako su se vodile borbe u Sloveniji, Dalmaciji, Srbiji i drugim mjestima. Val narodnog ustanka se širio po čitavoj zemlji. Veliki napad okupatora na našu glavninu nije zastrašio ostale naše krajeve i naše snage, već je imao suprotno djejstvo. U svim ovim borbama vršena su masovna junaštva, kojima će se vjekovima ponositi pokoljenja naših naroda.

Uporedo s razvijanjem partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske stvarala se i usavršavala naša narodna vlast. Još u 1941. godini počelo je, na oslobođenoj teritoriji Srbije, Crne Gore itd., po

selima i po gradovima, stvaranje narodnooslobodilačkih odbora. Oni su došli namjesto starih seoskih, opštinskih i drugih vlasti, koje su se — sve odreda — stavile u službu okupatora. Ti su odbori u početku imali uglavnom zadatak da se brinu za snabdijevanje partizanskih odreda, ali su postepeno preuzimali na sebe sve nove dužnosti koje mora vršiti jedna vlast sela, opštine, sreza, okruga itd.

Kada je u jesen 1942. godine već bio oslobođen veliki dio Jugoslavije pokazala se potreba da se za cijelu Jugoslaviju stvori jedno političko tijelo koje će rukovoditi svim odborima, odnosno preuzeti od Vrhovnog štaba razne političke funkcije, koje su se, silom prilika, sve više koncentrisale u njegovim rukama. Bilo je riješeno da se sazove Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Vijeće se, kao što je poznato, sastalo 26. novembra u Bihaću, i na njemu su učestvovali delegati svih naroda Jugoslavije.[338] Bile su donesene dalekosežne odluke i izabran je Izvršni odbor, Vijeće je imalo opštepolitički karakter i u njemu su bile okupljene sve političke struje, bez obzira na vjersku i nacionalnu pripadnost. Zadatak Vijeća bio je da mobiliše sve za pomoć Narodnooslobodilačkoj vojsci i da produži dalje stvaranje narodnooslobodilačkih odbora ne samo na oslobođenoj teritoriji već i na neoslobođenoj.

Pored Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije stvorena je još 1941. godine Osvobodilna fronta Slovenije,[339] koja je za Sloveniju imala funkcije istog karaktera kao Antifašističko vijeće za cijelu Jugoslaviju. U proljeće 1943. godine stvoreno je Zemaljsko antifašističko vijeće Hrvatske.[340] U drugoj polovini iste godine stvoreno je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, vijeća za Crnu Goru, za Sandžak[341] itd. U isto vrijeme stvarani su na čitavoj teritoriji Srbije narodnooslobodilački odbori, a kao centralni organ stvoren je Pokrajinski narodnooslobodilački odbor.[342] Ova razlika u nazivu dolazi otuda što je u Srbiji zbog velikog terora okupatorskih trupa, nedićevaca i četnika Draže Mihailovića bilo nemoguće putem najširih izbora izabrati odgovarajući organ.

Dvadeset devetog novembra 1943. godine održana je u Jajcu druga plenarna sjednica Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Na plenumu je učestvovalo 240 delegata iz svih krajeva naše zemlje.[343] Na plenarnoj sjednici donesene su dalekosežne i historijske odluke. Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije pretvoreno je u vrhovno zakonodavno tijelo Jugoslavije, sa svim pravima parlamenta. Izabran je Prezidijum od 56 članova sa dr Ivanom Ribarom na čelu.[344] Obrazovan je i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije kao privremena narodna vlada. Donesena je odluka o anuliranju odnosno podvrgavanju reviziji svih ugovora koje je stvorila jugoslovenska izbjeglička vlada. Svi ugovori koje bi od sada pa dalje bilo s kim stvarala ta vlada neće biti priznati. Donesena je odluka kojom se kralju Petru II zabranjuje dolazak u zemlju dok

poslije rata narodi na slobodnim izborima sami ne riješe pitanje monarhije i definitivnog unutrašnjeg državnog uređenja. Donesena je odluka da se Jugoslavija organizuje kao demokratska federativna država, u kojoj bi svi narodi dobili svoja jednaka prava i federalne jedinice bile: Hrvatska, Srbija, Slovenija, Crna Gora, Makedonija, Bosna i Hercegovina.

Takav oblik unutrašnjeg ustrojstva Jugoslavije nije nikakva apstraktna tvorevina, već je jedino pravilno rješenje, koje se zasniva na opštim željama svih naroda Jugoslavije i na teškom iskustvu iz prošlosti.

S napadom njemačkih, italijanskih, bugarskih i drugih osvajača na našu zemlju počelo je ne samo istrebljenje našeg naroda od strane osvajača nego se svim silama širila mržnja između pojedinih nacionalnosti s ciljem da se narodi sami među sobom istrebljuju. Ustaše su, pod rukovodstvom Nijemaca, ubijale stotine hiljada Srba, četnici Draže Mihailovića, pod rukovodstvom Italijana i Nijemaca, ubijali su desetine hiljada muslimana i Hrvata. Našim narodima prijetila je strahovita opasnost potpunog uništenja. Kada su naše srpske jedinice stigle u istočnu Bosnu, na dnu bistre Drine njihale su se hiljade leševa nedužnih žena, dijece i staraca Muslimana. U Bosni i Hercegovini, a naročito u Krajini, našli smo velike prirodne ponore pune leševa poklanih Srba — žena, djece i staraca. Naša parola bila je bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije. Mi smo činili sve napore dokazujući ogorčenom srpskom življu i zavedenim četnicima da svi Hrvati nisu zlikovci, da svi muslimani nisu zlikovci, već samo jedan mali dio u ustaškim odredima, koji pod vođstvom Nijemaca vrše zlodjela. Dokazivali smo svim mogućim načinima ojađenom muslimanskom i hrvatskom življu da Srbi nisu zlikovci, nego da zvjerstva vrši samo šaka četnika Mihailovića, Pećanaca i Nedića. To je bio naporan rad naših herojskih brigada i partizanskih odreda, beskompromisnih boraca ne samo protiv okupatora nego i protiv ustaških i četničkih zlikovaca, koji su bili samo oruđe u rukama okupatora. Ovi naši napori urodili su plodom. Stvoreni su u ovoj jedinstvenoj i natčovječanskoj borbi trajno jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije kakvih nikada prije rata nije bilo. Sada podjednako Srbe, Hrvate i Slovence, Crnogorce, Makedonce i sve ostale prožima jedna ista misao: istjerati što prije okupatora iz naše zemlje, spriječiti po svaku cijenu da se ikada više povrati ono staro što je u bivšoj predratnoj Jugoslaviji dovelo do katastrofe, kazniti sve glavne krivce ove strahovite tragedije naših naroda i stvoriti jednu novu, istinski demokratsku federativnu Jugoslaviju, u kojoj će svi narodi Jugoslavije živjeti u bratskoj slozi i ljubavi.

Ogromno oduševljenje naroda koje se ispoljilo u svim dijelovima Jugoslavije na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji u vezi s odlukama Drugog zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobo-

đenja Jugoslavije dokazuje da smo na pravom putu i da će ideja koja nas je vodila kroz tri godine ovoga rata pobijediti.

Iz svega toga se vidi koliko smo mi bili u pravu što smo digli narodni ustanak odmah u početku, prije nego što bi neprijatelj uspio u svojim paklenim namjerama. On [neprijatelj] je, samo u roku od tri mjeseca 1941. godine, u Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini i Vojvodini, pomoću zlikovačkih ustaša, uništio preko pola miliona Srba. Oni koji su u zemlji i van naše zemlje stalno propovijedali da još nije vrijeme [za borbu], vršili su pravi zločin prema našem narodu prisiljavajući ga na taj način da sam prigne svoju šiju pod krvnički mač okupatora. Skoro dvije godine svjetska javnost bila je varana o tome šta se događa u Jugoslaviji. Nama je to, razumije se, umnogome otežalo našu borbu. Naši su borci i seljaci po selima škripjeli zubima od muke kada bi čuli kako se slavni glavni izdajnik Draža Mihailović preko raznih radio-stanica i novina, dok on u isto vrijeme stoji pod komandom njemačkih oficira i vodi borbu protiv nas. Uzmimo samo primjer borbe oko Konjica, gdje je Draža učestvovao zajedno s Nijemcima, nedićevcima, Bugarima itd. u borbi protiv nas sa svojih 18 000 četnika, a inostrane radio-stanice su istovremeno javljale kako Draža Mihailović napada neprijatelja s juga i time pomaže partizanima. Da li je ikada u historiji bilo većeg cinizma i nepravde nanesene jednom narodu koji podnosi tako teške žrtve?!

Sada je toj obmani konac. Izdajnik Mihailović, zajedno s Pavelićem i Rupnikom, prikovan je na sramotni stup historije. Mi smo zahvalni našim saveznicima što su, iako prilično kasno, ipak na vrijeme uvidjeli ko se u Jugoslaviji bori i kome treba pomoći.

Mi smo u toku ove tri godine natčovječanske borbe izdržali takve napore, borili se pod takvim uslovima kakvima možda nema primjera u historiji. Mi smo bili mala oaza u evropskoj hitlerovskoj tvrđavi i ogromna neprijateljska snaga stalno se upinjala da nas uništi. Ali šta je bilo to što je spriječilo Hitlerove planove? To je bila, prvo, neodoljiva volja naših naroda i riješenost da radije umru s oružjem u ruci nego da budu roblje fašističkih osvajača. Drugo, to je bila duboka vjera u pobjedu saveznika sa Sovjetskim Savezom na čelu. Treće, u procesu ove džinovske nejednake borbe stvarala se i rasla naša herojska Narodnooslobodilačka vojska, koja je uvijek iz najvećih bitaka izlazila još jača i još upornija.

Danas mi imamo Narodnooslobodilačku vojsku, koja broji oko 300 000 boraca, koja je svojim sopstvenim rukama otela oružje od neprijatelja. Uz savezničku pomoć u naoružanju, mi možemo stvoriti vojsku od 700-800 hiljada vojnika, koja će zajedno sa Saveznicima zadati poslednji udarac fašističkim njemačkim okupatorima.

Danas mi imamo svoju pravu narodnu vladu, koja je izrasla u procesu ove borbe i koju je narod sam izabrao. Naš narod želi i on je uvjeren da će Saveznici uskoro priznati ovu vladu kao jedinog pravog predstavnika naroda Jugoslavije.

Danas mi imamo vrhovno zakonodavno tijelo — Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje se brine da se na istinski demokratskim principima priprema unutrašnje uređenje naše zemlje.

Mi imamo — a to je najvažnija tekovina — bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije.

[28. mart 1944.
Drvar]

Tito

A-VII, k. cš I,
reg. br. 11/1.

ZA ANDRIJU HEBRANGA, SEKRETARA CK KP HRVATSKE

Pošaljite odmah dr Stevu* Hrnčevića na dužnost šefa Sudskog odsjeka V[rhovnog] š[taba NOV i POJ].[345]

28. mart 1944.
[Drvar]

A-VII, k.119/1,
reg. br. 1–186/2.

* Omaška, treba: Josipa.

PREDSJEDNIKU UJEDINJENOG KOMITETA AMERIKANACA JUGOSLOVENSKOG PORIJEKLA LUJU ADAMIČU

U ime naših napaćenih naroda ja Vam mnogo zahvaljujem za Vaše požrtvovano zauzimanje i rad u korist naše teške oslobodilačke borbe. Izrazite, molim, zahvalnost u moje ime svim Vašim saradnicima i svim drugim Jugoslovenima koji bilo na koji način pomažu našu narodnooslobodilačku borbu.

Podrška naših sunarodnika u Americi u najtežim časovima historije naših naroda velika je i dragocjena baš zato što je došla još onda kada su u savezničkim zemljama carovale laž i obmana u odnosu prema našoj neravnoj i teškoj borbi sa okupatorima i domaćim izdajnicima. Od običnog ciničnog izdajnika kao što je Draža Mihailović stvorilo se legendarnog narodnog heroja. Iz njegovih krvoločnih četnika — ubojica hiljada nevine djece, žena i staraca — stvaralo se nepobjedive narodne borce.

Pobjede slavnih partizana i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije pripisivale su se ovim istim četnicima koji su se borili i danas se bore na strani okupatora. Sve je to napajalo naše narode i borce neodoljivom mržnjom prema onoj reakcionarnoj kliki u emigraciji koja se zove jugoslovenska vlada, čiji je predstavnik izdajnik Mihailović.

Na koncu je istina pobijedila. Velika zasluga za to pripada i vama, naša draga braćo preko Okeana.

No nama će biti i dalje mnogo potrebna vaša moralna i materijalna pomoć. Borbe će biti još teške. Sa njemačkim okupatorima ćemo se mi sami obračunati. Vaša nam je pomoć potrebna najviše protiv unutrašnjih neprijatelja, protiv reakcije u zemlji i van nje, protiv onih koji žele da se povrati ono staro, a što [naši] narodi neće nikada dozvoliti.

Moj članak* prikazuje samo u najgrubljim crtama džinovsku borbu koju smo vodili i vodimo. On prikazuje ukratko kako su se stvarno razvijali događaji u Jugoslaviji u toku ovog rata. Za sve moje navode postoje dokumenti i dokazi. Ništa nije preuveličano, nego, naprotiv, mnoge stvari su skoro površno spomenute. Ja se nisam dotakao pete i šeste ofanzive neprijatelja i to zbog toga što mislim da

* Odnosi se na članak *Borba naroda porobljene Jugoslavije* koji se objavljuje u ovom tomu.

je o tome već dosta poznato i kod vas, a osim toga i pisano je donekle i u našoj štampi.

Nadam se da će Vam taj članak moći poslužiti kao dokument pred američkom javnošću, jer ja osjećam historijsku odgovornost za tačnost prikazivanja događaja.

Primite, molim, izraz moga poštovanja.

[29. mart 1944. Drvar]

Vaš
J.B. Tito

Vladimir Dedijer, Dnevnik, treći deo, izdanje »Jugoslovenske knjige«, Beograd, 1950. str. 213–214.

[TITO GENERALU VILSONU]

1. Postoje mnoga važna pitanja u pogledu vođenja rata na ovom prostoru, koja zahtijevaju blagovremenu razmjenu mišljenja. Posebno smatram da treba diskutovati o slijedećim pitanjima:

snabdijevanje uopšte;

mogućnost povećanja vazdušnog snabdijevanja; i

kanal za isporuke pomorskim putem;

kombinovane operacije naših zajedničkih snaga na dalmatinskoj obali;

operacije mojih snaga radi podrške operacijama saveznika u drugim oblastima.

2. Mislim da bismo razmjenu mišljenja najbolje obavili na taj način da pukovnik Velebit, šef moje Vojne misije u Bariju, koji je trenutno ovdje na konsultacijama, posjeti Vrhovnu komandu savezničkih snaga. Bilo bi od velike pomoći ako bi brigadir Maklejn, s kim sam lično vodio detaljne razgovore o tim pitanjima mogao da prati pukovnika Velebita u VKSS* i da se kasnije vrati ovamo u vezi s daljim razgovorima sa mnom. Uveliko se nadam da ćete se s ovim složiti.[346]

30. mart 1944.
[Drvar]

PRO. Fond WO, reg. br. 202/362

---

* Vrhovna komanda savezničkih snaga.

VOJNOJ MISIJI NOVJ PRI VRHOVNOJ KOMANDI SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDNJI ISTOK

Neka puk[ovnik] Pavičić Mile bude spreman za odlazak u SSSR sa misijom [NOVJ]. Odijelo i sve [ostalo] mora biti besprekorno. Vita [Cvetković] i Božović [Nikola] da se spreme za SSSR sa prvom partijom na liječenje.

30. mart 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k.2125,
reg. br. 1–2/10.

ŠTABU XXIX DIVIZIJE

1. Imajući u vidu sve teškoće preko kojih ste imali proći, zadovoljan sam vašim radom. Vi ste za vrijeme VI ofanzive razvili žestoke borbe u oblasti Hercegovine, što je olakšalo rad i imalo uticaja na opšti položaj naših snaga na drugim operativnim područjima. Vodeći te neprekidne borbe vi niste uspjeli da organizaciono obuhvatite cijelu oblast Hercegovine. Sada, kada su vaše jedinice učvršćene i kad je neprijatelj smanjio snage na vašem sektoru, morate se postarati da proširite svoj rad i uticaj na cijelu Hercegovinu.

Oblast u zahvatu srednje i gornje Neretve nije vojnički i politički organizovana. U ovom pogledu vi ćete na taj sektor izdvojiti potrebne snage. Od tih snaga i Mostarskog bataljona formiraćete jednu jedinicu — brigadu (XIII),[347] kojoj ćete dodijeliti operativno područje: Nevesinje – Mostar – Konjic – Planina* – Obalj. Tu ima muslimanskog i srpskog življa koji je pod našim uticajem. Ispoljavanjem vaših snaga i postavljanjem čvrste vojne oblasti mobilisaćete na tome sektoru prilične snage. Sa tom jedinicom uputite i političke radnike.

Skrećemo vam pažnju na važnost ovog sektora. Tim sektorom prolaze mostarska pruga i komunikacija Mostar – Nevesinje – Kalinovik. Prva je danas od prvenstvene važnosti za neprijatelja, dok druga to može postati sutra. Preko ovoga sektora jedino je moguća veza naših istočnih i zapadnih oblasti. Do sada je ta veza bila vrlo spora i nesigurna, ali od sada taj problem brzine i sigurnosti mora biti riješen od vas. Pored toga, na sektoru Planine nalazi se velik broj muslimanskog življa koga treba prihvatiti i uvesti u naše jedinice.

Što se tiče formiranja vaše V brigade, to prepuštamo vama.[348] Sektor Hercegovine je i po prostranstvu velik, a i ljudske rezerve nisu iscrpene. Pod upornim radom tu bi bilo mjesta za razvoj ne samo jedne jake divizije nego čak i jednog lakog udarnog korpusa. Formiranjem V brigade vi biste dobili u manevarskim kombinacijama i proširivanju i prodiranju u one predjele koje još niste obuhvatili. Na primjer, vaše prodiranje ka primorju južne Dalmacije i mobilisanje masa sa tog sektora koje su za našu borbu bilo bi logično i mogućno. Korist od takvog dejstva bila bi velika. To dejstvo bi bilo olakšano akcijom crnogorske Primorske operativne grupe, koja je dobila zadatak da se preko Grahova probije ka Boki i Konavlima. Dakle,

* Odnosi se na južne padine Bjelašnice i na jugozapadne padine Treskavice.

sadejstvo tih dviju grupa mora postojati i u najskorije vrijeme se ostvariti. Koordinaciju tih dejstava sprovešće štab II korpusa.

Sektor Kalinovika, koji je prirodno vama pripadao, također ste zanemarili. Mi smo na taj sektor doveli XXVII diviziju III korpusa i njoj prepustili vojničku organizaciju. Vaša je dužnost da se sa tom divizijom preko Uloga povežete i uspostavite redovnu vezu. Vama neka pripadne oblast zaključno sa selom Obljem.

2. Jedno vrlo važno pitanje koje morate riješiti jeste organizovanje divizijske vojne oblasti, koja da obuhvati cijelu Hercegovinu. Vi morate imati sve one vojne organe koji su predviđeni za korpusnu vojnu oblast. Ovo iz razloga što vi dejstvujete na jednom području koje je udaljeno od Štaba [2] korpusa. Sem toga, to diktuju i politički razlozi, kao i činjenica da u skorije vrijeme možete prerasti u korpus. Vojnim područjima i komandama mjesta morate obuhvatiti cijelu teritoriju. Učvršćivanjem tih vojnih organa vama će biti omogućeno lakše manevrovanje snagama i rješavanjem zadataka operativne prirode. Tako će se i politički uticaj brže širiti.[349]

3. Pitanje obavještajne službe morate pravilno postaviti. Ta služba kod vas ne funkcioniše pravilno. Pored političkog kretanja na vašem sektoru, vi morate budno pratiti i kretanje neprijateljske vojske. Dosadašnji neprijateljski pokreti duž vašeg južnog sektora kao i mostarskom komunikacijom ostali su skoro nezapaženi kod vas. Vi dobro znate da svi jači pokreti neprijatelja utiču na donošenje naših odluka, pa nas morate potpomoći u pogledu obavještenja.

4. Vaspitavanju vojničkih kadrova i obuci specijalista (artiljerci, mineri, odjeljenja za vezu itd.) morate posvetiti punu pažnju. Naša vojska svakim danom sve više će se naoružavati ratnom tehnikom, koju moramo savladati. Koristite škole II korpusa, a bilo [bi] korisno da i vi sami organizujete pojedine kurseve.

5. Održavajte stalnu radio-vezu s nama. Vi ste tu vezu zanemarili, a to najviše vama škodi. Vi treba da nađete jedno stalnije i sigurnije mjesto gdje biste mogli primati materijal bačen iz aviona. Sve će to ići brže i sigurnije ako bi s nama imali redovno vezu.

6. Najzad, proučavajte mogućnosti stvaranja jednog primorskog kanala, makar i za ograničeno vrijeme, kojim bismo vam doturali materijal morskim putem.

7. Što se tiče samih operacija, upravljajte se prema prilikama na terenu. Po našem mišljenju, dejstvo na komunikacije Dubrovnik – Metković – Mostar Konjic, kao i ostale, dalo bi najbolje rezultate.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

30. mart 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

A-VII, k. 392,
reg. br. 41/2.

Formacija štaba korpusa:kdt,komesar,zamjenik kdt-a,načelnik,pomoćnik načelnika.Štab ima:

1. Operativni dio sa otsecima: operativni,za vezu,obavještajni, za naoružanje,intendanturu,sanitet,vojni sud.

2. Korpusna vojna oblast(na primer Vojna oblast V korpusa) sa otsecima : za mobilizaciju,za saobraćaj,ekonomski(radionice,fabrike, magacini i td.),sanitetski,za zaštitu naroda,oblasni vojni sud.

Detalji:

1. Štab korpusa rukovodi i odgovoran je za cjelokupnu službu. Načelnik rukovodi štabskom službom i neposredno sax prva tri otseka. Pomoćnik sa druga četiri,a zamjenik kdt-a korpusnom vojnom oblašću.Na čelu otseka nalaze se šefovi.

2. U slučaju odlaska operativnog štaba i jedinica korpusa,zamjenik kdt-a i organi korpusne vojne oblasti ostaju na svojoj teritoriji i obavljaju sve vojne službe.Pod korpusnom vojnom oblašću u tom slučaju potpadaju i oni odredi,odnosno jedinice,ostavljene za bezbjednost te teritorije.

3. Korpusne oblasti moraju se razgraničiti.

4. Izvršni organi korpusne vojne oblasti su komande područja, odnosno komande mjesta.Komande područja treba da pretstavljaju ekonomsko-teritorijalnu cjelinu,koja obuhvata 2 - 3 sreza.Komandu područja sačinjavaju:kdt,polit.komesar i zamjenik kdt-a i potčinjeni mu referenti; mobilizacijski oficir,referent saniteta,intendantski oficir,saobraćajni oficir,opunomoćenik za zaštitu naroda.Mobilizacijski oficir je ujedno i zamjenik kdt-a.Komande mjesta sačinjavaju:kdt, pomoćnik i polit. delegat.

5. Za organizaciju otseka za zaštitu naroda posleće se specijalno upustvo.

6. Načelno,teritorijalna vojna vlast spada u nadležnost korpusa. Ali one divizije,koje su vezane za neku teritoriju obavezno moraju uspostaviti vojnu vlast onako kako je to predvidjeno za korpuse.

7. Naredba stupa odmah na snagu i njome se ukidaju sve ranije izdate naredbe o organizaciji vojne vlasti u pozadini.

8. Odmah nam predložite zamjenike komandanata korpusa,odnosno samostalnih divizija.

NAREDBA JOSIPA BROZA OD 6. FEBRUARA 1944. UPUĆENA OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ.

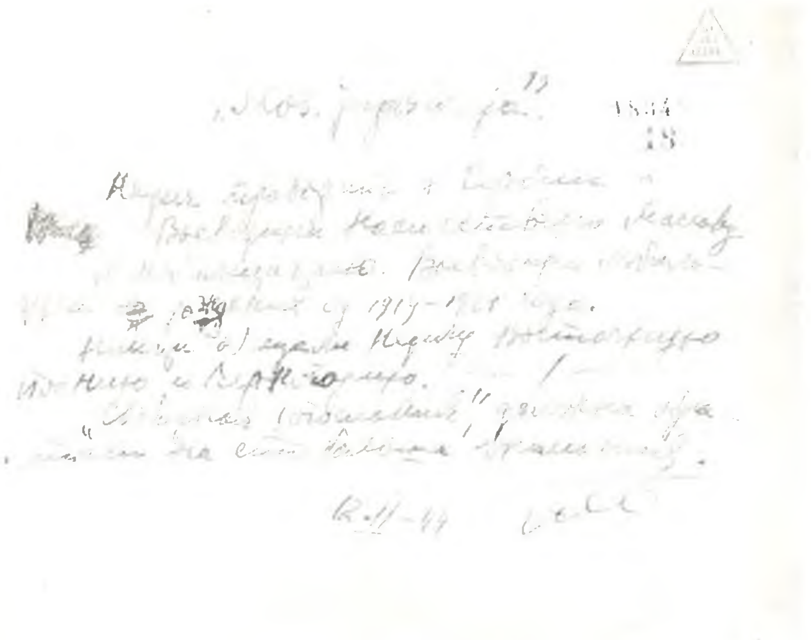

TITOV RADIOGRAM OD 12. FEBRUARA 1944. UPUĆEN RADIO-STANICI »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«.

VRHOVNI ŠTAB
NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE I
PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

19.II 1944

Br. Reg. 2
K 41
6025
CK ARHIV

~~Štabu~~ Drugu Cacaru............

Mnogi oficiri po štabovima i jedinicama upotrebljavaju se čak i za najsitnije i neugledne poslove. Isto tako mnogi oficiri sami ne paze na svoje dostojanstvo i ugled. Sve to kvari ugled našeg oficirskog kadra i vojske.

Naredjujem da se sa ovakvim postupcima i ponižavanjem našeg oficirskog kadra prestane te i da sami oficiri paze na svoje dostojanstvo i ugled.

Za prestupe po ovome najstrožije postupati.

Naredjenje saopštiti svim oficirima na potpis.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ
MARŠAL JUGOSLAVIJE
Tito

TITOVA NAREDBA OD 19. FEBRUARA 1944. OPERATIVNIM ŠTABOVIMA NOVJ.

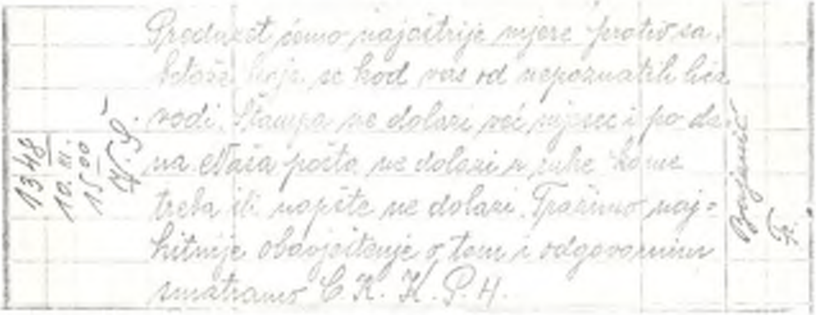
1348
10.III.
15 00

Preduzet ćemo najoštrije mjere protiv sa-
botaže koja se kod vas od nepoznatih lica
vodi. Štampa ne dolazi već mjesec i po da-
na. Naša pošta ne dolazi u ruke kome
treba ili uopšte ne dolazi. Tražimo naj-
hitnije objašnjenje o tom i odgovornim
smatramo C.K.K.P.H.

TITOV RADIOGRAM CK KP HRVATSKE PRIMLJEN 10. MARTA 1944. U GŠ NOV I PO HRVATSKE.

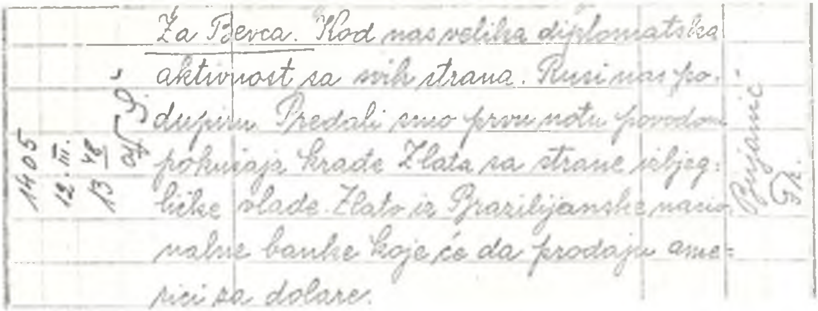

Za Bevca. Kod nas velika diplomatska aktivnost sa svih strana. Rusi nas podupiru. Predali smo prvu notu povodom pokušaja krađe zlata sa strane izbjegličke vlade. Zlato iz Brazilijanske nacionalne banke koje će da prodaju americi za dolare.

POČETNI DIO TITOVOG RADIOGRAMA EDVARDU KARDELJU, PRIMLJEN 12. MARTA 1944. U GŠ NOV I PO HRVATSKE.

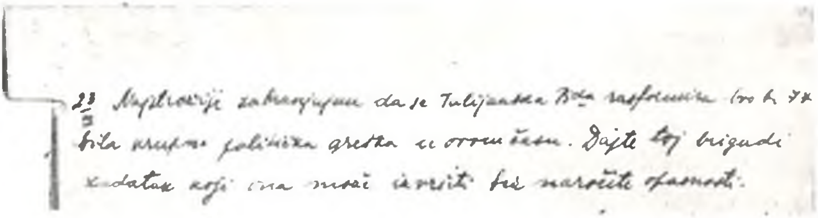

23/III Najstrožije zabranjujem da se Talijanska Br.ca rasformira to bi bila krupna politička greška u ovom času. Dajte toj brigadi zadatak koji ona može izvršiti bez naročite opasnosti.

TITOV RADIOGRAM ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ, PRIMLJEN 23. MARTA 1944.

PREDSJEDNIK VLADE NJEGOVOG VELIČANSTVA
GOSPODIN WINSTON CHURCHILL

Ekscelencijo,

Molim za izvinjenje što moj odgovor na Vaše depeše dolazi sa velikim zakašnjenjem. Uzrok je toj što sam morao da se konsultujem sa ostalim članovima Nacionalnog Komiteta koji su u drugoj oblasti.

Odgovor koji Vi želite po pitanju Kralja Petra II prelazi granice mogućnosti ne samo moje lično, nego i čitavog Nacionalnog Komiteta. Odluke Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobodjenja Jugoslavije od 29 novembra 1943 g. pretstavljaju zakon koji mi ne možemo mimoići. Kralju je tim odlukama zabranjen ulazak u zemlju do svršetka rata, kada će se konačno na opštim izborima riješiti ne samo njegovo pitanje već i oblik unutarnjeg uredjenja.

Situacija je u zemlji sada takva da bi jedan takav korak bio presedan, kao što je povratak Kralja u zemlju prije svršetka rata imao nedogledno teških posledica za čitavo dalje vodjenje naše oslobodilačke borbe i našeg udjela u zajedničkim savezničkim naporima.

Prisustvo pretstavnika Draže Mihailovića na vjenčanju Kralja Petra II učinilo je vrlo mučan utisak na naš narod.

U vezi sa dosadašnjim držanjem Kralja, njegove vlade i osobito njegovog vojnog ministra prema našoj krvavoj i teškoj borbi, po mome uvjerenju, Kralj je morao preduzeti sve da barem donekle popravi te grješke i zablude koje su učinjene onima, koji se tako nesebično bore za oslobodjenje svoje domovine. Sugestije koje sam ja naveo u svom posljednjem pismu Vama, ekscelencijo, jesu, po mome mišljenju, jedini put da se to donekle ispravi.

Žalim što Vam sve ovo čini dosta teškoća, ali ja Vas uvjeravam da mi činimo najveće napore da bi maksimalno doprinijeli zajedničkoj savezničkoj stvari, t.j. skraćenju muka naših naroda i bržoj pobjedi nad njemačkim okupatorom.

Sa dubokim poštovanjem

26.III.1944 g.

Vaš,

J. B. Tito

PISMO JOSIPA BROZA VINSTONU ČERČILU OD 26. MARTA 1944.

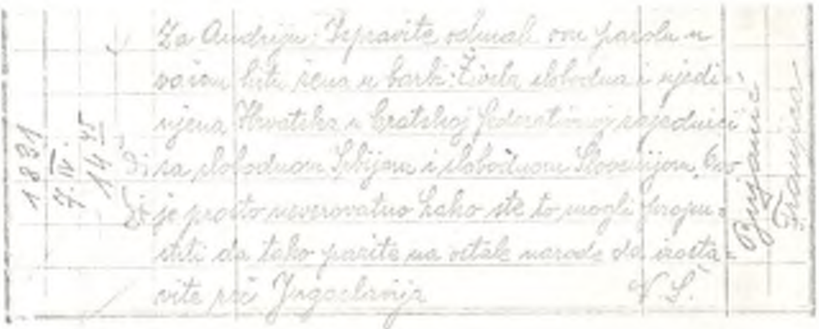

1831 7. IV. 14 45

Za Andriju: Popravite odmah ovu parolu u vašem listu jer u borbi: Živela slobodna i ujedinjena Hrvatska u bratskoj federativnoj zajednici sa slobodnom Srbijom i slobodnom Slovenijom. Ovo je prosto neverovatno kako ste to mogli propustiti da tako pišite na ostale narode da izostavite pri Jugoslavija

V. Š.

TITOV RADIOGRAM ANDRIJI HEBRANGU, PRIMLJEN 7. APRILA 1944. U GŠ NOV I PO HRVATSKE.

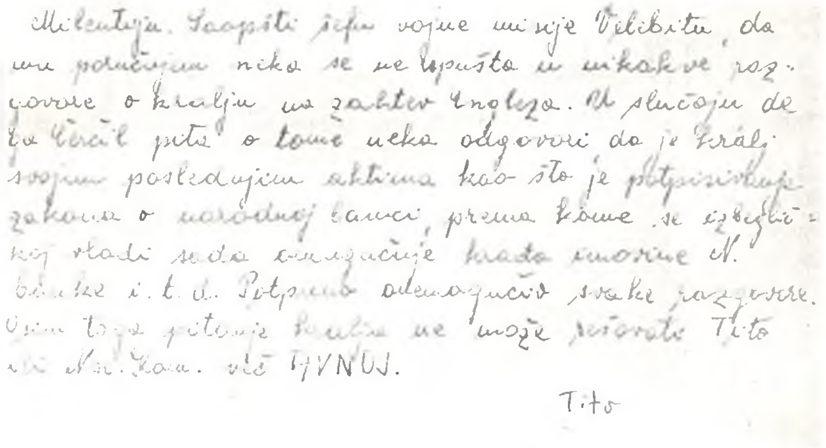

Milentiju. Saopšti šefu vojne misije Velebitu, da mu poručujem neka se ne upušta u nikakve razgovore o kralju na zahtev Engleza. U slučaju da ga Čerčil pita o tome neka odgovori da je kralj svojim poslednjim aktima kao što je potpisivanje zakona o narodnoj banci, prema kome se izbegličkoj vladi sada omogućuje krađa imovine N. banke i. t. d. potpuno onemogućio svake razgovore. Osim toga pitanje kralja ne može rešavati Tito ni Nac. Kom. već AVNOJ.

Tito

RADIOGRAM JOSIPA BROZA TITA MILENTIJI POPOVIĆU, PRIMLJEN 14. APRILA 1944. U ZASTUPNIŠTVU NKOJ U ITALIJI.

[CENTRALNOM KOMITETU KP HRVATSKE]

Od vas smo primili neki akt potpisan sa »Jove«, napisan u ime nekog komiteta narodnog oslobođenja u inostranstvu.[350] Izgleda u Švajcarskoj. Ko je taj Jove i kako je došao u zemlju? On traži da priznamo taj komitet.[351] Javite hitno.

1. april 1944. T[ito]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1-192/2.

[ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a U ITALIJI]*

Proširite odmah radio-tel[egrafski] kurs na [broj od] 100 pitomaca.

Vodite računa o povjerljivosti prilikom izbora.

Kurs da radi najintenzivnije.[352]

1. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 2125, reg. br. 1-3/10.

---

*.Rukovodilac Zastupništva bio je pukovnik Milentije Popović.

[ŠTABU] II KORPUSA NOVJ]*

Ruski avioni bacaće spremu za vas u Berane i na Žabljak. Znaci isti kao i za engleske avione. Za april tražite znake od Engleza i javite razumijete li [ih]. Čuvajte tajnu znakova. Dolazak aviona najavićemo. U danima očekivanja aviona vatre neka gore od 21–og časa jednog, do 2 časa drugog dana. Za davanje znakova i primanje odrediti naša obučena odjeljenja. Englezi ne smiju znati šta je od ruske spreme došlo. U slučaju opasnosti, hitno [nam] javite promjenu mjesta.

2. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 9-5/2.

---

* Slična obavještenja Tito je istoga dana uputio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske i Štabu 3. korpusa NOVJ.

[ŠTABU] II KORPUS[A NOVJ*]

Omladinske delegacije Crne Gore, Sandžaka, Kosmeta, Srbije i Hercegovine moraju biti ovdje tačno 25. aprila. Obavijestite ih sve i organizujte njihov pokret.[353] Stana [Tomašević] neka dođe. Pokret zakonspirisati i ne govoriti kuda i zašto se ide. Javite ukupni broj.[354]

2. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 9-5/2.

---

* Sličnu poruku Tito je 3. aprila uputio Štabu 3. korpusa NOVJ nalažući mu da prihvati i organizuje prebacivanje omladinskih delegacija iz istočne Bosne, Srbije i Vojvodine.

[ŠTABU V KORPUSA NOVJ]

Prva proleterska brigada nalazi se u Mrkonjić-Gradu. Stupite u vezu.

U Jajce [su] stigla [njemačka] pojačanja.* Raspituju [se] za pravac Banja Luka.

Razvijte obavještajnu službu. Morate biti uvijek spremni da odbijete sve pokušaje napada neprijatelja ka [Bosanskom] Petrovcu, pa ma s koje strane dolazili. Za ovo pravićemo odgovornim lično Štab korpusa.

2. april 1944.
[Drvar]

*A-VII, k. 461,
reg. br. 7-2/5.*

---

* To je bio 1. bataljon 13. brdskog lovačkog puka 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«.

ŠTABU XX DIVIZIJE NOVJ

Pošto su u vašem Politodjelu nastale promjene, to vam ovoga puta šaljemo Politodjel u sljedećem sastavu:

1.,Milan Basta, rukovodilac Politodjela:
2.,Ljubica Mihić, za kulturno–prosvjetni rad:
3.,Berislav Badurina, za omladinski rad:
4.,Đoko Vukićević, za pojačanje Politodjela.

Imenovani drugovi odmah će stupiti na dužnost, a drugarica Ljubica Mihić neka ih upozna sa dosadašnjim radom Politodjela i stanjem jedinica vaše divizije. Drug [Boro] Papić, dosadašnji treći član Politodjela, stavlja se na raspoloženje štabu VIII korpusa.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

2. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 15 A,
reg. br. 3/1.

TREZORU VELIKE BRITANIJE

London

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije obavještava Trezor Velike Britanije da je dr Rudolf Bićanić, viceguverner Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, ovlašćen od naše strane da predstavlja u inostranstvu Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije po pitanjima ekonomskih i finansijskih interesa demokratske federativne Jugoslavije.

3. april 1944.
[Drvar]

Predsjednik
Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
J. B. Tito

A-VII, k. 17,
reg. br. 7-3/6.

Prevod s engleskog

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Bjelo polje* neka bude vaše stalno mjesto za prijem materijala od Saveznika.[355] Izvijestite.[356]

4. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1-1-199/2.

---

* Odnosi se na polje kod Korenice u Lici.

DR [JOSIPU] SMODLAKI, POVJERENIKU ZA SPOLJNE POSLOVE NKOJ-a

Preduzimam korake da Vam se omogući put u Kairo radi razgovora sa direktorom UNRRA* Lemanom H[erbertom]. Mi smo već službeno zatražili primanje našeg predstavnika u UNRRA.[357] Budite spremni za taj put, koji ćete izvršiti neslužbeno.[358]

4. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 2125, reg. br. 1-3/10.

* Skraćenica: United Nations Relief Rehabilitation Administration (Uprava Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu).

[ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a U BARIJU]

Koristite avion Šornjikova[159] da pošaljete što više protivtenkovskih bacača »Pijat«* s minama, kao i nagaznih protivtenkovskih mina i jednu kutiju s upaljačima.

4. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-4/10.

* Skraćenica: Projector Infantry Anti-Tank (pješadijski protivtenkovski ručni bacač).

[ŠTABU II KORPUSA NOVJ]

Odobravam dolazak italijanskih ljekara.[360]
Tražili smo bombardovanje [Njemačkog garnizona u] Nikšiću.[361]

4. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 9-5/2.

[ŠTABU UDARNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Javite podrobnije zašto niste mogli preći Ibar.[362] Trebali ste najprije uputiti jedan ili dva laka bataljona da zauzmu most na rjeci. Sada trebate ostati do daljnjega na sektoru Ivanjica – Arilje – Užice. Udarite tu čvrste temelje za nadiranje u unutrašnjost Srbije. Nemojte suviše rasparčavati snage. Zauzmite raspored da možete razbiti svaku koncentraciju [neprijatelja upućenu] na vas.

[4. april 1944.
Drvar]

A-CK SKJ, zbirka Srbija II/179.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Preduzmite odmah pritisak prema Bihaću [svojim jedinicama] od Banije.[363] Devetnaestu dalmatinsku NO diviziju prikupite na sektoru Bruvno – Mazin da zajedno sa 6. ličkom divizijom preduzme napad na komunikaciju i uporišta neprijatelja na sektoru koji ćemo mi odrediti.[364]

Postavite signale [za avione] na bjelom polju i ubuduće se ne smije dogoditi da mijenjate naša naređenja.

5. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1–199 i 1–202/2.

[ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a u ITALIJI]

Majora dr Forstera i njegovu grupu spustite na Majevicu.[365] Poštu za Šarnjikova sačuvajte do njegovog povratka iz Kaira.

5. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-4/10.

POLITIČKOM KOMITETU OSLOBOĐENJA GRČKE

Gospodine predsjedniče.*

Sa iskrenim zadovoljstvom primio sam Vašu izjavu[306] o spremnosti na saradnju kako u ovom oslobodilačkom ratu tako i poslije rata, kada će se morati da napregnu sve nacionalne snage za liječenje teških rana koje je krvavi fašistički osvajač zadao narodima Grčke i Jugoslavije.

Narode Jugoslavije veže mnogo zajedničkog sa junačkim grčkim narodom. Ova natčovječanska borba naroda Jugoslavije i Grčke za svoju slobodu i nezavisnost stvorila je čvrsto oružano bratstvo, koje predstavlja garanciju da će ideali kojima teže narodi dviju zemalja biti ostvareni, a to je – nezavisnost i istinska demokratija.

Sa velikim zadovoljstvom primamo Vaš predlog za razmjenu predstavnika Nacionalnog komiteta oslobođenja Grčke i Jugoslavije.

Primite izraz mog poštovanja.

6. april 1944. Maršal Jugoslavije
[Drvar] Tito

»Nova Jugoslavija«, br. 4–5 od 20. aprila 1944.

---

* To je general Barkirdžis.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Angažujte glavninu snaga IV koprusa na sektoru [Bosanski] Novi, Bihać i Sisak. Težište akcija [neka bude] u Unskoj dolini.[367] Početi dejstva [8. ovog mjeseca uveče].* Cilj Akcije [jeste] duže onemogućenje prometa. Na komunikacijama što duže ostati.

Južno od Bihaća dejstvovat će naše druge snage.[368]

Uopšte, aktivirajte snage na svim sektorima.

6. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 1–201/2.

* U primljenom radiogramu piše: »o-e-o veče.«

[ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a U ITALIJI]

Odmah šaljite po Šornjikovu* nišanske sprave i produžnike za 3 protivavion[ska] mitralj[eza] tipa »fiat«, ka[libar] 20 mm.

6. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-4/10

---

* Aleksandar Sergejević Šornjikov, pilot aviona kojim se služila Sovjetska vojna misija pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[ŠTABU 26. NO DIVIZIJE NOVJ]

Na o[tok] Vis dolazi Žujović, član V[rhovnog] š[taba NOV i POJ], da sa vama izradi plan za napad na otoke.[369] Pripremite sve [potrebne podatke] prije njegovog dolaska.*

Napade treba početi čim prije.[370]

6. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 1100/I, reg. br. 18-2/13.

* Sreten Žujović se prebacio na ostrvo Vis 9. aprila 1944.

[UPOZORENJE STANOVNIŠTVU NA OKUPIRANOJ TERITORIJI]

U posljednje vrijeme Nijemci veoma često bombarduju razna mjesta u svim oblastima Jugoslavije. Ali, počevši od danas, biće sve jači i napadi avijacije naših saveznika. Zbog toga opominjemo stanovništvo gradova i mjesta gdje Nijemci, ustaše i četnici imaju svoje baze da odmah napuste ta mjesta. Radnici treba da napuste smjesta sva preduzeća i fabrike, a naročito željezničke pruge.[371]

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije

[6.] april 1944.

Maršal Tito

[Drvar]

A-CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija«, mf. 17, tr. 45, sn. 124, emisija br. 117, od 11. aprila 1944.

ZA ANDRIJU [HEBRANGA], SEKRETARA CK KP HRVATSKE

Ispravite odmah ovu parolu u vašem listu »Žena u borbi«:[372] »Živjela slobodna i ujedinjena Hrvatska u bratskoj federativnoj zajednici sa slobodnom Srbijom i slobodnom Slovenijom«.

Ovo je prosto nevjerovatno kako ste to mogli popustiti da tako ne pazite na ostale narode[373] i da izostavite riječ Jugoslavija.

Po našem dubokom uvjerenju, to nije slučajno, već je u skladu sa vašom linijom, koja može imati katastrofalne poslijedice ako se odmah ne ispravi po najvažnijim pitanjima.

Andrija [Hebrang], Belinić Marko i Paja [dr Pavle Gregorić] neka odmah dođu ovamo.[374]

7. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 119 I,
reg. br. 1-202/1 i 5-1/2.

[ŠTABU II KORPUSA NOVJ]

1. Pređite u ofanzivu na svim sektorima.[375]

2. Potrebno je imati jednu operativnu grupu na sektoru Zlatar – Priboj – Rudo.[376]

3. Primorskom sektoru trebalo je posvetiti veću pažnju.

7. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 21–1/2.

[GLAVNOM ŠABU NOV I PO HRVATSKE]

Za sve one oficire koje ste predložili depešom za unapređenje dostavite hitno spisak.

Ubuduće nemojte dostavljati depeše telegrafski.

Nijemci su naredili da se bombardira G[lavni] štab kod [Plitvičkog Ljeskovca].* Gdje je navodno radio-stanica kod crkve. Budite na oprezu.[377]

8. april 1944.
[Drvar]

A-VII, b. 119/I,
reg. br. 5-1 i 5-2/2.

---

* U primljenom radiogramu je napisano: »Plitvica – i udčina«.

[ŠTABU II KORPUSA NOVJ]

Slažemo se s ukidanjem Glavnog štaba za Sandžak.[378] [Neophodno]* je vojnu vlast organizovati na cijelom području Sandžaka. Smatramo da bi tom vojnom oblašću trebalo rukovoditi iz Štaba 37. div[izije], gdje bi trebalo formirati sve organe te vlasti.[379]. Ovo je isti slučaj kao i kod 29. div[izije].[380] Uostalom, vojnom oblašću rukovodiće neposredno [vaš] korpus.

8. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 21-1/2.

* U primljenom radiogramu piše: »Nepotrebno«.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

1. Primili smo vaš izvještaj i sav materijal.[381] Nas prosto čudi kako to niste dobili obavještenje da je unapređen Kosorić Pero u čin potpukovnika,* a isto tako i Husein Krupić u čin potpukovnika.** Sličan je slučaj i sa Kostom [Nađom]***, iako sam ja lično nekoliko puta o tome javio. Pregledajte malo vašeg šifranta.

2. Možete li vi ostvariti davno izdatu direktivu da od jedne vaše i jedne vojvođ[anske] divizije stvorite udarnu grupu za ostvarenje naših operativnih zamisli?[382]

3. Rad vašeg saniteta za osudu je. Povedite istragu i podnesite izvještaj. Vama strogo zamjeramo, jer ste morali preduzeti mjere da do takvog stanja ne dođe. Preduzmite hitne mjere da se bolest lokalizuje.[383] I broj i stanje vaših ranjenika zabrinjava.[384]

4. Major Forster i njegova ekipa spustiće se na Majevicu. Donose veliki i vrijedan materijal. Zašto nas niste do sada obavještavali o brojnom stanju ranjenika i bolesnika? Trebate li ljekara i koliko?[385]

8. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-26 i 2-27/8-1.

---

* Tada komandant 27. istočnobosanske NOU divizije.

** Tada načelnik Štaba 38. srednjobosanske NOU divizije.

*** Misli se na unapređenje u čin general-lajtnanta s rangom od 1. novembra 1943.

[POHVALA VI KORPUSU NOVJ]

Izražavam svoju zanvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima jedinica VI korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije na čelu s komandantom General-majorom Petrom Drapšinom za uspješno izvršene operacije protiv Nijemaca i Mađara.[386]

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije

Maršal Tito

[9. aprila 1944,
Drvar]

*A-CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija«,
mf. 17, tr 45, sn. 124, emisija br. 117.
od 11. aprila 1944.*

ZA MIHAILA [DR BLAGOJA NEŠKOVIĆA, SEKRETARA PK KPJ ZA SRBIJU]

Slobodan Penezić se postavlja za obavještajnog oficira Glavnog štaba [NOV i PO Srbije]. U vezi sa tim unapređen je u čin majora.[387]

Reorganizaciju i prekomandovanje postojećih, niti postavljanja novih politodjela nemojte sprovoditi bez našeg znanja i odobrenja.[388] Takođe ni zamjenu Milosava [Milosavljevića]* Rajom [Nedeljkovićem].** Sa uvođenjem ovih drugova u rukovodstva pričekajte još.[389]

Javite gdje je Radovan [Grković] i šta radi.[390]

10. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 184, reg. br. 9-1/1.

---

* Tada politički komesar 2. proleterske divizije NOVJ.

** Tada zamjenik političkog komesara 1. krajiške NOU brigade.

[ZASTUPNIŠTVU NKOJ-a U ITALIJI]

Avijatičari iz spiska koji je donio Prvoslav [Vasiljević]* proizvedeni [su] u predložene činove. Nabavite odmah još jednu jaku stanicu za misiju NOVJ.[391]

10. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1-5/10.

* P. Vasiljević je bio politički komesar 1. vazduhoplovne baze NOVJ do ukidanja toga štaba 16. marta 1944. po dolasku u Karovinjo (južna Italija). Početkom aprila došao je u Drvar i donio spisak avijatičara predloženih za proizvođenje i unapređenje u oficirske činove.

[ŠTABU II KORPUSA NOVJ]

Odmah javite rezultate bombardovanja Nikšića.[392]

Na sektoru Priboj –Rudo morate stalno držati jače jedinice kao mostobran u slučaju povlačenja II i V divizije.[393]

Drugu dalmatinsku brigadu niste smjeli zadržati na sektoru Danilova Grada.[394]

10. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 21-2/2.

[ŠTABU UDARNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Izvidite mogućnost za Mihaila [dr Blagoja Neškovića] da pođe u Jablanicu.[395]

Čim se pruži prilika, vaš glavni zadatak jeste doći na teren Jablanica – Toplica.[396] Svojim akcijama zavarajte neprijatelja kao da ćete [ići] prema Šumadiji.[397]

10. april 1944.
[Drvar]

A-CK SKJ, Zbirka Srbija II/179.

PREDSJEDNIKU [BRITANSKE] VLADE [VINSTONU ČERČILU] OD MARŠALA TITA

Dosada sam namjerno izbjegavao da Vam oduzimam vrijeme obraćajući Vam se lično s molbama za pomoć u ratnom materijalu. Slao sam ih [preko] brigadira Maklejna generalu Vilsonu[398] i želio bih da izrazim svoju zahvalnost zbog povećane količine pomoći koju su moje snage primale u toku posljednjih mjeseci od Saveznika.

2. S razlogom očekujem da će se u našoj zemlji uskoro voditi borbe još većeg intenziteta. Kao što je generalu Vilsonu poznato, posebno želim da moje snage, napadajući na njemačke trupe i uporišta po cijeloj Jugoslaviji, pruže [svu] moguću podršku savezničkim armijama kad otpočnu invaziju zapadnoj Evropi. Ali, da bi zadržale inicijativu u svojim rukama, mojim trupama će biti potrebna veća pomoć u ratnom materijalu. Osim toga, što Vam može reći i brigadir Maklejn, moje trupe, kao i civilno stanovništvo, sada su izloženi gladovanju i njihova borbena sposobnost ostaće ograničena sve dok se ne snabdiju minimumom uvezene hrane.

3. Smatram da se dovoljne količine i vojnog materijala i namirnica koje bi zadovoljile sve naše potrebe nalaze na raspolaganju u Italiji, i mogle bi se poslati ovamo ukoliko bi za to postojala neophodna transportna sredstva. Kao što znate, sada je nemoguće dopremati pomoć u našu zemlju morskim putem, iako se nadam da će moje jedinice uskoro moći da prokrče sebi put do obale. U međuvremenu, u ovom kritičnom trenutku one potpuno zavise od snabdijevanja koje se doprema vazdušnim putem, a raspoloživi broj aviona je nedovoljan da podmiri naše minimalne potrebe.

4. Smatram da se ovo pitanje prioritetne hitnosti može riješiti samo na najvišem nivou, pa se stoga neposredno obraćam Vama u nadi da ćete moći dodijeliti znatno veći broj aviona za ovaj zadatak, od kojeg zavisi veoma mnogo.

General Vilson je pristao da primi vojnu misiju iz našeg Vrhovnog štaba da bi razgovarao o ovome i drugim hitnim vojnim pitanjima.[399] Njih će, na moj zahtjev, pratiti do Alžira brigadir Maklejn, koji će se kasnije vratiti ovamo radi daljih razgovora sa mnom. Predložio bih, ako se vi slažete s tim, da bi bilo korisno da brigadir Maklejn nastavi

put do Londona da bi Vas lično obavijestio o postojećem stanju, a istovremeno da bi razgovarao s Vama detaljnije o nekim problemima koji su predmet naše nedavne prepiske.[400]

11. april 1944.
[Drvar]

PRO, Fond Prem 3/511/9, str. 236-237 (primljeni radiogram); *A-VII, k. 10, reg. br. 18-1 i 18-2/6* (kseroks-kopija).

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Vaša 27. div[izija] ne može [izdržati] da se suviše izlaže napadima nepr[ijatelja] na sektoru Trnovo – Kalinovik, jer je ovo vrlo osjetljiva komunikacija u vrijeme kada se očekuje iskrcavanje [Saveznika].[401] Mi ćemo vam kazati kada bude vrijeme za jače angažovanje na tim sektorima.[402]

Vi biste trebali ispitati mogućnost iznenadnog prodora u Srbiju negdje na sektoru između Bijeljine – Zvornika [ili] Ljubovije – Višegrada.[403] Tu bi trebalo angažovati najmanje dvije divizije.[404] Javite vaše mišljenje [o ovome].[405]

11. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-27/8-1.

[GLAVNIM ŠTABOVIMA I ŠTABOVIMA KORPUSA NOVJ]

Obrazujte odmah kod vašeg štaba jednu komisiju koja će sređivati materijal za odlikovanja.[406]

Predloge za odlikovanja daju i komandiri četa, komandanti batalj[ona], brigada, diviz[ija] i korpusa, zajedno sa politkomesarom.

U predlozima mora biti ukratko istaknuto zašto se predlaže za odlikovanje [dotični] borac, komandir, komandant i politkomesar.

Šaljite odmah [predloge] za one koji su najzaslužniji, naročito one iz 1941, 1942. i 1943. god[ine].

Javite za koji orden i stepen dotičnog predlažete.[407]

12. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 5–7/2.

ZA MORAČU [KOMANDANTA UDARNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ] I GENERALA ILIĆA, [DELEGATA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Vi ne smijete napustiti taj sektor zbog nekog pritiska neprijatelja koji je tri puta slabiji [od vaših snaga].[408] To bi za nas bio politički udarac. Tražimo jedinstvo gledišta po tom pitanju, za koje se moraju založiti svi politički i vojni rukovodioci obiju divizija.[409]

Na tom prostoru imate dovoljno mjesta za manevrisanje. Negdje duboko u Srbiju sada još nemojte dolaziti zbog onih bugarskih snaga[410] sem u tom slučaju ako vas okolnosti prisile. Jedan vaš novi prelazak Ibra, koji ne bi imao teške posljedice, uticao bi [pozitivno] ne samo na moral jedinica, nego i u političkom pogledu.[411]

12. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 184,
reg. br. 9–1/1.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

General Vilson* nas moli da ne oslabimo naš garnizon na o[strvu] Visu. Mi ga ne mislimo oslabiti, ali se jedinice moraju aktivizirati na zauzimanju drugih otoka.

12. april 1944.

A-VII, k. 523,
reg. br. 21-12/1

* Henri Majtland Vilson je tada bio vrhovni komandant savezničkih snaga za Sredozemlje.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE: ZA ŠTAB IV KORPUSA NOVJ]

Povucite vaše glavne snage ispod udara [neprijateljske] avijacije na komunikaciji, ali izvršite takav raspored da se te snage mogu upotrijebiti na sektoru Bihaća čim mi to naredimo.[412] Nepr[ijatelj] ne smije znati za taj raspored. Manjim snagama vršite diverzione akcije na pruzi Kostajnica i dalje prema[Sunji]*. Glavne snage moraju biti raspoređene tako daleko od Bihaća i [unske] pruge da mogu za jedan ili najviše dva [kratka marša] stići** na cilj.[413]

13. april 1944. T[ito]
[Drvar]

A-VII, k. 119/I,
reg. br. 5–10/2.

---

* U primljenom radiogramu je napisano: »d – novu«.

** U primljenom radiogramu završni dio rečenice glasi: »da mogu za jedan, najviše dva i u kratki marš stignuti na cilj«.

MILENTIJU [POPOVIĆU, ZASTUPNIKU NKOJ-a U ITALIJI]

Slažemo se da mađarske jedinice pređu na našu teritoriju.[414] ali pod [pogodbom]* da se bore protiv Nijemaca i da po mogućnosti donesu što više oružja. Saveznici bi trebali dati izvjesne garancije za takve jedinice.

13. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1–5/10.

* U primljenom radiogramu je napisano: »pogojem«.

MILENTIJU [POPOVIĆU, ZASTUPNIKU NKOJ-a U ITALIJI]

Saopšti šefu Vojne misije Velebitu* da mu poručujem neka se ne upušta ni u kakve razgovore o kralju na zahtjev Engleza. U slučaju da ga Čerčil pita o tome, neka odgovori da je kralj svojim posljednjim aktima, kao što je potpisivanje zakona o Narodnoj banci prema kome se izbjegličkoj vladi sada omogućuje krađa imovine N[arodne] banke itd. potpuno onemogućio svake razgovore.[415] Osim toga, pitanje kralja ne može riješavati Tito ili Nac[ionalni] kom[itet], već AVNOJ.

14. april 1944. Tito
[Drvar]

A-VII, k. 2125,
reg. br. 1–6/10.

---

* V. Velebit se tada nalazio u Bariju pri polasku u Vrhovnu komandu savezničkih snaga za Sredozemlje kao šef novoobrazovane Vojne misije NOVJ.

[ŠTABU III KOPRUSA NOVJ]

1. Dajte konkretne podatke o neprijatelju s kojim vodite borbu.[416]

2. Direktno odgovorite: jesu li divizije sposobne za pokret prije prethodnog snabdijevanja materijalom?[417]

3. Zar vi ne možete forsirati Drinu bez čamaca?[418]

4. Lekić* se mora direktno uključiti u našu radio-stanicu. Izvijestite o ovome.[419]

5. Foster neka bude tamo gdje je za njim veća potreba.[420]

14. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2-27/8 1.

---

* Tada komandant 16. vojvođanske NOU divizije.

[POHVALA JEDINICAMA 1. PROLETERSKE BRIGADE]

Izražavam svoju zahvalnost borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Trećeg i četvrtog bataljona Prve proleterske brigade, a naročito Omladinskoj četi Trećeg bataljona, a takođe borcima i komandirima bataljona »Garibaldi« za junačko držanje i upornost koje su pokazali u toku poslednjih bojeva protiv njemačkih okupatora na odsjeku front Jajce – Mrkonjić-Grad.[421]

[14. aprila 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant
NOV i POJ
Maršal Tito

A-CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija«, mf. 17, tr. 45, sn. 200, emisija br. 125 od 18. aprila 1944.

[ŠTABU II KORPUSA NOVJ]

1. Slažemo se da težište vaše akcije bude u Sandžaku.[422] U tom cilju koncentrišite jače snage i razbijte četnike. Nijemci i nastoje da vas potisnu, četnike postave u garnizone, a onda izvuku snage na druge frontove. Sa vašim snagama morate se zadržati na vašem sektoru.[423]

2. Naredićemo sadejstvo 27. diviziji, ali je i ona angažovana u borbi, te se na njeno sadejstvo ne oslanjati.*

15. april 1944.
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 21–3/2.

* Štab 2. korpusa je tražio njeno sadejstvo na pravcu Foča – Čelebić.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Nijemci poveli ofanzivu u Sandžaku. Na sektoru Foča – Pljevlja koncentrisani četnici sa vašeg sektora u jačini oko 2000 [ljudi]. Dobro bi bilo da XXVII div[izija] sadejstvuje Pekovim snagama pravcem Foča – Čelebić. Izvijestite o mogućnosti ovog sadejstva.[424]

Nijemci nastoje napasti na vaše snage da bi zatim oslobodili svoje [trupe] za druge frontove. U ovom cilju vode četnike i druge bande za posijedanje garnizona. Ovo imajte u vidu i podesite vaš rad.

Preduzeli smo mjere da prije pokreta snabdijemo vaše jedinice oružjem.[425]

Vojvođanski štab* saopštava da se XVI i XXXVI div[izija] povlače prema Birču.[426] Zbog toga javite gdje bi te jedinice mogle primiti materijal.

Nastojaćemo da dobiju naoružanje za onaj pokret koji je predviđen.

15. april 1944.
[Drvar]

A-VII, 408/A,
reg. br. 2-27 i 2-28/8-1.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Neka Lekić upotrijebi šifru G[lavnog] š[taba NOV i PO] Vojvodine. Odmah javite plan veze.

Ostojićevu* [četničku] grupu razbijte, čistite [od njih teren].[427] Oni su vjerovatno pobjegli sa zlatiborskog sektora ispred naših snaga.

15. april 1944.
[Drvar]

A VII, k. 408/A, reg. br. 2-27/8-1

---

* Tj. Glavni štab NOV i PO Vojvodine.

---

* Riječ je o majoru Zahariju Ostojiću, zamjeniku Dragoljuba Mihailovića.

[ŠTABU UDARNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Protiv Peka* neprijatelj preduzeo ofanzivu jačih razmjera.[428] U takvoj situaciji ne možete računati na njegovo sadejstvo.[429] Protiv Koste** isto [je neprijateljska ofanziva].[430] Ali se priprema upad u Srbiju.

15 april 1944.
[Drvar]

A–VII, k. 184,
reg. br. 9–4/1.

---

* Riječ je o 2. korpusu NOVJ, čiji je komandant bio Peko Dapčević.
** K. Nađ je tada bio komandant 3. korpusa NOVJ.

PRILOZI

MINISTAR PREDSJEDNIK MARŠALU TITU. 5. FEBRUAR 1944. LIČNO I NAJTAJNIJE
(Telegrafski tekst)

Vrlo mi je drago da je moje pismo sretno došlo do Vas i sa zadovoljstvom sam primio Vašu poruku.[431] Mogu shvatiti uzdržljiv stav koji imate prema kralju Petru. Nekoliko posljednjih mjeseci bio sam za to da mu savjetujemo da otpusti Mihailovića i da se nakon toga suoči s ostavkom svih svojih sadašnjih savjetnika*. Odvratili su me od toga argumentom da bih mu time savjetovao da odbaci svoje jedine pristalice. Razumije ćete me što osjećam ličnu odgovornost prema njemu. Bio bih vam zahvalan kad biste me obavijestili da li bi mu otpuštanje Mihailovića utrlo put za prijateljske odnose s Vama i Vašim Pokretom i, kasnije, za to da Vam se pridruži na bojnom polju, podrazumijevajući da će se buduće pitanje monarhije odložiti sve dok Jugoslavija ne bude potpuno oslobođena. Nema dvojbe da bi radni dogovor između Vas i kralja ujedinio brojne snage, posebno srpske elemente, koji su sada otuđeni i da bi to donijelo Vašoj vladi i pokretu dodatni ugled i osiguralo im znatna materijalna sredstva. Jugoslavija ne bude potpuno oslobođena. Nema dvojbe da bi radni Saveznika u periodu formiranja kad toliko toga predstoji. Zaista se nadam da ćete osjetiti da mi možete odgovoriti ono što vidite da želim.[432]

2. Treći odjeljak Vašeg pisma izražava upravo ono što želi vlada Njegovog Britanskog Veličanstva, naime: da se udruže svi rodoljubi i časni elementi da bi Vaša borba protiv zavojevača bila što djelotvornija; drugo, da se stvori jedinstvo i bratstvo jugoslovenskih naroda; i treće, da se stvore uslovi za pravu demokratsku i federativnu Jugoslaviju. Vi ćete svakako u svemu tome imati podršku vlade Njegovog Veličanstva.

3. Zamolio sam savezničkog Vrhovnog komandanta za Sredozemlje** da odmah oformi amfibijsku grupu komandosa s podrškom vazduhoplovstva i mornarice, koji će uz Vašu pomoć napasti garnizone koje su Nijemci ostavili na zauzetim otocima duž dalmatinske obale. Nema razloga da ti garnizoni ne budu uništeni snagama koje će uskoro biti na raspolaganju. Drugo, moramo pokušati da morem uspostavimo s Vama direktnu liniju veze, čak i

---

* Riječ je o vladi Božidara Purića.

** To je bio Henri Majtland Vilson.

ako je budemo s vremena na vrijeme morali pomiješati. Samo to će omogućiti da se isporučuju tenkovi i protivtenkovski topovi i drugo teško naoružanje zajedno s drugim potrebnim materijalima u količinama koje su potrebne vašoj vojsci. Trebalo bi da se o svemu ovome dogovoriti s brigadirom Maklejnom, koji uživa moje potpuno povjerenje i ima neposredan pristup do mene i do Vrhovnog komandanta.

V[inston] S. Č[erčil]

Public Record Office, Fond Prem. (dalje: PRO Fond Prem.), 3, reg. br. 511/2.

Prevod s engleskog

OBLASNOM KOMITETU KPH ZA DALMACIJU*

8. februar 1944.
[Drvar]

Na jednom mjestu treba
upozoriti gdje sam
primjetio.**
T[ito]

Primili smo nekoliko izveštaja od politodjela i političkih komesara brigada VIII korpusa. Izveštaji su, usled udaljenosti i neredovnih veza, stigli sa priličnim zakašnjenjem, a u međuvremenu su verovatno nastale mnoge promene u pojedinim brigadama. Ali mi ćemo ipak na osnovu tih izvještaja i drugih činjenica ukazati na izvesne nedostatke i greške u radu kako u vojnim jedinicama tako i u partijskim organizacijama u vojsci i pozadini.

Ovo pismo neka vam posluži više kao opšta orijentacija za prilaženje pojedinim problemima i za njihovo pravilno rešavanje.

Pre svega. Oblasni komitet nije uspeo da u svome radu u celini ostvari rukovodeću ulogu na svim poljima svoje delatnosti. To se ispoljilo i u zapostavljanju pojedinih sektora partijskog rada i u odsutnosti brzog i energičnog reagovanja na greške nekih partijskih organizacija. Vaše udaljavanje od štaba korpusa i odlazak čitavog rukovodstva na otoke bilo je u stvari udaljavanje od vojske i od rada na vojničkom i političkom učvršćivanju vojnih jedinica. Međutim, čišćenjem Dalmacije i drugih krajeva naše zemlje od italijanskih fašista i ogromnim vojničkim i političkim uspesima Narodnooslobodilačke vojske stvoreni su povoljni uslovi za širu mobilizaciju novih snaga. Ta mobilizacija, sprovedena uglavnom na bazi dobrovoljnosti, najuspešnije je izvršena u Dalmaciji, gde je samo za nekoliko dana formirano desetak brigada.[433] To nam govori da je narod u kapitulaciji Musolinijeve Italije, prvog, najvernijeg i moćnog saradnika nemačkog fašizma, gledao ne samo pobedu naših velikih saveznika nego i pobedu oružja slavne Narodnooslobodilačke vojske. To je

* Ovo pismo je uvršteno u *Sabrana djela* onda kada Tito nije mogao biti konsultovan u pogledu autorstva. Ono po sadržaju i značaju spada u grupu onih dokumenata Centralnog komiteta KPJ koji nisu pisani bez Titovog učešća. Za ovo pismo to se vidi i po ličnoj Titovoj zabilješci na gornjoj desnoj margini prve strane pisma. Uključeno je u *Priloge* kao kolektivan rad, iako je tekst napisao organizacioni sekretar KPJ i član Politbiroa Aleksandar Ranković, jer su u pismu izloženi zajednički stavovi Tita i politbiroa.

** Tito je ovu zabilješku mastilom dopisao, ali na tekstu nema njegovom rukopisa. Priređivač smatra da je njegova intervencija bila na tekstu druge rečenice 4-te tačke pisma i da je ta stranica (4-ta) nanovo prekucana, a Ranković Titovu ispravku unio na primjerku koji je tada zadržan za arhivu CK KPJ. Kako je glasio tekst prije Titove intervencije, ne može se pročitati.

velikom delu našeg naroda ulilo veru u konačnu pobedu nad okupatorom i domaćim izdajnicima. I baš u Hrvatskoj, a naročito u Dalmaciji, mase počinju, jasnije nego ikad pre, shvatati da se samo oružjem mogu očuvati izvojevane tekovine, dobiti nove pobede i postići konačno oslobođenje. Tako su naši borbeni redovi postali brojniji — i to se naročito osetilo u porastu vojske, stvaranju novih brigada, divizija i korpusa.

Ali dalji razvitak vojnih jedinica pokazao je da naše partijske organizacije u Dalmaciji, uprkos dosta velikim uspesima u radu, nisu bile politički dovoljno sposobne ni organizaciono pripremljene za nove i krupnije zadatke. Na pitanju uspostavljanja vlasti na oslobođenoj teritoriji, na pitanju organizovanja novih vojnih jedinica i rukovođenja otporom protiv neprijateljskog nadiranja na slobodnu teritoriju, na pitanju evakuacije naših ustanova, materijala i stanovništva — došle su do izraza sve one slabosti koje ranije nisu bile otkrivene ni kod partijskih organizacija ni kod pojedinih rukovodilaca. Dakle, mnoge partijske organizacije, naročito od onih u vojsci, nisu izdržale ovu tešku probu. U vezi sa ovim našim konstatacijama navodimo samo najkrupnije propuste i greške.

a) Prilikom evakuacije oslobođenog Splita[434] i drugih gradova izgubljen je skoro sav ratni plen koji je s kapitulacijom fašističke Italije pao u ruke Narodnooslobodilačke vojske. Teško i lako oružje, odeća i obuća, motorizacija, životne namirnice i ostala sprema — sve je to ili palo neprijatelju u ruke ili je uništeno nesavesnim radom. Uzrok tome nisu bili samo nesnalaženje odgovornih drugova, njihova nebudnost ili vaša pogrešna perspektiva na »držanje Splita po svaku cenu«, nego i nekomunističko shvatanje kod pojedinih rukovodilaca da sve što je zaplenjeno u Dalmaciji pripada samo Dalmatincima. Tako se desilo da su se neke krajiške jedinice vratile iz Dalmacije bez naoružanja i druge ratne spreme, dok su magacini u Splitu bili dupkom puni. »Nije još izvršen pregled magacina i popis spreme« — to je bio redovan izgovor druga Milića [Maksimilijana Baća], a iza toga izgovora u stvari se krio lokalpatriotizam najgore vrste.

b) Neprijateljski prodor u Livno ponovo je izneo na površinu sve slabosti — krajnju nebudnost i birokratski odnos rukovodećih drugova prema svome poslu i prema odgovornosti pred Partijom i narodom.[435] Usled pustog birokratizma drugova iz korpusa, mi smo izgubili u Livnu, pored ostalog, i nekoliko članova Okružnog komiteta, a u Glamoču nekoliko magacina s hranom i drugom spremom.

c) Kad je reč o stanju partijskih organizacija, o radu i kvalitetu rukovodećih kadrova, ne može se preći ni preko činjenice da je XX divizija zadnjih dana, u vrlo kratkom razmaku vremena, dozvolila da je neprijatelj dvaput iznenadi, pri čemu je imala znatne gubitke ne samo u materijalu nego i u ljudstvu. Pored toga što nam je zarobio i

ubio izvestan broj boraca, među kojima i nekoliko rukovodilaca, neprijatelj nam je zaplenio arhivu, oružje i drugu ratnu spremu.[436]

d) Po ovim kao i po mnogim drugim greškama, koje često mogu biti i sudbonosne za opstanak i razvitak jedne vojne jedinice, Oblasni komitet kao najodgovornije partijsko rukovodstvo nije poveo ni istragu, a kamoli da je obavestio svoje nadležne forume. A sama ta činjenica već je dovoljna da izvedemo zaključak da Oblasni komitet nije ni obavešten o svemu onome što se oko njega dešava.

Šta nam sve to govori? Govori nam, prvo, da su partijski kadrovi u Dalmaciji nedorasli za rešavanje složenijih zadataka, da odranije nije ostvarena pravilna politika kadrova, kao ni briga za njihovo teoretsko i političko podizanje. Govori nam, drugo, da su partijske organizacije u vojnim jedinicama mlade, a rukovodioci politički i organizaciono dosta slabi, bez većeg iskustva i prakse u radu. I, treće, da Oblasni komitet nije još uspeo da svestranije upozna bar rukovodeće kadrove, da prati i kontroliše njihov rad, pa da — pored ostalog i pravilnim rasporedom — sistematski potpomaže njihov dalji razvitak.

Sve to postavlja pred Oblasni komitet zadatak da učini odlučniji korak ka konsolidovanju prilika u svim partijskim organizacijama, a naročito u organizacijama u vojsci. To znači da težište rada mora biti vojska; učvrstiti partijske i omladinske organizacije, razviti do maksimuma njihovu budnost, svestrano ih osposobiti za izvršavanje najtežih zadataka. Jedna od glavnih odlika naših organizacija i rukovodioca mora biti: brzo i energično reagovanje na sve pojave koje se zbivaju u sredini gde žive i rade. A iznad svega, treba — pravilnim radom i uočavanjem najboljih i borbom najproverenijih boraca — povećati broj članova Partije, jer je njihov broj u odnosu na ukupno brojno stanje brigada veoma mali. Pri ovome ne treba izgubiti iz vida da je ogromna većina boraca — sem jednog dela novomobilisanih, čiji broj, istina, ne treba potcenjivati — svesno i iskreno pristupila narodnooslobodilačkoj borbi.

Još nekoliko napomena.

1. Skoro sve brigade VIII korpusa sastavljene su iz jezgra starih boraca i daleko većeg broja novomobilisanih vojnika. Ta dva dela nisu dosadašnjim radom sjedinjena u jednu čvrstu celinu. Ovu podvojenost — kako u stepenu političke svesti i odanosti tako i u vojničkoj spremnosti i disciplinovanosti — treba što pre likvidirati intenzivnim političkim radom, energičnom vojnom obukom, pravilnim odnosom starešinskog kadra prema borcima i negovanjem toplih drugarskih odnosa borca prema borcu.

2. Tvrdnja da su u brigadama »vojnička disciplina i borbenost na visini« ne bi se mogla uzeti kao tačna. U stvari, to se može reći samo za onaj deo starih boraca proverenih i očeličenih u teškim borbama, obogaćenih iskustvom i veštinom ratovanja. Činjenica da u brigadama najviše ginu rukovodioci i stari borci najbolje potvrđuje da

postoji oštra razlika između starih i novih boraca. Vojni i politički rukovodioci, skupa sa starim borcima, treba da budu u borbi primer novim borcima, ali oni moraju takođe i primerno raditi na prevaspitavanju novih boraca.

3. S ovim pitanjem usko je povezana i pojava dezerterstva u brigadama. Osipanje brigada treba energično zaustaviti u prvom redu vaspitnim radom, a onda i vojnim disciplinskim merama. U jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, od kojih gotovo nijedna više nije vezana isključivo za »svoju teritoriju«, kao npr. partizanski odredi, treba obavezno razvijati i gajiti kult svesne i dobrovoljne discipline svih boraca. Nosioci ove nove i razumne discipline moraju biti u prvom redu vojni i politički rukovodioci, a naročito članovi naše Partije. Pošto mnogi begunci iz brigada odlaze u »svoje odrede« ili — što je isti slučaj — u brigade njihovog kraja, ovo pitanje treba oštro postaviti pred štabove onih jedinica koje redovno prihvataju i zadržavaju pribjeglice. Ovakvu praksu treba odmah iskoreniti, a štabove i pojedine rukovodioce koji je podržavaju pozvati na odgovornost.

4. Disciplina, red i vojničko ponašanje moraju zavladati u svim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, i to u svakom pogledu jer je i to garancija za postizanje uspeha u našoj svetoj borbi. Treba udariti najoštrije po onima koji ruše disciplinu s izgovorom »mi nismo buržoaska vojska« i time u stvari šire demoralizaciju i slabe udarnu snagu jedinice.

5. Oblasni komitet mora se energično založiti i svojim uticajem i svojim radom u iskorenjivanju lokalpatriotizma kao nezdrave i štetne pojave, tuđe komunistima i narodnim borcima. U pojedinim bataljonima, brigadama i divizijama — a naročito oko štabova — vrlo često dolazi do prigovora na račun postavljanja drugova Crnogoraca, Srbijanaca ili Krajišnika za vojne ili političke rukovodioce. To je, međutim, samo jedan vid lokalpatriotizma kod Dalmatinaca. U proglasu naših umetnika i naučnika iz Dalmacije čak se ne vidi da je Dalmacija hrvatska, a da i ne govorimo o drugim pogreškama. Vaša intervencija po ovom pitanju i vaša pomoć politodelima i ostalim političkim i vojnim radnicima mora biti što hitnija i što efikasnija. Jedinstvo vojske ima se čuvati kao zenica oka. Treba nemilosrdno udarati po onima koji ga narušavaju.

6. Još jednom o pitanju broja članova Partije. Kao primer brojčane slabosti partijske organizacije u brigadama uzećemo 1. dalmatinsku brigadu, koja ima dvaput veći broj članova Partije nego i jedna druga brigada. Partijska organizacija ove brigade, koja broji ukupno 1404 borca, danas ima 210 članova i samo 69 kandidata. Međutim, ova brigada je najstarija jedinica VIII korpusa.[437] Njeni borci prošli su četvrtu i petu neprijateljsku ofanzivu, stekli veliko borbeno iskustvo i postali čvrsto jezgro, sposobno da primi i prevaspita veći broj novih boraca. Bilo bi i pogrešno i nepravedno

prema takvim borcima zatvoriti tako čvrsto pred njima vrata naše Partije. Ne zaboravite da 1. i 2. dalmatinska brigada moraju biti nepresušni izvor vojnih i političkih kadrova za ostale novoformirane jedinice u Dalmaciji. Nužno je, znači, posvetiti više pažnje teoretskom podizanju partijskih kadrova.

7. Skojevske organizacije u brigadama, usled svoje neaktivnosti i sektaškog odnosa prema mnogim hrabrim i odanim mladim borcima, nisu postale žarište čitave omladine. Partija mora ukazati više pomoći SKOJ-u da bi on postao masovna organizacija, kadra da okuplja, predvodi i vaspitava ostalu omladinu. Takvu pomoć Partija je dužna našoj herojskoj omladini.

8. U podizanju kulturnog i političkog nivoa naših boraca štampa ima ogromnu ulogu. Izdavanje četnih, bataljonskih i brigadnih listova koristiće utoliko više ukoliko je u njihovom uređivanju sigurnije obezbeđena ne samo kontrola već i pomoć odgovornijih i sposobnijih drugova. Osim toga, borci i narod treba da budu svakodnevno upoznavani s najnovijim političkim i vojničkim događajima kod nas i u svetu.

Uzgred vam skrećemo pažnju na »Omladinsku iskru«, br. 2–3 koji nam je ovih dana došao do ruku.[438] Tamo su mnoge stvari postavljene pogrešno, na primer odnos između omladine i narodnooslobodilačkih odbora, gde izbijaju na videlo potpuno neshvatanje NOO kao narodne vlasti i omladinski avangardizam. Način pisanja u »Omladinskoj iskri« potpuno je tuđ omladini koju vaspitava naša Partija, (radovi drugova Kaštelana i Živka)[439] i podseća na staro, davno preživelo vreme, kada su razni književni dekadenti trovali nove generacije. Po ovome sudeći, rekli bismo da ste pravilno vaspitavanje omladine, kao i agitaciju i propagandu dobrim delom prepustili teoretski slabim i idejno neproverenim ljudima.

9. Po pitanju rada među ženama uopšte poslali smo vam naš cirkular.* Ovde naglašavamo samo to da odnos prema ženama–borcima mora biti u svakom pogledu pravilan i drugarski. Ali ne sme se dopustiti da u naše redove stupe i one žene koje su bile sumnjivog morala i neproverenog držanja u okupiranim gradovima.

Na kraju, drugovi, još nešto. Vi se nalazite na prostoriji sa koje imamo kontakt s inostranstvom** i od vas i vašeg rada zavisi kakav će ugled uživati naša vojska i kakav će utisak o njoj steći naši saveznici. Zato je svaki borac, svaki oficir, koji dolazi u dodir sa stranim licima obavezan da dostojno reprezentuje našu vojsku, a time i naš narod. Da bi se to postiglo treba svakog našeg čoveka učiti beskrajnoj vernosti svome narodu i vaspitavati partijske organizacije na budnost

* Riječ je o pismu Centralnog komiteta KPJ od 2. januara 1944.

** Oblasni komitet KPH za Dalmaciju tada se nalazio na ostrvu Visu.

prema svim pokušajima ma kakvog rada koji bi sada ili u budućnosti štetio našem narodu.

Razradite ovo pismo i napišite cirkular svim našim organizacijama u vojsci i pozadini.[440]

Kad budete stigli kod Štaba korpusa zakazaćemo sednicu Ob. K-a,* na koju će doći i jedan drug iz CK [KPJ][441]

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Dostavljeno: Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju,
Centralnom komitetu KP Hrvatske,
Političkom komesaru VIII korpusa lično.[442]

A CK SKJ, fond CK KPJ,
reg. br. 1944/49.

---

* Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ] ZA BLAŽA [JOVANOVIĆA, SEKRETARA PK KPJ ZA CRNU GORU I BOKU]*

8. februar 1944.
[Drvar]

Kuriri s poštom stigli ovde četvrtog februara.** Odgovor na vaš izveštaj[443] i »Zaključke«[444] dobićete[445] a sada najvažnije:

1. Ne slažemo se u pojedinostima s odlukama vašeg savetovanja,[446] a naročito u pogledu ocene rada za vreme ranijeg rukovodstva.[447]

2. U narodnooslobodilačke odbore ne ulaze žene i omladinci kao predstavnici svojih organizacija, jer oni nisu skup predstavnika raznih organizacija, već slobodno birani organi sveopšte narodne vlasti.

3. Izvlačenje žena iz vojnih jedinica, njihovo razoružavanje i upućivanje u pozadinu velika je greška. To ispraviti ne samo zadržavanjem starih već i primanjem novih žena – boraca.

4. Vaš Agitprop nije nikakvo izdavačko preduzeće, pa zato ne može potpisivati razna izdanja, a naročito publikacije Antifašističkog veća*** i sličnih tela. Partijske publikacije potpisuje i za njih odgovara jedino PK.

5. Neophodna je vaša hitna pomoć drugovima u Sandžaku, bez obzira na definitivno rešenje toga pitanja, koje ćete dobiti u sledećem pismu.[448]

6. Vaše rukovodstvo proširite kooptiranjem Veljka Mićunovića i Puniše Perovića u biro. U plenum ulaze Voja Biljanović za Cetinje, Savo Joksimović za Kolašin, Vukalica Milutinović za Podgoricu, s tim što kao sekretari i dalje ostaju na svojim dos[adašnjim] duž[nostima]. Javite nam imena sekretara okružnih komiteta za Nikšić i Boku**** i da li oni mogu ući u PK.[449]

7. Vodićemo računa o željama druga Brke [Radoja Dakića] da pođe na kurs.

8. Pokrajinski komitet se mora više zainteresovati za rad partijskih organizacija u brigadama i odredima na svome terenu. Ne

---

* Tekst radiograma je po Titovom uputstvu u ime CK KPJ napisao Aleksandar Ranković.

** Kuriri su bili iz 29. hercegovačke udarne divizije.

*** Misli se na Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke.

**** To su: Savo Brković i Veliša Leković.

mešajući se u vojnooperativna pitanja, PK je dužan da, pružajući svestranu pomoć partijskim organizacijama u vojsci odozdo do gore, koordinira rad svih partijskih organizacija na svome terenu. CK KPJ će i dalje održavati vezu sa part[ijskim] organizacijama II korpusa i one će, kao i PK, podnositi njemu izveštaje o pratijskom radu u korpusu.

9. Preko trećeg korpusa opet smo poslali za vas, Drugi korpus, za M[akedoniju], Sr[biju] i ostale [. . .]**** veću količinu raznog materijala i ostale pošte. Jedan raniji transport materijala za vas nalazi se još kod Mostarskog bataljona. Interesujte se.

A-CK SKJ, fond CK KPJ, br. 1944/50.

**** Nečitka je riječ. Vjerovatno: *krajeve*.

[JOSIPU BROZU TITU]

Hitno!

Dobili smo vašu molbu u vezi s kraljem Petrom.[450]

Javljam vam naše zajedničko mišljenje, uključujući i mišljenje druga kojeg ste spomenuli;* ubuduće molimo vas nazivajte ga Prijatelj.

1) Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, isto tako kao i poznati Englez,** zalaže se za jedinstvo Jugoslovena, ali dok postoje dvije vlade – jedna u Jugoslaviji,*** druga u Kairu – jedinstva ne može biti. Zbog toga vlada u Kairu treba da bude eliminisana, uključujući i Dražu Mihailovića, pri čemu ona treba vladi AVNOJ-a da podnese potpuni izvještaj o trošenju ogromne sume narodnog novca.

2) Vlada u Jugoslaviji, to jest vlada AVNOJ-eva treba da bude priznata od strane Engleza i drugih saveznika kao jedina vlada Jugoslavije, pri čemu treba da se potčini zakonima AVNOJ-a.

3) Ako kralj Petar prihvati sve ove uslove, onda se AVNOJ ne protivi saradnji s njim, s tim da pitanje monarhije u Jugoslaviji rešava narod poslije oslobođenja Jugoslavije.

Takvo je naše mišljenje.

Prijem hitno potvrdite.

D[imitrov]
[9. Februar 1944]

A-CK SKJ, fond CK KPJ-KI,
br. 1944/17.

---

* Vjerovatno se odnosi na Staljina.

** Odnosi se na Vinstona Čerčila.

*** Riječ je o Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije.

G[OSPODINU RALFU SKRAJNU] STIVENSONU, AMBASADORU NJEGOVOG VELIČANSTVA PRI JUGOSLOVENSKOJ VLADI U KAIRU*

Tito mi je danas predao odgovor** na poruku predsjednika vlade.*** Potpun tekst se nalazi u mom radiogramu koji slijedi. U objašnjenju odgovora Tito je rekao da bi on, ako se kralj Petar oslobodi svojih kolega, uključujući Mihailovića, i ako prizna privremenu vladu ovdje,**** bio spreman da pošalje k njemu jednog predstavnika radi razgovora o budućoj saradnji između njih uz uslov da pitanje monarhije treba da bude riješeno slobodnom voljom jugoslovenskog naroda poslije konačnog oslobođenja zemlje. Partizanska propaganda bi shodno tome zauzela odgovarajući stav.

2. Poslije toga sam postavio pitanje kraljevog povratka u zemlju, na što je Tito odgovorio da se to može riješiti jedino ako AVNOJ opozove svoju odluku od 29. novembra o tom pitanju. On je ukazao na činjenicu da je kralj izgubio ugled u očima naroda zbog duge povezanosti s Mihailovićem i njegovom vladom i da bi bilo nemoguće da se ova stvar forsira. Javno mnjenje predstavlja sada snagu o kojoj se mora voditi računa. On dopušta da je mladi kralj vjerovatno bio u rukama svojih savjetnika i da ga se ne može smatrati odgovornim za ono što je rečeno i učinjeno u njegovo ime. On takođe smatra da postoje putevi i načini na koje bi kralj mogao pomoći partizanskom pokretu. Međutim, prosječni partizan ne shvata nijednu od ovih stvari, iako bi s vremenom moglo doći do toga da on to shvati, pod uslovom da kralj zauzme ispravan stav.

3. Lične poruke predsjednika vlade, naročito posljednja, stvorile su vrlo povoljnu atmosferu. Nadam se da će biti moguće to iskoristiti i navesti kralja Petra da prihvati Titove uslove. Iako prijedlozi ne nude nikakvu garanciju u pogledu budućnosti monarhije, ubijeđen sam da oni predstavljaju jedinu (ponavljam jedinu) kraljevu šansu da se vrati na vlast. Kralj ne može ništa postići time što se drži Mihailovića i vlade kako Tito ističe, pa bi predloženo rješenje bilo u

* Odnosi se na Titovo pismo od 9. februara (vid. str. 25).

** Misli se na poruku predsjednika britanske vlade Vinstona Čerčila od 5. februara (objavljuje se u *Prilozima* ovoga toma).

*** Riječ je o Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije.

**** Odnosi se na jugoslovensku vladu u izbjeglištvu na čijem je čelu u to vrijeme bio Božidar Purić.

korist svih zainteresovanih. Na osnovu onoga što mi je nedavno rekao, čini mi se da je Titu iskreno stalo do toga da sačuva nezavisnost Jugoslavije i da bi pozdravio našu podršku njegovim naporima u tom cilju.

10. februar 1944. [Brigadir Ficroj Maklejn]

PRO, Fond Prem. 3, reg. br. 511/9. *Prevod s engleskog*

CENTRALNOM KOMITETU SKOJ-a

Dragi drugovi,

Još nismo u mogućnosti da odredimo tačan datum sazivanja Drugog omladinskog kongresa, ali kongres će se, po svoj prilici, održati početkom aprila.[451] Verovatno ste već dobili naš poslednji radiogram, kojim je – nadamo se – otklonjena svaka mogućnost zabune u pogledu mesta i vremena. Budite, drugovi, uvereni da smo i mi u potpunosti shvatili značaj i hitnost kongresa. I baš zato moramo stvoriti sve potrebne uslove za njegov nesmetani rad.

Drugi omladinski kongres treba u stvari da bude najveća manifestacija u životu i borbi naše omladine. Po broju delegata,[452] po zastupljenosti svih krajeva naše zemlje, po vremenu kada će se održati, kongres treba da se pretvori u snažnu smotru svih omladinskih snaga. Time će ne samo kongres nego i omladinski pokret u Jugoslaviji dobiti veliki medunarodni značaj. Prisustvo omladinskih delegacija porobljene Albanije, Grčke itd., kao i onih iz savezničkih zemalja,[453] još više će učvrstiti borbeno jedinstvo čitave napredne omladine.

Iako smo veoma zadovoljni vašim radom i pretkongresnim pripremama, ipak naglašavamo da kampanja za kongres mora biti još upornija i življa, bez periodičnih prekida, sve jača. Pripreme treba vršiti i održavanjem konferencija i mitinga, upoznavanjem omladine i čitavog naroda s istorijskim odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a. Najzad, pripreme treba vršiti i u znaku sveopšte mobilizacije čitave omladine za odlučne borbe koje nam još predstoje. Pored delegata s oslobođene teritorije, na kongres treba pozvati delegacije iz neoslobođenih delova naše zemlje, a naročito iz okupiranih gradova.

Ukoliko naiđete na ma kakve teškoće, možete računati na našu punu pomoć. Za održavanje veze s nama možete koristiti kurire i u hitnim i važnim slučajevima radio-vezu.

Kroz koji dan uputićemo poziv omladinskim rukovodstvima Crne Gore, Makedonije, Srbije, Sandžaka i Kosova i Metohije da se njihovi delegati odmah prikupe u Crnoj Gori i da tamo sačekaju poziv na kongres. To isto važiće i za delegacije albanske, grčke i bugarske omladine. Vojvođanska i beogradska delegacija biće takođe blagovremeno pozvane u istočnu Bosnu.

Pri određivanju broja delegata iz pokrajina ne treba se kruto držati nekog ključa, nego treba omogućiti omladinskim organizacijama, naročito u krajevima bliskim mestu održavanja kongresa, da pošalju što veći broj delegata. Pri tome treba se uglavnom pridržavati sledećeg rasporeda: Hrvatska šalje 130 delegata, Slovenija 40, Bosna i Hercegovina 80, Crna Gora 40, Srbija 30, Makedonija 20, Sandžak 15, Kosovo i Metohija 15, Vojvodina 30. Pored ovog broja delegata koji dolaze iz pozadine i iz većih partizanskih odreda, svaka brigada može poslati još 4 delegata najviše. Prema ovom rasporedu, dakle, na kongresu bi bilo oko 700 delegata, što ne znači da ne bi moglo biti i nešto više.[454] Čim odredimo tačan datum kongresa, bićete pozvani ovamo[455] radi političkih i organizacionih priprema.

Povodom vašeg poslednjeg izveštaja,[456] koji smo dobili s dosta velikim zakašnjenjem, ukazaćemo vam na neke od najvažnijih problema, jer vi ste uglavnom pravilno shvatili svoje zadatke i dobro postavili svoj rad.

1. Da bi CK SKOJ-a ostvario rukovodeću ulogu u životu i radu svih omladinskih organizacija naše zemlje, neophodno je da se uspostave što redovnije veze sa svim skojevskim rukovodstvima. Pitanje veza s organizacijama – to je jedan od najvažnijih preduslova pravilnog i uspešnijeg rukovođenja. Ne posvetiti dovoljno pažnje rešenju tog pitanja znači ostaviti i dalje organizacije bez direktne pomoći i bez kontrole njihovog rada. S druge strane, to znači i onesposobljavanje rukovodstva za donošenje pravilnih odluka i brzo reagovanje na događaje. Prema tome, ne može se oprostiti činjenica da niste uspostavili veze i sa najbližim organizacijama, kao na primer sa dalmatinskom i drugima. Posledica toga su sporost u sprovođenju odluka na terenu, iskrivljavanje naše političke linije, propusti u radu, organizacione i političke greške.

2. Pri izrađivanju programa za više skojevske kurseve vi ste izgubili iz vida da je vaspitanje i pravilno teoretsko podizanje kadrova za našu Partiju principijelno pitanje. Otuda se ne mogu voditi nikakvi partijski kursevi koji ne bi bili pod neposrednom kontrolom i neposrednim rukovodstvom Partije. Vaš program za više skojevske kurseve, naročito deo koji obuhvata pitanja marksizma-lenjinizma, preopširan je, te čini više od dve trećine programa. To je u stvari program za srednje odnosno za više partijske kurseve sa nešto opširnijim dodatkom o SKOJ-u i USAOJ-u. Pošto je cilj vaših skojevskih kurseva da teorijski uzdignu i da osposobe drugove partijce koji rukovode ili se spremaju da rukovode skojevskim radom u okružnom, oblasnom i pokrajinskom opsegu, smatramo da nije potrebno držati neke posebne, paralelne skojevske kurseve, nego da takve drugove treba obavezno slati na niže, odnosno na više partijske kurseve, na više ukoliko se radi o izgrađenijim drugovima. Na partijskim kursevima sastav kursista je raznovrsniji, njihovo iskustvo svestranije, a predavači su – što je najvažnije – jači i iskusniji, pa sve

to pruža daleko veću mogućnost skojevskim rukovodiocima da bolje savladaju teoretska pitanja, liniju naše Partije i organizacione forme rada. Eto zašto je vaš stav po ovom pitanju nepravilan, uprkos vašim dobrim pobudama da što brže podignete politički i teorijski nivo omladinskih rukovodilaca (što će se, kako smo već rekli, postići, bolje i sigurnije, odašiljanjem skojevskih rukovodilaca na partijske kurseve, na koje, pri njihovom završetku, ukoliko je to tehnički izvodljivo, može doći neko iz oblasnog, pokrajinskog ili Centralnog komiteta SKOJ-a i održati najvažnije predavanje iz omladinskog pitanja).

3. Program za niže i srednje kurseve takođe nemojte izrađivati, već napravite projekat plana za opšti političko-vaspitni rad, koji bi obuhvatio sve skojevce. Takav plan mogao bi da sadrži: sva pitanja iz narodnooslobodilačke borbe, sva pitanja omladinskog pokreta, liniju naše Partije, Drugo zasedanje AVNOJ-a i njegove odluke, obrazovanje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, pitanje o Sovjetskom Savezu, opšte pojmove iz istorijskog materijalizma itd.

To bi uglavnom bio opšti plan rada, pa ga zato ne treba shvatiti kruto, nego ga treba redovno upotpunjavati dnevnim problemima spoljnim i unutrašnjim. Sprovodeći u život ovakav plan, koji ne bi prevazilazio prosečni nivo naših skojevaca, mi bismo, sem ostalog, uspeli da razvijemo veće interesovanje naših omladinaca za učenje. Jedan od oblika rada može biti i kružok, i to za izdignutije skojevce, naročito za one kod kojih su u većoj meri razvijeni smisao i ljubav za izučavanje marksizma-lenjinizma. Rukovodstva ne bi trebalo da sputavaju niti da uokviruju u neki opšti, kruti plan ličnu inicijativu, sklonost za izučavanjem ovog ili onog pitanja iz oblasti marksizma-lenjinizma. Naprotiv, njihova je dužnost da takav rad pomognu, kontrolišu i dalje razvijaju kod čitave omladine.

4. Slažemo se sa vašim osnovnim postavkama o USAOJ-u. Ali vam skrećemo pažnju da USAOJ nije organizacija, nego pokret cele omladine oko SKOJ-a i pod njegovim rukovodstvom. Nama se čini da tamo gde je SKOJ učvršćen i gde nema drugih omladinskih organizacija, kao što su »Junak«, katolici i sl., treba sve odbore USAOJ-a postepeno preobraziti tako da – na primer u selu, opštini ili sl. – odbor bude u stvari omladinska konferencija, koju saziva i kojom rukovodi SKOJ. Tako bi nestala svaka potreba da postoje neki odbori koji praktično ne znače ništa, nego su obično privesci, potpuno zavisni od SKOJ-a, SKOJ bi, tako, neposrednije rukovodio omladinom i ne bi bilo preplitanja u radu na terenu i sukobljavanja u nadležnosti. Ovo, naravno, ne bi važilo za krajeve gde uticaj SKOJ-a još nije učvršćen i gde treba zadržati forme saveza sa omladinom drugih organizacija ili sa omladinom koja je politički još uvek nedovoljno zainteresovana. Ali ovo bi bilo primenljivo za krajeve kao što su Krajina, Lika, Crna Gora i slično. Tako bi se odbori USAOJ-a sveli na pokrajinske i eventualno u nekim krajevim samo na oblasne. Vi

prodiskutujte o svemu ovome, pa nam pošaljite konkretne predloge. Ili – prodiskutiraćemo zajednički kada dođete ovamo.

5. Sedma zemaljska konferencija SKOJ-a ne može se održati ni uoči ni posle kongresa, jer za njenu pripremu nema dovoljno vremena niti bi omladinske organizacije mogle dotle održati svoje konferencije za izbor delegata. Osim toga, ovakvu konferenciju nije ni potrebno vezivati za kongres. Vaš predlog o »savetovanju svih delegata – mladih komunista«, koji dođu na kongres, takođe ne možemo usvojiti. Na kongresu će, osim mladih komunista-skojevaca, učestvovati i veliki broj ostale omladine, pa bi svako šire izdvajanje pre ili posle kongresa moglo ostaviti jako loš utisak. S druge strane – a to je najvažnije – takvo široko savetovanje ne bi dalo naročito velike rezultate. Moglo bi doći u obzir samo šire savetovanje članova pokrajinskih i oblasnih komiteta SKOJ-a i omladinskih rukovodilaca iz vojnih jedinica, zatim uže savetovanje članova pokrajinskih i oblasnih komiteta.

6. Nemamo nekih naročitih primedaba na listove koji izlaze pod vašom redakcijom i kontrolom, ali biste morali obratiti više pažnje na ostalu omladinsku štampu. Posle naših uputstava o štampi uopšte verujemo da se ni kod vas neće ponoviti greške u pogledu naše političke linije i u odnosu na Saveznike.

7. U cilju svestranijih i što boljih priprema Drugog kongresa, bilo bi od ogromnog značaja vaše povezivanje s omladinom i omladinskim organizacijama savezničkih zemalja. Razmena pisama, pozdrava i zvaničnih poziva na kongres, kao i objavljivanje svega toga u našoj i stranoj štampi, pridali bi kongresu još veći međunarodni značaj.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

15. februar 1944.
Dostavljeno: Centralnom komitetu SKOJ-a,
drugu Švabiću.

*A-CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 1944/58.*

MINISTAR PREDSJEDNIK MARŠALU TITU

25. februar 1944. godine[457]
[radiogram)

1. Potpuno shvatam Vaše teškoće i pozdravljam duh kojim im se suprotstavljate. Zahvaljujem Vam na razumijevanju mojih.

2. Prvi korak koji moramo preduzeti jeste da povučemo svoje oficire za vezu od Mihailovića. U skladu s tim izdali smo naloge, ali može potrajati nekoliko nedjelja da se to ostvari.

3. Da li biste me u međuvremenu mogli uvjeriti da ćete kralja Petra, ako se oslobodi Mihailovića i drugih loših savjetnika, pozvati da se pridruži svojim zemljacima na bojnom polju, uvijek uz uslov da su jugoslovenski narodi slobodni da odluče o svom vlastitom ustavu nakon završetka rata? Ako pravilno procjenjujem tog mladića, njegova je najveća želja da stoji na strani svih onih Jugoslovena koji se bore protiv zajedničkog neprijatelja, ali možete razumjeti da ga ne mogu tjerati da otpusti Mihailovića, odbaci svoju vladu i prekine sve veze sa Srbijom prije nego što bude znao može li računati na Vašu podršku i saradnju.

4. Predložio sam kralju Petru da se vrati u London da bi razgovarao sa mnom o tim stvarima. Nadam se stoga da ćete kad razmislite biti spremni da ublažite svoje zahtjeve[458] i tako nam obojici omogućiti da radimo na ujedinjenju Jugoslavije protiv zajedničkog neprijatelja.[459] Ne oklijevajte, već mi pošaljite tačne i određene zahtjeve. Međutim, ako ne budem mogao učiniti sve što želite, budite sigurni da to neće biti zato što nemam naklonosti prema Vama ili Vašoj zemlji.

5. Proslijedit ću Vaš telegram generalu Vilsonu[460] i preporučiti mu da Vam pruži svu vojnu pomoć koju može.

V[inston] S[penser] Č[erčil]

PRO, Fond. Prema 3. reg. br. 511/2
Prevod s engleskog uzet iz knjige: dr Dušan Biber. Tito–Čerčil, strogo tajno. Arhiv Jugoslavije (Beograd). »Globus« (Zagreb) 1981. str. 96.

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA CRNU GORU I BOKU

Dragi drugovi,

Iz vaših Zaključaka i iz pisma druga Jovanovića od 1. I 1944.[461] vidi se da je partijska organizacija u Crnoj Gori učinila krupan korak napred kako u političkom tako i u organizacionom pogledu.

Mi ćemo se u našem pismu zadržati na osnovnim nedostacima koji se vide u pomenutim Zaključcima, a delimično i u pismu druga Jovanovića, nastojeći pri tom da ukažemo na najvažnije današnje političke zadatke.

Najvažniji zadaci koji se danas postavljaju pred nas jesu: a) dalje proširenje ustanka na bazi povećanja broja jedinica i brojnog sastava već postojećih jedinica Narodnooslobodilačke vojske: b) učvršćivanje i razvijanje narodnooslobodilačkih odbora odozdo do gore kao organa državne vlasti. To je istovremeno uslov da naša dosadašnja borba, koja je već odnela krupne pobede u inostranstvu, odnese još krupnije pobede u smislu konačnog priznanja Nacionalnog komiteta kao jedinog legitimnog predstavništva naroda Jugoslavije pred inostranstvom. Pravilno shvatanje odluka AVNOJ-a nameće i vama, kao i drugim organizacijama, da do izvesne mere promenite kako način vaše propagande tako i političkog i organizacionog rada, vodeći računa o tome da se stvara zajednička država sviju naroda – demokratska federativna Jugoslavija i da su svi pojedini njeni delovi – čuvajući svoje nacionalne osobenosti – podređeni njenim opštim interesima kao državne celine.

U pogledu dokumenata koje smo dobili od vas ukazujemo vam na izvesne pogreške koje treba, bez naglosti, ispraviti u vašem radu.

1) U Zaključcima je nepravilno objašnjeno razoružavanje četnika i zelenaša.* Nemci su razoružali četnike uglavnom zbog toga što im ni talijanska vojska niti četnici nisu davali dovoljno garancija i što Nemci nisu imali nad njima dovoljnu kontrolu. Kao što se iz kasnijeg vidi, Nemci se nisu odrekli da sami organizuju četnike, ali pod uslovom da oni nad njima imaju kontrolu i komandu. Četničke starešine su dobrovoljno, kao saradnici okupatora, još za vreme Italijana pristali na tu komandu i kontrolu.

---

* Crnogorski separatisti.

2) Mi smo vam već u depeši[462] javili da se ne slažemo s vašom ocenom rada ranijeg rukovodstva, naročito s kritikom, koja je suviše žestoka i ne vodi računa o objektivnim okolnostima, pa je, prema tome, i nepravilna. Tu kritiku treba svesti uglavnom na ovo: Pokrajinski komitet nije kao rukovodstvo uspeo da ostvari jedinstveno rukovođenje partijskom organizacijom, usled čega je neizbežno došlo do razdrobljenosti pojedinih organizacija i prepuštanja istih samima sebi. Iz te osnovne greške proističu i druge, sporednije, kao: neredovni sastanci, nepoklanjanje pažnje SKOJ-u i slično.

3) Nimalo se ne slažemo s vašom ocenom u tački br. 3, str. 12. gde govorite o tome kako je posle pete ofanzive na teren došao »i jedan deo demoralisanih« partijaca. Mi mislimo da se ne može ni u kom slučaju raditi ni o kakvom delu, nego samo o retkim pojedincima, što ne zaslužuje nikakvu pažnju da uđe u partijski dokumenat, nego se rešava običnim disciplinskim merama. U svojoj masi partijci su se držali dobro kako pre tako i za vreme, a i posle ofanzive i ne može se tako olako i šablonski pristupati ljudima za koje i vi sami kažete da su bili »premoreni i izranjavljeni«.

4) Na str. 13. Zaključaka vi postavljate neka tri principa čije »neispunjavanje ... automatski povlači isključenje iz Partije«.[463] U pogledu prvog »principa« mi nikada niti smo pristupali niti pristupamo kruto, šablonski i po svaku cenu održavanju dva partijska sastanka nedeljno. Mi na to ukazujemo kao na partijsku potrebu, a ne kao na apsolutni i večno važeći princip koji se ni u kom slučaju ne sme prekršiti. U pogledu drugog vašeg »principa« koji se tiče »uvođenja gvozdene partijske discipline« vi ste stvar postavili apstraktno i potpuno nejasno. Mi ne uvodimo nikakvu disciplinu, nigde i nikada, mimo uobičajene naše partijske discipline, a iz vaše formulacije bi se moglo zaključiti da treba promeniti, pooštriti tu disciplinu. Trebalo je stvar formulisati tako da iz Partije treba odstraniti neposlušne i nedisciplinovane elemente. Naša kritika se odnosi isto tako i u pogledu vašeg trećeg »principa«, pa je stvar trebalo formulisati tako da se u Partiji uvede i učvrsti redovno plaćanje članarine, a zna se ko, kakvu i koliku članarinu plaća (prema uslovima koji u toku rata nisu za sve pokrajine jednaki).

5) Mi smo vam već u depeši rekli da ne prilazite sasvim pravilno pitanju narodnooslobodilačkih odbora. To važi i za Zaključke i za pismo druga Jovanovića. U Zaključcima se govori kako u odbore treba da uđu i predstavnici žena i omladine. To je principijelno nepravilno. Narodnooslobodilački odbori nisu nikakva tela u koja ulaze predstavnici raznih organizacija, nego narodna vlast birana od naroda, u koju mogu biti izabrani i članovi raznih organizacija. Isto tako je nepravilno vezivati NOO-e za postojanje i nepostojanje partijskih organizacija, što opet, s druge strane, ne znači da u odborima ne treba da budu birani i komunisti i da u njima budu baš oni koji najviše sagorevaju na poslu. U pismu druga Jovanovića

govori se o popularisanju NOO-a. Već iz same te formulacije vidi se da vi niste shvatili ono što je glavno u odborima, a to je da to nije neka organizacija poput omladine. AFŽ-a i slično, nego da je to vlast, i da nije osnovno popularisati tu vlast, nego je pravilnim, a ne formalističkim, izborom i pravilnim radom učiniti vlašću i pomoći joj da kao narodna vlast ostvari svoj puni autoritet.

6) Nepravilno je uspostavljati u Partiji obaveštajnu službu. Obaveštajna služba treba da bude uz određene vojne komande i ustanove, a dužnost je partijaca da sve što saznaju jave na nadležnom mestu, bilo kod vojnih ustanova, bilo partijskim rukovodstvima.

7) Na str. 16. vi govorite u tački a) kako kod masa treba »stvoriti uvjerenje da je krajnje vrijeme da ponovo jedinstveno stupe u odlučnu borbu« i »predočiti im perspektivu bliskog sloma fašističkog okupatora«. Ovo je nepravilno zbog toga što može kod masa stvoriti nepravilne iluzije o lakom i brzom završetku borbe, pa se to Partiji kasnije, kad nastanu teškoće, samo može osvetiti.

8) Niste isto tako jasno postavili pitanje iskorišćavanja suprotnosti između četnika i zelenaša, Vi, štaviše, govorite o federalističkim masama. Izdajnik [Krsto] Popović nema i ne može imati masa za sobom, a mase koje su za federaciju – to su naše, i ako pravilno radimo, moraju biti naše mase, jer danas smo federalisti jedino mi i NO pokret. Pitanje iskorišćavanja suprotnosti između četnika i zelenaša nije od vas jasno postavljeno. Stoji činjenica da i jedni i drugi sarađuju s okupatorom i mi ne možemo lavirati ni prema jednim ni prema drugima, nego te suprotnosti iskorišćavamo na taj način što masama pokazujemo svu lažljivost njihovih programa, koji se, uprkos razlikama na rečima, svode na pomaganje okupatora i saradnju sa njim.

To bi bile uglavnom naše zamerke, sem onih stvari koje smo vam istakli u našoj depeši.

Ponovo vam skrećemo pažnju na značj pravilnog shvatanja i pravilnog odnosa prema NOO-ima. Treba da vodite računa o tome da su NO odbori baš ona vlast za koju smo se mi borili 20 godina i da bi se svako nepravilno odnošenje prema njima moglo veoma skupo osvetiti i Partiji i narodu. Treba takođe da ste svesni činjenice da bez najaktivnijeg učešća i rada komunista na učvršćenju i izgradnji narodne vlasti, ta vlast neizbežno, u današnjim uslovima, gubi autoritet, pretvara se u privesak raznih komandi mesta ili, često, partijskih organizacija. Zato ćete morati, ne praveći nikakve nagle skokove i dogovarajući se o svemu sa nama, putem redovnih izbora vršiti izvesne promene kako u sastavu NOO-a tako i Izvršnog odbora vašeg Veća.«* U tom pogledu sastav i odluke AVNOJ-a mogu da vam posluže kao dobra pouka.

---

* Tj. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja (ZAVNO) Crne Gore i Boke.

U pogledu omladine i žena ne bismo imali da dodamo ništa novo što nije rečeno u poslednjim direktivama CK Partije* ili CK SKOJ-a.**

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

28. februar 1944.

S drugarskim pozdravom
Za Centralni komitet KPJ

P. S. Ubuduće sva pisma potpisujte pravim imenima.
Dostavljeno:
PK-u za Crnu Goru i Boku,
Političkom komesaru drugu M. Bakiću.

A-CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 1944/72.

* Riječ je o pismu CK KPJ od januara 1944. (Vidi tom 18)
** Odnosi se na pisma CK SKOJ-a od 11. novembra 1943. i od 3. decembra 1943.

VLADI NJEGOVOG VELIČANSTVA

London

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije ima čast da izvesti Vladu Njegovog Veličanstva da izbeglička jugoslovenska vlada g. Purića preduzima korake da zlato Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, u vrednosti od 11 250 000 dolara, deponovano kod Brazilijanske nacionalne banke u Rio de Žaneiru, bespravno izuzme i prenese u Vašington. Namera je izbegličke jugoslovenske vlade da posredstvom svoga poslanika u Vašingtonu g. Konstantina Fotića izvrši prikrivenim putem razmenu toga zlata za dolare.

Povodom ovoga Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije upućuje zabranu Brazilijanskoj nacionalnoj banci za izdavanje i prenos, ma kome i ma u kojem iznosu, zlatnoga depozita Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.*

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije upućuje ovu zabranu Brazilijanskoj nacionalnoj banci na osnovu:

1. odluke sadržane u Deklaraciji Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije kao vrhovnog zakonodavnog i izvršnog predstavničkog tela Jugoslavije od 29. novembra 1943. godine, odeljak III tačka 2. u kojoj se kaže: »da se izdajničkoj jugoslovenskoj izbegličkoj ,vladi' oduzmu sva prava zakonite vlade Jugoslavije, a napose da predstavlja narode Jugoslavije ma gde i ma pred kim«, i tačke 3. u kojoj se kaže: »da se pregledaju svi međunarodni ugovori i obaveze koje su u inostranstvu u ime Jugoslavije sklopile izbegličke ,vlade', u cilju njihovog poništenja ili ponovnog sklapanja odnosno odobrenja, i da se ne priznaju međunarodni ugovori i obaveze koje bi ubuduće u inostranstvu eventualno sklopila izbeglička takozvana vlada';

2. činjenice da izbeglička vlada g. Purića nema pravnog osnova da raspolaže depozitima Narodne banke Kraljevine Jugoslavije bez saglasnosti i odobrenja upravnih organa (Izvršnog komiteta, Upravnog odbora ili Zbora akcionara) Narodne banke Kraljevine Jugoslavije koja se ne nalazi u inostranstvu;

3. što na slobodnoj teritoriji Jugoslavije postoji Odeljenje Narodne banke koje je zakoniti naslednik Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.

---

* Vid. str. 25–26.

Akt o zabrani koju upućujemo Brazilijanskoj nacionalnoj banci dostavljamo u prilogu pod 1) vladi Njegovog Veličanstva s molbom da ga dostavi Brazilijanskoj narodnoj banci u Rio de Janeiro.[464]

Sem zlatnog depozita Narodne banke Kraljevine Jugoslavije kod Brazilijanske nacionalne banke, nalaze se novčane vrednosti i zlato Narodne banke Kraljevine Jugoslavije još i kod Engleske banke i Kraljevske državne blagajne u Londonu u vrednosti od 19 000 000 dolara u zlatu i oko 1 000 000 dolara u devizama, kao i kod Državne blagajne u Vašingtonu, kod Turske nacionalne banke u Ankari i kod Brazilijanske nacionalne banke u Rio de Žaneiru, kojima vlada g. Purića neodgovorno i samovlasno raspolaže.

Na osnovu gornje Deklaracije i odluka Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, izbeglička vlada g. Purića nema nikakva prava da raspolaže novčanim vrednostima Narodne banke Kraljevine Jugoslavije koje se nalaze kod Engleske banke i Kraljevske državne blagajne u Londonu. Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije umoljava vladu Njegovog Veličanstva da sa svoje strane učini sve da se onemogući izbegličkoj vladi g. Purića trošenje imovine Narodne banke Jugoslavije.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije umoljava vladu Njegovog Veličanstva da uputi naše izveštaje i Turskoj nacionalnoj banci u Ankari,[465] kao i Brazilijanskoj nacionalnoj banci u Rio de Janeiru. Ove izveštaje dostavljamo vladi Njegovog Veličanstva u prilogu pod 2) i pod 3).

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije stavlja do znanja vladi Njegovog Veličanstva da je po istom pitanju učinio sličan korak kod vlade Sjedinjenih Država Amerike i kod vlade Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika.

Zamenik
poverenika za finansije
J. R. Milutinović*

J. Broz Tito

Predsednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije

9. marta 1944.
u Jugoslaviji [Drvar]

PRO. Fond Fo. reg. br. 536/11.

* Povjerenik NKOJ-a za finansije bio je inž. Dušan Sernec. On se tada nalazio u Sloveniji, pa se stoga kao njegov zamjenik potpisao Ivan Milutinović, koji je bio povjerenik za narodnu privredu.

UPRAVI
BRAZILIJANSKE NACIONALNE BANKE

Rio de Janeiro

U vašoj banci nalazi se depozit u zlatu u vrednosti od 11 250 000 dolara Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.*

Jugoslovenska izbeglička vlada g. Purića preduzela je korake da nezakonitim putem podigne kod vas deponovano zlato Narodne banke Kraljevine Jugoslavije i prenese ga u Vašington, gde bi ga zamenila za dolare.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije izveštava Upravu Brazilijanske nacionalne banke da jugoslovenska izbeglička vlada g. Purića nema prava da raspolaže ovim zlatom bez saglasnosti i odobrenja upravnih organa (Izvršnog komiteta, Upravnog odbora ili Zbora akcionara) Narodne banke Jugoslavije, koja se ne nalazi u inostranstvu. Pored toga, na slobodnoj teritoriji Jugoslavije postoji Odeljenje Narodne banke koje je zakoniti naslednik Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, na osnovu odluke sadržane u Deklaraciji Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29. novembra 1943. godine, stavlja zabranu na gore označeni depozit Narodne banke Kraljevine Jugoslavije i traži od Uprave Brazilijanske nacionalne banke da nikome i ni u kome iznosu bez prethodnog odobrenja Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije ne izdaje ovaj depozit.[466]

Zamenik
poverenika za finansije
J. R. Milutinović

Predsednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije
J. Broz Tito

9. marta 1944.
U Jugoslaviji [Drvar]

PRO. Fond FO.
reg. br. 536/11.

---

* To zlato je deponovala Narodna banka Kraljevine Jugoslavije prije izbijanje aprilskog rata 1941. u želji da se bolje osiguraju devizne rezerve zemlje u slučaju agresije fašističkih sila na Jugoslaviju.

PROTOKOL SASTANKA ODRŽANOG 12. MARTA 1944. GOD. U VRHOVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Prisutni:

maršal Jugoslavije Tito, vrhovni komandant NOV i POJ i predsednik Nacionalnog komiteta NO Jugoslavije;

brigadni general Maklejn, šef Savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ;

pukovnik Pirc, šef Vazduhoplovnog odseka pri VŠ NOV i POJ;

komandant vazduhoplovnog puka Selbi, vazduhoplovni oficir za vezu u Savezničkoj vojnoj misiji.

Predmet:

obuka jugoslovenskih pilota i ostalog vazduhoplovnog osoblja i formiranje jugoslovenskih lovačkih i bombarderskih eskadrila od strane britanskog Kraljevskog vazduhoplovstva.

Posle diskusije između maršala Tita i generala Maklejna o načelnim odnosnim pitanjima, pukovnik Selbi izložio je program obuke u britanskom RAF.* Na osnovu toga došlo se sporazumno do sledećih odluka:

1) da pukovnik Selbi za vreme boravka u Egiptu nastoji da se postojeći program vazduhoplovne obuke u RAF-u po mogućnosti i u sporazumu s vrhovnom komandom RAF-a prilagodi specijalnim potrebama jugoslovenskog osoblja i da ubrza, tako da bi se što pre mogle formirati jugoslovenske eskadrile;

2) od prikupljenog osoblja odmah izdvojiti najsposobnije pilote i potrebno stručno osoblje koje će kao prvi doći u obzir za formiranje lovačke eksadrile, a ostalo osoblje rasporediti na obuku po raznim stručnim školama prema njihovoj pilotskoj i stručnoj sposobnosti.

A) Sposobni piloti i stručno osoblje, uključujući i osoblje bivšeg jugoslovenskog Kraljevskog vazduhoplovstva koje se već nalazi na Srednjem istoku,[467] treba isto tako uvrstiti u osoblje za formiranje prve eskadrile i ono će služiti kao osnovni kadar u eskadrili i kao nastavno osoblje za ostale pilote i pomoćno osoblje.

B) Piloti koji nisu sposobni za pilote-lovce, a sposobni su za bombardere uputiće se u bombardersku školu i s istima će se, posle

* Skraćenica: Royal Air Force (Kraljevsko vazduhoplovstvo).

završene paralelne obuke ostalog potrebnog stručnog osoblja (izvidača, radio-telegrafista, strelaca), obrazovati kompletne bombarderske ekipe. Ove ekipe biće upućene na dalju borbenu obuku u engleske bombarderske eskadrile prema rasporedu RAF-a.

Pukovnik Selbi uzima na sebe da kasnije izdejstvuje kod Vrhovne komande RAF-a formiranje jugoslovenskih bombarderskih eskadrila kada za to bude dovoljno osposobljenih ekipa.

c) Po zahtevu maršala Tita imaju se oni piloti koji nemaju operativne sposobnosti obučiti kao piloti u eksadrilama za vezu, za naročite jugoslovenske potrebe i koji će posle završene obuke u te svrhe biti upotrebljeni.

Pukovnik Selbi je rekao da se obuka ovih pilota može izvršiti, ali da se upotreba istih posle završene obuke na aerodromima u Jugoslaviji ne može ostvariti pod jugoslovenskom upravom dok se ne osiguraju potrebna bezbednost i snabdevanje istih, o čemu će se kasnije doneti utanačenja.

d) Pomoćno osoblje biće određeno prema stručnostima i osposobljeno u britanskim jedinicama i nakon toga uvršteno u novoformirane jugoslovenske eksadrile kada za to budu osposobljeni.

3) Najbolji piloti-lovci iz eksadrile biće privremeno upućeni na trenažu u britanske eskadrile u cilju sticanja potrebnog borbenog iskustva da bi posle poslužili kao osnovni komandi i nastavnički kadar u eskadrili za nove pilote koji budu pridolazili. Oni bi u eksadrilama bili vođe pojedinih odeljenja eskadrila. Da se ovaj postupak usvoji, pukovnik Selbi preduzeće potrebne korake kod vrhovne komande RAF-a zajedno s pukovnikom Pircom kad stigne u Egipat.

4) Oni piloti kojima je potrebna duža obuka biće naknadno raspoređeni u eskadrilu kao naknadna popuna čim za to budu osposobljeni.

5) Kad novoformirana eskadrila bude osposobljena za operacije, ona će biti dodeljena u sastav jednog britanskog puka i uvek će biti raspoređena na jedan takav aerodrom s kojeg će moći da vrši operativne zadatke u Jugoslaviji. Ona će biti podređena u administrativnom i operativnom pogledu britanskom RAF-u, ali tako da joj zadaci po mogućnosti uvek budu određivani nad Jugoslavijom.

Operativni zahtevi od strane NOV i POJ biće dostavljani preko komande RAF-a, u čijim je rukama nadležnost određivanja zadataka ovoj eskadrili.

6) Administrativno, tehničko i taktičko osoblje biće u eskadrili privremeno udvostručeno britanskim osobljem, koje će se povući odmah čim se komanda RAF-a bude uverila da je jugoslovensko osoblje osposobljeno za samostalan život i rad.

7) Osoblje će u početku za vreme školovanja nositi engleske uniforme s naročitim oznakama jugoslovenske nacionalnosti koje će predložiti Vrhovni štab NOV i POJ u saglasnosti s RAF-om.

Kada eskadrila bude formirana, onda će sve osoblje eskadrile nositi propisanu jugoslovensku uniformu.

8) Zahteva se da avioni jugoslovenske eskadrile nose oznake jugoslovenske nacionalnosti, koje su inače slične britanskoj oznaci s razlikom što će mesto okruglog polja u sredini biti crvena petokraka zvezda prema priloženom obrascu.

9) Celokupno tehničko snabdevanje materijalom i ostalim potrebama biće za jugoslovensku eskadrilu isto kao za eskadrilu RAF-a.

10) Sve pripadajuće plate i prinadležnosti u novcu oficira, podoficira i vojnika ići će u kasu eskadrile, kojom rukuje komandant i odgovorni blagajnik, koji su odgovorni za sva potraživanja, nabavke i dugove osoblja eskadrile.

Ostalo snabdevanje jugoslovenskog vazduhoplovnog osoblja biće isto kao što je to normirano za engleske eskadrile.

11) Zakletvu polaže jugoslovensko osoblje isključivo maršalu Titu i Jugoslaviji i nijednoj drugoj državi odnosno ličnosti. Saglasnost o ovoj odredbi treba da donese Vrhovna komanda RAF-a pošto Saveznička vojna misija za to nije kompetentna.

12. mart 1944.
[Drvar]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Šef Savezničke vojne misije
brigadni general

A-VII, k. 15, reg. br. 6 1-1.

PREDSJEDNIKU VLADE [VINSTONU ČERČILU] OD BRIGADIRA MAKLEJNA

13. mart 1944.

Danas sam pitao Tita da li je pripremio odgovor na Vašu posljednju poruku.* On je rekao da će mi ga dati za tri do četiri dana, kada bude imao vremena [nedešifrovana grupa riječi]** predmet. On je izgledao uznemiren zbog publiciteta koji je dat razgovorima s kraljem Petrom i Purićem i upitao me je šta se to, po mom mišljenju, događa. Rekao sam mu da sam primio poruku od ministra spoljnih poslova***, koji je prije otvaranja diskusije u Londonu želio da zna da li bi on [Tito] razmotrio mogućnost proširenja osnove svoje vlade na taj način što bi uključio predstavnike Jugoslovena koji se sada nalaze izvan Jugoslavije, kao na primjer generala Simovića. Tito je odgovorio da bi rado prihvatio usluge odgovarajućih pogodnih kandidata, takvih kao što je general Simović, ali ne želi da ima ikakva posla s onim elementima bilo u Jugoslaviji ili izvan nje koji su se pokazali kao neprijatelji njegovog pokreta i koji su bili spremni na saradnju s neprijateljem.

Zatim sam pitao Tita da li bi se složio s tim da se kralj Petar vrati u Jugoslaviju i kakvu bi on, po njegovom mišljenju, političku ulogu trebalo da igra. On je rekao da će na ovo pitanje dati odgovor u svojoj poruci Vama pošto se o tome konsultuje s vladom.**** Kralju je sada zabranjeno da se vrati u Jugoslaviju odlukom Antifašističkog vijeća [narodnog oslobođenja Jugoslavije] od prošlog novembra. On nije bio (ponavljam nije bio) spreman da pređe preko ove odluke, a ona bi mogla biti opozvana samo novom odlukom Antifašističkog vijeća, koje se u ovom trenutku ne može sazvati [grupa nedešifrovanih riječi].**** On smatra da je za kralja najbolje rješenje da počne s tim što će se pridružiti novoj partizanskoj školskoj eskadrili kao pilot. To bi bio prvi korak, poslije kojega bi mogli uslijediti drugi. Kraljeva trajna povezanost s Purićevom vladom i s Mihailovićem dugo nakon što je ovaj bio javno raskrinkan, ovdje ga je diskreditovala, pa će čak

---

* To je Čerčilova poruka od 25. februara 1944.

** Vjerovatno: da temeljitije prouči

*** O sadržini te poruke Antoni Idna vid. nap. 459.

**** Odgovor je poslao 26. marta 1944. (vid. str. 164–165).

***** Vjerovatno: za dogledno vrijeme.

i poslije njegovog odricanja od Mihailovića trebati vremena da partizani prihvate ideju o pomirenju i saradnji. Svaki pokušaj da se stvari forsiraju u ovom pogledu ne bi ni na koji način pomogao kralju, a mogao bi dovesti do velikog nezadovoljstva u redovima partizanskog pokreta. On to ne smije rizikovati u ovom momentu kada se radi o toliko važnim stvarima. Ja sam rekao da ću izvijestiti Vas o našem razgovoru.

PRO, Fond Prem. 3, reg. br. 511/9. *Prevod s engleskog*

UPRAVI DRŽAVNE BLAGAJNE*

London

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije izveštava Upravu Državne blagajne da je opunomoćio g. dr Rudolfa Bićanića, viceguvernera Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, da zastupa interese jugoslovenske Narodne banke i da onemogući izuzimanje njenih depozita koji se nalaze kod vaše blagajne u ma kojem iznosu i ma sa čije strane, bez saglasnosti Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije ovlastio je g. dr Rudolfa Bićanića da u tom pogledu zastupa interese Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao legitimnog predstavnika naroda Jugoslavije.

18. marta 1944. godine

Predsednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije
J. B. Tito

Zamenik
poverenika za finansije
I. R. Milutinović

PRO, Fond FO,
reg. br. 536/11.

* Pisma iste sadržine Tito je uputio upravama Brazilijanske nacionalne banke u Rio de Žaneiru, Turske nacionalne banke u Ankari, Državne blagajne u Vašingtonu i Engleske banke u Londonu.

MINISTRU PREDSJEDNIKU [VINSTONU ČERČILU] OD BRIGADIRA MAKLEJNA

27. mart [1944]

Tito mi je danas dao svoj odgovor na Vašu poruku i na nove prijedloge sadržine u telegramu Ministarstva spoljnih poslova od 10. marta.[468] U njegovom odgovoru, čiji se tekst daje u telegramu koji neposredno slijedi, Tito odlučno odbija da dopusti povratak kralja Petra ovamo u sadašnjem trenutku da bi formirao novu vladu, i u isto vrijeme ponovo iznosi svoje ranije stavove. U vezi s Vašim telegramom koji je ovdje primljen 19. marta,[469] nisam tražio da se vraćamo na Titov prijedlog o kojem sam izvijestio svojim telegramom broj 8A od 13. marta: da bi ovaj problem trebalo postepeno rješavati i da bi kralj, kao prvi korak koji bi morao da učini sa svoje strane, trebalo da stupi u novu partizansku lovačku eskadrilu.

2. Prijedlog da kralj ovdje formira novu vladu izgleda da nanosi štetu. Ja sam uporno nastojao da uvjerim Tita da Vi želite jasan odgovor na ovo pitanje koji treba dati sada i istovremeno sam snažno naglasio da bi svim zainteresovanim koristilo donošenje onakve odluke kakvu Vi želite.

3. Stalna povezanost kralja Petra s Mihailovićem dugo nakon što ga vlada Njegova Veličanstva* odbacila i javno diskreditovala sigurno je naškodila kralju u očima partizana, iako sam pokušao da objasnim Titu da je teško zahtevati od kralja da odbaci Mihailovića, a da mu se ništa ne ponudi zauzvrat. Ni stav sovjetske štampe, o čemu sam izvijestio u svom telegramu broj 9 od 19. marta, nije doprinio poboljšanju kraljevog položaja ovdje. Međutim, sasvim je moguće da se, osim ovih razmatranja, Nacionalni komitet [oslobođenja Jugoslavije] od samog početka krize suprotstavljao povratku [monarha], a da je Titova spremnost da uopšte razgovara o ovom pitanju bila uglavnom posljedica prirodne zabrinutosti da se ne izgubi Vaša dobra volja, koju on, očigledno, visoko cijeni.

PRO. Fond Prem. 3, reg. br. 511/9. *Prevod s engleskog*

* Riječ je o vladi Velike Britanije.

OBLASNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE ZA KOSOVO I DUKAĐIN

Dragi drugovi,

Ovih dana smo primili od vas pismo druga Pavla Jovićevića od 31. januara 1944, rezoluciju sa VI savetovanja, proglas povodom oktobarske revolucije i materijale sa skupštine na kojoj je izabran Oblasni narodnooslobodilački odbor.[470]

Mi vam sve do sada, na žalost, usled udaljenosti i teškoća u vezama nismo mogli ukazati veće pomoći, materijale koje smo dobijali — dobijali smo s ogromnim zakašnjenjem i većinom ne od vas nego o vama od drugih. Pa i ovaj je materijal došao s priličnim zakašnjenjem, tako da će naša kritika i naša uputstva u ovom pismu doći do vas prekasno, a trebalo bi da ste ih dobili mnogo ranije da bi se njima mogli koristiti. Zato ubuduće treba da nam redovno i što češće šaljete sve vaše materijale, a od II korpusa tražite da vam obavezno dadnu radio-stanicu da se preko njih [korpusa] vaš štab poveže s Vrhovnim štabom.[471] Slanje stanice odavde skopčano je s priličnim teškoćama.

Vaša partijska organizacija, kao i partijska rukovodstva, pokazali su upornost, vernost i odanost u borbi za Partiju i narodnu stvar. Vi ste, uprkos svim slabostima, postigli značajne uspehe. Vaši nedostaci i greške, političke i organizacione, po našem mišljenju dobrim delom potiču usled slabe veze ne samo s nama nego i s okolnim pokretima, a ne usled toga što u organizaciji ne bi vladao partijski duh, pa ćete te greške, uvereni smo, moći dosta lako ispraviti.

1. Nije trebalo stvarati Pokrajinski komitet i to zbog toga što vaš kraj nije neka posebna kompaktna oblast.[472] Mogli ste stvoriti okružne komitete, koji bi dobili veći broj srezova i veće osamostaljenje (prema uslovima). Zatim, nije takođe trebalo menjati naziv Metohija u Dukađin iz prostog razloga što pod Dukađin spadaju i krajevi koji prelaze preko bivše jugoslovenske granice. Zato ćete ukinuti naziv Pokrajinskog komiteta i ostati kod starog naziva. — Oblasni komitet. Naziv Dukađin, međutim, možete zadržati ako narod, kako vi navodite, taj kraj zaista tako zove.* Ali u svom radu morate voditi računa o tome da ne pređete okvire rada ranijeg

* Poslije ovog upozorenja umesto Dukađin upotrebljava se ime Metohija.

Oblasnog komiteta (ne treba stvarati Zemaljsko antifašističko veće nar[odnog] oslobođenja, nego se zadržati na Oblasnom NOO–u): takođe morate voditi računa o tome da ne dođe do nesporazuma između nas i albanskih drugova zbog raznih razgraničenja i sl., jer to danas nije važno — osnovno je borba protiv Nemaca i svi koji ih pomažu, osnovno je uvući mase u tu borbu, ostvariti jedinstvo svih nacionalnosti u toj borbi, a ostalo je sporedno.

2. U Rezoluciji s vašeg savetovanja od 4–5. novembra kao i u proglasu povodom oktobarske revolucije, postoje izvesne krupnije političke greške kako sektaškog tako i oportunističkog karaktera. Mi ćemo vam ukazati na najvažnije.

A) Svako popularisanje Balkanskog štaba je nepravilno. Taj štab i ne postoji. Njegovo značenje bi se na praksi svelo na to da umanji značaj našeg pokreta, našeg Vrhovnog štaba, a pred inostranstvom bi izgledalo kao da se stvara neka balkanska »internacionala«, što bi reakcija svih boja mogla samo da iskoristi za izolaciju oslobodilačkih pokreta. U tom smislu smo već pisali i drugu Tempu, ali ne znamo da li ste i vi obavešteni o našem stavu.

b) U vašoj rezoluciji, kao i u proglasu, vi postavljate pitanje borbe za dnevne zahteve (radno vreme, nadnice). To je principijelno nepravilno. Naš stav nije i ne može biti u doba rata i ustanka takav. Kad je Partija stala na stanovište ustanka, onda treba na toj poziciji ostati odlučno do kraja. To je zakon svakog oružanog ustanka. Naš stav je — ne raditi za okupatora, napuštati posao i laćati se oružja, a postepenost u uzdizanju svesti masa, u ovom slučaju, ostvaruje se ne takvim zahtevima — koji u situaciji ustanka guraju mase ka reformizmu — nego propagandnim radom i razvijanjem sitnih diverzionih i oružanih akcija.

c) Iz rezolucije nije jasan karakter vašeg Oblasnog NOO–a. Taj odbor može biti samo inicijativni, može biti samo organ političkog jedinstva masa, a ne sme mu se dati karakter vlasti, mada on treba da rukovodi nižim odborima gde ovi postoje. To zbog toga što vi nemate slobodne teritorije. Izlaganje druga Džavida Nimanija o NOO–ima je sasvim pravilno i ono može da posluži kao primer dobrog postavljanja tog pitanja. Mi vam samo ukazujemo na to da posvetite što veću pažnju širini i demokratičnosti odbora i da veštački ne forsirate Partiju koja samo svojim upornim radom ostvaruje rukovodeću ulogu u njima.

d) U vašoj Rezoluciji nije se takođe pravilno prišlo ni pitanju omladine. Vi govorite o nekim legalnim i polulegalnim omladinskim organizacijama, pa, štaviše, i o nekim nelegalnim četama i bataljonima. Razume se, u omladinskim organizacijama koje su pod uticajem neprijatelja treba raditi, treba razvijati naše nelegalne forme rada, ali stvarati čete i bataljone koji ne ratuju, koji nisu aktivne vojne formacije — nepravilno je i nema nikakvog smisla. Inače za omladinu treba pronaći najšire forme rada, prema uslovima — većinom

nelegalne i legalne na oslobođenoj teritoriji. (USAOJ). Za polulegalne uslove rada mi vidimo, s obzirom na teror, izvesne mogućnosti samo u neprijateljskim organizacijama ukoliko ove postoje. U tom pogledu ne treba imati iluzija.

e) U vašem oktobarskom proglasu, koji je rađen prilično šablonski kako se pisalo pre nekoliko godina, takođe ima grešaka. Danas treba isticati borbu protiv nemačkih zavojevača, a ne bacati fraze koje mase ne razumiju i koje samo škode, kao što su »baza svetske proleterske revolucije«, »svetski imperijalisti« i sl.

3. Rad oko Oblasnog odbora u osnovi je pravilan, a proglas je pravilan i lep. Mi vam u vezi s tim ukazujemo na to kako treba da priđete nacionalnom pitanju.

Treba, pre svega, da shvatite i najšire popularišete odluke Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije. U čemu je suština i smisao ovih odluka? U tome da te odluke obezbeđuju ravnopravnost svim narodima, da one omogućuju pravo na samoopredeljenje. One su uperene protiv svih hegemonista koji hoće da stvaraju razne »velikonacionalne« države (velikosrba, velikohrvata, velikoalbanaca itd.).

Vama, drugovi, treba da je jasno da, priznajući i uviđajući te principe, to pravo može da se stekne, da se izvojuje samo borbom i u borbi protiv imperijalizma, konkretno protiv nemačkog imperijalizma, koji je glavna podrška raznim šovinističkim klikama. Treba uložiti maksimalne napore da se arnautskim masama objasni ta stvar. Nema i ne može biti ne samo slobodne Albanije nego ni slobodnog albanskog življa, ma gde i u ma kom kraju, ako se to pravo ne izvojuje u borbi protiv Nemaca i njihovih pomagača. Narod koji to ne shvati, koji se ne bude odlučno latio oružja da izvojuje to pravo i svoju slobodu, biće i ostaće igračka u rukama raznih reakcionarnih klika kako iz inostranstva tako i njihovih agentura u zemlji. Ratovati s Nemcima protiv NOV i POJ i albanskog oslobodilačkog pokreta, a istovremeno pričati i tobože se boriti za »ujedinjenje« Albanije — zar to nije isti posao koji u Srbiji vrše Nedić i Mihailović, a u Hrvatskoj Pavelić i Maček za račun Nemaca, protiv nezavisnosti i budućnosti albanskog naroda?

Danas se, drugovi, radi ne o tome da se razgraniče Albanija i Jugoslavija — obe okupirane od Nemaca — nego da se obe, oružanom borbom, oslobode od Njih. Zato svako postavljanje pitanja razgraničenja u stvari pomaže Nemcima da podstiču jedan narod protiv drugog. Nemci danas rado nude kome stignu razne teritorije i oblasti da bi na taj način mogli da mobilišu mase u pojedinim krajevima za borbu protiv oslobodilačkih pokreta u drugim krajevima.

Dalje, treba voditi računa o tome da je oslobodilački pokret danas najjači u Jugoslaviji i da susedni mali narodi (kao npr. Albanci) mogu da se, relativno lako, oslobode u naslonu na narode Jugoslavije,

u bratstvu s njima, koji, sa svoje strane, neće ugnjetavati druge narode i osvajati tuđe zemlje.

Danas bi, dakle, bilo iz osnova pogrešno postavljati ili rešavati ma kakva sporna pitanja. Njih mogu pravilno rešiti samo slobodni narodi, u oružanoj borbi za slobodu, protiv zajedničkog neprijatelja — nemačkih okupatora.

Tako treba gledati na ta pitanja i sve ostalo podrediti njima. Otkloniti sve što bi ometalo, otežavalo podizanje masa na oružanu borbu.

Albanskim masama treba jasno ukazati na to da ratujući za Nemce one idu putem nacionalne katastrofe, putem robovanja Nemcima i njihovim slugama, koji su se prodavali svim zavojevačima. One se igraju sa svojom nacionalnom budućnošću, s boljim životom, s unutrašnjom slobodom. Sutra će srećni i slobodni biti samo oni narodi koji to danas izvojuju oružjem u ruci protiv njemačkih osvajača i njihovih reakcionarnih pomagača, nosilaca svega onoga što koči slobodan razvitak naroda, što trguje s nezavisnošću, bogatstvom i čašću nacije.

Toliko o tome.

Dobro bi bilo da se povežete s CK Albanije i s Miladinom [Popovićem] i da nam od njih pošaljete opširan izvešaj o stanju kod njih i o tome kako postavljaju pojedina pitanja. Možda biste im, makar i sa zakašnjenjem, mogli pomoći. Takođe bi bilo dobro da se s njima sporazumevate o pojedinim zajedničkim stvarima (npr. prebacivanje nekih njihovih jedinica kod vas, popularisanje njihove borbe kod Arnauta itd.).

4. Kod vas je došlo usled nesnalaženja do ozbiljnog gubitka kadrova. Vi, izgleda, precenjujete ulogu tih malih gradova u današnje vreme. Zbog toga ćete odmah poduzeti sledeće:

a) Sve kompromitovane kadrove, kao i uopšte većinu kadrova povucite iz gradova bilo u odrede i sela, bilo — ako tamo ne mogu da se drže — na slobodnu teritoriju. Njihovo povlačenje treba da je plansko i organizovano, da odmah preuzmu poslove bilo na radu u masama bilo u vašim jedinicama.

b) Odmah počnite, uporedo s izvlačenjem kadrova, prebacivati što veći broj ljudstva za stvaranje jedinica (gde vi nađete za najpovoljnije na slobodnoj teritoriji). Treba izvući što veći broj i drugova i drugarica, a naročito — ako je mogućno — radnika iz Trepče i Albanaca. Za njih će se kasnije stvoriti povoljni uslovi da se vrate na svoj teren.

c) Albanci mogu nositi albansku zastavu, ali s petokrakom zvezdom.

d) OK [Oblasni komitet] će odrediti svoje sedište sam, gde mu je najlakše da rukovodi radom.

e) Odnosi između vaših jedinica koje prebacite i štabova i partijskih foruma na čijem se terenu nalaze regulisaće se u sporazumu s vama.

f) Na terenu ostaviti rukovodstva (mogu biti smanjena) i minimalni broj ćelija, eventualno malih vojnih jedinica i partijaca, za širenje našeg uticaja, štampe i diverzionih akcija i, što je najglavnije, organizovanja dalje mobilizacije ljudstva i organizovanja njihovog prebacivanja.

g) Sa Srbima i Crnogorcima koje nasilno iseljavaju organizovano slati i manji broj partijaca i skojevaca, koji će se tamo gde se taj živalj preseljuje povezati s Partijom i partizanskim odredima, da se taj živalj mobiliše u naše jedinice i stavi pod naš uticaj.

Vaš zahtev da se drug Mito [Miljković] prebaci iz I kos[ovsko]-makedonske brigade nepravilan je baš zbog toga što je on bolestan i što bi na vašem terenu, koji je za rad težak i skopčan s velikim fizičkim naporima, propao.

Redovno vam šaljemo naše materijale preko II korpusa, starajte se da se što bolje upoznate s njima i s našom linijom.

Starajte se da nas što češće i detaljnije obaveštavate o svemu.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

28. mart 1944.
[Drvar]

Za Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije
Milovan Đilas

A-PK SK Srbije za Kosovo,
k. S, reg. br. 246

PORUKA MARŠALU TITU OD GENERALLAJTNANTA IRA EAKER-a

28. mart 1944.

Svi članovi vazd[uhoplovnih] savezničkih snaga na Sredozemlju duboko cijene i dive se mnogim slučajevima kada je Vaša vojska pomogla u spasavanju našeg osoblja oborenog nad Jugoslavijom. U njihovo ime, želim da se zahvalim Vama i Vašim hrabrim partizanima za ovu smjelu i plemenitu pomoć učinjenu nama.

CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE*

Dragi drugovi,

U vašem pismu od 2. februara ove godine, pored ostalog, postavili ste i neka organizaciona pitanja.[473]

1. Što se tiče smenjivanja komesara VI korpusa, kao i divizijskih komesara istog korpusa, ne možemo vam ništa određeno reći jer ne poznajemo dovoljno drugove o kojima se radi, a nismo upoznati ni s uzrocima njihovog smenjivanja.[474] To pitanje treba da razmotrite zajedno s Glavnim štabom i da podnesete svoje konkretne predloge Vrhovnom štabu. U cilju pravilnijeg rešenja tog pitanja, trebalo bi da navedete i razloge smenjivanja, kao i osnovne karakteristike pomenutih drugova. Principijelno mi stojimo na stanovištu da političke komesare nije zgodno često menjati, njihova funkcija mora biti što stalnija, a pogotovu sada, kada oni dobivaju rang oficira – komandira ili komandanta odnosne jedinice.[475]

Mi smatramo da zamenik političkog komesara Glavnog štaba kao partijski rukovodilac nije potreban. Ukoliko se, pak, isti postavlja kao pomoćnik komesara, onda nam objasnite potrebu uvođenja te u stvari nove funkcije.

2. U štapske ćelije ulaze u prvom redu komandant i njegov zamenik, komesar i njegov zamenik, načelnik štaba, a onda obaveštajni oficir, intendant i referent saniteta, ukoliko ne postoje neki naročiti razlozi protiv njihovog povezivanja s istom ćelijom. Ovakvim sastavom ćelije, iskustvo je pokazalo, omogućuje se mnogo pravilniji rad, a partijski život ćelije postaje potpuniji. Budući da ćelija ne rešava pitanje vojnooperativnih planova, to nema razloga izbegavati ovakav njen sastav. Međutim, ovakav sastav ćelije ima veliku prednost, jer je brojnija, a njen rad življi, kontrola rada u izvršavanju postavljenih vojnih zadataka, teoretsko podizanje i razvijanje partijnosti tog najužeg štabnog aparata daleko mogućniji.

Svi ostali članovi Partije koji se nalaze na raznim dužnostima oko štaba mogu se rasporediti u grupe ćelija koji bi u stvari bile ćelijska odeljenja. Njihov rad kontroliše i rukovodi njime zamenik komesara ili sam komesar. S vremena na vreme, a po važnijim pitanjima, organizacionopolitičkim ili teoretskim pitanjima, može se držati konferencija čitavog partijskog aktiva pri štabu.

3. Što se tiče rada s kandidatima, to pitanje ne treba kruto postavljati, kao što to mnoge organizacije u praksi čine. Razume se, na neoslobođenom delu naše zemlje, pod teškim uslovima nelegalnog rada, veze s kandidatima i njihovo pripremanje za Partiju, dodeljivanje zadataka i sl. – moraju biti na strogo konspirativnoj osnovi. Dakle, sistem ličnog rada sa svakim ponaosob. Simpatizeri na neoslobođenom području ulaze u razne vanpartijske organizacije, a takođe i u narodnooslobodilačke odbore, dok se pojedinci u izuzetnim slučajevima mogu držati i na ličnoj vezi.

Svi kandidati u vojnim jedinicama prisustvuju svima sastancima partijske ćelije, osim onih sastanaka na kojima se pretresaju unutarpartijska i organizaciona pitanja. No, primanje u Partiju vrši pojedinačno, s pristankom i odlukom ćelije, onaj drug koji je dotičnom i kandidaturu saopštio. Ovo pitanje se slično postavlja i u partijskim organizacijama na terenu, u pozadini.

4. Mi nastojimo da za svaki korpus obezbedimo predavače za partijske kurseve. Ali se kursevi ne održavaju u korpusu, već u blizini korpusa za članove Partije jedinica dotičnog korpusa. Iz više razloga takve kurseve pred širom javnošću treba obeležiti kao opšte političke kurseve.

5. Pravilno je što na vašim partijskim kursevima imate temu o Jugoslaviji i njenom postanku. Naša kritika se odnosila na temu o istoriji naše Partije, jer mi smatramo da se o toj temi ne može govoriti izvan okvira najautoritativnijih partijskih dokumenata, članaka i sličnih priloga za istoriju Partije.

U vezi vašeg pisma od 19. marta odgovorićemo samo na neka pitanja na koja još niste dobili odgovor putem radiograma.

1. Što se tiče prigovora druga Andrije [Hebranga] po pitanju oštrine depeše kojom je tražena istraga povodom gubljenja i neredovnog dostavljanja pošte, [476] podvlačimo sledeće: tekst telegrama je bio potpuno pravilan, jer on ne znači nikakvu pretnju, već izražava pravo i dužnost CK KPJ kao najvišeg partijskog foruma da vam skrene pažnju na taj krupni nedostatak u vašem radu. U vašem pismu je izražen ton koji nije uobičajen u saobraćaju s višim partijskim forumima, a ne – kako vi to kažete – u našem radiogramu. Tek kad su utvrđeni gubljenje i neredovno stizanje pošte drug Tito je napisao i poslao pomenuti telegram.

Svako dalje objašnjavanje po tom pitanju smatramo izlišnim.

Nemojte dopustiti da naši radiogrami za vas prolaze kroz više ruku, već odredite odgovornog druga za taj posao.

Nastojaćemo da se pozdravi iz kampanje za popularizaciju odluka Drugog zasedanja AVNOJ-a iskoriste u propagandne svrhe i preko »Slobodne Jugoslavije«.

Pravilno je što ste u vezi sa našim pismom Oblasnom komitetu Dalmacije[477] uputili druga Duška Brkića.* Mi smo takođe poslali u vojne jedinice 13 naših instruktora, koji će ostati tamo na radu jedan i po mesec.[478] Pojačali smo i politodjele u jedinicama VIII korpusa,[479] Rezultati svih ovih poduzetih mera već do sada su ispoljeni.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

31. mart 1944.
[Drvar]

Za Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

A-CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 1944/127.

---

* Tada član Centralnog komiteta KP Hrvatske i politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

OBLASNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE ZA SANDŽAK

Dragi drugovi,

Primili smo vaš izveštaj [od 5. II 1944] i izveštaj zamenika politkomesara Glavnog štaba druga [Komnena] Cerovića [od 5. II 1944], kao i sve ostale izveštaje po prvim i ovim drugim kuririma.* Pošto su svi izveštaji vezani jedan s drugim i pošto se po mnogim pitanjima dodiruju, mi ćemo vam odgovoriti jednim pismom.

Uprkos svim slabostima i nedostacima koji su se i kod vas ispoljili naročito u zadnjoj ofanzivi,[480] vaš dosadašnji rad bio je pravilan i mi ga odobravamo. Vi ste kako u organizacionom tako i u pogledu političke linije uglavnom pravilno postavili i razvili svoj rad. U ovom pismu mi ćemo se osvrnuti samo na pitanja od opšteg značaja, kao i na pitanja po kojima tražite naše mišljenje.

1. Iz vaših letaka i brošura koje smo ranije primili može se zaključiti da kod vas nije bilo odstupanja od naše opšte političke linije. Vi ste se linije držali pravilno, ali je potrebno da obratite više pažnje na preciznost pisanja i formulacija vaših stavova po raznim pitanjima. Potrebno je, naime, da svaki svoj letak, svaki članak, usmeno ili pismeno izlaganje našeg stava, postavite što jasnije i tako učinite ubedljivim i za najšire narodne mase. U jednom vašem letku poziva se na ustanak protiv četnika. To je nepravilno, jer se radi o ustanku protiv okupatora, a četnici su njihovi pomagači. To je osnovno i to nikada ne treba zaboraviti, inače mase neće i ne mogu razumeti naš stav. Treba otkloniti svaku sumnju da mi, sa svoje strane, izazivamo bratoubilački rat. Kao naše težnje i naš cilj treba jasno i nedvosmisleno, svuda i na svakom mestu, postaviti sledeće: mobilizacija čitavog naroda za borbu protiv okupatora. Skrećemo vam pažnju da u tom smislu, kao i u odnosu na četnike, što bolje iskoristite emisije savezničkih radio-stanica.

2. Što se tiče mobilizacije Sandžaklija za druge jedinice, stav drugova iz štaba II korpusa je nepravilan. Naročito kada je u pitanju izmišljena teorija o neborbenosti sandžačkog naroda. Takve teorije su

---

* Riječ je o tri izvještaja; dva su od 4. februara 1944. a uputili su ih Momir Bošković, zamjenik političkog komesara 3. sandžačke proleterske brigade i Ratko Radović, rukovodilac zajedničkog Politodjela 3. i 4. sandžačke NOU brigade, a treći je izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak od 20. marta 1944.

tuđe našem shvatanju. Kakve su Partija i partijska organizacija, kakva je politička svest naroda, posebno boraca – takva je i vojska. Više nego išta drugo, to potvrđuje iskustvo koje smo stekli u ovom ratu. Razume se, trebalo je iz Sandžaka pomoći popunjavanje i drugih vojnih jedinica, ali uglavnom od ljudstva mobilisanog na dobrovoljnoj osnovi, od politički svesnijih boraca, jer je vaše ljudstvo, u vojničkom i političkom smislu, mlado i nedovoljno pripremljeno za razumevanje naših opštih potreba. Novomobilisane borce treba prvo prevaspitati, vojnički i politički učvrstiti u domaćim jedinicama – pre svega upornim radom pokrenuti i zatalasati čitav narod u opšti narodnooslobodilački pokret. Tek tada, kada se narod na delu uveri da je Narodnooslobodilačka vojska njegov jedini istinski zaštitnik, može se, bez velikih posledica, rešavati ovo pitanje i sa stanovišta čisto vojničkih opštih potreba.

U vezi s ovim pitanjem, moramo vas podsetiti na slučaj III sandžačke brigade, koja je u V neprijateljskoj ofanzivi razbijena. Razbijanje brigade nije usledilo samo zbog objektivnih teškoća, nego, u prvom redu, zbog slabosti partijske organizacije i pogrešnog rada brigadnog vojnog rukovodstva. Usled nebudnosti partijskih rukovodilaca, u brigadi je zavladala familijarnost, a gnjili liberalizam i negovanje nezdrave čežnje kod boraca za rodnim krajem pogodovali su neprijatelju u njegovom razornom delovanju među borcima. Ovakav rad političkih i vojnih rukovodilaca stvarao je povoljne mogućnosti za uvlačenje neprijateljskih i kolebljivih elemenata ne samo u brigadu nego i u njenu partijsku organizaciju. Posledice su, naravno, bile nedogledne: organizovanje dezerterstva i ubistva naših najboljih rukovodilaca, otkazivanje poslušnosti u najsudbonosnijem času naše borbe.[481]

U radu na obnavljanju i učvršćivanju partijske organizacije kako na terenu tako i u vojsci, morate pokazati krajnju upornost i budnost. Budite odlučni u borbi za čistotu partijske organizacije. Kolebljivost, familijarnost i sl. nisu i ne mogu biti osobine komunista, a pogotovu rukovodećih partijskih radnika. Vaša partijska organizacija je mlada, stvorena uglavnom u toku rata, bez proleterskog elementa, i zato mora proći fazu unutrašnjeg čišćenja i učvršćivanja.

3. Slažemo se s čišćenjem koje ste izvršili u partijskoj organizaciji i u Oblasnom komitetu.

Kaznu koju ste izrekli drugarici Dragici [Milićević] Milojku [Druloviću] – smenjivanje iz Oblasnog komiteta – smatramo pravilnom, ali vam skrećemo pažnju da, s obzirom na njihovo iskreno držanje, iskoristite njihove sposobnosti i iskustvo što bolje – razume se za sada izvan Oblasnog komiteta.[482] Što se tiče Mila Radosavljevića, skrećemo vam pažnju na to da ga mi tamo nismo poslali, nego je bio u sastavu II korpusa, gde je i vraćen u Partiju s našim pristankom. Vaša odluka je ne samo pravilna i na mestu nego i preblaga. Ponavljanje grešaka zbog kojih je bio isključen iz Partije, a povrh

svega povezivanje s četničkom ćerkom zaslužuju ne samo isključenje iz Partije nego izvođenje pred vojni sud.[483]

4. Pravilno ste uradili što ste u početku pred najezdom Nemaca i petokolonaša povukli partijske kadrove. Samo, to je trebalo raditi organizovanije. Sada, naročito s dolaskom lepšeg vremena, treba nastojati da se ceo teren obuhvati partijskim i političkim radom, a uporedo s tim i manjim ili većim vojnim jedinicama. Pri tome vam skrećemo pažnju da ne šaljete ljude u neizvesnost, nego da prethodno ispitate uslove i mogućnosti opstanka i rada na dotičnom terenu.

5. Iznenađuje nas da su drugovi u Crnoj Gori mogli dopustiti tako ozbiljnu grešku u tako osetljivoj stvari i proglasiti pripajanje Sandžaka Crnoj Gori.[484] U odlukama AVNOJ-a o pripajanju nema ni slova. Mi ne samo da se s time ne slažemo nego i osuđujemo takav nepromišljeni korak.[485] AVNOJ i Nacionalni komitet ne vrše danas razgraničenja, jer tome nije vreme. AVNOJ je doneo samo principijelne odluke. A što se tiče Sandžaka, on će imati onakav položaj za kakav se izjasne njegovi slobodno izabrani predstavnici.[486] U tom pogledu za Sandžak važi isto ono što je drug Tito pisao o Vojvodini u prvom broju »Nove Jugoslavije«*.

Ubuduće nas redovno obaveštavajte o stanju i radu kod vas. Sa ovim našim pismom obavezno upoznajte i Divizijski komitet i Politodjel,** jer ono sadrži odgovor i na njihove izveštaje.

Potvrdite prijem pisma i svih ostalih materijala.

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

31. mart 1944.
[Drvar]

Za Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

A-CK SKJ, Fond CK KPJ,
reg. br. 1944/125.

* Riječ je o članku *Značaj odluka AVNOJ-a za dalji razvoj oslobodilačke borbe i stvaranje federativne državne zajednice.*

** Odnosi se na Divizijski komitet i Politodjel 37. sandžačke NOU divizije.

ZAPISNIK

sjednice Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije održane dana 6. aprila 1944.

Prisutni: predsjednik Nacionalnog komiteta maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, potpredsjednik Edvard Kardelj, potpredsjednik i povjerenik za informacije Vladimir* Ribnikar, povjerenici Ivan Milutinović, Edvard Kocbek, Vlada Zečević, Todor Vujasinović, Vladimir Bakarić i Sulejman Filipović.

Predsjedava predsednik Nacionalnog komiteta maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, a zapisnik vodi Radonja Golubović, šef kabineta Predsjedništva Nacionalnog komiteta.

Sjedinica je otpočela u 19 časova.

Na dnevnom redu je izvještaj o radu i političkoj situaciji koji podnosi predsjednik Nacionalnog komiteta Josip Broz Tito, maršal Jugoslavije.**

Izvještaj je jednoglasno primljen.

Nakon toga odlučeno je da svi povjerenici pripreme potrebne elaborate za svoje resore koji će biti pretresani i usvojeni na sledećoj sjedinici, pa je sjednica zaključena u 21 čas.

Zaključeno.

Zapisničar
Radonja Golubović

Predsjednik
Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije

J. B. Tito

A-CK SKJ, Fond NKOJ, br. 1943/4.

* Pogrešno; treba Vladislav.

** Tito je izvještaj vjerovatno podnio usmeno. Priređivač nije pronašao nikakvu drugu zabilješku o njemu niti je mogao ustanoviti njegovu sadržinu.

VLADI NJEGOVOG VELIČANSTVA

London

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije ima čast da izvijesti vladu Njegovog Veličanstva o promjenama koje su u pitanju Narodne banke Kraljevine Jugoslavije nastupile iza naše note od 18. marta 1944. god. u istoj stvari.[487]

Prema pouzdanim obavještenjima kojima raspolažemo, emigrantska je vlada ishodila 30. marta o.g. potpisivanje »zakona«o izmjenama Zakona o Narodnoj banci Kraljevine Jugoslavije.

Osnovni se smisao tih promjena sastoji u tome što su:

1. prava Izvršnog komiteta Narodne banke Kraljevine Jugoslavije prenijeta na guvernera banke,

2. prava Uprave banke prenijeta na guvernera u zajednici sa predsjednikom vlade,

3. prava zbora akcionera Narodne banke Kraljevine Jugoslavije prenijeta na guvenera, dvojicu viceguvernera i trojicu članova, koje naznačuje predsjednik vlade.

Ako se uzme u obzir da i guvernera i viceguvernera Banke (po Zakonu o Narodnoj banci) postavlja ministar finansija, vidi se da je odredbama toga »zakona« Narodnu banku pokušano staviti potpuno u ruke izbjegličke vlade. Time bi de facto bilo likvidiran i sam pravni subjektivitet Narodne banke, likvidirano značenje njenih organa, prepušteno raspolaganje imovinom naroda i akcionera figurama emigrantske vlade.

Neposredni je povod tome potezu emigranata bilo odbijanje sadašnjeg guvernera banke da prenese na čekovni račun emigrantske vlade vrijednost od iznad 11 000 000 dolara, kakav izvanredan i (čak uz pretpostavku bonae fidei) stvarno bezrazložan korak može zaključiti samo ovlašteni organ banke. Nemajući nikakve ni zakonske ni pravne mogućnosti da sprovedu svoje namjere, bili su prisiljeni pokušati za svoje akte naći neku prividnu zakonsku formu.

Potpisani je »zakon« potpuno bez ikakve legitimnosti.

On je nelegalan ne samo na temelju odluka Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29. novembra 1943. god., koje smo već citirali u noti od 18. marta o.g. u istom predmetu, nego i po pravnim propisima Kraljevine Jugoslavije od prije rata, te tako i po Ustavu Kraljevine Jugoslavije od 3. septembra 1931. god.

Nema naime danas u inozemstvu nadležnog organa države koji bi mogao (i po citiranom Ustavu) donositi zakone.

Nema niti mogućnosti da se na ovakav zakon protegnu propisi cit. Ustava o naredbama od nužde. Blago Narodne banke ne bi moglo narodima Jugoslavije ni u današnjoj ratnoj situaciji donijeti ni u kom slučaju više koristi ako bi se nalazilo deponirano na nečijem drugom računu, a ne na bančinom. Nema dakle nikakve stvarne osnove za mijenjanje vlasnika čekovnog računa.

Potpuno je protuzakonit pokušaj da se na ovaj način banka liši svih funkcija koje su joj bile namijenjene kod njenog osnivanja. U zemlji, pak, postoji Odjeljenje banke, koje djeluje i ostvaruje u granicama mogućnosti njene funkcije po zakonu o Narodnoj banci, a naročito one o regulaciji cirkulacije novca i državnih finansija.

Izmijenjenim zakonom o banci otvara se put slabljenju banke, rashodovanju njenih fondova i zlatne podloge, te joj se time potpuno onemogućuje zakonom predviđena funkcija iza rata.

Emigrantska vlada g. Purića nema nikakve veze s onim što se zbiva u Jugoslaviji i nikakvog uticaja niti na najmanji dio teritorija Jugoslavije, te prema tome ne može ostvariti nikakvih ciljeva zbog kojih je Narodna banka osnovana. U zemlji postoji i Odjeljenje banke i administrativni organi Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije koji upravljaju velikim dijelom teritorija Jugoslavije, a ispoljuju svoj uticaj na čitavu, pa i okupiranu Jugoslaviju, a koji žele Narodnu banku sačuvati njenoj funkciji i učiniti je korisnim faktorom u obnovi opustošene i ruinirane Jugoslavije. Stoga imamo i pravo da tražimo blokiranje imovine Narodne banke do konca rata i rješenja osnovnih političkih pitanja Jugoslavije.

Iz svega se vidi da donošenje ovakvog »zakona« o izmjeni Zakona o Narodnoj banci Kraljevine Jugoslavije nije diktirala nikakva, pa ni izmišljena državna potreba, nego je on naprosto pokušaj da se pseudozakonom uljepša pokušaj akta protupravnog prisvajanja tuđe imovine u ličnu korist izbjeglica.

Smatramo nužnim da Vladu Njegovog Veličanstva obavijestimo o novonastalom stanju stvari i da ponovimo kako ovu promjenu Zakona o Narodnoj banci Kraljevine Jugoslavije, kao i akte izvršene na njenoj osnovi, nećemo priznati i da će svi funkcioneri emigrantske vlade i Narodne banke Kraljevine Jugoslavije zbog eventualnih šteta nastalih tim putem biti sudski pozvani na odgovornost kako u krivičnom tako i u materijalnom pogledu. Molimo, pak, Vladu Njegovog Veličanstva da sa svoje strane poduzme sve mjere za onemogućenje štetnih posljedica ovog novog poteza jugoslovenskih emigranata po imovinu i dobro naroda Jugoslavije.

Zamjenik
povjerenika za finansije,
Iv. R. Milutinović

Predsjednik
Nacionalnog komiteta
Oslobođenja Jugoslavije
J. B. Tito

Privremeni arhivski fond Dokumentacija VŠ, neregistrovano

NAPOMENE

[1] Tito je ovdje imao u vidu plan Vrhovnog štaba NOV i POJ za prenošenje težišta dejstava u istočne krajeve Jugoslavije, a prije svega u Srbiju. Za ove operacije bilo je predviđeno da se prikupljanje potrebnog broja divizija NOVJ izvrši na prostoru sjeverne Crne Gore, dijela zapadnog Sandžaka i u istočnoj Bosni, pa su se u tom smislu predviđale mjere i za dovođenje jedinica iz Slavonije i srednje Bosne.

[2] U vezi s ovim Titovim naređenjem Glavni štab NOV i PO Hrvatske je odlučio da to bude 28. slavonska NO divizija, pa je 2. februara odavijestio Štab 6. korpusa NOVJ da će ta divizija (s tri brigade) uskoro izaći iz sastava korpusa i da se pripreme za njen odlazak izvrše u najvećpj tajnosti. Međutim, Štabu 6. korpusa NOVJ primljeno naređenje od Glavnog štaba Hrvatske nije bilo jasno, pa je u vezi s njim zatražio objašnjenje 3. februara. Glavni štab mu je odgovorio sutradan da divizija »neće sada odmah poći na put«, već da to »zavisi od situacije i direktiva Vrhovnog štaba«. Tako je divizija ostala u sastavu 6. korpusa sve do sredine septembra 1944, kada se po Titovom naređenju prebacila u srednju Bosnu, odakle ju je usmjerio k zapadnoj Srbiji.

[3] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 2. februara naredio Štabu 6. korpusa NOVJ da odmah otpočne s pripremama za formiranje dvije nove brigade. Međutim, formirana je samo jedna brigada – Osiječka NO brigada, koja je 1. marta 1944. ušla u sastav 12. slavonske NO divizije.

[4] Ovo je Titov odgovor na pitanje Pavla Jovićevića, sekretara tadašnjeg Pokrajinskog komiteta KPJ za Kosovo i Dukađin (Metohiju), koji se tada nalazio u Štabu 2. korpusa NOVJ i preko korpusnog radio-centra obavijestio 25. januara 1944. Centralni komitet KPJ o teškoćama s kojima se bori NOP na Kosovu i u Metohiji.

U to vrijema nije bilo partizanskih odreda na Kosovu. Od pripadnika NOP-a s Kosova i iz Metohije bila su formirana dva bataljon pod istovjetnim nazivom: Kosovski partizanski bataljon (jedan formiran novembra 1943. na planini Skopskoj Crnoj gori, a drugi decembra 1943. u Jablanici). Oba bataljon su se još uvijek nalazila van teritorije Kosova. Na teritoriji, pak, između Đakovice, Tropoja i Plava nalazio se u to vrijeme Malesijski NOP odred, koji je u svom sastavu imao dva partizanska bataljona: »Bajram Curi« i »Prljat Redžepi«.

[5] Riječ je o Pokrajinskom komitetu KPJ za Kosovo i Dukađin i njegova dva oblasna komiteta (Oblasnim komitetu KPJ za Kosovo i Oblasnom komitetu KPJ za Dukađin). Oni su, bez prethodnog odobrenja Centralnog komiteta KPJ (ali uz saglasnost Svetozara Vukmanovića Tempa, delegata CK KPJ) formirani na partijskom savjetovanju održanom od 4. do 6. novembra 1943. na planini Šari. Do tog savjetovanja struktura partijske organizacije na Kosovu i u Metohiji se sastojala od Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, šest sreskih komiteta KPJ (Peć, Prizren, Uroševac, Gnjilane, Preševo i Priština) i devet mjesnih komiteta KPJ (Peć, Đakovica, Prizren, Uroševac, Gnjilane, Preševo, Priština, Trepča i Kosovska Mitrovica). Na savjetovanju nije vršena reorganizacija mjesnih i sreskih komiteta. Kasnije je, prema direktivi CK KPJ od 28. marta 1944, ukinut Pokrajinski komitet (vid. str. 312).

[6] Odnosi se na četvoricu rukovodilaca Bugarske radničke partije na čelu s Blagojem Ivanovim Kostom. Idući iz Moskve za Bugarsku oni su se 18. septembra 1943. padobranima spustili na slobodnu teritoriju kod Bugojna, a 10. oktobra su pošli sa Štabom 5. krajiške NOU divizije za Štab 2. korpusa NOVJ, koji ih je 14. novembra iz Andrijevice uputio preko Metohije za Makedoniju. Njima u susret je Svetozar Vukmanović Tempo 31. januara uputio 1. makedonsku-kosovku udarnu brigadu, ali se Ivanova grupa sporo kretala preko đakovičke Malesije zbog ofanzive Nijemaca i albanskih kvisilnga. Sredinom marta ih je prihvatio Strumičko-đevđelijski NOP odred. On ih je od 21. aprila do 3. maja obezbjeđivao pri probijanju preko Tikveša i planinskih predjela istočne Makedonije do rejona Kočana, gdje su se 3. maja kod Pobijenog kamena sastali s 3. makedonskom NO brigadom i bugarskim Trnskim NOP odredom. Odatle su skupa nastavili pokret i uz žestoke borbe (5. maja na planini Bistroj i 6. maja na Crnooku), probili se do Crne Trave, gdje je u to vrijeme boravio Glavni štab NOV i PO Makedonije, koji je preuzeo brigu oko daljeg obezbeđenja bugarskih rukovodilaca i povezao ih s bugarskim partizanskim jedinicama u Jabukoviku. Odatle su otišli za Kalnu.

[7] Odnosi se na pripadnike Britanske vojne misije koja je na čelu sa Bilom Hadsonom napustila četničku Vrhovnu komandu. Oni su bili radio-tehničari, poreklom Jugosloveni. Po dolasku Hadsonove grupe kod Štaba 2. korpusa NOVJ obojica su izrazili želju da stupe u redove NOVJ. O tome je Štab korpusa 31. januara 1944. izvjestio Vrhovni štab i pita ga da li ih može zadržati kod sebe. U vezi s tim je i uslijedio ovaj Titov odgovor.

[8] Odnosi se na brigadu iz sastava 5. krajiške udarne divizije. Ta divizija je u to vrijeme bila pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, pa je stoga i rečeno *»našu brigadu«*.

[9] Na taj sektor je 6. februara upućena 10. krajiška udarna brigada 5. krajiške udarne divizije, koja se zadržala tamo do 8. marta, kada je u sastavu svoje divizije otpočela pokret ka donjem toku rijeke Lima radi prenošenja težišta operacija u zapadnu Srbiju u sastavu Udarne grupe divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ. Kalinovački sektor, pak, preuzela je 27. istočnobosanska NOU divizija, čiji su dijelovi počeli da pristižu 7. marta 1944.

[10] Štab 3. korpusa NOVJ odgovorio je Vrhovnom štabu NOV i POJ istog dana (1. februara) da u cijeloj istočnoj Bosni imaju samo dvije radio-stanice.

[11] Tito je uputio naređenja slične sadržine Glavnom štabu NOV i PO Slovenije i štabovima 1. proleterskog, 5. i 8. korupsa NOVJ, ali ta naređenja priređivač nije pronašao. Svakom od tih štabova odredio je koliki će broj boraca uputiti za Inžinjerijsku brigadu Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[12] Prva inžinjerijska brigada Vrhovnog štaba NOV i POJ formirana je 12. februara 1944. od boraca 1. samostalnog inženjerijskog bataljona Vrhovnog štaba NOV i POJ i boraca koje su uputili glavni štabovi Hrvatske i Slovenije i štabovi 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa NOVJ. Imala je štab, prištapske dijelove i četiri bataljona (1. pontonirsko-minerski, 2. željeznički, 3. željeznički i 4. tehnički) sa po četiri čete ukupno 662 boraca i rukovodilaca. Brigada je kasnije poslužila kao jezgro za formiranje 1. željezničke brigade (od 2. željezničkog bataljona) 21. novembra 1944. u Paraćinu, 1. pionirske brigade 15. maja 1945. u Novskoj i 1. pontonirske brigade krajem maja u Zabrežju.

[13] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je sadržinu ovog Titovog naređenja 4. februara 1944. prenio štabovima svojih korpusa i naredio 4, 6. i 10. korpusu NOVJ da do 18. februara u sjedište Glavnog štaba upute po 62 boraca odgovarajućih struka, a Štabu 8. korpusa NOVJ da 64 takva borca uputi direktno Vrhovnom štabu.

[14] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 4. februara javio Vrhovnom štabu o preduzetim mjerama, naglasivši da je Štabu 8. korpusa naredio da uputi 64 borca direktno Vrhovnom štabu. U vezi s tim je Tito 7. februara naredio Glavnom štabu:

»Nezavisno od 8. korpusa, vi treba da pošaljete 200 boraca za Inžinjerijsku brigadu«. *(A–VII, k. 119/I, reg. br. 1–81/2, radiogram br. 750.)*

[15] Tito je ovu odluku donio zbog toga što je Glavni štab NOV i PO Hrvatske obavijestio 1. februara 1944. Štab 8. korpusa NOVJ da na Krbavskom polju ne mogu primati materijal pošto »nemamo tamo organizovanog prihvata«, već da materijal za Glavni štab Saveznici bacaju iz aviona kod Crne Vlasti.

[16] Huska Miljković, tadašnji komandant kvislinške muslimanske milicije u Cazinskoj krajini, obratio se 20. januara 1944. pismom Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, izjavljujući spremnost da se sa svojim jedinicama bori pod komandom tog Glavnog štaba. U vezi s tim je Glavni štab Hrvatske poslao kod Huske svog stalnog delegata, pod čijim su uplivom krajem januara uslijedile prve akcije Huskinih jedinica.

[17] Riječ je o Štabu Unske operativne grupe 4. korupusa NOVJ. Taj štab je u toku februara 1944. četiri puta mijenjao svoj naziv: 8. februara se zvao Štab Unskog operativnog sektora; 16. februara – Štab Unske grupe; 23. februara – Štab Unskog operativnog sektora, i napokon, 27. februara je dobio naziv – Štab Unske operativne grupe 4. korpusa NOVJ.

[18] Misli se na popunu Štaba Unske operativne grupe starješinama odanim NOP-u.

[19] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je u duhu ovog Titovog naređenja 5. februara 1944. zatražio od Štaba 5. korpusa NOVJ da pošalje izvjestan broj Muslimana, koji mogu biti pretežno partijsko-politički rukovodioci, i da ih uputi u Štab 4. korpusa NOVJ.

[20] Taj prostor se nalazio u graničnoj zoni dejstava jedinica 5. korpusa NOVJ i Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, pa je vojna i politička nadležnost nad njim, uslijed okupatosko-kvislinških operacija, nekoliko puta prelazila čas na Glavni štab Hrvatske čas na 5. korpus NOVJ.

[21] Bio je samo jedan delegat. On je iz Ženeve došao u Zagreb i irazio želju da pregovara s Vrhovnim štabom NOV i POJ ili s Nacionalnim komitetom oslobođenja Jugoslavije, o čemu je Glavni štab Hrvatske obavijestio Vrhovni štab krajem januara 1944.

[22] U primljenom radiogramu je ovaj početni dio rečenice nejasan. On glasi: »Dobili smo kopije, ponavlj. kopije, prema kojima je sada . . .« Priređivač je umjesto toga dopisao tekst u četvrtastoj zagradi.

[23] U vezi s povezivanjem funkcionera Hrvatske seljačke stranke u zemlji i inostranstvu, Centralni komitet KP Hrvatske obavijestio je 19. februara 1944. Edvarda Kardelja, koji se tada nalazio u Sloveniji, depešom slijedeće sadržine: »Pao nam je u ruke dokumenat o sporazumu HSS i Vrhovne komande Jugoslovenske vojske [VKJV] u otadžbini. Stari [Tito] je dobio prepis nekog pisma upućenog Jančikoviću od Mačeka i ostalih da otputuje u Englesku i da se poveže sa velikosrpskom klikom«. *(A–VII, k. 119/1. reg.br. 4–85/2.)*

[24] Tito je privremeno obustavio izlaženje »Vjesnika«, organa Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske (br. 2), zbog iznošenja nekih pogrešnih političkih formulacija u odnosu na zapadne saveznike. Od br . 3. »Vjesnik« je počeo da izlazi kao organ Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske i u pogodnoj formi ispravio je pogrešne stavove iz uvodnika prethodnog broja.

[25] To je bio Titov odgovor na prijedlog CK KP Hrvatske da se pri ZAVNOH-u obrazuje Nacionalni komitet za Hrvatsku. Predloženi organ nikad nije formiran. Poslije formiranja jedinstvene jugoslovenske vlade 7. marta 1945. obrazovana je u Splitu 14. aprila 1945. vlada federalne Hrvatske na čelu s dr Vladimirom Bakarićem.

[26] Tito je ovdje mislio na sazivanje osnivačke skupštine zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Srbije. Pripreme za njeno sazivanje su otpočele

sredinom 1944, a održana je u oslobođenom Beogradu od 9. do 12. novembra 1944. pod nazivom: *Velika antifašistička narodnooslobodilačka skupština Srbije.* (Više o tome vid. u tomu 24.)

[27] Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) zapadni saveznici nisu nikad priznali. Jedinstvena jugoslovenska vlada obrazovana je 7. marta 1945. na osnovu Beogradskog sporazuma Tito – Šubašić od 1. novembra 1944. Tu vladu kao vladu Demokratske Federativne Jugoslavije priznale su Velika Britanija, Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države. (Više o tome vid. u tomu 25.)

[28] Tito je ovu naredbu donio na prijedlog Štaba 2. korpusa NOVJ od 2. februara 1944, a u vezi s razbijanjem Zetskog četničkog odreda u borbama od 14. do 18. oktobra 1943. Tom prilikom je brigada u manastiru Ostrogu opkolila i uništila Komandu četničkih snaga Crne Gore, Sandžaka i Boke (10 članova i 16 pratilaca) s generalom Blažom Đukanovićem na čelu i komandantom Južnog četničkog fronta Bajom Stanišićem. Istovremeno brigada se uspješno oduprla njemačkim kolonama koje su pokušavale da od Danilovgrada i Nikšića deblokiraju pomenutu četničku Komandu.

[29] Službeni naziv joj je bio: Britanska vojna misija pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Njen šef je bio brigadir (brigadni general) Ficroj Maklejn.

[30] Major Džon Heniker je po dolasku u Glavni štab NOV i PO Srbije ostao pri njemu sve do oslobođenja Beograda.

[31] Priređivač nije pronašao odgovor Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, niti je, pak mogao ustanoviti o kakvom se sporazumu i kanalima radi.

[32] Ovo je Titov odgovor na pitanje Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u vezi s postojanjem dviju divizija NOVJ koje su bile označene rednim brojem 32: jedna je bila u Hrvatskoj, a druga u Sloveniji. Stoga je Tito naredio da se 32. slovenačka NO divizija preimenuje u 30. NO diviziju.

[33] Ovo je Titov odgovor na izvještaj Štaba 2. korpusa NOVJ od 4. februara u kome se, pored ostalog, javlja:

»Neke naše jedinice već gladuju. Pored naših jedinica imamo 9000 Talijana, koje takođe moramo s ovog terena hraniti, što je nemoguće.

Mi predlažemo da jednu italijansku brigadu s dva radna bataljona uputimo 5. diviziji, a jednu brigadu s dva radna bataljona da uputimo 2. diviziji i, ako je moguće, dva radna bataljona Kosti [Nađu]. Tako bi kod nas ostalo 4500 [italijanskih vojnika].

Ni s ovim nije riješen problem. Zato Vas molimo da nam pomognete u rasterećenju, jer ćemo [ekonomski] biti dovedeni u bezizlazan položaj. Narod već protestuje, jer je potpuno iscrpljen.« *(A–VII, k, 394, reg. br. *–42/2, radiogrami br. 12/105 i 13/100.)*

[34] Na ovo Titovo pitanje je Štab 2. korpusa NOVJ izvijestio već sutradan (6. februara) da se očekuje dolazak tri njemačke divizije iz Grčke u Boku i da se već obavljaju pripreme za njihov smještaj, te da je u vezi s tim posjednuta komunikacija Risan –Vilusi – Grahovo – Bileća. Međutim, ti podaci su bili pogrešni. Oni nisu odgovarali njemačkim planovima »Sardine« šifrovano nazvanim »Sprotte« (»Šprote«) i za odbranu istočnog Jadrana u slučaju iskrcavanja savezničkih trupa.

[35] U vezi s tim pokretima je Štab 2. korpusa NOVJ izvijestio 6. februara 1944. da se radi o neprijateljevim ispadima lokalnog karaktera.

[36] Uputstvo je napisano 13. maja 1944. i objavljuje se u 20. tomu *Sabranih djela.*

[37] Jednu od tih naredbi je Tito napisao početkom septembra 1943. i objavljena je u 16. tomu, a drugu je napisao 18. oktobra 1943. i objavljena je u 17. tomu *Sabranih djela.*

[38] Tito je tekst ove naredbe napisao 6. februara 1944, jer su ga toga dana pojedini štabovi počeli primati radiogramima upućenim od Vrhovnog štaba NOV i

POJ. U nekim prepisima ove naredbe pominju se kao datumi 8. i 9. februar 1944, što ne bi trebalo uzimati kao tačan datum.

[39] Tito je ovo obavještenje uputio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske pošto je usvojio prijedloge Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 3. februara i Edvarda Kardelja od 4. februara 1944. da se 18. slovenačka NO divizija upotrijebi za dejstva na komunikaciji Ljubljana – Kočevje.

[40] Osamnaesta slovenačka NO divizija sa svojom glavninom (9. i 10. NO brigadom zvanom »Ljubljanska«) dejstvovala je u Gorskom kotaru (9. brigada u rejonu Ogulina, a 10. brigada na prostoru Mrkopolja) u sadejstvu s 13. primorsko-goranskom NO divizijom, kuda je upućena na molbu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, dok je njena treća brigada – 8. NO brigada »Fran Levstik« – ostala u Sloveniji da blokira Kočevje. Predaja položaja između 18. i 13. divizije izvršena je do 14. februara, kada je 18. divizija pošla za Sloveniju.

[41] Dr Blagoje Nešković, sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, izvijestio je radiogramom (na kojem nema datuma, ali se iz drugih izvora vidi da nije pisan prije 25. februara 1944) Vrhovni štab NOV i POJ da Petar Stambolić vrši dužnost komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije, da je Moma (Momčilo) Marković politički komesar toga Štaba, da je Sveta (Svetozar) Popović član Glavnog štaba, ali bez određene funkcije, i da, osim njih, ostali članovi Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, pored partijskih dužnosti, obavljaju i dužnosti članova Glavnog štaba Srbije.
O ličnostima koje su sačinjavale štabove 1. južnomoravske NO i 1. šumadijske NO brigade tom prilikom Nešković nije ništa rekao, već je izvijestio da je od ljudstva tih dviju brigada formirana 3. srpska udarna brigada 9. februara 1944. u selu Ponikvama.

[42] U vezi s Pokrajinskim komitetom KPJ za Srbiju Blagoje Nešković je izvijestio (radiogram nema ni broja ni datuma) da se on (Nešković) i Momčilo Marković nalaze u Sandžaku, Ljubinka Milosavljević u Crnoj Gori, Petar Stambolić u Beogradu ili u Toplici, Nedeljko Karaičić i Dragi Stamenković u Toplici i Svetislav Kanački u Beogradu. Za članove Pokrajinskog komiteta SKOJ-a je rekao da se Dragi Stamenković nalazi u Toplici, a Borivoje Drenovac u Šumadiji, da je Ivica Devčić poginuo 4. decembra u Prijepolju, a da se od dva kooptirana člana (za koje se ne navode imena) jedan nalazi u Toplici, a drugi u Vranju.

[43] Na ovaj Titov zahtjev Blagoje Nešković je odgovorio radiogramom (takođe bez broja i datuma, ali ne prije 25. februara) da se s njim nalaze, pored Momčila Markovića i Svetozara Popovića, još neraspoređeni Slobodan Krstić Uča (ranije zamjenik političkog komesara 1. šumadijske NO brigade), Milorad Kostadinović (ranije zamjenik političkog komesara 1. južnomoravske NO brigade), Jova Stamatović (ranije zamjenik političkog komesara 2. proleterske brigade), Ratko Sofijanić (ranije načelnik Štaba 2. proleterske brigade) i Srba iz Obrenovca, tj. Srboljub Josipović

[44] U vezi s Titovim pitanjem o broju članova Partije i SKOJ-a u 1. južnomoravskoj i 1. šumadijskoj NO brigadi, Nešković je odgovorio da je 1. šumadijska brigada imala 53 člana KPJ i 37 članova SKOJ-a, a da je 1. južnomoravska brigada brojala 67 članova KPJ i 64 člana SKOJ-a.

[45] Peta južnomoravska NO brigada (7. maja preimenovana u 7. srpsku NO brigadu) formirana je 4. februara 1944. u selu Jabukoviku od Lužničkog i Crnotravskog bataljona 2. južnomoravskog NOP odreda i izvjesnog broja novodošlih boraca. U početku je imala dva bataljona sa oko 550 boraca, kasnije tri bataljona s prištapskim dijelovima, a do oktobra 1944. četiri bataljona sa 1389 boraca i rukovodilaca. Do juna 1944. nalazila se neposredno pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije, a poslije toga u sastavu 23. srpske NOU divizije.

[46] Tito je ovaj zaključak o neizvještavanju Vrhovnog štaba NOV i POJ od strane Štaba 2. korpusa NOVJ i 29. hercegovačke NOU divizije o pokretima njemačkih jedinica preko Crnogorskog primorja k Dalmaciji izveo na osnovu izvještaja Glavnog

štaba NOV i PO Hrvatske, odnosno 8. korpusa NOVJ. Štab 2. korpusa NOVJ još 9. januara 1944. obavijestio je Štab 29. divizije o pravcu kretanja njemačkih snaga, pretpostavljajući da će taj Štab dalje pratiti njihove pokrete i o tome izvjestiti Vrhovni štab. Tada oba pomenuta štaba nisu identifikovala te njemačke snage, niti su, pak, tom prilikom protiv njih vođene ma kakve borbe, a radilo se o pokretu njemačke 118. lovačke divizije, koja je, kada je oktobra 1943. u Crnoj Gori smijenjena od njemačke 181. pješadijske divizije, pošla preko Trebinja i Dubrovnika u zapadnu Hercegovinu i srednju Dalmaciju, gdje je smijenila dijelova 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« učestvovala u operacijama »Citen« i »Herbstgevitter« za zauzimanje grupe južnodalmatinskih ostrva (Korčule, Mljeta, Hvara, Brača i Šolte) u drugoj polovini decembra 1943. i u januaru 1944.

47 Ovdje Tito misli na obavještajne punktove (OBP) kao organe obavještajne službe. Stvarani su na pogodnim mjestima za prikupljanje, sabiranje i otpremanje poduhvata o neprijatelju. U svome sastavu imali su od 3 do 55 obavještajaca (kao, na primer, Glavni obavještajni punkt Srednjodalmatinskog NOP odreda na Vještica-gori).

48 Riječ je o jednom dijelu (dvije brigade i četiri radna bataljona) italijanske partizanske divizije »Garibaldi«, formirane 2. decembra 1943. od reorganizovanih jedinica divizije »Venecija« i »Taurinenze« bivše italijanske okupacione vojske u Crnoj Gori i Sandžaku, koje su poslije kapitulacije Italije prješle na stranu NOVJ i otpočele borbu protiv njemačkog okupatora u sastavu 2. korpusa NOVJ.

49 Štab 3. korpusa NOVJ nije odmah odgovorio na ovo Titovo naređenje, pa je Tito 9. februara 1944. ponovo uputio zahtjev tom Štabu da mu odgovori »po pitanju Talijana« (vid. str. 29).

50 Na ovaj Titov zahtijev Štab 3. korpusa NOVJ odgovorio je 9. februara 1944. da na njegovom operativnom prostoru nema jačih neprijateljskih koncentracija.

51 U vezi s ovim Titovim naređenjem Glavni štab NOV i PO Hrvatske izvjestio je Vrhovni štab NOV i POJ 9. februara 1944. da će mjesto za prijem biti u rejonu Rasinja – Prkos, južno od druma Ludbreg – Koprivnica.

52 Tito je ovu odluku donio poslije obavještenja primljenog od Štaba 6. korpusa NOVJ o rasformiranju Motajičkog NOP odreda. Taj odred je bio formiran 11. novembra 1943. na planini Motajici, u srednjoj Bosni, i stavljen pod komandu Štaba 11 krajiške udarne divizije. S njom je učestvovao u banjalučkoj operaciji početkom januara 1944. Zbog većih gubitaka 11. krajiške udarne divizije u toj operaciji, kao i samog odreda, donesena je odluka bez znanja Vrhovnog štaba NOV i POJ da se odred rasformira. Njegovim ljudstvom su 13. januara popunjene 12. krajiška, 12. slavonska i 14. srednjobosanska udarna brigada.

53 Postupajući po ovom Titovom naređenju, 11. krajiška udarna divizija je Motajički NOP odred obnovila 14. februara 1944. Odred je do aprila iste godine narastao na tri čete. Avgusta 1944. ušao je u sastav novoformirane Srednjobosanske NO divizije (u decembru 1944. preimenovana je u 53. srednjobosansku NOU diviziju) i u njenom sastavu je ostao sve do svog rasformiranja aprila 1945.

54 Riječ je o delegatima za prvi kongres ljekara Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske.

55 Glavni štab NOV i PO Hrvatske izvijestio je 6. februara 1944. da uslijed neprijateljskih dejstava nema uslova za održavanje kongresa ljekara Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske.

56 Tito je ovakvu direktivu dao kad je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 6. februara javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da će se, ukoliko ne dođe većina pozvanih delegata na Prvi kongres ljekara Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske, održati u Glini od 13. do 15. februara, umjesto kongresa samo konferencija. Saobrazno direktivi, Prvi kongres ljekara NOF Hrvatske je održan u Glini od 24. do 27. februara 1944.

[57] Na ovo Titovo pitanje Štab Mornarice NOVJ odgovorio je istog dana (8. februara) slijedeće: »Prihvatanje na obali moguće. Oni treba da se jave O[kružnom] k[omitetu] KPH Šibenik, s kojima imamo radio-vezu. Molimo javite kad se upute da bismo mogli izvršiti pripreme«. *(A-VII, k. 2072, reg. br. 13-12)*

[58] Riječ je o 40 Nijemaca koje su u borbama zarobile jedinice 26. dalmatinske NO divizije i Mornarica NOVJ. Njih je, postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab Mornarice NOVJ uputio noću 8/9. februara brodom »Bakar« za Italiju. *(A-VII, k. 2072, reg. br. 6-6/2, radiogram br. 145)*

[59] Tito je ovim naređenjem Štab Mornarice NOVJ koji je do tada bio potčinjen Štabu 8. korpusa NOVJ stavio pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[60] Riječ je o poruci Vinstona Čerčila koju je 5. februara 1944. radiogramom uputio Titu. Nju je šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadir Ficroj Maklejn istoga dana (5. februara) uručio Titu u Drvaru. Objavljuje se u *Prilozima* na str. 241–242.

[61] Tu *depešu* (radiogram) je britanska vlada Titu uputila 6. februara pitajući ga da li bi bio voljan da uspostavi kontakt s kraljem Petrom II Karađorđevićem. Nju je Titu uručio Ficroj Maklejn vjerovatno 7. februara.

[62] Tito je istoga dana (5. februara), čim se upoznao sa Čerčilovom porukom, osnovnu njenu sadržinu saopštio članovima Predsjedništva AVNOJ-a i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, koji su se tada, s dr. Ivanom Ribarom i Edvardom Kardeljem, nalazili na Kočevskom rogu kod Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, i zatražio od njih hitan odgovor. Taj radiogram priređivač nije uspio da pronađe, ali je pronašao zajednički odgovor dr Ivana Ribara i Edvarda Kardelja od 5. februara koji u cjelini glasi:

»V.Š.

SVI ovdašnji članovi Predsjedništva AVNOJ-a i Nackoma [Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije] slažu se sa negativnim odgovorom po pitanju kralja.

5. II[1944. Ribar – Kardelj«.

(Arhiv Instituta za zgodovno delavskega gibanja Socijalistične Republike Slovenije (dalje: A-IZDG SR Slovenije.)

Pošto je Čerčil u svom pismu od 8. januara 1944. upućenom Titu rekao »Budite uvjereni da ću raditi u najtješnjem kontaktu s mojim prijateljima maršalom Staljinom i predsjednikom Ruzveltom« (pismo je objavljeno u *Prilozima* 18. toma), a budući da je i Ficroj Maklejn uvjeravao Tita da se britanska vlada po značajnim pitanjima u vezi s Jugoslavijom konsultuje sa sovjetskom i američkom vladom, Tito se, vjerovatno 6. februara, radiogramom obratio Georgi Dimitrovu u vezi s prispjelom porukom Vinstona Čerčila od 5. februara. Ne navodeći detaljno njenu sadržinu, Tito je zamolio da mu se saopšti stav Dimitrova i rukovodstva SSSR-a u vezi s kraljem Petrom II i izbjegličkom jugoslovenskom vladom. Taj Titov radiogram priređivač nije pronašao, a ni onaj njegov radiogram kojim je, na traženje Dimitrova, vjerovatno 8. februara prenio Dimitrovu sadržinu teksta Čerčilove poruke od 5. februara. Međutim, iz Dimitrovljevog odgovora od 9. februara (objavljuje se u *Prilozima* na str. 251 može se naslutiti da su u tim Titovim radiogramima iznijeti Titovi stavovi zasnovani na odlukama drugog zasijedanja AVNOJ-a u pogledu kralja, monarhije, izbjegličke jugoslovenske vlade, te mjesta i uloge AVNOJ-a i NKOJ-a. Dimitrov i rukovodstvo Sovjetskog Saveza su po tim pitanjima dali punu podršku AVNOJ-u i NKOJ-u.

[63] Ovo je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 8. februara 1944. kojim je taj Štab tražio odgovor iz Glavnog štaba NOV i PO Slovenije radi upućivanja na vojnu obuku u Italiju. (O tome vid. i Titovo naređenje od 28. januara 1944. u tomu 18).

[64] Glavni štab NOV i PO Hrvatske odgovorio je 10. februara 1944. da nema radio-vezu s ilegalnim organima KP Hrvatske u Zagrebu.

[65] Ovim Tito odgovara na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, kojim 8. februara 1944. pita da li se njegovo naređenje od 7. februara za popunu savezničke vojne misije odnosi na IV ili VI korpus NOVJ. (Vid. i str. 20)

[66] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 8. februara 1944. javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da su jedinice NOVJ prihvatile dva američka pilota (iskočili su padobranom iz zapaljenog aviona – jedan je bio major, a drugi podoficir), pa je pitao kuda će ih uputiti.

[67] Ovo je Titov odgovor najvjerovatnije u vezi s radiogramima Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 14. i 16. januara 1944. koji su sa zakašnjenjem prenijeli Vrhovnom štabu NOV i POJ. U tim radiogramima je Glavni štab pitao da li može od Engleza tražiti da se za jedinice NOVJ u Sloveniji ratni materijal i oprema dopreme jednom ladom i izvjestio da je s britanskim oficirima kod svog Štaba ugovorio avionske isporuke ratnog materijala posebno za Slovenačko primorje, a posebno za Štajersku, s tim što će po jednu trećinu svih avionskih pošiljki raspoređivati na svaku svoju pokrajinu.

[68] Tito odgovara Edvardu Kardelju, koji je iz Slovenije 3. februara uputio slijedeći radiogram Titu:

»Sa KP Italije naši odnosi [su] vrlo loši u priličnoj meri i zbog šovinističkih grešaka naših u Primorju. Smatram potrebnim doći u direktni kontakt s Italijanima. Saopštite odmah da li se slažete da ja putujem u Primorje ako bude potrebno – Beve«. (Arhiv IZDG SR Slovenije, k. 41.) Postupajući po Titovom nalogu, Centralni komitet KP Slovenije uputio je svoje delegate, na čelu s Lidijom Šentjurc da stupe u direktnu vezu s delegatima Direkcije Komunističke partije Italije za sjevernu Italiju Frančeskom Leonom i Gvidom Lampredijem. Delegacije su održale sastanak od 2. do 4. aprila 1944. i raspravile sporna pitanja.

[69] To obavještenje nije bilo tačno. Naprotiv, odnos članova Glavnog štaba NOV i PO Slovenije prema Vilijemu Džonsu bio je veoma korektan.

[70] U vezi s ovim Titovim nalogom, Glavni štab NOV i PO Slovenije je istog dana (9. januara) poslao izvještaj radiogramom slijedeće sadržine:

»Džons je sam protiv naše volje i protiv naše zabrane prekinuo vezu sa Kairom. Sada ju je na naše energično traženje već pre nedelju dana ponovo uspostavio. Mi smo taj korak okarakterisali provokatorskim iako je sa Džonsove strane dobronameran i moramo reskirati njegovo opozivanje. Aparate [radio-stanice] nismo nikad oduzeli nijednom Englezu.

Amerikanac imao je sve vreme redovnu vezu«. *(Arhiv IZDG SR Slovenije, k. 41.)*

[71] Prije ovog Titovog objašnjenja 30. slovenačka NO divizija nazivana je 26. slovenačka NO divizija (ona je 6. oktobra 1943. formirana kao Triglavska NO divizija, pa je krajem istog mjeseca preimenovana u 26. slovenačkuu NO diviziju), a 31. slovenačka NO divizija nazivana je 32. slovenačka NO divizija. I ona je formirana 6. oktobra 1943, a zvala se Goriška NO divizija, da bi 17. oktobra bila preimenovana u 27. slovenačku NO diviziju. Ali kako je u sastavu 3. korpusa NOVJ 10. oktobra 1943. formirana 27. istočnobosanska NOU divizija, to je ova slovenačka divizija 22. decembra 1943. preimenovana u 32. slovenačku NO diviziju. Međutim, i ovoga puta je došlo do dupliranja rednih brojeva divizija uslijed sporosti u obavještavanju, jer je 12. decembra 1943. u Hrvatskom zagorju bila formirana 32. zagorska NO divizija, pa je stoga ova slovenačka jedinica po četvrti put promijenila svoj redni broj i konačno nazvana 31. slovenačka NO divizija.

[72] Štab 3. korpusa NOVJ je 1. februara 1944. javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da će na sektor Jahorina – Kalinovnik uputiti glavninu 27. istočnobosanske NOU divizije.

[73] Tito je 6. februara postavio pitanje Štabu 3. korpusa NOVJ da li može na sektoru Kalinovika i u istočnoj Bosni prihvatiti divizije italijanske partizanske brigade i

četiri radna bataljona (vid. str. 19). ali mu Štab korpusa nije odgovorio. Na ovaj ponovljeni Titov zahtijev Štab 3. korpusa 12. februara 1944. predložio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da se jedna birgada »Garibaldi« i jedan radni bataljon zadrže s 5. krajiškom NOU divizijom na sektoru Kalinovik – Foča, a da druga brigada »Garibaldi« i drugi radni bataljon uđu u sastav njegove 17. istočnobosanske NOU divizije, iako je »na sektoru od Jahorine do spreče vrlo teško ekonomsko stanje«.

74 Tito je takvo upozorenje uputio zbog velikih gubitaka (114 mrtvih i 227 ranjenih) koje su pretrpjele 12. NO i 28. slovenačke NOU divizija i dijelovi Osiječkog i Požeškog NOP odreda prilikom napada na neprijateljeva uporišta u Čaglinu, Poreču i Kuli 22. i 23. januara 1944. kao i pri napadu dijelova Daruvarskog NOP odreda 23. januara 1944. na selo Dežanovac, kojom prilikom su imali 14. mrtvih i 21 ranjenog borca.

75 Jugoslovenski samostalni odred u SSSR-u formiran je od zarobljenih i prebjeglih pripadnika ustaško-domobranske tzv. Hrvatske legije, razbijene kod Staljingrada, koji su izrazili želju da se bore u sastavu Crvene armije, i od jugoslovenskih građana koji su živjeli u Sovjetskom Savezu. Odred je po Titovom naređenju od 21. maja 1944. preimenovan u 1. samostalnu streljačku brigadu NOVJ u SSSR-u Ona je početkom oktobra 1944. i iz Krajova prebačena preko Dunava i ušla u sastav 23. srpske NOU divizije.

76 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske uputio je 12. aprila 1944. štabovima 4, 6, 8, 10, i 11 . korpusa NOVJ radiogram slijedeće sadržine: »Domobranski oficiri koji svojevremeno pređu u redove naše vojske mogu staviti oznake čina kojeg su dotle imali u domobranskoj vojsci – a spiskove takvih dostaviti nama da bi se potvrda činova provela kroz ukaz V[rhovnog] štaba«.*(Zbornik NOR*, tom V, knj. 24, str. 508.) Poslije toga Glavni štab NOV i PO Hrvatske je u redovnim prijedlozima dostavljao Vrhovnom štabu NOV i POJ i imena tih oficira s potrebnim karakteristikama radi njihovog unapređenja u više činove.

77 Riječ je o francuskim vojnicima i oficirima koji su kao degolisti pobjegli iz njemačkog zarobljeništva i prebacili se u Mađarsku. Jedan član njihovog Komiteta, francuski oficir, došao je do Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i izjavio da ih u Mađarskoj ima 1000, a Glavni štab je to 8. februara radiogramom prenio Vrhovnom štabu NOV I POJ.

78 To je Titov odgovor Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske u vezi s francuskim oficirom koji je iz njemačkog zarobljeništva prebjegao u Mađarsku, a odatle došao u Glavni štab da traži uspostavljanje veze s Francuskim nacionalnim komitetom.

79 Tito je dao ovo naređenje Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske u vezi s izvještajem Glavnog štaba od 8. februara 1944. koji glasi »2. februara kod Rovinja u Istri spustili su se padobranima iz zapaljenog aviona 10 Amerikanaca. Dočekale su ih i prihvatile naše tamošnje jedinice. Oni su oduševljeni da su naišli na nas kao saveznike. Upućeni su iz Istre k nama«. *(Zbornik NOR, tom V, knj. 24, str. 505.)*

80 Ovo je Titov odgovor Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, koji je 13. februara 1944. pitao (radiogramom) da li može svoje vojne izvještaje umjesto što ih šalje Radio-stanicom »Slobodna Jugoslavija« direktno dostavljati Vrhovnom štabu, odnosno Telegrafskoj agenciji Nova Jugoslavija (Tanjug), koja se nalazila kod Vrhovnog štaba u Drvaru.

81 Odnosi se na formiranje 36. vojvođanske NOU divizije. Tito je ovu odluku donio na prijedlog Štaba 3. korpusa NOVJ, koji je 9. februara 1944. izvjestio da Štab 16. vojvođanske NOU divizije »nije u stanju da rukovodi sa 6 brigada« *(Zbornik NOR*, tom IV, knj. 22, str. 549) i u vezi s tim predložio formiranje nove vojvođanske divizije.

82 Tito je znao da je 16. vojvođanska udarna divizija samo u borbama za Tuzlu od 17. do 20. januara 1944. imala 108 mrtvih i 306 ranjenih, da je brojno stanje divizijske bolnice 1. februara iznosilo 693 čoveka, a iz radiograma koji je Štab 3. korpusa NOVJ 8. februara 1944. dostavio Sanitetskom odeljenju Vrhovnog štaba

saznao je da na operativnom prostoru 3. korpusa ima 860 teških i 1100 lakih ranjenika i bolesnika i da je veći dio tih ranjenika i bolesnika iz sastava 16. vojvođanske NOU divizije, pa je stoga uputio ovakvo upozorenje Štabu 3. korpusa NOVJ..

[83] Da bi obezbijedila istočni Jadran od eventualnog iskrcavanja anglo-američkih snaga, njemačka 2. oklopna armija je izvela niz ofanzivnih operacija protiv jedinica NOVJ na Jadranskoj obali, pribrežnim ostrvima i u obalskom zaleđu. Naročito je do teških borbi došlo krajem januara i početkom februara 1944. u sjevernoj Dalmaciji protiv njemačke 1. brdske i 264. pješadijske divizije. Tu su njemačke snage uspjele da okruže 19. dalmatinsku NO diviziju na planini Bukovici i južnim obroncima planine Velebita. Posebno su se teške borbe vodile 5. februara 1944, kada je 5. dalmatinska NO brigada, kao divizijski čelni ešelon, izvršila proboj iz okruženja i otvorila put ostalim jedinicama divizije, nakon čega se s njima prebacila u Liku. U tim borbama je učestvovao i Sjevernodalmatinski NOP odred, pa ga za te borbe pohvaljuje Tito.

[84] To je Titov odgovor Štabu 2. korpusa NOVJ koji je 11. februara 1944. pitao da li treba i dalje da postoji Glavni štab NOP odreda za Sandžak.

[85] Tito je ovo obavještenje uputio na osnovu izvještaja Štaba 3. korpusa NOVJ od 9. februara 1944. u kome taj štab javlja o prisilnoj mobilizaciji koju sprovode Milan Nedić, predsjednik kvislinške vlade u okupiranoj Srbiji, i Draža Mihailović, kao i o intenzivnoj propagandi protiv NOP-a u cilju pripajanja istočne Bosne i Crne Gore Srbiji. Takvom pripajanju su bili naklonjeni komandant Jugoistoka feldmaršal Maksimilijan fon Vajks i opunomoćenik njemačkog Ministarstva inostranih poslova poslanik u okupiranoj Srbiji dr Herman Nojbaher, ali je ta njihova nastojanja Hitler odlučno odbio.

[86] Nisu pronađeni pomenuti prijedlozi, ali se iz teksta ove Titove instrukcije može zaključiti o čemu se radilo.

[87] Nije poznato da li je takav odbor obrazovan, ali se zna da je avgusta 1944. u Bernu, na konferenciji predstavnika NO odbora jugoslovenskih građana iz Berna i Ciriha, obrazovan Komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije u Švajcarskoj. S obzirom na to postoji mogućnost da je taj komitet preuzeo na sebe te zadatke.

[88] Tito je do takvog zaključka došao na osnovu nerealnih izvještaja primljenih iz operativnih štabova NOVJ. Od sredine februara i u martu 1944. njemačka 2. oklopna amrija nije poduzimala veća ofanzivna dejstva na slobodnu teritoriju jugozapadne Bosne.

[89] Riječ je o njemačkoj 1. brdskoj diviziji koja je krajem januara i početkom februara izvodila ofanzivne operacije protiv jedinica 8. korpusa NOVJ na prostoru oko Obrovca, Gračaca i Kistanja. Sredinom februara 1944. njene akcije su bile mahom lokalnog karaktera.

[90] Taj podatak nije bio tačan, potekao je od Štaba 11. krajiške NOU divizije 12. februara.

[91] U tim rejonima tada nije bilo nikakvih većih koncentracija neprijatelja.

[92] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je postupio po ovom Titovom naređenju i istog dana (13. februara) obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ o razmještaju te divizije.

[93] Istim radiogramom kojim je obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ 13. februara 1944. o rasporedu 19. dalmatinske NO divizije, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je izvijestio da na područjima sjeverno i južno od rijeke Save nisu zapažene nikakve koncentracije neprijatelja i da su Glavnom štabu namjere neprijatelja nepoznate. Istovremeno je dostavio podatke o dislokaciji njemačkih jedinica na svom operativnom prostoru, s tim što podatak da se tada u Hrvatskoj nalazila njemačka 115. divizija nije bio tačan.

[94] Obavještenja koja je primio Vrhovni štab NOV i POJ o pokretima njemačkih jedinica stizala su sa zakašnjenjem i nisu bila u potpunosti tačna. U to

vrijeme je njemačka Komanda Jugoistoka, preko potčinjene joj Komande 2. oklopne armije na istočnom Jadranu i širem području obalskog zaleđa, sprovodila pregrupisavanje svojih jedinica nakon izvedenih zimskih operacija 1943/1944. i u vezi s očekivanjem iskrcavanja zapadnih saveznika na jadranskoj obali. Tako su za dejstva na prostoru srednjeg i sjevernog Jadrana bile raspoređene njemačke 1. brdska, 114. lovačka i novoformirana 392. legionarska divizija »Plava«. Tek u drugoj polovini februara 1944. otpočeo je pokret 1. brdske divizije prema Bihaću radi njenog prebacivanja u Slavoniju, gdje je, kao i u Sremu, trebalo da se prikupe njemačke jedinice radi ulaska u Mađarsku zbog nestabilne situacije i previranja u toj zemlji (operacija »Margarete«).

[95] Ovo je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 10. februara 1944. u kome je iznijeto mišljenje Glavnog štaba da bi zamjenici komandanta korpusa trebalo da budu više vojno-političke nego vojne ličnosti i naglašeno je da se ima teškoća oko izbora takvih rukovodilaca.

[96] Tito je ovim odgovorio na jedan drugi radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, takođe od 10. februara, u kome je postavljeno slijedeće pitanje: »U vezi postavljene formacije štaba korpusa, treba li u tom smislu reorganizovati i naš Štab?« *(A-VII, k.119-I reg. br. 4-2.)*

[97] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske izvijestio je 15. februara 1944. da njegova radio-stanica može raditi na talasnoj dužini od 72, 73, 74, 75. i 78. metara.

[98] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je postupio po ovom Titovom naređenju a zatim je 15. februara 1944. javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da su dvije brigade 19. dalmatinske NO divizije angažovane na komunikaciji Lapac – Srb – Sučevići, i to jedna na pravcu Martin broda, a druga prema Sučevićima i Popinama.

[99] Šesta lička NOU divizija u to vrijeme je zatvarala pravce koji su od Bosanskog Grahova vodili k Drvaru.

[100] Tito ovim odgovara Štabu Mornarice NOVJ na radiogram kojim je 12. februara 1944. prenio molbu savezničke komande u Bariju da se – u vezi s dejstvima njihove avijacije i mornaričkih jedinica, – pored postojeće radio-veze sa Štabom Mornarice NOVJ dozvoli uspostavljanje direktne radio-veze s mornaričkim jedinicama NOVJ koje se nalaze na otocima i na jadranskoj obali.

[101] Ovo naređenje Tito je uputio u težnji da se obezbijedi bolje snabdijevanje jedinica italijanske partizanske divizije »Garibaldi« nego što je to bilo u Crnoj Gori i u Sandžaku. Postupajući po njemu, Štab 2. korpusa je istog dana (13. februara) naredio Štabu divizije »Garibaldi« da jednu svoju brigadu s jednim radnim bataljonom jačine od 500 ljudi uputi Štabu 5. krajiške NOU divizije, a drugu svoju brigadu i jedan radni bataljon iste jačine da uputi u sastav 3. korpusa NOVJ. Štab divizije »Garibaldi« je u 5. krajišku udarnu diviziju uputio 2, a u 3. korpus NOVJ – 3. brigadu »Garibaldi«. Obje brigade, zajedno s radnim bataljonima, prispjele su na prostor Kalinovik – Foča između 1. i 12. marta 1944, gdje su privremeno, po naređenju Vrhovnog štaba, ostale u sastavu 5. krajiške divizije.

[102] Čim je primio ovo Titovo naređenje Štab 3. korpusa NOVJ odgovorio je istog dana (14. februara) da je Ante Vidaković (u činu potpukovnika) poginuo s Pavlom Goraninom 2. januara 1944. u selu Žunovima od bombardovanja, dok je za Antona Kolundžića, dotadašnjeg načelnika Štaba 2. krajiške NOU brigade, izvijestio da ima čin kapetana i da ga predlaže za čin majora.

[103] Ta divizija je formirana 3. marta 1944. u selu Bijeloj na planini Majevici. Tada su u njen sastav ušle 3, 5. i 6. vojvođanska NOU brigada, s tim što se od 6. vojvođanske udarne brigade tu zatekao samo njen 1. bataljon, a ostali dijelovi te brigade i dalje je dejstvovao u Sremu, te se diviziji priključio tek 9. oktobra 1944.

104 Taj pritisak je ispoljavala njemačka 1. brdska divizija na 6. ličku udarnu diviziju koja je tada zatvarala pravce koji od Bosanskog Grahova vode k Drvaru, gdje je tada bilo sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ i Centralnog komiteta KPJ.

105 Ovo je Tito naglasio zbog toga što je Štab 3. korpusa NOVJ 12. februara 1944. bio predložio da se Pašaga Mandžić Murat, s obzirom na njegovu veliku popularnost i autoritet koji uživa, imenuje za zamjenika komandanta 3. korpusa NOVJ.

106 Štab 3. korpusa NOVJ izvijestio je 15. februara 1944. Vrhovni štab da je Pašaga Mandžić stigao u Štab korpusa.

107 Imenovanjem Zarije Škerovića za političkog komesara 27. istočnobosanske NOU divizije, umjesto poginulog Pavla Goranina, Tito je u stvari usvojio prijedlog Štaba 3. korpusa NOVJ od 12. februara 1944. Zarija Škerović je do tada bio rukovodilac Politodjela 6. istočnobosanske NOU brigade.

108 Nalog da se o sastavu Politodjela obavijesti Stefan Mitrović, tada politički komesar 16. vojvođanske udarne divizije, Tito je dao zato što su se skoro sve ličnosti koje je imenovao za članove politodjela 16. i 36. vojvođanske NOU divizije do tada nalazile na dužnostima političkih komesara ili njihovih zamjenika u brigadama 16. vojvođanske udarne divizije.

109 Riječ je o pismu koje je u ime Centralnog komiteta KPJ Aleksandar Ranković 26. januara 1944. uputio političkom komesaru 3. korpusa NOVJ.

110 Ovo je Titov odgovor na pitanje da li može izaći u susret Britanskoj vojnoj misiji pri Glavnom štabu, koja traži da preko 6. korpusa NOVJ uputi dva svoja oficira, mađarskog porijekla, u Mađarsku.

111 Podatak o planiranom napadu njemačkih jedinica na ostrvo Vis bio je tačan. Njemačka Komanda 2. oklopne armije i admiral Jadrana dogovorili su se početkom februara 1944. da se ostrvo Vis zauzme kombinovanom pomorsko-vazdušnom operacijom noću 20/21. februara 1944. Planirano je da se oko 2000 vojnika iz sastava 118. lovačke divizije iskrca na jugoistočnoj obali Visa i da potom u dvije kolone izvrši nastupanje ka gradovima Visu i Komiži, dok bi padobranski desant, jačine oko 200 padobranaca, trebalo da zauzme visove iznad ovih mjesta. Istovremeno je trebalo da odred obalskih lovaca »Brandenburg«, prerušen u partizansku odjeću, uplovi s jedinicama u višku luku i pomogne zauzimanje grada. Ovu operaciju (pod šifrom »Fraišić« (»Freischütf«) trebalo je da podržava oko 50 aviona. Međutim, desant je više puta odlagan i najzad se, prema Hitlerovoj odluci od 23. aprila 1944, od izvođenja te operacije konačno odustalo, jer je njemačka Vrhovna komanda uvidela da je ostrvo jako utvrđeno i efikasno branjeno, a Komanda 2. oklopne armije i admiral Jadrana da nemaju na raspolaganju takve snage koje bi omogućile njegovo zauzimanje.

112 Na osnovu ovog Titovog prijedloga Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije donijelo je Odluku br. 20, kojom je usvojen Zakon o imenu države i o državnom grbu nove Jugoslavije. Tako je usvojeno da ime »nove Jugoslavije stvorene zajedničkom borbom i slobodnom voljom Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, odnosno naroda Srbije, Vojvodine i Sandžaka, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine [. . .] jeste: Demokratska Federativna Jugoslavija«, dok je u pogledu grba u čl. 2. pomenutog Zakona ustanovljeno: »Državni grb Demokratske Federativne Jugoslavije sastoji se od pet upaljenih buktinja koje predstavljaju pet ujedinjenih ravnopravnih naroda i čiji se crveni plamenovi ujedinjuju u jedan plamen. Buktinje i plamenovi obavijeni su žutim klasjem i plavom trakom na kojoj je beli natpis *Demokratska Federativna Jugoslavija* na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku«. *(A–CK SKJ, Fond AVNOJ, reg. br. 1944/14.)*

113 Sima Mrda je bio zamjenik političkog komesara 1. ličke NOU brigade i istovremeno sekretar Divizijskog komiteta KPJ 6 ličke NOU divizije. Zarobljen je 9. januara 1944. pri upadu u neprijateljevu zasjedu.

[114] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je postupio po ovom Titovom naređenju, pa je početkom aprila 1944. izvršena razmjena, a potom Sima Mrđa postavljen za političkog komesara 35. NO divizije.

[115] Na ostrvu Visu (gdje su se u to vrijeme nalazili štabovi Mornarice NOVJ i 26. dalmatinske NO divizije) nalazio se Sekretarijat Biroa Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju: Vicko Krstulović, politički sekretar, Ante Jurjević Baja, organizacioni sekretar i Miloš Žanko Marinko, koji je istovremeno bio i predsjednik Oblasnog NO odbora za Dalmaciju. S njima se nalazio i isntruktor Centralnog komiteta KPJ Svetislav Stefanović Ćeća.

[116] Misli se na Biro Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, u čijem se sastavu nalazilo 11 članova. Pored pomenutih članova Sekretarijata, koji su bili ujedno i članovi Biroa, u Birou se nalazilo još 8 članova: Ivo (Ivica) Kukoč Jordan, Drago Gizdić Marko, Andrija Božanović Stevo, Nina (Nikola) Sekulić Bunko, Martin Vezić, Ivan Mordžin Crni, Mileva Bubalo i Ante Raos.

[117] Oblasni komitet KPH za Dalmaciju javio je 10. februara 1944. radiogram Centralnom komitetu KPJ da Štab Delegacije NOV i POJ u Bariju prema dr Josipu Smodlaki »nije na visini« i da to kod njega izaziva negodovanje i nelagodnost.

[118] Dr Josip Smodlaka je u to vrijeme bio povjerenik za spoljne poslove NKOJ-a. On je noću 25/26. decembra 1943. jahtom »Lala« pošao s ostrva Visa za Italiju, 26. decembra prispio u Manfredoniju, odakle je 27. decembra prešao u Bari, a sutradan se smjestio u Kocanu kod Monopolija. Smodlaka se prevezao jahtom istovremeno s brojnim zbjegom naroda koji se prikupio na Visu poslije zauzimanja Korčule, Brača i Pelješca od strane njemačkih jedinica u operaciji »Jesenja oluja«. Tom prilikom Smodlaka je, već u godinama, putovao pod vrlo nepovoljnim uslovima, a takođe je bio izložen neprijatnostima i u Italiji, pa je u vezi s tim uslijedila ova Titova zamjerka.

[119] Pod terorom jedinica njemačke 2. oklopne armije prilikom izvođenja ciklusa desantnih operacija u toku zimske kampanje 1943/1944. na dalmatinska ostrva, neborački dio stanovništva (najvećim dijelom to su bile porodice pripadnika NOVJ i onih koji su podržavali narodnooslobodilački pokret Jugoslavije) sklanjao se na još neokupirana ostrva. Odatle ga je Mornarica NOVJ prevezla na Vis, a od 25. decembra 1943. i tokom januara 1944. su ga, kao zbjeg naroda, britanski brodovi i brodovi Mornarice NOVJ prevezli u južnu Italiju. Od 26. januara 1944. počelo je prebacivanje zbjega savezničkim brodovima u britanski vojni logor El Šat (Sinajska pustinja), a zatim su organizovani logori još i u El Katadbi i Tulumbatu. U njima se nalazilo oko 30 000 žena, djece i za borbu nesposobnih muškaraca.

[120] Ovom odlukom Tito je odbacio predlog Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju od 12. februara 1944. upućen Centralnom komitetu KP Jugoslavije da se sve organizacije KPJ u pomenutim jedinicama i ustanovama u organizacionom smislu povežu jednim jedinstvenim rukovodećim tijelom.

[121] Odnosi se na Vojnu misiju NOVJ na čelu s pukovnikom dr Vladimirom Velebitom Vlatkom pri Vrhovnoj savezničkoj komandi za Srednji istok.

[122] Bilo je predviđeno da ta grupa divizija, pod komandom pukovnika Milutina Morače, komandanta 5. krajiške NOU divizije, nastupa k jugozapadnoj Srbiji u pravcu Toplice i Jablanice. Tu je trebalo da se spoje s jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Srbije i s dijelom snaga Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, i da stvore slobodnu teritoriju na prostoru između rijeka Južne Morave i Ibra, Kosova i Ovčjeg polja. Time bi se stekli povoljni uslovi za prenošenje težišta operacija glavnih snaga Vrhovnog štaba NOV i POJ u istočne krajeve Jugoslavije, čemu je Tito stalno težio.

[123] Do iskrcavanja zapadnih saveznika na obalu istočnog Jadrana nije došlo iako su takve kombinacije postojale u britanskim planovima skoro do kraja 1944. godine.

124 Štab 2. korpusa je sačekao da se dovrši formiranje 37. sandžačke NOU divizije, pa joj je 1. marta 1944. postavio zadatke saobrazno ovom Titovom naređenju.

125 Primorska operativna grupa je bila formirana saglasno Titovoj naredbi od 21. januara 1944. U njen sastav su ušli dvije udarne brigade (2. dalmatinska i 6. crnogorska) i jedan udarni bataljon (1. bokeljski), a njen štab su sačinjavali: Radomir Babić, komandant, Jagoš Uskoković, politički komesar, i Novak Perućica, načelnik Štaba, a djejstvovala je na prostoru Nikšić – Bileća – Trebinje – Konavli – Risan – Grahovo.

126 Štab 3. korpusa NOVJ je predviđao da se na to područje upute dvije brigade 27. istočnobosanske NOU divizije. Međutim, čim je primio ovo Titovo naređenje Štab korpusa je istog dana (19. februara) zamolio Vrhovni štab da se upućivanje brigada odloži do 1. marta uslijed toga što je u toku partijsko savjetovanje i što divizija mora da obezbijedi potrebne količine hrane za pokret. S tim se Vrhovni štab složio.

127 Misli se na jedinice 29. hercegovačke NOU divizije koje su se tada nalazile raspoređene na prostoru Avtovac – Bileća.

128 Tito je donio odluku za upućivanje 2. proleterske divizije na toplički teren na prijedlog Štaba te divizije i sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoja Neškovića od 18. februara 1944. Međutim, odlazak divizije u pomenutom pravcu odložen je za oko 15 dana kako bi se njene jedinice snabdjele municijom, prikupile za forsiranje Lima i sačekale dolazak delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ (vid. str. 81).

129 Vjerovatno se misli na Britansku vojnu misiju, koja je na osnovu sporazuma između Vrhovnog štaba NOV i POJ i šefa Anglo-američke vojne misije. Fieroja Maklejna određena da se nalazi pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije (vid. str. 8–9).

130 Priređivač nije mogao da ustanovi kad je pomenuta »delegacija« stigla u Štab Udarne grupe divizija NOVJ.

131 Misli se na 16. vojvođansku i 17. istočnobosansku NOU diviziju. (Više o Titovim naređenjima za njihovo upućivanje prema Srbiji, (vid. na str. 110, 243. i 251. i u 20. tomu.)

132 General-major Pavle Ilić (Veljko) nije se uputio tada avionom za Toplicu, gdje je trebalo da se prema ovom Titovom naređenju spusti padobranom, pošto se avion nije mogao na vrijeme da obezbijedi, već je, zajedno sa Šterju Atanasovim (Viktor Georgijev) i još nekoliko rukovodilaca, krenuo 29. februara 1944. iz Drvara k Udarnoj grupi divizija NOVJ. U Foču su prispjeli 15. marta 1944, a sutradan su nastavili put za Rudo da bi se priključili sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoju Neškoviću i komandantu Udarne grupe divizija Milutina Morači. (Više o tome vid. na str. 81.)

133 Ovdje se misli na treću diviziju (po redu formiranja) u sastavu korpusa, a ne na formacijsku brojčanu oznaku (ime) divizije. Tada su se u sastavu 2. korpusa već nalazile 3. crnogorska i 29. hercegovačka divizija.

134 Ta divizija je formirana 24. februara 1944. u Sandžaku. Tito joj je dao ime 37. sandžačka NOU divizija. U njen sastav su tada ušle 3. proleterska (sandžačka), 4. sandžačka NOU i 8. crnogorska NOU brigada. U drugoj polovini avgusta 1944. u njen sastav je ušla novoformirana 5. sandžačka NOU brigada, a izašla 8. crnogorska udarna brigada, dok je u aprilu 1945. u sastavu divizije formirana Artiljerijska brigada. Prilikom formiranja 37. sandžačke udarne divizija je imala iko 2300 boraca, u decembru iste godine popunjena je borcima iz Srbije i narasla na 9 000 boraca, a u maju 1945. dostigla je 11 188. boraca.

135 Ta grupa je do svog rasformiranja početkom 1945. zadržala isti naziv: Primorska operativna grupa.

136 Tito ovdje misli na sandžački, nikšićko-podgorički, hercegovački i crnogorsko-primorski operativni sektor.

137 Štab 2. korpusa NOVJ predložio je 23. februara 1944. da u sastav nove 37. divizije uđu 3. sandžačka, proleterska, 4. sandžačka udarna i 8. crnogorska udarna brigada, dok bi se Primorska operativna grupa preformirala u diviziju kad se formira 1. bokeljska brigada. Međutim, iako je 5. oktobra 1944. od Grupe udarnih bokeljskih bataljona formirana 1. bokeljska udarna brigada, Primorska operativna grupa ipak nije preformirana u diviziju i pored toga što je tada u svom sastavu imala četiri brigade: jadnu proletersku (2. dalmatinsku) i tri udarne (6. i 10. crnogorsku i 1. bokeljsku).

138 Riječ je o grupi oficira i vojnika kraljevske jugoslovenske vojske na Bliskom istoku koji su 1. januara 1944. otkazali poslušnost svojoj Vrhovnoj komandi i izrazili spremnosti da stupe u NOVJ obavještavajući o tome i tamošnje savezničke komande. Predstavnik britanske ambasade pri jugoslovenskoj kraljevskoj vladi u Kairu Filip Brod je 9. marta 1944. povodom objavljivanja Titovog protesta preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« izvijestio ministra spoljnih poslova Velike Britanije Antoni Idna, nakon citiranja čitavog teksta protesta, slijedeće:

»Čini mi se da se gornji protest temelji na izvještaju radija iz Moskve o sadašnjim neprilikama među jugoslovenskim oružanim snagama na Srednjem istoku koji navodi na pogrešno mišljenje. Prema tom izvještaju preko 650 vojnika od 800 jugoslovenskih vojnika u Kairu i preko 200 od 260 jugoslovenskih mornara u Aleksandriji izrazilo je želju da se pridruži partizanskoj vojsci. Te brojke su, naravno, potpuno netačne. Priča koju je dala Moskva dalje kaže da je otpadničko osoblje uhapšeno naredbom jugoslovenske vlade i poslano u koncentracioni logor«. (Dušan Biber, *Tito – Churchill* (prepiska), Arhiv Jugoslavije, Beograd i Globus, Zagreb 1981, str. 102.) Tvrdnja Filipa Broda da je Tito bio naveden »na pogrešno mišljenje« ne odgovara činjenicama. Titovo »mišljenje« potvrdio je i Vinston Čerčil u svojoj ličnoj poruci od 1. aprila 1944. upućenoj Antoni Idnu u kojoj, pored ostalog, piše: ». . . Sigurno je da se kraljeve šanse za dogovor s Titom stalno umanjuju i da u međuvremenu izvjesnom broju Jugoslovena u Egiptu nije dozvoljeno da se priključe Titu. . .« (Isto, str. 119).

139 Ta brigada je formirana 10. fabruara 1944. u selu Ponikvama kod Čajniča od preostalog ljudstva 1. šumadijske i 1. južnomoravske brigade, koje su u borbama decembra 1943. pretrpjele veoma teške gubitke. Ušla je u sastav 2. proleterske divizije. Na dan formiranja brigada je imala u stroju oko 500 boraca, u oktobru iste godine popunjena je borcima iz Srbije i tada narasla na 1500 boraca.

Izvršavajući ovaj Titov nalog, Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju predložio je ličnosti za cjelokupni rukovodeći kadar brigade. Za najuži komandni dio Štaba predloženi su: za komandanta Radivoje Jovanović Bradonja, za zamjenika komandanta Nikola Ljubičić, za političkog komesara Sava Radojčić Feđa, za načelnika Štaba Miloš Manojlović i za zamjenika političkog komesara Mirko Milojković. Tito je ovaj prijedlog usvojio.

140 Riječ je o Predragu Markoviću Alimpiji, komandantu 1. južnomoravske NO brigade. Tito ga je odredio na tu dužnost ne znajući da je on poginuo jurišajući na čelu svoje brigade 24/25. decembra 1943. na Tumarskom brdu, na planini Ozrenu u istočnoj Bosni.

141 Sovjetska vojna misija pošla je iz Moskve početkom januara 1944. i, preko Irana, stigla u Kairo, gdje se zadržala više od mjesec dana. Iz Kaira se prebacila u Bari početkom februara, ali je njeno prebacivanje u Jugoslaviju odlagano više puta zbog vrlo nepovoljnih vremenskih uslova (dubok snijeg, nevrijeme, oblačnost i dr.). Stoga je Misija odlučila da poleti iz Barija s dvije jedrilice vučene avionima tipa »dakota« (DC-3) i spustila se 23. februara 1944. na Medeno polje kod Bosanskog Petrovca. Na čelu misije nalazio se veteran iz staljingradske bitke general-lajtnant Nikolaj Vasiljevič Kornjejev. Zamjenik mu je bio general-major Anatolij Petrovič Gorškov, kasnije imenovan za šefa Sovjetske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije. Pored

njih, u sastavu Misije nalazio se jedan pukovnik, tri potpukovnika, 6 majora, 2 poručnika i 8 potporučnika i podoficira. Neki članovi Misije su bili dugogodišnji članovi SKP (b) i učesnici oktobarske revolucije.

[142] Misija se spustila s dvije jedrilice 23 februara 1944. Kod Bosanskog Petrovca, a 24. februara je prispjela u Vrhovni štab NOV i POJ, koji se tada nalazio u Drvaru.

[143] Tito ovdje misli na britansko Odjeljenje za vezu između savezničke Vrhovne komande za Srednji istok i Vrhovnog štaba NOV i POJ, tj. na misiju »Typical«, koja se na čelu s kapetanom Bilom Stjuartom spustila padobranima 27/28. maja 1943. kod sela Negobuđe na Durmitoru.

[144] Britanski brigadir Ficroj Maklejn (bio je i član britanskog Parlamenta). spustio se 18. septembra 1943. padobranom kod Bosanskog Petrovca i došao u Jajce, gdje se tada nalazilo sjedište Vrhovnog štaba, kao šef Anglo-američke vojne misije pri vrhovnom štabu NOV i POJ (Vid. tom 16.)

[145] Svečanu večeru Tito je priredio u čast dolaska Vojne misije Sovjetskog Saveza. Na pozdravnu riječ maršala Tita odgovorili su šefovi savezničkih vojnih misija Kornjejev i Maklejn.

General-lajtnant Kornjejev je u svojoj zdravici zahvalio Titu na srdačnom prijemu, pa pored ostalog rekao: »Ja Vas pozdravljam kao najtalentovanijeg organizatora i rukovodioca Narodnooslobodilačke vojske herojskog jugoslovenskog naroda. Jugoslovenski narod i njegova Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije imaće, uvjeren sam, veliki značaj za našu daljnu borbu«. (»Nova Jugoslavija« od 1. marta 1944, str. 16.)Brigadir Maklejn se u svojoj zdravici pridružio dobrodošlici koju je Tito zaželeo generalu Kornjejevu i članovima njegove vojne misije naglašavajući »da će slavni primjer Jugoslavije pobuditi ostale narode potlačene Evrope da ustanu protiv zajedničkog neprijatelja i da će gnusne snage fašizma uskoro pasti zgažene snagom ujedinjenih naroda«. (»Nova Jugoslavija« od 1. marta 1944, str. 15).

[146] Tito je ovim upozorio Glavni štab NOV i PO Hrvatske zbog toga što su neki njegovi radiogrami imali po više stotina šifrovanih grupa.

[147] To je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 21. februara 1944. kojim je od Vrhovnog štaba NOV i POJ traženo objašnjenje u vezi s kriterijumom za dostavljanje prijedloga za unapređenja starješina NOVJ u više činova.

[148] Tito je ovo upozorenje dao Štabu Mornarice NOVJ pošto je obaviješten o iskrcavanju jedne ojačane čete 1. bataljona 1. dalmatinske NOU brigade i njenom napadu noću 19/20. februara 1944. na utvrđenu njemačku posadu u selu Milnoj na ostrvu Hvaru, kojom prilikom je četa pretrpjela osjetne gubitke.

[149] Tito je ovim usvojio prijedlog Štaba Mornarice NOVJ od 22. februara 1944. o postavljanju Kazimira Renčelja za načelnika Štaba Mornarice NOVJ.

[150] To je Titov odgovor na radiogram Štaba Mornarice NOVJ od 22. februara 1944. u kome saopštava svoju želju i molbu da se preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« popularišu mnogobrojni primjeri heroizma u oružanoj borbi protiv neprijatelja, a takođe »i više primjera dosljedne odanosti i požrtvovanosti pri izvršavanju zadataka«. (*Zbornik NOR*, tom II, knj. 12, dok.br. 89, nap. 8.)

[151] Sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković i politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilo (Moma) Marković odgovorili su da je Ljubinka Milosavljević, član Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, slabog zdravlja i da joj je potreban odmor, pa je stoga tamo pošla. Izgleda da je ovo pitanje postavljeno zbog toga što se Ljubinka Milosavljević 7. februara 1944. javila jednim pismom iz Kolašina (gdje se tada nalazio Štab 2. korpusa NOVJ) Centralnom komitetu KPJ, obavještavajući ga o neslozi kod jednog dijela članova PK KPJ za Srbiju.

152 Prva južnomoravska NO brigada bila je već rasformirana i njeno ljudstvo je 10. februara 1944. ušlo u sastav novoformirane 3. srpske NOU brigade (vid. nap. 139). Pošto je tri četvrtine ljudstva 3. srpske udarne brigade poticalo iz sastava 1. južnomoravske NO brigade, Tito je najverovatnije zbog toga tako i nazvao 3. brigadu.

153 Politodjel 3. sandžačke proleterske brigade su tada sačinjavali: Ratko Radović (rukovodilac Politodjela) i članovi Milan Trebješanin, Dušan Vukićević i Aleksandar (Aco) Nikolić. Ovaj Politodjel je bio zajednički za 3. sandžačku proletersku i 4. sandžačku NOU brigadu.

154 Orjenski bataljon formiran je kao Orjenski NOP odred septembra 1943. u Vipavskoj dolini (u Sloveniji) od interniranih Bokelja koji su poslije kapitulacije Italije 8. septembra 1943. pobjegli iz logora u sjevernoj Italiji i prišli jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Odred se jedno vrijeme nalazio u sastavu 19. slovenačke NO divizije, a zatim je preko Hrvatske pošao ka Boki kotorskoj.

155 B. Nešković je odgovorio 2. marta 1944. da je šifra primljena, ali da s njom nije dobijena odgovarajuća knjiga, pa stoga šifra nije upotrebljiva.

156 Ovo Titovo naređenje je uslijedilo poslije izvještaja Štaba Mornarice NOVJ od 23. februara 1944. u kome je rečeno da se prema saopštenju britanskih oficira za vezu za potrebe Vrhovnog štaba NOV i POJ priprema 15 baterija od po 12 američkih topova i da su saveznički oficiri »nesližbeno predložili da se za poslugu ovih topova otvori artiljerijska škola na Visu«. (*A-VII, K.2072, reg.br. 8-8/2.*) Tri dana kasnije, 26. februara, Štab Mornarice je javio Vrhovnom štabu da na Visu ima preko 40 topova neiskorišćeno, jer za njih nema obučenih artiljeraca.

157 Miloje Milojević je bio član Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok i tada se nalazio u Bariju. Njemu se, u vezi s ovim Titovim naređenjem, obratio Štab Mornarice NOVJ, pa je on, pored ranije upućenih 150 vojnika za artiljeriju, 21. marta poslao još 100 vojnika. U međuvremenu je na Visu otvorena Artiljerijska škola u kojoj je to ljudstvo pripremljeno za artiljeriju kroz dva kraća tečaja (tokom februara i marta), a zatim je nastavljen sistematski rad sa znatno više slušalaca.

158 Odnosi se na ofanzivna djejstva koja su 18. februara 1944. počele izvoditi njemačke snage i sastava 162. turkestanske i 188. rezervne brdske divizije, 10 SS policijskog puka i kvislinške formacije protiv jedinica 9. korpusa NOVJ koje su bile prešle na desnu obalu rijeke Soče. O tome je Glavni štab NOV i POJ, ističući da su njemačke snage, nastupajući iz Čedada, Gorice i Tolmina, odpočele ofanzivu u Beneškoj Sloveniji i Brdima. Tri dana kasnije (26. februara) Glavni štab je izvijestio da neprijatelj nastavlja svoju ofanzivu i da se već četiti dana vode teške borbe. U vezi s tim izvještajima je uslijedila ova Titova direktiva.

159 Tito je zatražio ovaj izvještaj od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije zbog toga što je bio redovno obavještavan o vrlo teškim borbama koje je 14. slovenačka NO divizija sa svoje tri brigade (1. slovenačka »Tone Tomšič«, 2. slovenačka »Ljubo Šercer« i 13. slovenačka »Mirko Bračič«) vodila od 6. januara 1944. prilikom prodora iz Bele krajine preko Turopolja, rijeke Čazme, Kalnika i rijeke Sutle u Štajersku. Da bi spriječila upad ove slovenačke divizije u Štajersku i rasplamsavanje narodnooslobodilačke borbe na tom prostoru, njemačka Komanda 18. vojnog okruga angažovala je znatno jače snage od onih koje je imala 14. divizija u svom sastavu (1025 boraca i rukovodilaca). Jedinice 14. slovenačke NO divizije bile su prinuđene dva puta da mijenjaju pravac nastupanja i tri puta uzastopno da vode teške višednevne borbe u okruženju i za proboj iz njega. Nakon trećeg proboja, divizija je iz rejona Belih Voda 22. februara započela nastupanje odvojenim pravcima: Štab divizije i 1. udarna brigada »Tone Tomšič« su pošli preko Zaloke, Smrekovca i Bele Peči na Ramšak, a odatle 29. februara ponovo su krenuli ka Graškoj Gori; 2. udarna brigada »Ljubo Šercer« je preko Moziskih planina i dolinama Bistre i Solčave, zatim preko Luča i Gornjeg grada 29. februara izbila na planinu Cicelj; 13. NO brigada »Mirko Bračič« je preko Ramšaka, Sv. Primoža i Nove Štifte 27. februara izbila na planinu Meninu. I upravo tih

dana kad je Tito zatražio izvještaj o 14. slovenačkoj NO diviziji, sve njene jedinice imale su ukupno još samo 440 boraca sposobnih za borbu.

[160] Kapetana Slobodana Radulovića, koji je bio nastavnik u Oficirskoj školi Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, zatražio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 21. januara 1944. Njega je, s još trojicom oficira, uputio Glavni štab NOV i PO Slovenije po ovom Titovom naređenju.

[161] Šterju Atanasov (pseudonim Viktor Georgijev) bio je član Centralnog komiteta Bugarske radničke partije. On je u jesen 1943. došao iz Moskve spustivši se padobranom na oslobođenju teritoriju i prisustvovao je II zasijedanju AVNOJ-a. Da bi se oživjela dejstva partizanskih odreda u Bugarskoj Atanasov se uputio s general-majorom Pavlom Ilićem Veljkom 29. februara 1944. iz Drvara k južnoj Srbiji. Ilićeva grupa je u pratnji 1. bataljona 3. ličke brigade išla preko planine Cincara do Zanoglinskog polja, gdje ih je prihvatila jedna desetina iz Vukovsko NOP odreda i odatle ih je dopratila do sela Uzdola (kod Prozora), gdje su stigli 8. marta. Iz Uzdola su u pratnji Mostarskog bataljona nastavili put za Foču i dalje za Rudo, gdje su se priključili Štabu Udarne grupe divizija.

[162] Misli se na 2. proletersku i 5. krajišku NOU diviziju. One su po Titovom naređenju obrazovale Udarnu grupu divizija pod komandom pukovnika Milutina Morače, komandanta 5. krajiške divizije. Zadatak im je bio da dejstvuju prema Toplici. (Više u vezi s tim vid. na str. 55 i nap. 122).

[163] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske 3. marta 1944. dostavio je tražene podatke. Iz njih se vidi da je 10. korpus NOVJ (zagrebački) imao 9000 ljudi i da može mobilisati još 5000; da 6. korpus NOVJ ima 13 000 ljudi i da može mobilisati još 6000; da 4. korpus NOVJ ima 20 000 ljudi i da može mobilisati još 4000 i da 11. korpus NOVJ ima 8500 ljudi i da može mobilisati još 5000 ljudi. (Vid. *Zbornik NOR, tom V, knj. 25, str. 600-602.)*

[164] Tito je ovu direktivu u vezi s raspodjelom ratnog materijala primljenog od Saveznika uputio kao odgovor na radiogram Štaba Mornarice NOVJ od 28. januara 1944. koji glasi:

»Predstavnik engl[eske] intendanture major Hamilton Hil traži da uspostavi punu kontrolu nad svim materijalom koji za nas dolazi iz Italije, premda dobijamo pošiljke jasno označene [što je] za partizane, odn[osno] za Savez[nike]. Ukazali smo na to da bi on to trebalo najprije srediti u Italiji, međutim on ostaje pri svome. Time bi se izmjenio dosadašnji način rada. Mi bismo mogli od njega tražiti samo ono što je Visu potrebno i što možemo dokazati da dostavljamo na kopno. Molimo direktive«. *(A–VII, k. 2072, reg.br. 8-12/2.)*

[165] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 7. marta 1944. izvijestio da je za 10. korpus NOVJ potrebno 20, za 6. korpus NOV 30 i za 4. korpus NOVJ 20 tona eksploziva i da bi se saobraćaj mogao po dobijanju eksploziva paralisati za 10 do 15 dana. Štab 2. korpusa izvijestio je istog dana (3. marta) da mu je potrebno 5 tona eksploziva i da bi nakon 15. dana pripreme tom količinom eksploziva saobraćaj bio paralisan mjesec dana. Štab 3. korpusa NOVJ dostavio je izvještaj 5. marta 1944, izvještavajući da je za rušenje pruge Sarajevo –Slavonski Brod potrebno oko 15 tona eksploziva, da je potrebno da im u rušenju sadejstvuje jedna vojvođanska divizija i da akcija može početi »u roku od 15 dana«. Izvještaj Glavnog štaba NOV i PO Slovenije priređuvač nije uspio pronaći.

[166] To je Titov odgovor Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske koji se 29. februara 1944. obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ za objašnjenje u vezi s upućivanjem osoblja vazduhoplovne struke na školovanje u SSSR ističući da se u jedinicama Glavnog štaba nalazi nekoliko komandanata brigada i jedan komandant korpusa koji su vazduhoplovne struke.

[167] Tito je dao ovo objašnjenje Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske koji se 2. marta 1944. obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ pitajući ga kako da postupi u pogledu

ustrojavanja Suda časti pri Glavnom štabu, pošto takva institucija nije bila predviđena postojećom Uredbom o sudovima časti za oficire NOV i POJ.

168 Ovaj nalog je Tito dao štabu 2. korpusa NOVJ u vezi s pitanjem toga štaba od 29. februara 1944. hoće li avijatičare i šofere slati na ljekarski pregled prije nego što ih uputi u Štab 5. korpusa NOVJ. Poslije ovog Titovog naređenja iz jedinica 2. korpusa NOVJ upućeno je 110 avijatičara i šofera. Oni su preko Hercegovine 13. marta prispjeli do jedinica Konjičkog NOP odreda, odakle su produžili za Drvar, a iz njega su se, preko Visa, prebacili u Gravinu (Italija), gdje se nalazio sabirni centar za avijatičare određene da idu na školovanje u SSSR. Odatle su 132 avijatičara 22. avgusta 1944. došli u Bari i iste noći avionima se prebacili u SSSR, a preostalih 324 su neki dan kasnije brodom pošli iz Taranta do Irana, a odatle vozom za SSSR.

169 Odnosi se na njemačku 1. brdsku lovačku diviziju. Ona je počela pokret 13. februara, a završila ga noću 23/24. marta 1944. Kretala se pravcem: Knin – Bihać – Kostajnica – Banova Jaruga – Daruvar – Virovitica. Imala je zadatak da sa ostalim njemačkim jedinicama uđe u Mađarsku zbog tamošnje nestabilne situacije i da osujeti istupanje Mađarske iz Trojnog pakta. Ti pokreti su vršeni u okviru njemačke operacije »Margaret«.

170 Misli se na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine koji je preko Vrhovnog štaba NOV i POJ uputio 28. februara 1944. Štabu 6. korpusa NOVJ obavještavajući ga o vremenu, talasnoj dužini i pozivnom znaku za međusobno uspostavljanje radio-veze.

171 Riječ je o delegatima za II kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije. Broj delegata odredio je Centralni komitet KPJ. On je u vezi s tim 24. februara 1944. poslao radiogram Štabu 2. korpusa NOVJ s nalogom da se počnu prikupljati delegati kod tog štaba iz Crne Gore (40 delegata), Srbije (30), Makedonije (30), Sandžaka (15), Kosova i Metohije (15), iz svake brigade NOVJ ovih pokrajina po tri delegata, kao i delegacije iz Albanije, Grčke i Bugarske. Sutradan (25. februara) uputio je radiogram Štabu 3. korpusa s nalogom da se kod njega prikupe delegati iz Vojvodine (30), iz istočne Bosne (10), iz svake brigade NOVJ na prostoru istočne Bosne i Vojvodine po tri delegata, a takođe da se kod tog štaba prikupe i delegati iz Beograda i sjevernog dijela Srbije.

172 Centralni komitet KPJ se nalazio tada u Drvaru, dok se Centralni komitet SKOJ-a nalazio pri Štabu 10. korpusa NOVJ (»Zagrebačkog«), odakle je 14. marta došao u Glavni štab Hrvatske, a sutradan nastavio put za Drvar. U vezi sa štamparijom CK SKOJ-a uputio je 14. marta 1944. Štabu 10. korpusa slijedeći radiogram: »Mi smo otišli za Bosnu. Vaše Povjerenstvo je u Lici. Preko njih održavajte redovne veze s nama. Štampariju svakako nastojte preko Banije prebaciti k nama. Takođe papir. Ponovo oživite i više nego prije razvijte pripreme za kongres. Naročito na neoslobođenom [području]«. (*A-VII, k. 119-I, reg.br. 4-2.*)

173 To je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 3. marta 1944. koji je upućen Vrhovnom štabu NOV i POJ i glasi: »Englezi hoće da šalju svog telegrafistu u Bari radi bolesti. Na njegovo mjesto došao bi drugi, i to čim ode snijeg došao bi avion na Krbavsko polje i prenio telegrafistu i dokumente – kako oni kažu. Molimo odgovorite. « *(A-VII, k. 119/I, reg. br. 4/2.)*

174 Tito je ovo objašnjenje uputio dr Gojku Nikolišu, šefu Sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji se krajem februara i početkom marta 1944. nalazio na obilasku sanitetskih ustanova Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, jer je Nikoliš u vezi s Titovom naredbom o strukturi korpusne vojne oblasti zatražio objašnjenje: da li treba formirati jedan sanitetski odsjek u operativnom dijelu štaba korpusa, a drugi sanitetski odsjek u korpusnoj vojnoj oblasti.

175 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske izvijestio je 15. marta 1944. da je dr Linzi Rodžers (hirurg, britanski major i član Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ) pošao za Drvar, ali bez ijednog hirurga iz Hrvatske.

[176] Navođenje aviona za njihovo slijetanje na aerodrome noću ili danju za vrijeme oblačnosti, padavina ili uopšte slabe vidljivosti obavljalo se obično pomoću radio-stanica. Međutim, na aerodromima NOVJ služba navođenja i obavještavanja u to vrijeme još nije bila razvijena, pa je slijetanje aviona pri slaboj vidljivosti na postojeće aerodrome regulisano paljenjem signalnih vatri, koje su postavljane po unaprijed ugovorenim znacima.

[177] Bugarski partizanski bataljon »Hristo Botev«, jačine oko 80 boraca, formiran je 19. decembra 1943. na južnim padinama planine Kožufa po zajedničkoj odluci Centralnog komiteta KP Makedonije i Glavnog štaba NOV i PO Makedonije. U njegov sastav su ušli bivši pripadnici granične posade karaule Konjsko (oni su 15. decembra 1943. prišli bataljonu »Strašo Pindžur« i 2. bataljonu 3. operativne zone Glavnog štaba NOV i po Makedonije) i još nekolicina bugarskih vojnika koji su u ranijim borbama bili prebjegli k makedonskim jedinicama NOVJ. Bataljon je privremeno ušao u sastav 2. makedonske NOU brigade, ali je ubrzo stavljen pod neposrednu komandu Glavnog štaba NOV i PO Makedonije.

[178] Odnosi se na bataljon »Stiv Naumov«. Formiran je po naredbi Glavnog štaba NOV i PO Makedonije 11. novembra 1943. u Prespi od Bitoljskog NOP odreda »Goce Delčev« i Prespansko-ohridskog NOP odreda »Damjan Gruev«. On i bataljon »Hristo Botev« objedinjeni su 23. decembra 1943. po naređenju Glavnog štaba NOV i PO Makedonije kao samostalna jedinica pod nazivom Grupa partizanskih bataljona i u takvom sastavu ostali sve do 26. februara 1944, kada je bataljon »Stiv Naumov« ušao u sastav 3. makedonske NO brigade.

[179] Grupa partizanskih bataljona (»Stiv Naumov« i »Hristo Botev«) s jednim dijelom Centralnog komiteta KP Makedonije i s Glavnim štabom NOV i PO Makedonije pošla je 31. januara 1944. iz Zborskog s južnih padina planine Kožufa i pod borbom i veoma nepovoljnim vremenskim uslovima i 24. februara izbila na planinu Kozjak.

[180] Riječ je o 1. makedonsko-kosovskoj udarnoj brigadi i njenim dvanaestodnevnim borbama (od 31. januara do 11. februara 1944) protiv višestruko nadmoćnijih bugarskih okupacionih pješadijskih i artiljerijskih pukova iz Prilepa i Velesa i graničnih jedinica iz Mrežičkog prilikom njenog prodora s planine Košufa u srednji dio Makedonije i povratka natrag. Taj pohod je bio dug oko 300 km, a borbe su vođene s krajnjim naprezanjem preko planinskih masiva u dubokom snijegu, velikoj hladnoći i nevremenu.

[181] Ovim Tito odgovara na radiogram koji je Štab 3. korpusa NOVJ 6. marta 1944. uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ, koji glasi: »Reorganizacijom koju smo vam predložili stvorićemo uslove za oslobođenje od vezivanja za ovaj teren naše najbolje XVII div[izije[. Molimo hitno odgovorite«. *(A VII, k. 408/A, reg. br. 1–100/8-1, str. 584.)*

[182] Odnosi se na prijedlog Štaba 3. korpusa NOVJ od 4. marta 1944. za reorganizaciju jedinica pod svojom komandom i formiranje nove divizije, u čiji bi sastav ušle dvije udarne brigade (17. majevička i 18. istočnobosanska hrvatska) i tri NOP odreda (Majevički, Trebavsko-posavski i Tuzlanski), od čijeg ljudstva bi se ubrzo mogla formirati jedna brigada s tim što bi odredi i dalje postojali na terenu. Štab korpusa je prijedlog za formiranje divizije obrazložio potrebom da se iskoriste povoljni uslovi za mobilizaciju novih boraca na prostoru sjeverno od linije Doboj – Tuzla – Zvornik.

[183] Riječ je o prijedlogu Štaba 3. korpusa NOVJ od 4. marta 1944, koji se odnosio na ličnosti koje bi sačinjavale štab novoformirane divizije.

[184] Miloš Zekić je do tada bio komandant 6. istočnobosanske udarne brigade. Vladimir Vlado Rolović bio je rukovodilac Politodjela 17. istočnobosanske udarne divizije, a Husein Krupić nalazio se na službi pri Štabu 17. istočnobosanske udarne divizije.

[185] On je do tada bio zamjenik komandanta 6. istočnobosanske udarne brigade.

[186] Riječ je o Samostalnom jugoslovenskom odredu u SSSR-u. (Više u vezi s njim vidi Titovu poruku tome Odredu u napomeni 75).

[187] Ovaj Titov nalog u vezi s članovima Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i članovima Predsjedništva AVNOJ-a slijedio je kao odgovor na radiogram Edvarda Kardelja od 3. marta 1944. koji glasi:
»Pošto je prelazak u Hrvatsku postao moguć, neki drugovi iz naše grupe misle da bi se grupa vratila k vama. Saopštite odmah vaše mišljenje. Ako je to moguće, poslali bismo pokretniji deo u Hvratsku, a starci bi ostali u Sloveniji. Ja putujem u Hrvatsku. Bevc«. *(A-IZDG SR Slovenije, f. 41/I.)* U to vrijeme su se u sjedištu Glavnog štaba NOV i PO Slovenije na Kočevskom rogu, u rejonu sela Črmošnjice, sa Edvardom Kardeljem nalazili: dr Ivan Ribar, Moša Pijade, Rodoljub Čolaković, Vladimir Zečević, Marko Vujačić, Todor Vujasinović i Radonja Golubović.

[188] To je Titov odgovor na dva radiograma Edvarda Kardelja. U prvom je Kardelj 3. februara 1944. predložio Titu da se organizuje proslava 25. godišnjice stvaranja KP Jugoslavije. »Bilo bi potrebno – ističe Kardelj – izvršiti izvesne pripreme. Dobro bi bilo kod vas stvoriti komisiju za pripremu. Saopštite nama zadatke. U Hrvatskoj bi se mogao odštampati svečani broj ‚Proletera'«.
U drugom radiogramu Kardelj je 16. februara upitao da li je primljen radiogram u vezi s proslavom 25. godišnjice KP Jugoslavije, pa je nastavio:
»Predlažemo: 1. Jubilarni ‚Proleter', 2. Spomenicu – zbornik o raznim problemima u vezi sa ulogom Partije u sadašnjoj borbi. 3. Proglas CK, koji bi trebalo da bude gotov do kraja marta.« *(A-IZDG SR Slovenije, F. 41/I.)*

[189] U vezi ovim Titovim naređenjem pronađeni su odgovori samo Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i Štaba 2. korpusa NOVJ. Glavni štab je 10. marta 1944. izvijestio o lokaciji i karakteristikama aerodroma na Krbavskom polju i aerodroma na Bijelom polju kod Korenice (sada Titova Korenica) i dao podatke o mjestima za prihvatanje materijala koji se spušta padobranima za 4, 6, 8, 10. i 11. korpus NOVJ i za 13. primorsko-goransku NO diviziju. Štab 2. korpusa je izvijestio 11. marta 1944. da se osposobljava aerodrom kod Berana (sada Ivangrad), a da se materijal koji se spušta padobranima može primiti na Čevu, Radovču, Gostilju, Kopilju, Negobudu i Goliji.

[190] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je odgovorio 12. marta 1944. da se u Hrvatskoj nalazi njemačka 11. vazduhoplovna divizija s oko 370 aviona raznih tipova i da oni polijeću s tri aerodroma: Pleso, Jezdovac i Cerklje.

[191] Ovo Titovo obavještenje Štabu 2. korpusa NOVJ jeste odgovor na radiogram toga štaba od 8. marta 1944. kojim se obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ s molbom da se poveća broj aviona s transportima oružja, opreme i namirnica za njegove jedinice.

[192] U vezi s ovim Titovim upozorenjem Andrija Hebrang, sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske, izvijestio je 12. februara 1944. da se sva štampa šalje redovno preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i da će ispitati »gdje zapinje«. (A-VII, k. 119/I, f. reg. br. 4-152/2.)

[193] Ovo Titovo odobrenje uslijedilo je u vezi s radiogramom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 7. marta 1944. kojim se javlja Vrhovnom štabu NOV i POJ da šef Britanske vojne misije pri tom Glavnom štabu moli da se britanskim obavještajnim organima omogući da svoju poštu iz Mađarske, Austrije i Njemačke dostavljaju u Zagreb preko ilegalnih veza narodnooslobodilačkog pokreta, a iz Zagreba da je šalju u sjedište svoje vojne misije.

[194] Od kraja decembra 1943. pa do ovog Titovog obavještenja zbili su se mnogi značajni događaji počev od prepiske Tito – Čerčil, čestih političkih razgovora s brigadirom Ficrojem Maklejnom od njegovog povratka 20. januara u Vrhovni štab

NOV i POJ i vojnoplitičke aktivnosti Vojne misije NOV i POJ pri savezničkoj Vrhovnoj komandi za Srednji istok, pa do dobijanja (preko Georgi Dimitrova 9. februara) podrške rukovodstva Sovjetskog Saveza Titovim stavovima (odnosno najkrupnijim Odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a) po pitanjima odnosa AVNOJ-a i NKOJ-a prema kralju Petru II, monarhiji i izbjegličkoj jugoslovenskoj vladi i do iscrpnih razgovora vojnih i političkih sa šefom Vojne misije Sovjetskog Saveza pri Vrhovnom štabu NOV i POJ general-lajtnatom Nikolajem Kornjejevom prispjelim 24. februara, te postignutim sporazumima za školovanje stručnih kadrova za potrebe NOVJ u britanskim vojnim bazama i u Sovjetskom Savezu.

195 Edvard Kardelj i nekoliko članova Predsjedništva AVNOJ-a (Todor Vujasinović, Edvard Kocbek, Vlado Zečević, Rodoljub Čolaković i Radonja Golubović) pošli su iz Slovenije oko 20. marta (tamo su još ostali dr Ivan Ribar, Moša Pijade, Marko Vujačić i još nekoliko članova Predsjedništva) i, preko Žumberka i Pokuplja, 22. marta prispjeli u sjedište Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Tu su se zadržali nekoliko dana i potom krenuli za Vrhovni štab NOV i POJ, koji se nalazio u Drvaru.

196 Ovim Tito odgovara na zajednički radiogram Štaba Mornarice NOVJ i Štaba 26. NO divizije od 8. marta 1944. kojim obavještavaju Vrhovni štab NOV i POJ da je iz Barija prevezeno na Vis 1380 prekomoraca, od kojih smatraju da je nužno za Artiljerijsku oficirsku školu i popunu artiljerijskih jedinica na Visu uzeti 600 ljudi, a za ostale su pitali da li da ih uključe u postojeće jedinice na ostrvu ili da ih upute na kopno. Ali kad je Tito kasnije dobio obavještenje da svih 1380 prekomoraca pripadaju 3. prekomorskoj NO brigadi i da će Vojna misija NOV i POJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok uputiti drugo ljudstvo za artiljeriju na Visu, on je 19. marta izmijenio ovu svoju odluku i naredio da 3. prekomorska brigada ostane kompletna (vid. str. 145).

197 U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab Mornarice NOVJ je 13. marta 1944. izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ da momentalno ne postoje povoljni uslovi za bezbjedno prebacivanje pomenutog ljudstva na kopno, pa će njegovo prebacivanje na kopno uslijediti čim se ukažu povoljni uslovi.

198 Tito je uputio ovu poruku Stanoju Simiću, ambasadoru izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije u Moskvi, kad je saznao za sadržinu otvorenog pisma koje je Simić uputio uredniku moskovskog lista »Pravda« 10. marta 1944. U tome pismu Simić je izbjegličkoj vladi podnio ostavku na svoj položaj i stavio se na raspolaganje Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije. Simić je, saglasno s ovom Titovom porukom, ostao na dužnosti ambasadora u Moskvi sve do proljeća 1945. kada je u aprilu imenovan za jugoslovenskog ambasadora u Sjedinjenim Američkim Državama.

199 Postupajući po ovoj Titovoj saglasnosti za prebacivanje Jevreja u Italiju, ZAVNOH je 27. marta 1944. poslao slijedeći radiogram Titu: »Dr Gotlib predlaže da se putem Saveznika zatraži intervencija ženevskog Crvenog krsta kod Nemaca radi propuštanja kroz okupiranu teritoriju jevrejskih izbeglica do Visa«. *(A-VII, k. 119/I, f.2, reg.br. 4/151.)*

200 To je Titov odgovor na pitanje dr Nika Miljanića, predsjednika Izvršnog odbora ZAVNO-a Crne Gore i Boke, koje je on, preko radio-stanice Štaba 2. korpusa NOVJ, uputio 14. marta 1944. Franu Frolu, povjereniku za pravosuđe NKOJ-a. Miljanić je tražio od Frola da odgovori na dopis ZAVNO-a Crne Gore i Boke od 16. novembra 1943. kojim je traženo da se prijeki vojni sudovi zamijene redovnim vojnim sudovima. Štab 2. korpusa NOVJ nije prilikom prosljeđivanja Miljanovićevog radiograma iznio svoje stanovište, pa je 15. marta 1944. odgovorio Titu da pitanje ne postavlja Štab korpusa, već dr Niko Miljanić.

201 Prema nekim podacima, Ričard Vejl Bob je bio po činu major. On se nalazio u sastavu Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Spustio se padobranom 27. februara 1944. na partizansku teritoriju i ostao je u Vrhovnom štabu NOV i POJ do 20. marta 1944. Koristeći njegov odlazak, Tito je uputio poruku za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država Franklina Ruzvelta. Vejl

je napuštajući Drvar, s porukom otputovao za Kairo, gdje je svojim pretpostavljenim predao ovu Titovu poruku za Ruzvelta.

202 Tito je bio iscrpno obavješten o izvanrednom zalaganju američkih oficira, a posebno majora Luisa Hjuota i Maksa Bena u Bariju, kapetana Hansa Toftea, poručnika Roberta-Boba Tompsona i drugih u Monopoliju, kojima pripada zasluga što su pribavljene i isporučene prve značajne količine ratnog materijala, sanitetske opreme i namirnica jedinicama NOVJ u momentu kada su u tome jako oskudijevale. Na te američke oficire Tito je ovom prilikom mislio, iako su, intervencijom britanskih predstavnika krajem decembra 1943, skoro svi oni odjednom, po hitnom postupku, udaljeni iz Barija i Monopolija. (Više u vezi s ovim vid u nap. 257. i 158. u 18. tomu.)

203 Franklin Ruzvelt, predsjednik SAD, nije na ovu Titovu poruku odgovorio. Smatrao je da bi odgovor na nju u neku ruku značio i priznanje narodnooslobodilačkog pokreta. Ruzvelt i vlada SAD, smatrajući Atlantsku povelju kao osnovu za rješavanje svih poslijeratnih problema, priznavali su kao legitimnog predstavnika jugoslovenskih naroda jedino kraljevsku jugoslovensku vladu u izbjeglištu, koja je tada imala svog akreditovanog ambasadora u Vašingtonu.

204 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odredio je Vinka Švoba (političkog komesara 13. primorsko-goranske NO divizije) i o tome obavijestio 18. marta 1944. Vrhovni štab NOV i POJ.

205 Misli se na Antu Rukavinu, slušaoca Trećeg intendantskog kursa Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ. Vrhovni štab je kasnije odustao od namjere da Rukavinu pošalje u Sovjetski Savez s Vojnom misijom NOVJ.

206 Vrhovni štab NOV i POJ je 1. aprila 1944. definitivno odredio sastav Vojne misije NOVJ koja će ići u Sovjetski Savez. Šef Misije je bio general-lajtnant Velimir Terzić, a članovi general-lajtnant Milovan Đilas, šef Propagandnog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ i član Politbiroa Centralnog komiteta KPJ, pukovnik Velimir Stojnić, politički komesar 5. korpusa NOVJ; pukovnik Mile Pavičić, komandant 1. vazduhoplovne baze; pukovnik dr Đura Mešterović, šef Sanitetske vojne misije u Bariju; potpukovnik Stanko Danilović, nastavnik Intendantskog kursa Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i POJ; potpukovnik Vinko Švob, politički komesar 13. primorsko-goranske NO divizije; major Pavle Savić, na službi pri VŠ NOV i POJ, Antun Augustinčić, skulptor; poručnik Bogdan Popović i potporučnik Marko Popović, oficiri u Pratećem bataljonu Vrhovnog štaba NOV i POJ.

207 U vezi sa slanjem pasoša i lica koja ulaze u sastav Vojne misije Vrhovni štab je intervenisao i 16. marta 1944, naređujući Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da ih uputi do 22. marta 1944, smatrajući to vrlo hitnim.

208 Glavni štab NOV i PO Hrvatske odgovorio je istog dana (15. marta) Vrhovnom štabu NOV i POJ da se hrana iz Slavonije nije mogla prebaciti na desnu obalu Save zbog prisustva jakih neprijateljskih snaga na željezničkoj pruzi, a dan kasnije, 16. marta, prenio je ovo Titovo naređenje Štabu 6. korpusa NOVJ i naredio mu da direktno stupi u vezu s Vrhovnim štabom NOV i POJ.

209 U vezi sa slanjem soli i namirnica za potrebe Centralne bolnice i slanja pet vagona soli za jedinice NOVJ i narod u zapadnoj Bosni, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odgovorio je 16. marta 1944. Vrhovnom štabu slijedeće: »Hrana za vaše bolnice prebacuje se u Mazin. Za V korpus odobrili smo 2000 kg soli, koju mogu podići u banijskom području. U Mazinu ste već preuzeli 1500 kg soli. Još vam možemo svega staviti na raspolaganje 1400 kg«. *(A-VII, k. 119/I, reg.br. 4/2.)*

210 Tito je pohvalio borački i starješinski sastav 4. krajiške udarne divizije 5. korpusa NOVJ za uspješne borbe koje su vodili u drugoj polovini februara i u prvoj polovini marta 1944. na pomenutom sektoru. Tada su njemačkim i ustaško-domobranskim jedinicama nanijeti teški gubici. Naročito oštre borbe su vođene od 4. do 10. marta.

211 Misli se na one pripadnike britanskih vojnih misija koji su se prijavili jedinicama 2. korpusa NOVJ nakon napuštanja četničkih štabova Draže Mihailovića i njegove Vrhovne komande. Njih je, po nalogu britanske vlade, sredinom decembra 1943. opozvala Vrhovna saveznička komanda za Srednji istok. Bilo ih je ukupno devet, među njima i potpukovnik Dejn Tojrel Hadson (Bil Hadson), šef Britanske vojne misije kod Draže Mihailovića. Evakuisani su za Kairo 1. aprila 1944. s aerodroma kod Berana (sada Ivangrad). (Više o njima vid. nap. 139. i 557. u tomu 18.)

212 Štab 2. korpusa je 15. marta 1944. radiogramom javio Vrhovnom štabu NOV i POJ o britanskim oficirima koji su napustili Dražu Mihailovića i u Beranama čekali evakuaciju slijedeće:

»Englezi [koji su došli] od Draže imaju radio-stanicu i izgleda da održavaju vezu sa Dražom, jer avioni koji su dolazili unazad nekoliko dana bacili su pola materijala nama, a pola na četničku teritoriju daleko od Berana 25 km.

Oni su pohvatali veze sa četnicima, sastaju se sa sumnjivim elementima i kupe privatnu poštu [da nose u inostranstvo]. Otkako su oni došli u Berane situacija se [politički] pogoršala na našu štetu.

Da li da im oduzmemo radio-stanicu i ograničimo kretanje? Odgovorite hitno šta da preduzmemo«. *(A-VII, k. 394, reg.br. 7-7/2.)*

213 Znake za raspoznavanje dostavio je Vrhovni štab NOV i POJ 12. marta 1944. Štabu 2. korpusa NOVJ, ali je u vezi s njima Štab korpusa 13. marta poslao slijedeći radiogram Vrhovnom štabu: »Major Hanter je dobio druge znake. Javite kojim znacima da se služimo. Uredite to s Maklejnom. Javite nam hitno«. *(A-VII, k. 394, reg.br. 7-5/2.)* U vezi s tim je uslijedio ovaj Titov odgovor.

214 Borbe na Limu počele su 6/7. marta 1944. kada je 2. srpska proleterska brigada pokušala da savlada otpor neprijateljevih snaga kod Rudog, a zatim su borbe nastavljene i 7/8. marta. Svi pokušaji da se forsira rijeka na tom mjestu ostali su bezuspješni uslijed jake odbrane neprijatelja, pa je ista brigada pokušala da pređe Lim 9/10. marta kod sela Ustibara, blizu Rudog, ali takođe bez uspjeha. Tek noću 14/15. marta uspjela je 1. krajiška udarna brigada 5. krajiške NOU divizije da forsira Lim kod sela Setihova i nastavila prodor prema selu Ravanici, gdje je razbila Rogatičku i Srebreničku četničku brigadu. To je omogućilo prebacivanje i ostalih brigada 5. divizije. Uspjeh koji je postigla 5. divizija primorao je neprijatelja da napusti Rudo, što je omogućilo 2. proleterskoj diviziji da u toku 16. marta prebaci sve svoje jedinice preko mosta u Rudom na desnu obalu Lima.

215 To su bili: Višegradska četnička brigada, Drinski četnički korpus i kvislinški 5. puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa (dalje: SDK). Udarna Grupa divizija NOV uspjela je u odlučnim borbama vođenim 16. i 17. marta kod sela Bijelog Brda i Štrbaca da porazi četnike i nedićevce i da ih odbaci u pravcu Višegrada i Dobruna, dok je novoprispjeli četnički odred Pavla Đurišića odbacila u pravcu Rače, gdje mu je pritekao u pomoć Zlatiborski četnički korpus.

216 Riječ je o njemačkom 3. puku divizije »Brandenburg« koji je zajedno s četnicima vodio borbe protiv 2. proleterske divizije NOVJ na sektoru selo Gornje Krče – planina Gradina, ali bez uspjeha.

217 Saglasno ovom Titovom naređenju, Štab 2. korpusa je 16. marta 1944. naredio Štabu 37. sandžačke udarne divizije da angažovanjem svih svojih snaga olakša nastupanje Udarne grupe divizija NOVJ, pa je 37. divizija u vrijeme od 20. do 27. marta vodila veoma oštre borbe na prostoru Pljevlja – Prijepolje – Prijepolje – Brodarevo.

218 Ovu pohvalu je Tito uputio 14. slovenačkoj NO diviziji kad se upoznao s izvještajem Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 12. marta 1944. U tom izvještaju opisan je borbeni put divizije od Suhora iz Bele krajine preko Moslavine, Zagorja (hrvatskog i slovenačkog) i cijele Štajerske. Posebno se ističu njene borbe od 6. do 26. februara 1944. protiv višestuko nadmoćnijeg neprijatelja (iz sastava njemačke 438. divizije za naročitu upotrebu) i pod izuzetno teškim vremenskim i drugim uslovima.

Divizija je sredinom marta 1944. ušla u sastav Četvrte operativne zone NOV i PO Slovenije. (O toj diviziji se govori i u nap. 159.)

[219] To Titovo naređenje nije pronađeno. Međutim, postoje dva naređenja Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ koja je direktno uputio toj brigadi. Jedno je od 16, a drugo od 19. marta 1944. Najvjerovatnije je da su u njima sadržana i Titova naređenja, koja nisu pronađena. Iz njih se vidi da je 3. krajiška (proleterska) brigada trebalo da pođe na sektor Glamoča bez jednog bataljona (koji su imale da smijene jedinice 5. korpusa NOVJ na prostoru Mrkonjić-Grada) i da na sektoru Šujica – Livno – Glamoč ostvari sadejstvo s 3. ličkom (proleterskom) brigadom 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« (6. lička NOU divizija je 19. marta 1944. preimenovana u 6. ličku proletersku NO diviziju »Nikola Tesla«), kao i da obezbijedi aerodrom na Glamočkom polju.

[220] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 1. proleterske divizije NOVJ izdao je 17. marta 1944. naređenje svojim potčinjenim jedinicama kojim je regulisano izvršenje postavljenih zadataka.

[221] Ovo je Titov odgovor na radiogram (nema datuma) kojim sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković traži od Centralnog, komiteta KPJ da se regulišu nadležnost i međusobni odnosi komiteta KPJ za Srbiju i Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

[222] Udarna grupa divizija NOVJ imala je zadatak da prodre u Toplicu i Jablanicu, gdje je tada bilo najjače žarište narodnooslobodilačke borbe u Srbiji. Ona je već bila prešla rijeku Lim i, stvarajući mostobran na njemu, prodirala u zahvatu komunikacije Priboj – Vardište, vodeći veoma teške borbe protiv udruženih neprijateljevih snaga, koje je vojnoupravni komandant Jugoistoka general Hans Gustav Felber odmah angažovao. To su bili njemački 4. puk »Brandenburg«, Nedićev 5. puk SDK, Državni četnici (Zlatiborski i 2. mileševski korpus, Višegradska, Jurišna i Pribojska brigada, združeni odred Pavla Đurišića iz Crne Gore, Pribojski odred), dijelovi bugarske 24. divizije i muslimanska milicija. Istovremeno je Felber privlačio nove, znatno jače, svoje snage, kojima će na rijeci Ibru spriječiti dalji prodor Udarnoj grupi divizija NOVJ k jugoistočnoj Srbiji.

[223] Odnosi se na 3. prekomorsku NO brigadu NOVJ. Formirana je u Gravini kod Barija (u Italiji) 17. decembra 1943, a februara 1944. imala je četiri bataljona s 1880 boraca (1120 Slovenaca, 450 Hrvata, 150 Italijana, 125 Crnogoraca, 15 Srba i 20 drugih narodnosti). Brigada je 6. marta 1944. prevezena savezničkim brodovima na Vis. Od njenog ljudstva htjeli su štabovi Moranarice NOVJ i 26. NO divizije da izdvoje oko 600 boraca i uključe u svoje artiljerisjke jedinice (vid. nap. 196).

Štab Mornarice NOVJ postupio je po ovom Titovom naređenju u pogledu kompletnosti 3. prekomorske NO brigade, ali nije uspio da je prebaci na kopno uslijed toga što su Nijemci čvrsto kontrolisali priobalnu zonu. Stoga ju je zadržao na Visu i uključio u sistem njegove odbrane.

[224] U sastav 39. NOU divizije ušli su 13. i 15. krajiška udarna brigada i četiri partizanska NOP odreda: Udarni 5. korpus NOVJ, Zmijanjski, Banjalučki i Pljevaljski (kasnije preimenovan u Mrkonjićki). Prilikom formiranja divizija je imala oko 3400 boraca.

[225] Glavni štab NOV i PO Hrvatske se 19. marta 1944. obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ ističući neophodnost hitne popune svoga Štaba, u kome je jedna ličnost obavlja tri funkcije: načelnika Štaba, pomoćnika načelnika Štaba i šefa Operativnog odsjeka. Istovremeno je za svoju popunu i popunu još nekih štabova predložio određeno pomjeranje rukovodećih kadrova kod nekih svojih jedinica. Međutim, Tito nije prihvatio dostavljeni prijedlog, pa se ovim radiogramom obratio Glavnom štabu, a ovaj je predložio da se Pavle Jakšić, tadašnji komandant 11. korpusa NOVJ postavi za načelnika Glavnog štaba, s čime se Tito saglasio.

[226] To pitanje o repatrijaciji Slovenaca i Hravata koje su fašističke vlasti za vrijeme drugog svjetskog rata prisilno mobilisale u italijansku vojsku kao svoje

državljane, nije riješeno i pored ovog Titovog apela, već je razmatrano i na sastanku Tita s Vilsonom u Kazerti 10. avgusta 1944. kao i u razgovorima koje je Tito vodio s Čerčilom 12. i 13. avgusta 1944. u Napulju. (Više o tome vid. u tomu 22.)

[227] Kod nekih organa njemačke Komande Jugoistoka postojale su ideje o stvaranju federacije između Srbije i Crne Gore pod zaštitom njemačkog okupatora, kao i o formiranju dijelova kvislinškog Srpskog dobrovoljačkog korpusa u Crnoj Gori. Međutim, njemačka Vrhovna komanda oružanih snaga i Hitler te planove nisu usvojili, pa se za razbijanje jedinica 2. korpusa NOVJ u Crnoj Gori i Sandžaku pristupilo formiranju Crnogorskog dobrovoljačkog korpusa od postojećih četničkih brigada iz Crne Gore i Sandžaka. On će, pod komandom četničkog komandanta Pavla Đurišića, zajedno s njemačkim jedinicama iz sastava 181. pješadijske divizije i s Muslimanskom milicijom »Fon Krempler«, ukupne jačine oko 5000 ljudi, krajem marta i početkom aprila 1944. preduzeti niz manjih ofanzivnih poduhvata.

[228] Ovo Titovo naređenje uslijedilo je čim se on upoznao s izvještajem Štaba 3. korpusa NOVJ od 21. marta 1944. da se borci italijanskih partizanskih brigada iz njegovog sastava bez borbe predaju neprijatelju, pa stoga namjerava da reorganizuje te italijanske jedinice i djelimično ih razoruža. Riječ je bila o 2. brigadi »Garibaldi«, jer su 3. brigadu »Garibaldi« potpuno rastrojile ustaše iz 1. stajaćeg djelatnog zdruga istočno od Rogatice. Međutim, kad je dobio ovo Titovo naređenje, Štab 3. korpusa NOVJ ne samo što nije razoružao i rasformirao 2. italijansku partizansku brigadu »Garibaldi« nego je i od preostalog ljudstva potpuno razvijene 3. italijanske partizanske brigade »Garibaldi« formirao italijanski partiznaski bataljon, koji je, kao 5. bataljon, ušao u sastav 6. istočnobosanske udarne brigade 17. istočnobosanske NOU divizije.

[229] Misli se na situaciju nastalu poslije njemačkih zimskih operacija 1943/1944, kada su se u Dalmaciji i obalskom zaleđu, tj. na operativnom području 8. korpusa NOVJ, nalazile jake njemačke snage: 264. pješadijska, 118, lovačka, 369. legionarska »Vražja« i 373. legionarska divizija »Tigar«, kao i dijelovi 7. SS dobrovoljačke brdske divizije »Princ Eugen«, 1. puka »Brandeburg« (nazvanog po istoimenoj diviziji) i 92. motorizovanog grenadirskog puka.

[230] Dotadašnji Štab 26. NO divizije smijenjen je zbog neumješnog rukovođenja jedinicama, nemarnog odnosa prema naređenjima viših štabova (čak i oponiranja u izvršenju naređenja vrhovnog komandanta), nepravilnog (odbojnog i potcjenjivačkog) odnosa prema britanskim jedinicama koje su pristizale na Vis, nedovoljne saradnje i surevnjivosti u odnosu na Štab Mornarice NOVJ, a postojala je i znatna doza nejedinstva među članovima Štaba divizije. Posebno je kod dotadašnjeg komandanta divizije Maksimilijana (Maksa) Baća bio naglašen šovinizam kako u odnosu na kadrove koji nisu dalmatinskog porijekla tako i u pogledu upućivanja ratnog materijala za jedinice van sastava 8. korpusa, tj. za jedinice koje su bile pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[231] U Jugoslaviji se nisu nalazile 105, 189, i 11. laka pješadijska divizija, ali su se nalazile prištapske jedinice njemačkog 5. SS brdskog armijskog korpusa, koje su sve nosile broj »105« (105. SS izviđački bataljon, 105. SS inžinjerski bataljon itd.), a takođe i 187. rezervna divizija. Formacijski naziv za Prvu rusku dobrovoljačku diviziju je bio: 1. kozačka konjička divizija, a bila je u sastavu njemačkog 69. armijskog korpusa za naročitu upotrebu, dok je pun naziv za »Princ Eugen« diviziju bio: 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, a 13. SS bosanska je imala formacijski naziv: 13. SS brdska divizija »Handžar« (formirana je od kvislinga Muslimana pretežno iz istočne Bosne i dijela kvislinga albanske narodnosti s Kosova i iz Metohije).

[232] Ti korpusi nisu se nalazili u Jugoslaviji (22. i 68. armijski korpus su se nalazili u Grčkoj).

[233] Poslije stavljanja Livanjskog i Duvanjskog NOP odreda pod svoju komandu, Štab 5. korpusa NOVJ od njih je formirao jedan odred i nazvao ga Livanjsko-duvanjski NOP odred.

234 Ideja o izgradnji aerodroma na Visu nastala je u jesen 1943. i u vezi s tim je 21. novembra te godine jedna komisija određena od Štaba Mornarice NOVJ izvršila pregled pogodnih terena i o tome podnijela izvještaj Štabu Mornarice NOVJ. Nekoliko mjeseci kasnije (23. marta 1944), po odobrenju Vrhovnog štaba, na Vis je došla i jedna saveznička tehnička komisija, specijalizovana za gradnju pista za polijetanje i spuštanje lovačkih aviona, o čemu je Štab Mornarice NOVJ obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ 24. marta 1944. letjelište na Visu je potom završeno krajem aprila 1944.

235 Desantni prepad na ostrvo Hvar izveli su 1. i 4. bataljon 1. dalmatinske udarne brigade 26. NO divizije 22. marta 1944. u sadejstvu s britanskim 43. komandom jačine oko 440 komandosa (vojnika i starješina) iz sastava britanske 2. SS (Specijal Service) brigade. Na Hvaru se kao posada nalazio ojačani bataljon iz 738. puka njemačke 118. lovačke divizije. Britanski 43. komandose poslije borbe u rejonu Jelse povukao s 8 zarobljenih Nijemaca na Vis uveče 23. marta, dok su bataljoni 1. dalmatinske udarne brigade nastavili dalje borbe i rastrojavajući razbijene Nijemce 26. marta izbili do sela Bogomolje, gdje je ostacima njemačke posade prispjelo pojačanje s Korčule. Bataljoni su se zadržali na Hvaru do 31. marta i s uspjehom izvršili mobilizaciju novih boraca, a tada se sa zbjegom naroda povukli na Vis. U tim borbama su 1. i 4. bataljon 1. dalmatinske udarne brigade, uz sopstvena 4 mrtva i 12 ranjenih, nanijeli neprijatelju gubitke od 35 mrtvih i 131 zarobljenog.

236 Riječ je o Nijemcima zarobljenim u toku izvođenja desantnog prepada na ostrvo Hvar. Tito je ovakvu direktivu dao da bi se otklonili mogući nesporazumi između jedinica NOVJ i savezničkih komandosa prilikom izvođenja zajedničkih desantnih prepada na pojedina ostrva.

237 Ovim Tito odgovara Štabu 2. korpusa NOVJ koji je 23. marta 1944. javio da se na prostoru selo Podi – Trebešin (u rejonu Herceg-Novog) nalazi 95 viših četničkih funkcionera s radio-stanicom, da izdaju odlomke iz četničkog lista »Glas srpskih planina« i da jednog visokog prosjedog funkcionera, koji nosi naočare, dobro obezbjeđuju i nazivaju »čika Mita«. Ovakva informacija Štaba 2. korpusa upućivala je na moguću prisutnost Draže Mihailovića. Međutim, informacija je bila sasvim neprovjerena, a i neblagovremena. Naime, ni u to vrijeme a ni ranije, tolika grupa četničkih funkcionera nije se nalazila u rejonu Herceg-Novog, a pomenuti »čika Mita« bio je Stenli Vilijem Bejli, ranije šef, a zatim politički savjetnik šefa Britanske vojne misije pri četničkoj Vrhovnoj komandi On je, odlazeći 5. janura 1944. od Dragoljuba (Draže) Mihailovića iz sela Srednje Rijeke sa grupom od svega nekoliko britanskih i američkih oficira išao četničkim vezama i prispio na sektor Herceg-Novi – Cavtat, gdje je boravio neko vrijeme i noću 14/15, februara 1944. iz rejona Čilipa pošao sa svojom grupom motornim čamcem za Bari.

238 Petar Baćović, četnički vojvoda, komandant četničkog korpusa u Hercegovini. Njega, i majora Vojislava Lukačevića (četničkog komandanta za Sandžak) poslao je Draža Mihailović da se zajedno s britanskim pukovnikom Stenlijem Bejlijem prebace u inostranstvo. Imali su zadatak da tamo razviju političku aktivnost u korist četničkog pokreta i da budu Dražini izaslanici prilikom vjenčanja kralja Petra II u Londonu. O dolasku Baćovića u Bari saznao je Vrhovni štab NOV i POJ, pa je preko Ficroja Maklejna intervenisao da se Baćević kao ratni zločinac liši slobode. Baćović je samo privremeno zadržan u Bariju, ali nije bio uhapšen, kako je bio informisan Vrhovni štab. Otišao je u Kairo, a Lukačević je prisustvovao kraljevom Vjenčanju.

Iz Kaira su se Baćović i Lukačević vratili u Bari noseći sa sobom Draži Mihailoviću pozamašnu novčanu pomoć. Ali su im tu britanske vlasti oduzele sve vrijednosti u zlatu, dolarima i dragocjenostima, ostavljajući im da Draži ponesu 25 miliona u dinarima. Prebacili su se 30. maja 1944. britanskim avionom u Pranjane, a Draža Mihailović ih je uputio na ranije dužnosti. Baćovića je kralj Petar II unaprijedio u čin potpukovnika, a Draža ga je postavio za četničkog komandanta Hercegovine, Boke kotorske i istočne Bosne.

239 Branko Tacović je bio politički komesar 1. bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade, a ona se nalazila u sastavu 2. proleterske divizije i dejstvovala je

u Srbiji, pa je politički komesar 2. korpusa NOVJ Mitar Bakić predložio 29. marta 1944. da se za političkog komesara pomenute brigade postavi Milisav Koljenšić, tadašnji politički komesar 4. bataljona 5. crnogorske udarne brigade. Tito se 31. marta 1944. s tim prijedlogom složio.

240 To je Titov odgovor na prijedlog Štaba 2. korpusa NOVJ od 21. marta 1944.

241 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 2. korpusa NOVJ predložio je 26. marta 1944. da se za zamjenika političkog komesara 9. crnogorske NOU brigade postavi Pejo Raičević, politički komesar 1. bataljona 5. crnogorske udarne brigade. Centralni komitet KPJ složio se stim prijedlogom 28. marta 1944. i o tome je obavijestio Štab 2. korpusa.

Sva ova postavljenja su uslijedila u vezi s predstojećim formiranjem 9. crnogorske udarne brigade. Ona je formirana 1. aprila 1944. u selu Dragovića Polje (Gornja Morača) od boraca iz crnogorskih NOP odreda. Tada je u stroju imala 540 boraca i rukovodilaca. Ušla je u sastav 3. crnogorske NOU divizije.

242 U prvoj polovini marta 1944. brigadir Ficroj Maklejn, šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, po instrukcijama britanske vlade vodio je više razgovora s Titom i preporučio da se kralju Petru II odobri dolazak na oslobođenu teritoriju u Jugoslaviji, da tu formira novu vladu pod Titovim predsjedništvom, a otpusti Božidara Purića i njegovu vladu uključujući i generala Dražu Mihailovića, ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva.

243 Kralj Petar II Karađorđević vjenčao se 20. marta 1944. u jugoslovenskoj ambasadi u Londonu s grčkom princezom Aleksandrom. Na vjenčanju je kao lični Mihailovićev predstavnik prisustvovao major Vojislav Lukačević.

244 U vezi s ovim Titovim nalogom Edvard Kardelj je 27. marta 1944. izvijestio slijedeće: »Bakarić i ja polazimo na put odmah. Ostali posle par dana, jer još nisu stigli za nama naši konji. Javite da li da dođe čitav nac[ionalni] kom[itet] zajedno s [Božidarem] Magovcem i Frolom [Franom]. Ako nije nužno, bolje da svi ostanu do našeg dolaska k vama«. (*Zbornik NOR*, tom II, knj. 12, str. 316.) Dan kasnije, 28. marta, Kardelj je izvijestio da su uslijed mećave putevi neprohodni i da će doći čim se vrijeme proljepša.

245 Na ovu Titovu poruku je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) odgovorilo 29. marta 1944. da se za novac mogu kupiti samo ograničene količine hrane, te će za dvadesetak dana u Gorskom kotaru, Lici i na Kordunu nastati veoma kritično stanje ako se na vrijeme ne upute potrebne količine hrane. Ubrzo je (7. aprila) ZAVNOH izvijestio NKOJ da Hrvatsko primorje i Gorski kotar mogu izbjeći glad ako im se dodijeli kredit od 5 miliona lira, dok je, prema istom izvještaju, za Liku i Kordun jedino rješenje da se izvrši direktna isporuka potrebnih namirnica.

246 Priređivaču nije poznato kada se Tito obratio vladi Sovjetskog Saveza za taj zajam niti kolika je novčana suma bila obećana. Iz jednog radiograma koji je šef Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadir Ficroj Maklejn uputio 5. aprila 1944. u Kairo, vidi se da ga je Tito obavijestio da je podnio molbu sovjetskoj vladi za zajam, koji bi se upotrijebio za civilno stanovništvo i da je tom prilikom postavio pitanje da li bi i britanska vlada bila u principu spremna da odobri zajam u te svrhe. Taj Maklejnov radiogram je britanski otpravnik poslova pri izbjegličkoj jugoslovenskoj vladi Filip Brod proslijedio 7. aprila 1944. britanskom Ministarstvu inostranih poslova, dodajući uz to svoj komentar da pitanje zajma pokreće pitanje političkog priznavanja ukoliko se ne može pravdati isključivo vojnim razlozima, pa zaključuje da se Tito, najviše što može, trudi u svakoj mogućoj prilici da britansku vladu natjera da donese političku odluku o priznanju NKOJ-a. Pitanje zajma su, prema Titovim instrukcijama, pokrenuli predstavnik NKOJ-a Milovan Đilas i šef Vojne misije NOVJ u SSSR-u Velimir Terzić 19. maja 1944. prilikom prijema kod Josipa

Visarionoviča Staljina. On je tom prilikom odobrio zajam od 10 miliona dolara u valuti i zlatnim polugama. (Više u vezi s tim vid. u tomu 20.)

[247] »Slobodni dom« je bio organ onog dijela Izvršnog odbora HSS-a koji je prišao narodnooslobodilačkom pokretu. Njegov prvi broj na slobodnoj teritoriji je izišao 15. jula 1943. List je izlazio petnaestodnevno. Ovdje je riječ o prvom broju toga lista iz 1944. koji je izišao 8. marta. U njemu je objavljen proglas o kome ovdje Tito govori. Tim proglasom se obratilo 38 članova Izvršnog odbora HSS-a svim pristalicama stranke, osuđujući izdajničku ulogu dr Vladimira (Vlatka) Mačeka i grupe okupljene oko njega (inž. August Košutić, dr Ivan Parnar, dr Josip Keberski dr Ivan Torbar, dr Ivan Andres, dr Bariša Smoljan, dr Tomo Jančiković). Proglas je Centralni komitet KP Hrvatske, postupajući po ovom Titovom nalogu, odštampao u 30.000 primjeraka i o tome 27. marta 1944. poslao izvještaj Centralnom komitetu KP Jugoslavije.

[248] Riječ je o kuririma Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji su iz sjedišta Glavnog štaba Hrvatske pošli 22. marta 1944.

[249] To lice je trebalo da radi u obavještajnoj službi Vrhovnog štaba NOV i POJ. U vezi s njim je sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrija Hebrang odgovorio 28. marta slijedeće: »Za Marka: našli smo čovjeka za tebe. On se nalazi tamo odakle je došao Stevo [Ivan Krajačić]. Može [iz Zagreba] doći do nas, ali do tebe ne, jer toliko ne može odsustvovati. Da li bi ti mogao poslati nekoga da ga instruira? Javi šta misliš, da ga znamo pozvati.« (*A-VII, k. 119/I, reg. br. 1-183/2.)*

[250] Sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrija Hebrang je, po ovlašćenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, objedinjavao razmjenu zarobljenih Nijemaca za uhapšene ili zatočene pripadnike narodnooslobodilačkog pokreta, a stalni pregovarač u vezi s tom razmjenom tada je bio Marijan Stilinović. Njega je Tito pozvao da podnese izvještaj Vrhovnom štabu i da dobije instrukcije za dalji rad.

[251] Odnosi se na časopis »Nova Jugoslavija«, koji je uređivala Redakcija »Borbe«, (Milovan Đilas, Radovan Zogović i Mitra Mitrović) Časopis je predstavljao zvaničnu publikaciju rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta po političkim i društvenim pitanjima. Izlazio je petnaestodnevno od 1. marta do 1. oktobra 1944. Ukupno je izašlo 14 numeričkih brojeva (neredovno) u 7 svezaka. Prvih 5 svezaka štampano je u selu Busijama (kod Ključa), a druge dvije sveske štampane su u Tipografiji Vrhovnog štaba NOV i POJ na Visu.

[252] U vezi s ovim Titovim nalogom Andrija Hebrang je radiogramom 5. aprila 1944. izvijestio: »Ovdje smo s papirom pri kraju, zato Novu Jugoslaviju' od 4. broja moramo štampati u Sloveniji. Sada nemamo mogućnosti da papir iz Slovenije dopremimo ovamo«. *(A-VII, k. 119/I, reg. br. 4–2.)*

[253] Tito ovdje ima u vidu borbe koje je 2. vojvođanska udarna brigada 16. vojvođanske NOU divizije vodila od 15. do 18. marta 1944. na prostoru Brčko – Bijeljina protiv njemačke 13. SS brdske divizije »Handžar«. To je bila novoformirana njemačka divizija koja je poslije završene obuke u Francuskoj i Šleziji prebačena preko Srema u sjeveroistočnu Bosnu. Naročito tešku borbu vodila je 2. vojvođanska udarna brigada 18. marta kod sela Zabrđa, suprotstavljajući se neprijatelju, koji je »činio nečuvena zverstva na osvojenom terenu, uništavajući gde god stigne naše ljude i žene, kao i veći broj naših ranjenika, tj. sve one koje su pronašli, streljali su«. *(Zbornik NOR*, tom IV, knj. 23, str. 468.)

[254] Ovim Tito odgovara Štabu Mornarice NOVJ, koji je 24. marta 1944. radiogramom izvijestio da britanska mornarička komanda moli da joj se parobrod »Ljubljana« ustupi na 2 do 3 mjeseca za stanovanje u luci Bari.

[255] Predsjednik britanske Vinston Čerčil je to rekao u svom govoru održanom u Donjem domu 22. februara 1944.

[256] U vezi s tom aktivnošću komunista Jugoslavije od posebnog značaja su bili: Proglas CK KPJ od januara 1937. upućen narodima Jugoslavije o opasnosti od fašizma i potrebi stvaranja Narodnog fronta. Proglas CK KPJ od marta 1938. upućen narodima Jugoslavije povodom nasilnog priključenja Austrije Trećem Rajhu (vid. tom 4, str. 30–33), Rezolucija CK KPJ od decembra 1938. (vid. tom 4, str. 145–152), Proglas CK KPJ od marta 1939. povodom okupacije Čehoslovačke (vid. tom 4, str. 164–167), Proglas CK KPJ od septembra 1939. povodom izbijanja drugog svjetskog rata, letak CK KPJ povodom 1. maja 1940 (vid. tom 5, str. 56–60), Saopštenje CK KPJ od 12. jula 1940. povodom kapitulacije Francuske (vid. tom 5, str. 116–120), Rezolucija V zemaljske konferencije KPJ od novembra 1940 (vid. tom 6, str. 48–69), Kominike CK KPJ br. 5. od januara 1941. o direktnoj opasnosti narodima Jugoslavije od njemačko-italijanskih imperijalističkih osvajača (vid. tom 6, str. 124–126); Proglas CK KPJ od marta 1941. povodom ulaska njemačkih trupa u Bugarsku (vid. tom 6, str. 182–185) i dr.

[257] Ministar vojske i mornarice Kraljevine Jugoslavije armijski general Milan Nedić u svome referatu od 1. novembra 1940. predlagao je knezu-namjesniku princu Pavlu Karađorđeviću da Kraljevina Jugoslavije pristupi Trojnom paktu, pa čak i po cijenu gubljenja jednog dijela državne teritorilje.

[258] Prema izjavi Adolfa Hitlera od 4. maja 1941, Nijemci su zarobili 6 298. oficira i 337 864 podoficira i vojnika srpske i slovenačke narodnosti. Međutim, njemačke oružane snage su, prema izvještaju Komande pozadine njemačke 2. armije od 6. maja 1941, zarobile 4 376 oficira i 263 919 podoficira i vojnika. Smješteni su bili u 6 zarobljeničkih logora.

[259] Pod okriljem njemačkih trupa, u Zagrebu je Slavko Kvaternik, Pavelićev zamjenik, 10. aprila 1941. proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku, dok je Maček istog dana pozvao narod Hrvatske da se pokori novoj vlasti, a pripadnike svoje HSS da dâ iskreno sarađuju s njom.

[260] Edvard Kardelj je upućen u Sloveniju, Sreten Žujović u Srbiju, Vladimir Popović u Hrvatsku, Svetozar Vukmanović u Bosnu i Hercegovinu, Milovan Đilas u Crnu Goru, Dragan Pavlović u Makedoniju.

[261] Italijanski okupator je za gušenje ustanka u Crnoj Gori uputio pet svojih divizija: »Pusteriju«, »Taro«, »Veneciju«, »Kačatori dele Alpi« i »Pulje« i albansku kvislinšku grupu »Skenderbeg«, dok se u Crnoj Gori već nalazila divizija »Mesina«.

[262] Valjevski NOP odred je 8. avgusta oslobodio Ljig i 14/15. avgusta Lajkovac; Posavski NOP odred je 30. avgusta oslobodio Ub; Valjevski NOP odred je 30/31. avgusta oslobodio Stolice i s četničkim odredima pod komandom popa Vlade Zečevića i poručnika Ratka Martinovića, poslije trodnevne borbe, 3. septembra Krupanj; Mačvanski NOP odred je 4. septembra oslobodio Loznicu; Užički NOP odred ušao u Užičku Požegu 21, a Užice 24. septembra; Čačanski i Kraljevački NOP odred su 29. septembra oslobodili Gornji Milanovac, a 1. oktobra Čačak itd.

[263] Tito je napustio Beograd 16. septembra 1941, 18. septembra stigao je na oslobođenu teritoriju u selo Robaje, kod Valjeva, a 21. septembra prispio je u Krupanj, iz kojeg je istog dana nastavio put za Stolice. Tu se sastao s ostala tri člana Glavnog štaba NOP odreda Jugoslavije Aleksandrom Rankovićem, Ivanom Milutinovićem i Ivom (Lolom) Ribarom, koji su se 18. septembra iz Beograda uputili na slobodnu teritoriju. Nakon dvonedjeljnog boravka u selu Tolisavcu kod Krupnja, Tito se s rukovodstvom NOP-a premjestio 15. oktobra u Užice (sada Titovo Užice).

[264] Kosta Milovanović Pećanac, četnički vojvoda, potpisao je sredinom avgusta 1941. u selu Pločniku (kod Prokuplja) s predstavnicima njemačke komande sporazum o zajedničkoj borbi njegovih četnika i Nijemaca protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Kasnije, kada je Milan Nedić obrazovao kvislinšku vladu krajem avgusta 1941, Pećanac je svoje odrede stavio pod njegovu komandu.

[265] Šabac su 21. septembra napali Podrinski NOP odred i dijelovi Valjevskog i Posavskog NOP odreda u sadejstvu s Cerskim četničkim odredom pod komandom Dragoslava Račića. Pošto napad 21. septembra nije uspio, četnici su se povukli, pa su partizani sami produžili s borbom i uspjeli da prodru do centra grada, ali su ih dijelovi novodovedene njemačke 342. pješadijske divizije izbacili iz grada 23. septembra 1941. (Vid. tom 7, nap. 366.)

[266] Riječ je o prvoj velikoj neprijateljskoj ofanzivi koju su Nijemci preduzeli u cilju razbijanja partizanskih odreda u zapadnoj Srbiji, Šumadiji i dijelu Pomoravlja, odnosno gušenja ustanka na oslobođenoj teritoriji, koju je narod nazivao Užičkom Republikom. Ofanziva je izvođena u više etapa i trajala je od 28. septembra do početka decembra 1941. U njoj su bili angažovani: 113. i 342. pješadijska divizija, dijelovi 704, 714, 717. i 718. pješadijske divizije, 125. ojačani pješadijski puk, sedam kvislinških ustaško-domobranskih bataljona, osam kvislinških Nedićevih odreda i četnici Draže Mihailovića, ukupno oko 80 000 neprijateljskih vojnika.

[267] Valjevski NOP odred formiran je 11. jula 1941. od pet partizanskih četa: Kolubarske, Rađevske, Posavsko-tamnavske, Podgorske i Azbukovačke. Početkom septembra u odredu su bila tri bataljona s oko 1 000 boraca, a već krajem septembra brojno stanje odreda je iznosilo oko 1 800 boraca

[268] Engleski kapetan Djuen Tajrel Hadson zvani Bil, Marko oficir Uprave za specijalne operativne zadatke (Special Operationes Executive — SOE) iskrcao se 20/21. septembra 1941. zajedno s majorima jugoslovenske vojske Zaharijom Ostojićem i Mirkom Lalatovićem i narednikom radio-telegrafistom Veljkom Dragićevićem, u blizini Petrovca na Crnogorsko primorje. Ova mješovita britansko-jugoslovenska misija imala je zadatak da se poveže s pukovnikom Dražom Mihailovićem, ali je bila prihvaćena od Crnogorskih partizana i dopraćena u Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije, u Užice, odakle je (bez Dragićevića) 25. oktobra 1941. otišla u štab Draže Mihailovića, koji se tada nalazio na Ravnoj gori.

[269] Jedna delegacija Draže Mihailovića vodila je razgovore s Milanom Nedićem od 1. do 5. septembra 1941. u Beogradu. Tom prilikom je sklopljen sporazum za zajedničku borbu protiv NOP-a. Do tog saznanja se došlo kada su borci 1. šumadijskog NOP-a. Do tog saznanja se došlo kada su borci 1. šumadijskog NOP odreda oko 8. septembra 1941. u selu Belanovici uhvatili majora Marka Obujevića, pomoćnika komandanta kvislinške žandarmerije, kod koga su u cipeli našli plan Komande žandarmerije od 7. septembra 1941. za napad žandarma i četnika na partizane.

[270] Tito je vjerovatno doznao da je Draža Mihailović vodio pregovore 11. novembra 1941. u selu Divcima (kod Valjeva) s predstavnicima njemačke okupacione Komande Srbije radi sklapanja sporazuma o zajedničkoj borbi protiv partizana.

[271] Užičku Požegu su 3. novembra 1941. zauzeli dijelovi Čačanskog i Užičkog NOP odreda.

[272] Kapetan Milorad Mitić, oficir za vezu Mihailovićevog štaba s Vrhovnim štabom, došao je u Užice, u Vrhovni štab, sredinom novembra (najvjerovatnije 16. novembra) i na njegovu molbu, u ime Mihailovića, Tito je 16/17. novembra 1941. naredio da se obustavi dalja borba protiv četnika dok traju razgovori delegacija Vrhovnog štaba i Dražinog štaba oko sklapanja sporazuma.

[273] Tito misli na razgovore koje su 18. i 20. novembra vodile u Čačku, u Štabu Čačanskog NOP odreda delegacije Vrhovnog štaba (Aleksandar Ranković, Ivo Lola Ribar i Petar Stambolić) i Dražinog štaba (majori Radoslav Đurić i Mirko Lalatović). Tom prilikom je postignut sporazum da se obustave sva neprijateljstva do 12. časova 21. novembra 1941. i da četnici »stvarno i odmah stupe u borbu protiv okupatora«. Bilo je dogovoreno da se ponovo sastanu delegacije obaju štabova oko konačnog utvrđivanja plana za prekid neprijateljstava. U međuvremenu je o tom prethodnom sporazumu u užičkoj »Borbi« od 22. novembra 1941. donesen komentar u kome je,

pored ostalog, rečeno da »mi komunisti pozdravljamo taj sporazum ukoliko je potpis tog akta odraz iskrene spremnosti rukovodilaca vojno-četničkih odreda za obustavljanje bratoubilačkog rata, iako se ta spremnost pokazala suviše kasno». Nebrigom četničkih pregovorača do novog sastanka nije došlo, ali je Mihailović, istog dana, 22. novembra, uputio radiogram kraljevskoj jugoslovenskoj vladi u izbjeglištvu, koja se tada nalazila u Londonu, u kojem je lansirao neistinu da je »uspeo da prekine bratoubilačku borbu koju je izazvala druga strana«. Čim je, pak, 25. novembra svom silom nastavljena njemačka ofanziva na oslobođenju teritoriju, Mihailović je odmah pogazio obaveze prihvaćene sporazumom u Čačku i odbio Titov zahtjev da se četnički odredi angažuju u odbrani oslobođene teritorije.

[274] Dok su dijelovi 1. šumadijskog i Čačanskog NOP odreda sprječavali prodor Nijemaca u Gornji Milanovac, četnici su noću 7. novembra 1941. na prevaru razoružali jednu četu 3. bataljona 1. šumadijskog NOP odreda i neke dijelove Čačanskog NOP odreda, odveli ih u selo Brajiće, gdje su ih zlostavljali, a potom ih predali Nijemcima u selu Slovcu kod Valjeva. Skoro sve njih, a bilo ih je 200, Nijemci su strijeljali 27. novembra 1941. na brdu Krušik više Valjeva. (I u Ljigu četnici su na podmukao način razoružali 107 partizana, a u Kosjeriću su, početkom novembra 1941, ubili i unakazili 9 pripadnika NOP-a, među kojima i dvije učiteljice — Jelenu Gmizović i Milevu Kosovac.)

[275] Taj zločin su četnici izvršili sredinom novembra 1941. i tom prilikom su ubili još i 16 ranjenih partizana.

[276] Na Pljevlja je 1. decembra 1941. napalo sedam bataljona Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku (koji je bio jačine 3 690 boraca i rukovodilaca svrstanih u 9 bataljona) i tri sandžačke partizanske čete, dok su dva bataljona obezbeđivala napad. Italijanski garnizon u tom gradu bio je najjači italijanski garnizon u sjevernom dijelu Crne gore i u jugoistočnom dijelu Bosne, ali se u njemu nije nalazila kompletna italijanska divizija, kao što su Tita izvijestili najpre politički komesar, a zatim i komandant Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku koji su rukovodili borbom za Pljevlja i kojim se podatkom Tito ovdje služi. U stvari, taj garnizon su tada sačinjavali: Štab italijanske divizije »Pusterija«, dijelovi 7. i 11. alpinskog pješadijskog puka i 5. alpinskog artiljerijskog puka, 5. inžinjerski bataljon i još nekoliko drugih manjih jedinica — ukupne jačine oko 2 000 vojnika.

[277] Vjerovatno je takvu procjenu italijanskih gubitaka Titu dao tadašnji načelnik Vrhovnog štaba Arso Jovanović, koji je rukovodio borbom na Pljevlja kao komandant Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku. U stvari, italijanski okupator je tom prilikom imao 452 vojnika i starješina izbačenih iz stroja, računajući tu i gubitke italijanskih jedinica koje su iz drugih garnizona pokušale da priteknu u pomoć pljevaljskom garnizonu.

[278] Crnogorski NOP odred za operacije u Sandžaku je tom prilikom imao 214 mrtvih i 270 ranjenih boraca. Nakon tog neuspjelog napada odred je rasformiran, pa je oko 700 boraca ostalo u Sandžaku (od toga je 320 ušlo u sastav 1. proleterske NOU brigade), oko 150 ih je ušlo u sastav Crnogorsko-sandžačkog NOP odreda, a ostali su vraćeni u svoje matične jedinice.

[279] Han-Pjesak je oslobođen 5. avgusta, Vlasenica 10. avgusta, Srebrenica 18. avgusta, Rogatica (poslije desetodnevnih borbi) 23. oktobra 1941.

[280] Gerilski odredi (tako su u to vrijeme nazivani neki NOP odredi u Bosni) pod rukovodstvom Štaba Gerilskih odreda za srez Bosansko Grahovo i okolinu, praćeni stotinama nenaoružanih seljaka, oslobodili su 27. jula 1941. Drvar i Bosanko Grahovo i uništili žandarmerijske stanice u Oštrelju, Potocima, Grkovcu i dr.

[281] Ustanak na Kozari je počeo 30. jula 1941. Da bi ugušile ustanak okupatorsko-kvislinške snage prešle su u koncentričan napad s prostora Bosanski Novi, Bosanska Kostajnica, Bosanska Dubica i Prijedor i poslije petodnevnih žilavih borbi

odbacile ustanike na Kozaru, dok su u Podkozarju, u cilju zastrašivanja stanovništva, izvršile masovna ubistva, zlostavljanja, pljačke i paljenje naselja.

[282] Na Kordunu je ustanak počeo 28. jula 1941. i za nekoliko dana proširio se na cijelo područje sa središtem na Petrovoj gori. Da bi ugušili ustanak naroda Korduna ustaše su, uz pomoć italijanskog okupatorskog puka »Aleksandrija«, prešle u napad 23. oktobra 1941, ali bez uspjeha. Nove napade na Kordunu neprijatelj je preduzimao više puta u toku 1942. angažujući daleko veće snage, ali su se sve one mahom završavale neuspjehom.

[283] Tačan naziv joj je bio 1. proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada. Formirana je 21. decembra 1941. od 4. bataljona reorganizovanih partizanskih odreda iz Srbije i 2 bataljona iz rasformiranog Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku. Brigada je kasnije, uslijed popune iz raznih krajeva zemlje, dobila opštejugoslovenski karakter.

[284] Dvije kolone su bile iz sastava italijanske alpinske divizije »Pusterija«, a treća iz sastava četničkog Višegradskog odreda. Nastupale su iz Priboja i Višegrada. Italijansku kolonu iz Priboja presreli su 22. decembra i odbacili k Priboju dijelovi 2. (crnogorskog) i 5. (šumadijskog) bataljona 1. proleterske brigade. Taj dan – 22. decembar 1941, kada je 1. proleterska brigada povela prvu borbu, praznuje se kao Dan Jugoslovenske narodne armije. Ostale dvije kolone – italijanska i četnička koje su nastupale od Višegrada poražene su 23. decembra 1941. kod sela Gaočića.

[285] Tito misli na saradnju partizana i četnika u istočnoj Bosni poslije potpisivanja sporazuma 1. oktobra 1941. između Glavnog štaba NOP odreda Bosne i Hercegovine, s jedne strane, i Štaba vojno-četničkih odreda za istočnu Bosnu, s druge strane. Na osnovu sporazuma formiran je zajednički štab pod nazivom Komanda bosanskih vojnih i partizanskih odreda. U tu komandu ispred partizanskog rukovodstva su ušli Sretozar Vukmanović Tempo, Rodoljub Čolaković i Slobodan Princip Seljo, dok su ispred četničke komande ušli major Jezdimir Dangić, kapetan Sergije Mihailović i Pero Đukanović, a malo kasnije i Aćim Babić.

[286] Draža Mihailović nije odobrio sporazum o saradnji četnika i partizana u istočnoj Bosni, pa je ubrzo poslije njegovog sklapanja došlo do kršenja svega onog što je bilo dogovoreno. U vezi s tim je u Vlasenici održana 16. novembra 1941. zajednička konferencija predstavnika najviših partizanskih i četničkih štabova (komandi). Konferencija je održana na inicijativu Glavnog štaba NOP odreda Bosne i Hercegovine. Pokušaj partizanskih predstavnika da se jednom zajedničkom rezolucijom prevaziđu nesuglasice nije uspio. Četnici nisu htjeli da prihvate stav partizanskog rukovodstva o ravnopravnosti Muslimana i Hrvata sa Srbima, pa su zbog toga četnici idućeg dana, 17. novembra, održali svoju konferenciju i na njoj izabrali tzv. Srpsku narodnu upravu oslobođenog dijela istočne Bosne, poznatiju pod imenom Privremena uprava istočne Bosne. To je bio povod za raskid sporazuma. Uskoro su otpočela i otvorena neprijateljstva.

[287] Žandarmerijski major Jezdimir Dangić se po nalogu kvislinške vlade Milana Nedića stavio pod komandu Draže Mihailovića. On je po Dražinom ovlašćenju 16. avgusta došao u istočnu Bosnu da tamo organizuje četničke jedinice. Prve kontakte s njemačkim okupacionim vlastima imao je još 25. avgusta 1941. u Zvorniku, ali je dogovor o oružanoj saradnji četnika i Nijemaca protiv partizana postigao decembra 1941. Sporazumijevanje je nastavio i kasnije, pa je nekoliko dana pred početak njemačke ofanzive u istočnoj Bosni upozorio svoje jedinice da bi ma kakav otpor Nijemcima bio štetan i uzaludan, a za vrijeme te neprijateljske ofanzive sklonio se s ostalim četničkim funkcionerima u Srbiju, gdje je, na sastanku 18. januara 1942, odlučeno da Dangić pođe na razgovore s Nijemcima. Do prvog sastanka između načelnika njemačkog Operativnog štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji pukovnika Eriha Keviša i majora Dangića došlo je 30. januara 1942. u Bajinoj Bašti. Potom su razgovori s Dangićem nastavljeni u najvećoj tajnosti 31. januara 1942. u Beogradu, u kojima su učestvovali Milan Nedić i njemački predstavnici, među kojima i Feliks

Bencler, opunomoćenik njemačkog Ministarstva spoljnih poslova. Dogovor je postignut, no iako ga je Dangić ispunjavao, Nijemci su ga aprila 1942. uhapsili i uputili u zarobljeništvo.

Boško Todorović došao je iz Srbije u istočnu Bosnu početkom septembra 1941. s jednom četničkom četom po naređenju Draže Mihailovića da kao njegov opunomoćenik organizuje četnike u istočnoj Bosni i sjevernoj Hercegovini. Todorović je javno isticao neophodnost saradnje partizana i četnika u borbi protiv okupatora, a tajno se dogovarao s okupatorom za borbu protiv partizana, pa je na njegovu inicijativu 3. novembra 1941. sklopljen sporazum s Italijanima u Priboju, a 11. novembra se Todorović lično dogovorio s komandantom italijanskog 11. alpinskog puka u Višegradu o vođenju zajedničke borbe protiv partizana.

288 Druga neprijateljska ofanziva počela je u istočnoj Bosni 15. januara i trajala je do 7. februara 1942. Njemački okupator je za gušenje ustanka u istočnoj Bosni angažovao dvije njemačke divizije – 342. pješadijsku i 718. posadnu, jedan njemački bataljon iz 714. posadne divizije, jedan tenkovski bataljon, 13 domobranskih i ustaških bataljona, šest haubičkih bataljona i neke druge jedinice. Učestvovao je i jedan italijanski alpinski bataljon.

289 Tada su se sa Vrhovnim štabom nalazili 4. bataljon i po jedna četa iz 2. i 5. bataljona 1. proleterske NOU brigade. Oni su se prebacili s Romanije preko Glasinca i rijeke Prače na Jahorinu, gdje su stigli 18. januara 1942. uveče i time zajedno sa 6. bataljona koji je tu prispio 16. januara izbjegli okruženje koje su im pripremale jedinice njemačke 342. pješadijske i 718. posadne divizije.

290 To je bio trodnevni marš glavnine 1. proleterske NOU brigade. Otpočeo je 25. januara 1942. iz sela Gajeva, kod Olova, preko planine Ozrena (sarajevskog), Sarajevskog polja i planine Igmana, gdje se temperatura spuštala i na –32›, do sela Presjenice (kod Trnova). Posljednja etapa (od sela Kremenša do sela Presjenice) bila je najteža i trajala je 18 časova. Kasnije je nazvana igmanskim maršem. U maršu je učestvovalo oko 730 boraca, od kojih su 160 bili teže promrzli, tako da su mnogima pojedini dijelovi nogu morali biti amputirani, dok je oko 100 boraca prošlo s manjim smrzotinama.

291 Italijanski garnizoni u Foči, Goraždu i Čajniču postali su ugroženi uspješnim borbama Romanijskog i Kalinovičkog NOP odreda u drugoj polovini novembra 1941, pa je Komanda italijanske divizije »Pusterija«, zaplašena žestokom borbom koju je lično iskusila 1. i 2. decembra prilikom napada Crnogorskog NOP odreda za operacije u Sandžaku na Pljevlja, povukla početkom decembra 1941. svoje garnizone iz Foče, Goražda i Čajniča i predala ih četnicima, s kojima je bila uspostavila saradnju. Međutim, po nalogu Vrhovnog štaba četnike iz tih mjesta su protjerale partizanske jedinice: iz Foče noću 19/20. januara 1942. bataljon »Vojvoda Momčilo« Durmitorskog NOP odreda, iz Goražda 27. januara 4. bataljon 1. proleterske NOU brigade i dijelovi Durmitorskog NOP odreda, a iz Čajniča, takođe 27. januara Pljevaljski partizanski bataljon Crnogorsko-sandžačkog NOP odreda.

292 Druga srpska proleterska brigada formirana je 1. marta 1942. u Čajniču od boraca iz partizanskih odreda koji su se poslije prve neprijateljske ofanzive povukli iz Srbije preko Sandžaka u jugoistočnu Bosnu. Prvi i 4. bataljon su bili sastavljeni od boraca Užičkog NOP odreda, 2. bataljon iz Čačanskog NOP odreda, a 3. bataljon od 2. šumadijskog NOP odreda.

293 Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije formirao je tada Proletersku operativnu udarnu grupu od tri bataljona 1. i čitave 2. proleterske brigade, koja je imala zadatak da u jugoistočnoj Bosni i u velikom luku Drine razbije četnike, stvori čvrstu bazu za dalji razvoj ustanka i obezbijedi formiranje omladinskih partizanskih četa, kao i četa i bataljona dobrovoljačkih jedinica, da razvije politički rad u masama i stvori uslove za stvaranje narodne vlasti kao sigurne brane kontrarevoluciji.

[294] Proleterska operativna udarna grupa je u petnaestodnevnim borbama, koje su počele 4. marta 1942, u snažnom naletu razbila Višegradski, Krajiški, Rogatički, Srebrenički, Vlasenički i Zenički četnički odred i oslobodila više mjesta, među kojima i Vlasenicu, Srebrenicu i Bratunac.

[295] Riječ o zauzimanju četničkog uporišta u zgradama ergele u borikama noću 7/8. marta 1942. kojom prilikom je zarobljen 131 četnik zajedno sa Štabom Rogatičkog četničkog odreda. Dio zarobljenih četnika stupio je u dobrovoljačke jedinice, a ostali su pušteni kućama, sem njih 20, kojima je suđeno. Neki od njih su strijeljani, među kojima četničke starješine poručnici Živko Đorđević i Milorad Bulovan (Bulovan je kao delegat Komande vojno-četničkih odreda u istočnoj Bosni 15. januara 1942. potpisao sporazum u Višegradu s italijanskim okupatorom o saradnji četnika i okupatora u borbi protiv NOP-a).

[296] Blokadu Nikšića su sprovodili dijelovi Nikšićkog NOP odreda i NOP odreda »Bijeli Pavle«.

[297] Pukovnik kraljevske jugoslovenske vojske Bajo Stanišić kada je otpočeo ustanak naroda Crne Gore 13. jula 1941. bio je član Vrhovne komande gerilskih odreda za Crnu Goru i Boku, a potom vojni savjetnik u Glavnom štabu NOP odreda za Crnu Goru i Boku. Skrivajući se iza tih funkcija, potajno je radio na razbijanju partizanskih jedinica i organizovanju u njima četničkih grupa, da bi 11. februara 1942. na Zboru u Donjim Vasojevićima otvoreno ustao protiv NOP-a i tom prilikom pozvao prisutne partizane da izraze lojalnost okupatoru pod poznatom četničkom parolom »Za spas naroda«. Od ljudstva koje mu je prišlo formirao je Pavkovički nacionalni bataljon i odmah otpočeo borbu protiv partizana.

[298] Odluka za izvođenje neprijateljske ofanzive donesena je 27. februara 1942. u Rimu na sastanku predstavnika italijanske Vrhovne komande i njemačke Vrhovne komande oružanih snaga (Vermahta), dok je opšti plan kao zajedničke njemačko-italijansko - ustaške operacije razrađen na dvjema konferencijama održanim u Opatiji: prva je održana 2. i 3. marta, a druga 14. marta 1942. dinamika izvođenja operacije u detalje je razrađena na konferenciji vojnih predstavnika Njemačke, Italije i kvislinške NDH, održanoj 28. marta u Ljubljani. Operacija je trebalo da počne 15. aprila 1942. na prostoru jugoistične Bosne (Han-Pijesak–Višegrad–Goražde) s postepenim širenjem na sjever i zapad uz učešće jedne njemačke (718. pješadijske) i tri italijanske divizije (»Pusterija«, »Taurinese« i »Kačatori dele Alpi«), kao i deset ustaško-domobranskih bataljona i četničke formacije iz Crne Gore, Sandžaka, istočne Bosne i hercegovine. Međutim, iako dugo pripremana, ta operacija niti je započela u planirano vrijeme (15. april) niti je izvedena predviđenim koncentričnim napadima, niti je izvedena objedinjenim zajedničkim snagama pod komandom njemačkog generala Badera, kao što je bilo dogovoreno. Naprotiv, i Nijemci i Italijani izvodili su odvojene operacije, svaki na svom okupacionom prostoru: Nijemci i ustaše sjeverno od komunikacije Sarajevo – Višegrad, a Italijani i četnici južno od te komunikacije. To nejedinstvo olakšalo je Vrhovnom štabu da manevarskom odbranom i protivudarima izbjegne borbe u okruženju.

[299] Od pravca Kolašina napadala je italijanska divizija »Venecija« zajedno s četnicima pod komandom majora Đorđija Lašića, od pravca Podgorice i Danilovgrada napadali su dijelovi italijanske divizije »Ferara« zajedno s četnicima pukovnika Baja Stanišića, a od pravca Cetinja napadala je italijanska divizija »Taro«, takođe sa Stanišićevim četnicima, dok je od Gacka i nevesinja napadala u pravcu Stoca italijanska divizija »Kačatori dele Alpi.«

[300] U Sarajevskom polju se nalazila divizija »Taurinense«.

[301] Iz Pljevalja u pravcu Čajniča i Foče napadala je italijanska divizija »Pusterija«, a iz Sarajeva prema Trnovu i Kalinoviku italijanska divizija »Taurinense«. Njemačke snage su dejstvovale sjeverno od komunikacije Sarajevo–Višegrad i nisu zalazile južno od nje u italijanski okupacioni prostor.

302 S Romanije su nastupali u pravcu Rogatice i Goražda dijelovi 737. pješadijskog puka njemačke 717. posadne divizije i tri ojačana bataljona ustaške Crne legije.

303 Ustaška Crna legija otpočela je borbu 31. marta iz Han-Pijeska u pravcu Vlasenice, ali joj kasnije general Bader nije dozvolio nikakvu »samoinicijativu«.

304 To je bio završetak italijansko-četničke ofanzive u Crnoj Gori, Hercegovini i Sandžaku.

305 Formiranje 4. crnogorske proleterske i 5. crnogorske proleterske brigade izvršeno je istovremeno – 10. juna 1942. Četvrta crnogorska proleterska brigada je formirana na Zelengori od dva bataljona Lovćenskog i po jednog bataljona Zetskog, Komskog i Durmitorskog NOP odreda. Na dan formiranja imala je 5. bataljona s ukupno 1 080 boraca i rukovodilaca. Peta crnogorska proleterska brigada je formirana u južnom dijelu Pivske župe od tri bataljona Nikšićkog i jednog bataljona Zetskog NOP odreda. Po završenom formiranju je imala oko 1000 boraca.

Treća sandžačka proleterska NOU brigada je formirana 5. juna 1942. od boraca Pljevaljskog i Bjelopoljskog NOP odreda, Zlatarskog bataljona i Mileševske čete. Pri formiranju je imala pet bataljona s 958 boraca i rukovodilaca.

306 Predviđeno formiranje hercegovačke udarne brigade nije odmah dovršeno, pa su partizanske snage koje su se juna 1942. povukle iz Hercegovine dejstvovale kao Hercegovački NOP odred sve do 10. avgusta 1942, kada je od njega, Mostarskog bataljona i Igmanske čete Kolinovičkog NOP odreda formirana u rejonu sela Šujice kod Kupresa 1. hercegovačka NOU brigada (kasnije preimenovana u 10. hercegovačku NOU brigadu). Prilikom formiranja brigada je imala 3 bataljona sa 616 boraca i rukovodilaca.

307 Odnosi se na njemačku ofanzivu na Kozaru i Prosaru koju je okupator preduzeo 10. juna 1942. protiv 2. krajiškog NOP odreda jačine 5 bataljona s oko 3500 boraca. Cilj je bio da se unište snage narodnooslobodilačkog pokreta u ovom žarištu krajiškog ustanka. Za kozaračku operaciju angažovano je po naredbi njemačkog komandanta za Jugoistok 12 njemačkih pješadijskih, jedan tenkovski i jedan inženjerijski bataljon, 2 artiljerijska diviziona (6 baterija) 5 mađarskih monitora, razne policijske jedinice, oko ustaških i domobranskih bataljona, ustaška milicija i četnici. Bile su to snage ukupne jačine oko 40 000 vojnika, svrstane u sastavu Borbene grupe »Westbosnien« (»Zapadna Bosna«). Operacija je trajala, s manjim prekidima, do početka avgusta 1942. i u njoj su borci 2. krajiškog NOP odreda pokazali izvanrednu hrabrost; okruženi sa svih strana, oni su frontalnom borbom pružali žestok otpor neprijatelju štiteći zbjeg od oko 80 000 ljudi i oko 500 ranjenika. Proboj iz okruženja, spasavanje ranjenika i otvaranja puta zbjegu naroda 2. krajiški NOP odred je pokušao tek noću 3/4 jula 1942. Međutim, probilo se svega oko 800 boraca, dok je okupator na najsuroviji način pobio preko 500 ranjenika i veliki broj ljudi. Oko 50 000 ljudi (među kojima najviše žena, djece i staraca) odveo u logore.

308 Riječ je o ofanzivi italijanskog okupatora koju je preduzeo uz pomoć kvislinga 16. jula 1942. u tzv. Ljubljanskoj provinciji, tj u Dolenjskoj i Notranjskoj uz učešće tri armijska korpusa s oko 70 000 vojnika protiv 1. slovenačke udarne brigade »Tone Tomšič« i 2 grupe partizanskih odreda (Treća i Peta), ukupne jačine oko 3000 slovenačkih partizana. Ofanziva se odvijala u 12 operativnih ciklusa (etapa) i trajala je s kraćim prekidima sve do 4. novembra 1942, kada je okončana na Gorjancima. Italijanski okupator je u toku »pročešljavanja« slobodne teritorije sistematski sprovodio surove represalije nad civilnim stanovništvom. Istovremeno s ovim italijanskim operacijama, njemački okupator je u Gorenjskoj i Štajerskoj preduzeo takođe sinhronizovane ofanzivne operacije uz učešće oko 20 000 vojnika. Međutim, i pored velikih snaga koje su oba okupatora angažovala u Sloveniji, ipak im nije pošlo za rukom da unište partizanske jedinice.

309 Taj *marš* odnosno pohod Grupe proleterskih udarnih brigada, počeo je sa Zelengore 24. juna 1942. u pravcu zapadne Bosne na osnovu odluke donijete na

sjednici Centralnog komiteta KPJ 19. juna 1942. u šumi zvanoj Vrbnička čaira, iznad sela Vrbnice na Zelengori.

[310] Odnosi se na desnu kolonu, u čijem su se sastavu nalazile 2. srpska proleterska i 4 crnogorska proleterska brigada. Njen pravac kretanja je bio: Zelengora (rejon selo Vrbnica – selo Grandići) – Kalinovik – planina Treskavica – Kreševo – Gornji i Donji Vakuf.

[311] Tačan naziv joj je bio: lijeva kolona. U njenom sastavu su se nalazile 1. proleterska i 3. sandžačka proleterska brigada. Njen pravac kretanja je bio: Zelengora – Kalinovik – planina Treskavica – planina Bjelašnica – Konjic – Prozor – Livno – planina Cincar. S ovom kolonom se kretao Tito s Vrhovnim štabom i dijelom Politbiroa CK KPJ.

[312] Tito misli na formiranje šest krajiških udarnih brigada, dvije dalmatinske udarne brigade i četiri slovenačke udarne brigade. Sem ovih brigada, do polovine oktobra 1942. bilo je formirano još 16 proleterskih i udarnih brigada.

[313] Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije preimenovana je 1. novembra 1942. po Titovoj naredbi u redovnu Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije. Tog istog dana formirane su i prve dvije divizije NOVJ: 1. proleterska udarna i 2. proleterska udarna, a u toku mjeseca (novembra) još šest divizija NOVJ (četiri udarne narodnooslobodilačke i dvije narodno-oslobodilačke), kao i dva korpusa (jedan udarni, narodnooslobodilački, a drugi narodnooslobodilački). U sastavu divizija bile su 4 proleterske i 20 udarnih brigada, a van njihovog sastava još 7 udarnih brigada. Osim njih postojalo je i 35 NOP odreda: 12 u Srbiji, 7 u Hrvatskoj, 6 u Sloveniji, 6 u Bosni i 4 u Makedoniji.

[314] Bihać i okolna uporišta napalo je 2. novembra 1942. osam udarnih brigada (pet krajiških i tri hrvatske) i oslobodile ga 4. novembra 1942; Prnjavor je 16. januara 1943. oslobodila 1. proleterska udarna brigada; Kotor-Varoš je 4. decembra 1942. oslobodila 1. proleterska udarna brigada; Teslić su 2. januara 1943. oslobodile 1. proleterska i 3. krajiška udarna brigada.

[315] Slobodna teritorija je tada iznosila oko 45 000 km^2.

[316] Odluku za četvrtu neprijateljsku ofanzivu donio je Hitler još u oktobru 1942, a 18. i 19. decembra 1942, u Hitlerovom Glavnom stanu u Rastenburgu (istočna Pruska), održan je sastanak kome su prisustvovali ministri spoljnih poslova Joakim Ribentrop (Njemačka) i Galeaco Ćano (Italija) i načelnici njemačke Vrhovne komande oružanih snaga (general-pukovnik Vilhelm Kajtel) i italijanske Vrhovne komande (maršal Ugo Kavalero). Na sastanku je odlučeno da se osiguraju južne obale Evrope i u toku zime preduzmu zajedničke operacije za uništenje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i »Titove države« kako su okupatori nazivali slobodnu teritoriju. Izvođenje operacije Hitler je povjerio general-pukovniku Aleksanderu Leru, komandantu oružanih snaga Jugoistoka i istovremeno komandantu 12. armije. Ovaj je zatim na dvodnevnom sastanku u Rimu 3. i 4. januara 1943. razradio plan s italijanskim predstavnicima koji je šifrovano nazvan »Vajs«. Komanda nad jedinicama koje su neposredno učestvovale u ovoj operaciji povjerena je generalu Rudolfu Litersu, komandantu njemačkih trupa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Bilo je predviđeno da učestvuju tri kompletne i dvije nepotpune njemačke divizije, tri potpune i jedna napotpuna italijanska divizija, dva domobranska druga (brigada) i oko 12000 četnika. Četvrta neprijateljska ofanziva, poznata u jugoslovenskoj istoriografiji kao bitka na Neretvi odnosno bitka za ranjenike, počela je 20. januara 1943. i trajala do 24. marta iste godine.

[317] Prozor su oslobodile 17. februara 1942. 5. crnogorska i 1. dalmatinska udarna brigada poslije dvodnevnih ogorčenih borbi, kojom prilikom je zarobljeno 280 italijanskih vojnika iz 3. bataljona 259. pješadijskog puka italijanske divizije »Murde« dok su ostali izginuli. Pored ostalog, zaplijenjeno je deset artiljeriskih i minobacačkih oruđa i pješadijsko naoružanje ojačanog italijanskog bataljona.

318 Jedinice 2. proleterske divizije su oslobodile Imotski 10. februara 1943; Drežnicu su oslobodile noću 16/17 februara i iste noći uništile 1. bataljon 260. puka italijanske divizije »Murđe« (zarobljeno je 286 italijanskih vojnika, a ostali su izginuli) i došle do većeg ratnog plijena. Nakon toga su dvije brigade 2. proleterske divizije zadržane prema Mostaru, a njena 4. crnogorska proleterska brigada razbila je u teškim dvodnevnim borbama 1. bataljon 259. pješadijskog puka italijanske divizije »Murđe«, kojom prilikom je zarobila 164 italijanskih vojnika, a zatim 22. februara 1943. prinudila na predaju posadu Jablanice jačine oko 800 vojnika i zadobila veliki plijen.

319 Ivan-sedlo zauzelo je 1. proleterska brigada 17/18. februara 1943. poslije teških dvadesetočasovnih borbi. Međutim, njemačka Borbena grupa »Anaker« nastupajući preko Tarčina u pravcu Konjica uz podršku avijacije i tenkova, ponovo je ovladala Ivan-sedlom 21. februara 1942. U međuvremenu su dva tataljona 1. proleterske brigade napala 19/20. februara 1943. neprijateljsku posadu u Konjicu jačine oko 1500 italijanskih vojnika, ustaša, domobrana i četnika, ali je nisu mogla savladati.

320 Prvi ešelon teških ranjenika i bolesnika, kojih je tada bilo oko 3500, krenuo je 19. februara 1943. iz Duvanjskog polja u pravcu Prozorske kotline.

321 Te njemačke snage se tada nisu nalazile na širem prostoru Bugojna, već njemačka 717. pješadijska divizija i zapadna kolona 718. pješadijske divizije, tj. njena Borbena grupa »Fogl« (jačine jednog njemačkog ojačanog puka mješovitog sastava, 5. ustaški zdrug i dijelovi 202. tenkovskog bataljona). U to vrijeme je 369. divizija nastupala u pravcu Livna, 36. divizija nije bila u Jugoslaviji, a 114, koja je u vrijeme bitke na Neretvi imala oznaku rednog broja 714, zadržala se u dolini Save.

322 U vrijeme operacije »Vajs« njemačka 118. divizija je imala oznaku radnog broja 718 (krajem 1943. je preimenovana u 118. lovačku diviziju) i iz njenog sastava je tada od Sarajeva preko Tarčina prema Konjicu nastupala istočna kolona, odnosno Borbena grupa »Anaker«, u čijem sastavu su se nalazili 750. puk (bez jednog bataljona,), dva domobranska i jedan ustaški bataljon i dvije brdske baterije.

323 To su bili četnici iz Crne Gore, Sandžaka, Hercegovine i jugoistočne Bosne koje je Draža Mihailović uputio u drugoj polovini februara 1943. prema dolini Neretve pod komandom majora Zaharija Ostojića.

324 Ranjenici su bili prikupljeni u rejonu sela Šćita i selima Jakići, Rumboci i Ripci u rejonu Prozora.

325 Riječ je o neprekidnoj devetočasovnoj borbi koju su 2. marta 1943. vodili 3. crnogorska proleterska brigada i dijelovi 3. krajiške udarne brigade na Vilića gumu (kod Gornjeg Vakufa). U borbama prsa u prsa razbijen je i odbačen njemački 737. puk 717. divizije i tako spriječen da upadne u rejon bolnica. Među 70 pripadnika NOVJ izbačenih iz stroja u toj borbi, četvorica su posmrtno proglašeni za narodne heroje Jugoslavije.

326 Riječ je o borbi koju je 7. banijska NOU divizija vodila 2. marta u rejonu Gornjeg Vakufa, kada ju je nadmoćniji neprijatelj odbacio prema Makljenu i Vilića gumnu.

327 Peta crnogorska udarna brigada je, u sadejstvu s dva bataljona 10. hercegovačke udarne brigade, noću 22/23. februara napala posadu Konjica, ali su ovoj u najkritičnijem momentu pritekli u pomoć dijelovi njemačke Borbene grupe »Anaker«, koji su prethodno odbacili 1. proletersku brigadu i prodrli preko Ivan-sedla. U obnovljenom napadu 5. crnogorske brigade, ojačane jednim bataljonom 10. hercegovačke udarne i dijelovima 4. crnogorske proleterske brigade, svom žestinom vođene su borbe od noći 24/25. do zore 26. februara. Tito je 26. februara obustavio dalje napade na Konjic pošto su neprijateljskim snagama pristigle u pomoć nove trupe i četnici D. Mihailovića. U tim borbama je samo 5. cnogorska udarna brigada imala 208 boraca i rukovodilaca izbačenih iz stroja, a od poginulih su 5 posmrtno proglašeni narodnim herojima Jugoslavije.

[328] Te četiri naše divizije bile su 1. i 2. proleterske i 3. i 7. udarna. Na njih su tada napadale višestuko nadmoćnije neprijateljske snage: od Konjica k Jablanici Borbena grupa »Anaker« iz 718. njemačke divizije i četnici; od Gornjeg Vakufa k Prozoru i Šćitu 717. divizija i Borbena grupa »Fogl« iz 718. njemačke divizije (u kojoj je bio i 5. ustaški zdrug); od Bosanskog Grahova, Mliništa i Šipova ka Glamoču, Livnu i Kupresu 7 SS dobrovoljačka brdska lovačka divizija »Princ Eugen«, legionarska 369. pješadijska divizija »Vražja« i 3. brdska domobranska brigada; italijansko četničke snage su napadale uzvodno dolinom Neretve k Jablanici, četničke jedinice Draže Mihailovića su napadale nizvodno dolinom Neretve ka Konjicu i Ostrošcu.

[329] Tito ovdje misli na odluku koju su 28. februara donijeli Vrhovni štab NOV i POJ i Politbiro Centralnog komiteta KPJ za prodor preko Neretve u istočnu Hercegovinu, pri čemu bi prethodno uslijedio protivudar kod Gornjeg Vakufa radi otklanjanja opasnosti po Centralnu bolnicu s ranjenicima, koja se nalazila razmještena u selima Prozorske kotline.

[330] Za prelazk u protivudar Tito je izdao zapovijest 3. marta 1943. i istog dana Glavna operativna grupa divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ s 9 brigada (3 brigade su ostale u dolini Neretve), napadajući u tri kolone, prešla je u protivudar u pravcu Gornjeg Vakufa. U veoma žestokim borbama vođenim do 5. marta jedinice NOVJ uspjele su da oslobode Gornji Vakuf i odbace neprijatelja prema Bugojnu. Ranjenici su spaseni, a odmah potom se počelo s prebacivanjem brigada prema Neretvi radi prelaska na njenu lijevu obalu.

[331] Neretvu su 6/7 marta 1943. forsirala tri bataljona 2. dalmatinske udarne i tri bataljona 2. proleterske brigade 2. proleterske divizije NOVJ i na lijevoj obali uspostavili mostobran. To je omogućilo pravljenje pješačkog visećeg mosta kod sela Jablanice. Njega su 7. marta 1943. sagradili Inženjerijska četa Vrhovnog štaba NOV i POJ i Inženjerski vod 7. banijske udarne divizije. Preko njega su se prebacili ranjenici i skoro sve jedinice Glavne operativne grupe divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ, osim 3. udarne divizije, koja je na lijevu obalu Neretve prešla gazom i preko improvizovanog prelaza na srušenom mostu kod Ostrošca.

[332] Prebacivanje ranjenika preko izrađenog pješačkog mosta kod sela Jablanice počelo je 8/9. marta 1943; do 15. marta su bili prebačeni svi ranjenici na lijevu obalu Neretve i razmješteni na prostoru sela Krstac – Dobrigošće na padinama planine Prenja.

[333] Gonjenje četnika Draže Mihailovića je uslijedilo na osnovu Titove zapovijesti od 13. marta 1943. Štabu 2. proleterske divizije da goni četnike pravcem Borci – Glavatičevo – Kalinovik. Treća udarna divizija dobila je sličan zadatak, ali na pravcu Donje i Gornje Zimlje – Nevesinjsko polje. Izvršavajući ove zadatke, 2. proleterska divizija (ojačana) 1. proleterskom brigadom 1. proleterske divizije) razbila je centar četničke odbrane u rejonu Čičeva, da bi 16. marta zauzela Glavatičevo i time omogućila 3. udarnoj diviziji da razbije četnike na svom pravcu i oslobodi Nevesinje 22. marta 1943. Istovremeno je 2. proleterska divizija kod Kalinovika vodila odsudnu borbu — porazila četnike (Draža Mihailovića je u poslednjem momentu pobjegao), zatim oslobodila Kalinovik 23. marta 1943. i produžile napredovanje prema Drini.

[334] Poslije izbijanja 1. i 2. proleterske divizije na rijeku Drinu i njihovog neuspjelog pokušaja da je iz pokreta forsiraju noću 28/29. marta, Tito je 30. marta naredio da 2. proleterska divizija forsira Drinu kod sela Broda i napadne Foču, a 1. proleterskoj diviziji da je forsira kod Ustikoline i potom sadejstvuje 2. proleterskoj diviziji u napadu na Foču. Druga proleterska divizija uspjela je da forsira Drinu 6.aprila 1943. kod sela Kopilova i razbije tamošnju četničku odbranu, a 1. proleterska divizija forsirala je Drinu u toku 8. i 9. aprila kod Ustikoline, gdje je razbila dva bataljona italijanske divizije »Taurinense« i četničke, a kod Ifsara još dva bataljona divizije »Taurinense« i 12. aprila oslobodila Čajniče.

[335] Oko Nevesinja su se vodile veoma oštre borbe: 4. crnogorska proleterska i 5. crnogorska udarna brigada su u četvorodnevnim borbama razbile četnike i četiri

bataljona iz italijanskih divizija »Murđe«, »Marke« i »Bergamo« i oslobodile Nevesinje 22. marta 1943, ali ga je neprijatelj povratio 26. marta. Najzad, 11. aprila Nevesinje je ponovo oslobodila ojačana 9. dalmatinska udarna divizija; Gacko su oslobodile 2. aprila 1943. jedinice 3. udarne divizije ojačane 4. crnogorskom proleterskom brigadom 2. proleterske divizije, pošto su prethodno razbile dijelove Nevesinjskog četničkog korpusa domobranske 6. pješačke divizije, dok je u rejon Kolašina izbila 12. maja 2. proleterska divizija.

[336] Odluka o preduzimanju pete neprijateljske ofanzive donesena je u Hitlerovom Glavnom stanu početkom marta 1943. Potom je 31. marta Hitler odobrio plan te operacije, šifrovano nazvane »Švarc«, koji mu je podnio general-pukovnik Aleksandar Ler, komandant oružanih snaga na Jugoistoku. Cilj ofanzive je bio da se izvrši okruženje jedinica NOVJ koje su se nalazile na širem prostoru tromeđe Sandžaka, Crne Gore i Hercegovine, a potom pristupi njihovom uništavanju, pošto se prethodno, usputno, izvrši razoružavanje četnika. Operacija je počela 15. maja 1943. i trajala mjesec dana.

[337] U petoj neprijateljskoj ofanzivi, čije je izvođenje povjereno generalu Rudolfu Litersu, komandantu njemačkih trupa u Hrvatskoj, angažovane su četiri potpune i jedna nepotpuna njemačka divizija, dva bugarska puka, sedam ustaško-domobranskih brigada (zdrugova) i tri potpune i jedna nepotpuna italijanska divizija. Ukupno je bilo oko 127 000 okupatorskih i kvislinških vojnika koji su poveli borbu protiv 20 000 boraca NOVJ, među kojima se nalazilo oko 4000 ranjenika i bolesnika.

[338] Zbog udaljenosti i drugih smetnji, na Prvo zasijedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije nisu mogli da dođu delegati iz Makedonije i Slovenije.

[339] Osvobodilna fronta (OF) Slovenije obrazovana je 27. aprila 1941.

[340] Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) konstituisano je na Prvom zasijedanju, koje je počelo 13. juna 1943. u Otočcu, a nastavljeno slijedećeg dana u rejonu Plitvičkih jezera.

[341] Konstituisanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) izvršeno je na Prvom zasijedanju, održanom 27. novembra 1943. u Mrkonjić-Gradu; Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke konstituisano je na Prvom zasijedanju održanom 15. i 16. novembra 1943. u oslobođenom Kolašinu, a konstituisanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka izvršeno je na Prvom zasijedanju, održanom 20. novembra 1943. u Pljevljima.

[342] Prvobitni naziv mu je bio Glavni narodnooslobodilački odbor Srbije. Izabran je na delegatskom principu 17. novembra 1941. u oslobođenom Užicu. Prestao je da radi 29. novembra iste godine uslijed prve neprijateljske ofanzive, kada su se članovi toga Odbora povukli iz Užica zajedno s najvišim rukovodstvom narodnooslobodilačkog pokreta. U toku tog povlačenja poginuo je predsjednik Glavnog odbora Dragojlo Dudić, a poginuli su i neki njegovi članovi, dok su neki dobili nove dužnosti. Stoga je cjelokupna funkcija Odbora praktično svedena na rad njegovog sekretara Petra Stambolića. U jesen 1942. obnovljen je Glavni narodnooslobodilački odbor Srbije, ali je tek u novembru 1944, na Velikoj antifašističkoj narodnooslobodilačkoj skupštini konstituisana Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije (ASNOS). (Više o tome vid. u tomu 24.)

[343] Zbog velike udaljenosti i nesigurnosti ilegalnih veza (kanala) nisu pošli delegati iz Makedonije, a delegirana su bila 42 vijećnika. Do početka Drugog zasijedanja AVNOJ-a radio-vezom saopštena su imena samo za sedam delegata, pa je njihove mandate Verifikacioni odbor AVNOJ-a osnažio u njihovoj odsutnosti. Međutim, prema podacima, na Drugom zasijedanju AVNOJ-a trebalo je da prisustvuje 268 delegata, a bilo ih je prisutno 142, od kojih su pojedinci donijeli ovlašćenje da

zastupaju po jednog ili više delegata, koji uslijed nepovoljnog zdravstvenog stanja nisu mogli poći na zasijedanje.

344 Predsjedništvo (Prezidijum) AVNOJ-a imalo je predsjednika (dr Ivan Ribar), 5 potpredsjednika (Moša Pijade), Antun Augustinčić, Josip Rus, Marko Vujačić i Dimitar Vlahov), 2 sekretara (Rodoljub Čolaković i Radonja Golubović) i 56 članova, pa je Tito, očito, mislio samo na članove Predsjedništva AVNOJ-a, ali ne i na ostale gore pomenute.

345 Tito je donio odluku o imenovanju dr Josipa Hrnčevića za šefa Vojnosudskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ, pošto je to mjesto ostalo upražnjeno poslije odlaska pukovnika dr Vladimira Velebita na dužnost šefa Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok.

346 Vrhovni komandant savezničkih snaga za Sredozemlje general Henri Majtland Vilson je na ovu Titovu poruku odgovorio, najvjerovatnije početkom aprila, slijedećim radiogramom: »Slažem se da je vrlo poželjna što skorija razmjena mišljenja s Vašim predstavnikom. Pozdravio bih dolazak pukovnika Velebita, kojeg sam, sjećam se, imao zadovoljstvo da upoznam za vrijeme posjete Vaše misije Aleksandriji. Želio bih da brigadir Maklejn ili njegov predstavnik prati pukovnika Velebita«. *(PRO, Fond WO, reg. br. 202/362.)*

347 Ovo Titovo naređenje za formiranje 13. hercegovačke NOU brigade upućeno je Štabu 29. hercegovačke udarne divizije po kuririma, pa je u Štab divizije prispjelo nekoliko nedjelja nakon pisanja. Brigada je formirana 14. juna 1944. u selu Salkovoj Kuli od 4. bataljona 11. hercegovačke NOU brigade i Mostarskog NOP odreda. Kasnije – 13. jula 1944, u njen sastav je uključen bataljon »Savo Belović« iz Južnohercegovačkog NOP odreda. Prilikom formiranja brigada je u stroju imala 360 boraca.

348 To je Titov odgovor na prijedlog Štaba 29. hercegovačke NOU divizije da, pored predviđenog formiranja 13. brigade, radi na formiranju još jedne hercegovačke brigade. Saglasno ovom Titovom odobrenju, Štab divizije je 12. jula 1944. izdao naredbu za formiranje Omladinskog bataljona, kome je stavio u zadatak da vrši mobilizaciju i pripreme za formiranje omladinske brigade. Ona je formirana 4. septembra 1944. i nazvana je 14. hercegovačka (omladinska) NOU brigada.

349 Sprovodeći u djelo ovu Titovu direktivu, Štab 29. hercegovačke NOU divizije je na svom operativnom području 13. maja 1944. formirao Vojnu oblast 29. hercegovačke NOU divizije, a u njenom sastavu tri komande vojnih područja s više komandnih mjesta.

350 Tu pismenu predstavku potpisanu od Jove, koju je Centralni komitet KP Hrvatske proslijedio predsjedniku NKOJ-a maršalu Titu, priređivač nije uspio da pronađe. Međutim, postoji jedan radiogram u kome je sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrija Hebrang 27. januara 1944. javio Centralnom komitetu KPJ da je u ZAVNOH »stigao delegat Jugoslovenskog narodnooslobodilačkog komiteta za inostranstvo sa sjedištem u Ženevi«, da je taj delegat saopštio imena članova toga komiteta, da se isti povezuju s jugoslovenskom emigracijom i okupljaju pristalice narodnooslobodilačkog pokreta, da izdaju novine, revije i letke na srpskohrvatskom i francuskom jeziku, da vode kampanju protiv kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu i da traže od NKOJ-a da im se pošalje »jedan drug, koji govori francuski, kao rukovodilac« i poslije Drugog zasijedanja AVNOJ-a na raspolaganje Komitetu i traže da se prebace u domovinu i uvrste u NOVJ. *(Zbornik NOR*, tom II, knj. 12, str. 412, nap. 5.) Postoji vjerovatnoća da je »Jove« upravo delegat pomenutog komiteta, mada takvog imena nema među članovima Komiteta koje je on naveo.

351 Riječ je o Komitetu narodnog oslobođenja Jugoslavije osnovanom početkom avgusta 1943. u Bernu (u Švajcarskoj) na konferenciji predstavnika narodnooslobodilačkih odbora jugoslovenskih građana iz Berna i Ciriha. Taj komitet je oktobra 1944. na Titovu sugestiju preimenovan u Narodnooslobodilački odbor za sjevernu

Italiju i Švajcarsku. Odbor je do kraja 1944. uputio u Jugoslaviju, odnosno u NOV i POJ, oko 2000 Jugoslovena i znatnu količinu hrane i sanitetskog materijala i na taj način se uspješno suprotstavljao kontrarevolucionarnim snagama u Švajcarskoj.

[352] Postupajući po ovom Titovom naređenju, rukovodilac Zastupništva Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije u Italiji, čije je sjedište bilo u Bariju, pukovnik Milentije Popović zatražio je 6. aprila 1944. od delegata Centralnog komiteta KPJ pri Oblasnom komitetu KP Hrvatske za Dalmaciju Svetislava Stefanovića Ćeće da se za radio-telegrafski kurs iz jedinice Mornarice NOVJ i 26. dalmatinske NO divizije pošalje 20–30 slušalaca i nekoliko instruktora. Bari je postao jedan od centara iz kojeg su upućivani stručno osposobljeni radio-telegrafisti za potrebe jedinica NOVJ, a posebno za jedinice u istočnim krajevima Jugoslavije.

[353] Postupajući po ovoj direktivi, Štab 2. korpusa NOVJ uputio je omladinske delegacije iz Kolašina u istočnu Bosnu, gdje je trebalo da ih prihvati 27. NOU divizija 3. korpusa NOVJ i poveže s drugim jedinicama NOVJ na njihovom putu za Drvar. Delegacije su pošle 4. aprila, ali su uslijed njemačko-kvislinških ofanzivnih dejstava u istočnoj Bosni bile primorane da se vrate u Kolašin kako bi ih Štab 2. korpusa orijentisao nekim drugim pravcem.

[354] Štab 2. korpusa NOVJ nije odmah javio Centralnom komitetu KPJ broj upućenih delegata, pa je ovaj 10. aprila 1944. ponovo tražio da Štab korpusa izvijesti o broju delegata i o datumu njihovog polaska za Drvar. Odgovorio je politički komesar 2. korpusa Mitar Bakić 12. aprila da je iz Kolašina 4. aprila pošlo 77 delegata i da u taj broj nisu uračunati delegati iz Hercegovine i 2. dalmatinske NOU brigade, kojima je javljeno da pođu iz Hercegovine. Međutim, dva dana kasnije – 14. aprila, Bakić je javio Centralnom komitetu da su se delegacije vratile u Kolašin i da čekaju uputstvo Vrhovnog štaba NOV i POJ kojim pravcem treba da pođu. U vezi s tim je Tito istog dana, 14. aprila, poručio da se delegacije hitno probijaju preko Hercegovine, pa su one 15. aprila pošle tim pravcem, ali o tome Bakić nije izvijestio, pa je 21. aprila 1944. zatražen hitan odgovor od Štaba korpusa gdje se delegacije nalaze. Ovaj je istog dana odgovorio da su omladinske delegacije pošle 19. aprila iz Štaba 29. hercegovačke NOU divizije pravcem Gacko – Glavatičevo.

[355] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 2. aprila 1944. javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da je mjesto Crna Vlast kod Vrhovina u kome je do tada primao avionske isporuke ratnog materijala iz savezničke pomoći ugroženo od dijelova 4. ustaškog zdruga (brigade), pa je predložio da organizuje dalji prijem materijala u rejonu Korenice. Tito je procijenio da to mjesto nije dovoljno bezbjedno, pa je umjesto Korenice odredio Bjelo Polje.

[356] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je riječ »izvijestite« shvatio kao mogućnost da može predložiti i neko drugo mjesto, pa je odmah (4. aprila) javio Vrhovnom štabu da za prihvatanje avionskih pošiljki određuje Homoljačko polje. Međutim, Tito je sutradan (5. aprila) ponovio svoje naređenje s oštrim upozorenjem.

[357] Zahtjevu za uključenje predstavnika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije u Upravu Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu (UNRU) nije udovoljeno. Kasnije je (25. septembra 1944) na insistiranje Save Kosanovića, ministra u Šubašićevoj vladi, određena jedna delegacija kraljevske jugoslovenske vlade za vođenje pregovora sa Unrom. Delegacija je vodila dva mjeseca pregovore s generalnim direktorom Unre Herbertom Lemanom. Zbog načina na koji je uslovljena dodjela pomoći, Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije odbio je predloženu Unrinu pomoć kao pokušaj miješanja u unutrašnje stvari nove Jugoslavije (vid. u tomu 23). Tek kada su predstavnici Unre korigovali svoje zahtjeve potpisan je 23. marta 1945. sporazum između jedinstvene jugoslovenske vlade i i Unre (vid. u tomu 27).

[358] Dr Josip Smodlaka je u vezi s ovim Titovim nalogom u toku narednih nekoliko dana obavio sve lične pripreme za odlazak u Kairo. Međutim, tamo nije otišao zato što su zvanični organi Velike Britanije onemogućavali bilo kakav kontakt

predstavnika narodnooslobodilačkog pokreta koji nema isključivo vojni karakter i prelazi okvire savezničke Vrhovne komande za Srednji istok (odnosno u to vrijeme savezničke Vrhovne komande za Sredozemlje). Britanci su na taj način nastojali da spriječe sve što bi se moglo protumačiti kao bilo kakav znak političkog priznanja Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

[359] Sovjetski vazduhoplovni kapetan, pilot, Aleksandar Sergejevič Šornjikov je noću 3/4. aprila 1944. prebacio Vojnu misiju NOVJ određenu za SSSR s aerodroma Medeno polje (kod Bosanskog Petrovca) u Bari, odakle je 5. aprila (u 09,20 časova) nastavio let za Kairo, gdje je prebacio Misiju na njenom putu za Moskvu. U pratnji Misije iz Barija do Kaira bio je sovjetski general-major Sudakov. Šornjikov se iz Kaira vratio u Bari, gdje je bio na raspolaganju Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[360] Štab 2. korpusa NOVJ se 3. aprila 1944. radiogramom obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ pitajući ga da li može dozvoliti Štabu italijanske partizanske divizije »Garibaldi« (koja se nalazila u sastavu 2. korpusa NOVJ) da iz Italije dođu u italijanske partizanske jedinice pet ljekara. U vezi s tim je uslijedilo ovo Titovo odobrenje.

[361] Tito je tražio da saveznička avijacija bombarduje njemački garnizon u Nikšiću zbog toga što je Štab 2. korpusa NOVJ u nekoliko navrata molio da se bombarduje taj garnizon nakon prodora jačih neprijateljskih snaga 28/29. marta 1944. iz Danilovgrada k tom mjestu. Saveznička avijacija je bombardovala Nikšić 7. aprila 1944, ali su tom prilikom nanijeti veći gubici stanovništvu i šteta civilnim objektima nego njemačkom garnizonu (srušeni su gimnazija, silos, Dom »Kosovke djevojke«, više privatnih kuća, poginulo je 178 građana, dok je na strani neprijatelja bilo poginulih 20 njemačkih i 11 italijanskih vojnika, kao i 50 četnika, a srušene su kasarna i zgrada u kojoj se nalazila njemačka bolnica. U ponovljenom bombardovanju (s 15 savezničkih aviona) 8. aprila poginuo je takođe izvjestan broj njemačkih i italijanskih vojnika, ali je i Nikšić pretrpio vrlo teško razaranje.

[362] Udarna grupa divizija pokušala je noću 30/31. marta 1944. da forsira rijeku Ibar na odsjeku Bela Stena – Pusto Polje. Međutim, to su onemogućile jake okupatorske i kvislinške snage jačine oko 14 bataljona (ojačanih artiljerijom, tenkovima i sa dva oklopna voza). Nakon neuspjeha 2. proleterska divizija povukla se 31. marta u rejon Dobrog Dola, Mlanče i Vrmbaje, a 5. krajiška NOU divizija na prostor Vionica – Kotlovi – Kulizino. O ovome je kratko obavještenje aprila 1944. uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ njegov delegat pri Štabu Udarne grupe divizija Pavle Ilić Veljko slijedećim radiogramom: »Nismo uspeli da pređemo Ibar zbog nedostatka municije i velike vode«. *(Zbornik NOR*, tom II, knj. 12, dok. br. 236.)

Na Titovo insistiranje da se podrobnije izvijesti zašto se nije mogao prijeći Ibar, odgovorio je komandant Udarne grupe divizija Milutin Morača 9. aprila slijedeće: »Imamo na pušku deset metaka, na mitraljez stotinu. Molimo da nam odmah Rusi pošalju municiju«. *(A–VII, k. 372, reg.br. 37–3/1.)*

[363] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je u vezi s ovim Titovim naređenjem i njegovim naređenjem koje je uslijedilo 6. aprila (vid. str. 235) orijentisao glavninu 4. korpusa NOVJ za vođenje borbi u dolini rijeke Une.

[364] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 7. i 8. aprila uputio odgovarajuća naređenja Štabu 8. korpusa NOVJ. Poslije toga 19. dalmatinska NO divizija i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« uspostavile su neposredan dodir 10. aprila 1944, pa je 19. dalmatinska NO divizija napadala neprijateljeva uporišta na komunikacijama Knin – Srb i Gračac – Otrić, a divizija »Nikola Tesla« komunikaciju Dobro Selo – selo Donja Suvaja.

[365] Ovaj Titov nalog uslijedio je u vezi s radiogramom toga Zastupništva u kome je traženo od Vrhovnog štaba NOV i POJ da odredi kuda će se uputiti hirurška ekipa s britanskim majorom dr Fosterom na čelu. Međutim, ekipa nije shodno ovome nalogu upućena na planinu Majevicu jer je Štab 3. korpusa 9. aprila 1944.

radiogramom izvijestio Vrhovni štab da je Majevica postala proprište snažnih borbenih dejstava, pa je predložio da se hirurška ekipa spusti kod Vlasenice.

[366] To je izjava od 4. aprila 1944. u kojoj je Politički komitet nacionalnog oslobođenja Grčke prihvatio ponudu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije za borbu protiv zajedničkog fašističkog neprijatelja – njemačkih osvajača, i pozdravljajući herojsku borbu jugoslovenskih naroda, predložio razmjenu jugoslovenskih i grčkih predstavnika.

[367] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je u dolini Une koncentrisao glavninu 4. korpusa NOVJ. Pored rušenja komunikacija koje je uslijedilo noću 8/9. aprila i nastavljeno kasnije (željeznička pruga Sunja – Kostajnica razorena je u dužini od 4 km, diverzije su izvršene na željezničkim prugama Bosanska Krupa – Ostrožac i Sisak – Sunja), jedinice 4. korpusa izvršile su pritisak na Ostrožac, a od 9. aprila vođene su trodnevne borbe i za Cazin.

[368] Odnosi se na 6. ličku proletersku diviziju »Nikola Tesla« (koja je glavninom snaga napadala na komunikaciju Lapac – Srb) i na 19. dalmatinsku NO diviziju (ona je dejstvovala na komunikacijama Knin – Srb i Gračac – selo Otrić), kao i na 9. dalmatinsku NO diviziju, koja im je sadejstvovala (napadajući u pravcu Knina i Cetinske doline).

[369] Sreten Žujović se 25. marta 1944. avionom prebacio s aerodroma Medeno polje (kod Bosanskog Petrovca) u Bari. Odatle je 3. aprila 1944. poslao Vrhovnom štabu izvještaj u kome, pored ostalog, javlja: »[. . .] Mislim da je moguće očistiti otoke i aktivirati jedinice, stalno uznemiravati neprijatelja na kopnu i bez sadejstva engleskih trupa, kojih je na Visu preko 2000. [. . .] Molim da mi se dozvoli da odem na Vis, proučim sa drugovima na licu mesta situaciju i podnesem konkretan predlog. *(A–VII, k. 2125, reg. br. 1–2/10.)* Tito je prihvatio Žujovićev prijedlog, ali priređivač nije pronašo radiogram kojim Tito daje svoju saglasnost.

[370] Plan napada na južnodalmatinske otoke izrađen je nakon prijema ovog Titovog naređenja, dok su desantne akcije otpočele 20/21. aprila 1944. napadom na ostrvo Mljet. Tom prilikom su se na to ostrvo iskrcala dva bataljona 11. dalmatinske NO brigade i jedan bataljon 1. dalmatinske udarne brigade 26. NO divizije. U dvodnevnim borbama ove jedinice su razbile dijelove 750. puka njemačke 118. lovačke divizije, a zatim su se noću 22/23. aprila povukle na ostrvo Lastovo. Dan poslije desanta na Mljet glavnina 26. dalmatinske NO divizije se iskrcala 21/22. aprila na ostrvo Korčulu. Tu je u četvorodnevnim oštrim borbama razbila glavninu njemačkog 750. puka zarobivši 459 njemačkih vojnika, dok je 297 bilo poginulih. Sopstveni gubici su iznosili 48. mrtvih i 184 ranjena borca. Poslije toga su se jedinice 26. NO divizije 24/25. aprila povukle na Vis.

[371] Šestog aprila 1944. anglo-američke eskadrile s oko 35 aviona bombardovale su aerodrom Zalužani kod Banje Luke i na njemu uništile 27, a oštetile 20 njemačkih aviona. Narednih dana je saveznička avijacija dejstvovala u priobalnoj zoni Jadrana, a 12. aprila je u 11 časova oko 200 savezničkih aviona izvršilo snažan udar po okupatorskim i kvislinškim garnizonima i njihovim vojnim objektima i po komunikacijama na prostoru Nova Gradiška – Nova Kapela – Batrina – Slavonski Brod – Banja Luka i nanijeli im znatne gubitke. Istoga dana (oko jedan čas kasnije) nekoliko savezničkih eskadrila je napalo aerodrom Borongaj i teretnu stanicu Borongaj kod Zagreba. Tom prilikom uništeno je 18,, a oštećeno 8 njemačkih aviona, onesposobljen je aerodrom, razoreno 11 željezničkih kolosjeka, uništeno 25 vagona, a mnogo više oštećeno. Dan kasnije, 13. aprila u 10,45 časova, 35 savezničkih aviona napalo je željeznički čvor u Slavonskom Brodu i pričinilo mu znatna oštećenja (poginula su i 42 Nijemca). Istoga dana je 37 savezničkih aviona bombardovalo tvornicu cementa u Kaštelima, a 60 aviona napalo je Omiš, Makarsku i Metković. Nekoliko dana kasnije uslijedili su snažni napadi savezničke avijacije na zemunski aerodrom (16. i 17 aprila) a Beograd je 16. aprila bombardovalo preko 150 savezničkih aviona. Bombardovanja su i kasnije nastavljena, pa je ovo upozorenje imalo trajnu važnost.

[372] »Žena u borbi« – organ Antifašističke fronte žena Hrvatske. Prvi broj je izašao juna 1943; izlazio je mjesečno, s prekidom od decembra 1943. do marta 1944. Imao je neprekidnu numeraciju, pa je u aprilu 1944. izašao br. 7.

[373] Tito misli na Crnogorce, Makedonce, Muslimane, tj. i na ostale narode koji žive u Jugoslaviji, a ne samo na Hrvate, Srbe i Slovence.

[374] Centralni komitet KP Hrvatske je ovo Titovo upozorenje primio 10. aprila, a četiri dana kasnije su Andrija Hebrang, Marko Belinić i dr Pavle Gregorić krenuli iz Topuskog za Drvar, gdje se tada Tito nalazio. Proširena sjednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ održana je u Drvaru 19. aprila. Prisustvovali su joj: Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Ivan Milutinović, Milovan Đilas, Vladimir Bakarić, Andrija Hebrang, dr Pavle Gregorić i Marko Belinić. U uvodnoj riječi Tito je najprije objasnio cilj održavanja sastanka, ističući da su ga uslovili nebudnost i po nekim važnim pitanjima političko zastrašivanje najodgovornijih rukovodilaca Centralnog komiteta KP Hrvatske. Zatim je iznio uglavnom one nepravilnosti koje su bile svojstvene Hebrangu: velikohrvatsko nacionalističko skretanje, koje se vidno ispoljava po mnogim pitanjima u praktičnom radu; karakteristične tendencije usmjerene na slabljenje povezanosti Hrvatske s Jugoslavijom kao državnom cjelinom; potcjenjivanje uticaja KPJ na narodne mase u Hrvatskoj, a precjenjivanje uloge i uticaja HSS; nepravilno gledanje na politiku bratstva i jedinstva i sl. Nakon toga je trebalo da Hebrang podnese izvještaj o organizacionom stanju KP Hrvatske i političkoj situaciji u Hrvatskoj, ali je on to odbio, tražeći da takv izvještaj podnese Marko Belinić. Nakon Belinićevog izvještaja i diskusije, Tito je oštro ukorio Hebranga, a Beliniću i Gregoriću naložio da poslije povratka u Hrvatsku sazovu sjednicu Centralnog komiteta i na dnevni red stave sva pitanja o kojima se raspravljalo s tim da se kritički ocijeni Hebrangovo djelovanje i ujedno da se istaknu politika bratstva i jedinstva naroda Hrvatske i njihovo akciono jedinstvo u borbi protiv ustaša i fašističkih okupatora.

[375] Tito je ovo naredio stoga što je Štab 2. korpusa NOVJ 3. aprila izvijestio da težište svojih daljih dejstava prenosi na teritoriju Crne Gore (sektor Danilovgrad, Podgorica, Cetinje, Virpazar) i Boke kotorske. Nakon prijema ovog Titovog naređenja, Štab 2. korpusa NOVJ izvijestio je dan kasnije, 8. aprila 1944, da sve jedinice korpusa izvode ofanzivna dejstva.

[376] To je Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ od 27. marta 1944. kojim je Vrhovni štab obaviješten da je Štab korpusa prinuđen da orijentiše jače snage na prostor Podgorice – Nikšić – Cetinje – Boka kotorska, pa je u vezi s tim predložio da se neka divizija van sastava korpusa prebaci na sektor Rudo – Priboj, kako bi, u slučaju potrebe, izvšile prihvat Udarne grupe divizija NOVJ. To je Štab korpusa ponovio i u svojim izvještajima od 3. i 4. aprila. Kao što se vidi, Tito nije usvojio prijedlog da se neka druga divizija van sastava 2. korpusa NOVJ orijentiše na prostor Rudo – Priboj, već je zahtijevao da to bude operativna grupa iz njegovog sastava. U vezi s ovim Titovim naređenjem politički komesar 2. korpusa NOVJ Mitar Bakić (komandant se nalazio kod jedinica na sektoru Podgorice) obavijestio je 8. aprila Vrhovni štab NOV i POJ da se na prostoru Sandžaka već nalazi 37. sandžačka NOU divizija i da će se i tu pojačati dejstva.

[377] Čim je dobio ovo Titovo upozorenje, Glavni štab NOV i PO Hrvatske napustio je Plivački Ljeskovac, a 13. aprila ujutro uslijedili su bombardovanje i mitraljiranje Korenice i Plitvičkog Ljeskovca. Tom prilikom je zasuta malim bombama i mitraljirana kuća u kojoj je do svog odlaska iz Plitvičkog Ljeskovca boravio Glavni štab Hrvatske.

[378] Ovo je Titov odgovor na prijedlog Štaba 2. korpusa NOVJ od 7. aprila 1944. da se ukine Glavni štab NOV i PO za Sandžak jer je i sam Glavni štab to predložio.

[379] Vojna oblast 37. NOU divizije formirana je ubrzo poslije ovog Titovog naređenja o ukidanju Glavnog štaba NOV i PO za Sandžak. U njenom sastavu nalazile

su se tri komande vojnih područja: pljevaljskog, prijepoljskog i novopazarskog, sa 17 komandi mjesta.

380 Vojna oblast 29. hercegovačke NOU divizije, koja je formirana 13. maja 1944, takođe je imala tri komande vojnih područja: trebinjskog, čapljinskog i mostarskog, s 12 komandi mjesta.

381 Odnosi se na izvještaj koji je Štab 3. korpusa NOVJ 8. marta 1944. uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni za četiri protekla mjeseca, dok se pomenuti materijal najvjerovatnije odnosi na prijedloge za proizvođenje i unapređenje oficira NOVJ iz jedinica 3. korpusa.

382 Tito misli na prenošenje težišta operacija u istočne krajeve zemlje, a prije svega u Srbiju, u vezi s čime je Štabu 3. korpusa NOVJ 6. marta 1944. naredio da jednu od svojih divizija osposobi za izvršenje zadataka van teritorije istočne Bosne (vid. str. 110). Štab 3. korpusa je povodom ovog novog Titovog naređenja 9. aprila 1944. najprije izvijestio da je neprijatelj pojačao svoju aktivnost u istočnoj Bosni, a zatim se obratio Vrhovnom štabu da odredi vrijeme i pravac dejstva te operativne grupe kako bi Štab korpusa mogao preduzeti odgovarajuće mjere za njenu pravovremenu pripremu.

383 Ovakvo Titovo reagovanje uslijedilo je u vezi s izvještajem Sanitetskog odsjeka 3. korpusa NOVJ od 3. aprila 1944, u kome je rečeno da su od ukupno 3261 ranjenika i bolesnika 1334 tifusari. Na ovo Titovo upozorenje odgovorio je Štab 3. korpusa radiogramom 9. aprila da su italijanske jedinice iz sastava partizanske divizije »Garibaldi« prenijele pjegavi tifus i da je epidemija tifusa zaustavljena, a 20. aprila je Štab 3. korpusa izvijestio da broj tifusnih bolesnika iznosi 534, a ne 1334, kako je prvobitno javljeno. Objasnio je da je greška nastala u radiogramu 16. vojvođanske NOU divizije, jer je, umjesto 144, koliko ih je stvarno bilo oboljelo od tifusa u toj diviziji, javljeno Štabu korpusa da ih ima 944.

384 U vezi s ovom Titovom primjedbom Štab 3. korpusa je 9. aprila izvijestio da su se broj ranjenih i bolesnih uračunati kako oni iz vojvođanskih jedinica tako i svi preostali teški ranjenici i invalidi koji su se zadržali na teritoriji istočne Bosne poslije pete neprijateljske ofanzive (bitke na Sutjesci).

385 Štab 3. korpusa je 9. aprila izvijestio da mu nedostaje 6 ljekara za brigade i 3 ljekara i 3 hirurga za divizijske bolnice.

386 Tito misli na dejstva jedinica 6. korpusa NOVJ (12. NO i 28. slavonske udarne divizije, Istočne i Zapadne grupe NOP odreda i 1. diverzantskog bataljona) koja su izvodile početkom januara 1944. sadjejstvujući 5. korpusu NOVJ prilikom napada na Banju Luku i u februaru i martu rušeći komunikacije i napadajući na onaj dio njemačkih snaga koji je preko Slovenije odlazio u Mađarsku. Tako su u februaru jedinice 6. korpusa puna tri dana onemogućavale bilo kakav saobraćaj neprijatelja na željezničkoj pruzi Beograd – Zagreb, a šest dana su sprječavale svaki saobraćaj na pruzi Nova Kapela – Pleternica, dok na pruzi Vrpolje – Osijek nisu dozvoljavale skoro nikakav promet. Zbog toga su Nijemci morali da ojačavaju svoja uporišta u zahvatu glavnih komunikacija, angažujući pri tom i svoje snage koje su dovodili s istočnog fronta radi odmora. A kada su i borbama 4. i 5. aprila jedinice 6. korpusa oslobodile Podravsku Slatinu, Nijemci su morali da iz Mađarske upućuju dijelove svoje 42. lovačke divizije da bi pritekli u pomoć tamošnjim kvislinškim snagama.

387 Slobodan Penezić Krcun se poslije smjenjivanja s dužnosti političkog komesara 2. proleterske divizije NOVJ nalazio pri Štabu Udarne grupe divizija NOVJ. Međutim, izgleda da on tada nije otišao na tu dužnost, već se kasnije (početkom jula 1944) prebacio s novim članovima Glavnog štaba NOV i PO Srbije s ostrva Visa u jugoistočnu Srbiju, ali je tada određen za šefa Ozne Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

388 Ovo je Titov odgovor na radiogram dr Blagoja Neškovića, sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, koji je on 23. marta 1944. napisao, ali ga tek aprila 1944. dostavio Centralnom komitetu KPJ. Taj radiogram glasi: »Možemo li

premeštati i reorganizovati postojeće politodjele 2. i 5. divizije, kao i formirati nove?« *(Zbornik NOR*, tom II, knj. 12 dok. br. 263, nap. 3.).

[389] Dr Blagoje Nešković je bio predložio da se Milosav Milosavljević kooptira za člana Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju.

[390] Radovana Grkovića je Centralni komitet KPJ početkom marta 1944. uputio iz Drvara za pokrajinski komitet KPJ za Srbiju. Poslije dolaska u Sandžak i povezivanja s dr Blagojem Neškovićem i Momčilom Markovićem, Grković je postao instruktor Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju za rad u vojsci.

[391] Odnosi se na Vojnu misiju NOVJ koju je Vrhovni štab NOV i POJ odredio da bude pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje (pri Vilsonovom štabu). Međutim, radio-stanicu Britanci nisu dali, pa je o tome zastupnik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije pukovnik Milentije Popović obavijestio Vrhovni štab. Za šefa Vojne misije NOVJ određen je general-major Vladimir Velebit. On je s jednim dijelom Misije 17. aprila otišao u Kairo, gdje se zadržala većina članova Misije, a Velebit je, na Čerčilov poziv, otišao 29. aprila 1944. u London. Pošto mu britanske vlasti nisu dodijelile radio-stanicu, iz Londona (gdje je boravio mjesec dana) održavao je radio-vezu s Vrhovnim štabom NOV i POJ preko radio-stanice tamošnje sovjetske ambasade.

[392] Štab 2. korpusa je, postupajući po ovom Titovom naređenju, poslao Vrhovnom štabu NOV i POJ 11. aprila 1944. podatke o bombardovanju Nikšića 7. i 8. aprila 1944 (vid. nap. 361).

[393] Tito je donio ovu odluku imajući u vidu teške borbe koje je vodila Udarna grupa divizije NOVJ (2. proleterska i 5. krajiška NOU divizija) u jugozapadnoj Srbiji, kao i mogućnost da je nadmoćniji neprijatelj primora na povlačenje k dolini rijeke Lima. Štab 2. korpusa je u duhu Titovog naređenja predvidio da najprije sa 37. sandžačkom NOU divizijom i dijelovima 3. crnogorske udarne divizije razbije ofanzivu koju je u Sandžaku preduzelo oko 5000 Nijemaca, četnika i pripadnika muslimanske milicije, a potom da uputi dvije udarne brigade na sektor Prijepolje – Rudo radi olakšanja situacije Udarne grupe divizija NOVJ.

[394] Štab 2. korpusa NOVJ izvjestio je 8. aprila Vrhovni štab da je zbog pojačane njemačke i četničke aktivnosti u dolini rijeke Zete i na sektoru između Danilovgrada i Cetinja bio prinuđen da na taj sektor prebaci čitavu Primorsku operativnu grupu (u njenom sastavu se tada nalazila i 2. dalmatinska udarna brigada) i zajedno s dijelovima 3. crnogorske udarne divizije da je angažuje u ofanzivnim dejstvima na komunikacije Nikšić–Danilovgrad i Cetinje–Podgorica. Međutim, Tito je prilikom formiranja Primorske operativne grupe naredio da se ona orijentiše k Crnogorskom primorju, s tim što će njena 2. dalmatinska udarna brigada dejstvovati na prostoru Dubrovnik – Konavli, pa je zbog toga uslijedilo ovo njegovo upozorenje.

[395] Dr Blagoje Nešković (Mihailo) nije se mogao tada prebaciti u Jablanicu, pa se kretao povremeno sa Štabom 2. proleterske divizije, a povremeno sa Štabom Udarne grupe divizije NOVJ. On se početkom juna, zajedno s Momčilom (Momom) Markovićem (političkim komesarom Glavnog štaba NOV i PO Srbije), prebacio na Vis, gdje je od Centralnog komiteta KPJ primio direktive za dalji rad, a potom se s novoimenovanim članovima Glavnog štaba NOV i PO Srbije spustio avionom noću 10/11. jula 1944. na aerodrom u rejonu sela Kosančić (jablanički srez).

[396] Taj zadatak Udarna grupa divizija NOVJ nije uspjela da ostvari uslijed jakih okupatorskih (njemačkih i bugarskih), kvislinških (nedićevskih, albanskih fašista) i kolaboracionističkih (četničkih) snaga koje su pod komandom Nijemaca spriječavale prenošenje težišta operacija ove grupe u Srbiju.

[397] Kada je Tito uputio ovo naređenje Štabu Udarne grupe divizija NOVJ, njene jedinice (2. proleterska i 5. krajiška NOU divizija) vodile su borbe u rejonima Dragačeva, Ušća, Kaone i Ivanjice protiv jakih okupatorsko-kvislinških snaga, koje su se stalno pojačavale.

398 Tito je takve molbe usmeno saopštavao brigadiru Ficroju Maklejnu, šefu Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Tako, na primjer, prvi sekretar u britanskom Ministarstvu inostranih poslova Filip Brod 8. aprila 1944. iz Kaira radiogramom javlja britanskom državnom sekretaru inostranih poslova Antoni Idnu, pored ostalog, slijedeće:

»Sire,

Imam čast izvijestiti Vas da je maršal Tito zamolio brigadira Maklejna da sa savezničkim vrhovnim komandantom osobno raspravi o ozbiljnim teškoćama koje su se pojavile zbog očajne nestašice hrane u područjima koja okružuju sadašnji partizanski glavni štab. Brigadir Maklejn je izjavio da iz svojih vlastitih zapažanja može potvrditi da je osim civilnog stanovništva i nekih 50 000 partizanskih vojnika ugroženo gladu. 2. Brigadir Maklejn poslao je izvještaj o toj situaciji direktno Sir H. Majtlandu Vilsonu, ističući da je osim humanih razloga od vitalne vojnooperativne važnosti pružiti pomoć da bi partizani prebrodili slijedeći mjesec, a do toga vremena popravila bi se lokalna situacija u vezi s hranom. On predlaže da je potrebno stotinu avionskih tovara hrane i dodaje da maršal Tito želi da se hrani dade prioritet ispred svih drugih materijala [. . .].« (Vid.: Dr Dušan Biber, *Tito — Churchill*, Arhiv Jugoslavije, Beograd i »Globus«, Zagreb 1981, str. 123.)

Vilson je odgovorio da se hrana može isporučivati umjesto oružja i druge opreme, ali pri tome ne može biti nikakvih dodatnih avionskih letova mimo ranije planiranog broja. Tito nije bio zadovoljan ovakvim odgovorom, pa se stoga direktno obratio Vinstonu Čerčilu.

399 Tito je 30. marta 1944. predložio generalu Henriju Majtlandu Vilsonu, vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Sredozemlje, da primi pri svom štabu Vojnu misiju NOVJ koju bi predvodio general-major dr Vladimir Velebit, s čim se Vilson istog dana složio (vid. str. 214. i nap. 346).

400 Brigadir Ficroj Maklejn otputovao je 29. aprila 1944. zajedno s dr Vladimirom Velebitom za London, gdje ih je Čerčil primio 22. maja 1944.

401 Put Trnovo – Kalinovik je dio komunikacije Sarajevo – Trnovo – Kalinovik Ulog – Nevesinje – Mostar, koja bi za slučaj iskrcavanja savezničkih snaga na dalmatinsku obalu, što su Nijemci tada očekivali, imala prvorazredan operativni značaj. Stoga su na sektoru Kalinovik – Trnovo angažovali znatne dijelove 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« protiv 27. istočnobosanske NOU divizije 3. korpusa NOVJ, koja je bila u pokretu sa sektora Previla–Jabuka u pravcu Umoljana i Rakitnice i dalje k lijevoj obali gornjeg toka Neretve, vodeći pri tome teške borbe protiv pomenutih njemačkih snaga. O njenom zadatku i pravcu kretanja Nijemci su dekriptovanjem radiograma Štaba 3. korpusa NOVJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ u cijelosti saznali, pa su na taj sektor uputili svoje jače snage da bi koncentričnim napadima od Sarajeva, Goražda i Nevesinja ovu diviziju NOVJ uništili.

402 Tito je preko šefa Anglo-američke Vojne misije pri vrhovnom štabu NOV i POJ Ficroja Maklejna bio informisan da još ne predstoji neposredno iskrcavanje Saveznika na istočni Jadran, pa je uputio ovakav nalog Štabu 3. korpusa NOVJ u vezi s dejstvima na sektorima Kalinovika i Trnova.

403 U vezi s tim je Štab korpusa naredio Štabu 16. divizije da do 28. aprila izvidi rijeku Drinu na odsjeku Zvornik – Bratunac, odredi na tom prostoru najpogodnija mjesta za prelazak i pripremi potrebna plovna sredstva za forsiranje rijeke.

404 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 3. korpusa NOVJ odlučio je da to budu 16. vojvođanska i 17. istočnobosanska NOU divizija.

405 U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab 3. korpusa NOVJ izvijestio je istog dana (11. aprila) Vrhovni štab da se iz istočne Bosne u Srbiju najuspješnije može preći na odsjeku Janja – Ljubovija i da su za forsiranje Drine potrebni gumeni čamci.

406 Ukaz o odlikovanjima u Narodnooslobodilačkoj vojsci donio je Josip Broz Tito u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ 15. avgusta 1943. Tim ukazom su

ustanovljeni slijedeći ordeni: Orden narodnog heroja; Orden partizanske zvijezde prvog reda, drugog reda, trećeg reda; Oreden narodnog oslobođenja; Orden za hrabrost; Medalja za hrabrost; Orden bratstva i jedinstva (vid. u 17. tomu).

407 Prva odlikovanja dodijelilo je Predsjedništvo AVNOJ-a svojim Ukazom od 24. jula 1944. na prijedlog maršala Tita od 22. jula 1944. Tom prilikom je Ordenom narodnog oslobođenja odlikovano 20 proleterskih i udarnih brigada NOVJ. Prva, pak, odlikovanja pojedinim pripadnicima NOVJ dodijelilo je Predsjedništvo AVNOJ-a svojom Odlukom od 7. septembra 1944. Tom Odlukom je na prijedlog vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Josipa Broza Tita odlikovano Ordenom partizanske zvijezde I reda 16 potpukovnika, pukovnika, general-majora i general-lajtnanta JNA (vid.: *Zbornik NOR*, tom II, »Bilten Vrhovnog štaba NOVJ«, str. 433-434. i 480-481).

408 Takav zaključak je Tito donio na bazi izvještaja koji su 11. aprila poslali Vrhovnom Štabu NOV i POJ komandant Udarne grupe divizija NOVJ Milutin Morača i politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilo Marković. Stvarni odnos snaga, pak, Udarne grupe divizija i neprijatelja koji joj se tada suprotstavljao bio je i po brojnosti, a naročito u pogledu naoružanja, višestruko veći u korist neprijatelja. Udarnoj grupi divizija tada su se suprotstavljali: dva njemačka puka (4. puk iz divizije »Brandenburg« i 3. policijski puk), 696. motorizovani bataljon njemačke feldžandarmerije, dijelovi tri bugarske pješadijske divizije (24, 25. i 27), četiri nedićevska pješadijska puka (1, 1, 3. i 4. puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa), kolaboracionističke četničke snage (oko šest korpusa), kvislinška muslimanska milicija iz Sandžaka i velikoalbanski fašisti iz Ibarske doline.

409 Ovo je Titovo reagovanje na radiogram Štaba Udarne grupe divizija NOVJ u kome je 11. aprila javljeno vrhovnom štabu da će Udarna grupa, ukoliko neprijatelju prispiju nova pojačanja, morati napustiti sektor Ivanjica – Ibar – Golija. Titove riječi da bi to povlačenje »za nas bilo politički udarac« i zahtjev za »jedinstvo gledišta« imali su prvorazredan značaj. Njih su i štabovi obiju divizija i štab Udarne grupe divizija, kao i rukovodeći ljudi koji su se s tim štabovima kretali (delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ Pavle Ilić, sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković, politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilo Marković i drugi) pravilno shvatili. Jedinstven stav im je bio ono na šta je i Tito upozoravajući ih mislio, naime da bi naglo povlačenje Udarne grupe divizije k Crnoj Gori 1) demoralizatorski djelovalo i odgodilo proces rasplamsavanja narodnooslobodilačke borbe u Srbiji; 2) da bi to neprijateljska propaganda prikazala kao izrazitu nemoć narodnooslobodilačkog pokreta, s jedne strane, i kao dokaz neokrnjene jačine okupatora, čvrstine kvislinga i nadmoćnosti kontrarevolucionarnih četničkih snaga, s druge strane; 3) da bi to povlačenje reakcionarnim krugovima zapadnih saveznika davalo podstreka da istraju u pritiscima na rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije i na pružanju podrške kralju Petru II Karađorđeviću, uz tvrdnju da je srpski seljak za borbu protiv njemačkog osvajača, ali ne prihvata narodnooslobodilački pokret zbog radikalnih promjena koje on sobom nosi.

410 Riječ je o dijelovima 24. bugarske pješadijske divizije. O njima su 12. aprila 1944. u zajedničkom izvještaju javili Vrhovnom štabu Pavle Ilić i dr Blagoje Nešković da su iz Užica prispjeli u Ivanjicu.

411 Delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Udarnoj grupi divizija Pavle Ilić je u svom radiogramu od 8. aprila 1944. javio Vrhovnom štabu da postoje realni uslovi da se na Ibru razbiju neprijateljske snage i izbaci iz saobraćaja ibarska željeznička pruga. Izvještaj je u radio-centru Vrhovnog štaba vjerovatno dešifrovan tek 12. aprila i u vezi s njim je uslijedila ova Titova sugestija. Postupajući po njoj, Štab Udarne grupe divizija NOVJ ponovo je orijentisao 2. proletersku i 5. krajišku udarnu diviziju k rijeci Ibru s namjerom da je forsiraju između Ušća i Mataruga. U borbama vođenim od 13. do 19. aprila potisnute su neprijateljske snage do dominantnih položaja na lijevoj obali Ibra. Tu je neprijatelj prešao u odsudnu odbranu i spriječio Udarnoj grupi divizija da forsira Ibar.

[412] Ovo je Titov odgovor Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske koji je 12. aprila 1944. javio Vrhovnom štabu da je neprijatelj izvršio prodor od Bihaća u Cazin uz pomoć avijacije i tenkova, da jedinice 4. korpusa NOVJ koje su razbile 8. ustašku bojnu (bataljon) u Cazinu nastavljaju pritisak u dolini rijeke Une (glavnina 7. banijske i 8. kordunaške NOU divizije i 2. brigada Unske operativne grupe NOVJ), pa se u vezi s novonastalim stanjem obratio Vrhovnom štabu pitajući ga do kada treba da se napadaju komunikacije u Unskoj dolini s obzirom na to da je neprijateljeva avijacija vrlo aktivna i da jedinice trpe od nje velike gubitke.

[413] Tito je ovakvo naređenje dao stoga što je odlučio da 5. korpusu NOVJ postavi zadatak da napadne neprijateljev garnizon u Prijedoru, pa je trebalo da jedinice 4. korpusa NOVJ sedejstvuju tome napadu ugrožavajući Bihać i diverzijom na unskoj pruzi.

[414] Riječ je o jedinicama mađarske fašističke vojske koje su, poslije ulaska njemačkih trupa u Mađarsku, pod uticajem onih mađarskih krugova koji su bili povezani sa savezničkim obavještajnim službama, imale namjeru da prebjegnu na oslobođenu teritoriju u Jugoslaviji. Tito je ovim izašao u susret američkim predstavnicima, koji su se 12. aprila 1944, preko predstavnika NKOJ-a u Italiji Milentija Popovića, obratili s pitanjem: »Da li bi Tito prihvatio da mađarske naoružane čete uđu u Hrvatsku«. *(A-VII, k. 2125, reg.br. 1-4/10).*

[415] Predsjednik britanske vlade Vinston Čerčil primio je na razgovor Vladimira Velebita 22. maja 1944. u Londonu, ali ga nije primio kao predsjednik vlade, već kao ministar odbrane. Tom prilikom je Čerčil izrazio nadu da će se povećati pomoć NOVJ, ali da to zavisi od savezničkih operacija i aviotransportnih mogućnosti. Pored toga, Čerčil je upoznao Velebita s porukom koju je Titu uputio 17. maja 1944. u vezi s raspuštanjem Purićeve vlade i pri tome je naglasio da će britanska vlada i dalje priznavati kraljevsku jugoslovensku vladu, ali da britanska vlada nema namjeru da pokuša da nametne jugoslovenskom narodu »bilo koji oblik vlade koji ne odgovara njegovim željama«.

[416] Tito je ovo naredio Štabu 3. korpusa NOVJ zbog toga što je taj štab 12. i 13. aprila 1944. u nekoliko radiograma javljao Vrhovnom štabu o borbama koje vodi protiv neprijatelja, ali ne identifikujući toga neprijatelja. Poslije ovog Titovog naloga, Štab korpusa je istog dana (14. aprila) javio Vrhovnom štabu da se na planini Majevici, u Semberiji i Posavini vode borbe protiv oko 35 000 ljudi iz njemačke 13. SS brdske dobrovoljačke divizije »Handžar«, ustaško-domobranskog 3. lovačkog zdruga (brigade) i garnizonskih posada, da se na sektoru Trnovo – Kalinovik vode borbe protiv dijelova njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, 2. ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga (brigade) i sarajevskog garnizona.

[417] Tito je postavio ovo pitanje Štabu 3. korpusa stoga što je taj štab 10. aprila 1944. javio Vrhovnom štabu da 16. vojvođanska udarna divizija ima veliki broj nenaoružanih boraca, pa joj je potrebno dodijeliti znatno naoružanje (1500 pušaka sa 75 000 metaka, 100 puškomitraljeza sa 65 000 metaka, 5 teških mitraljeza sa 15 000 metaka, 8 srednjih minobacača sa 1000 teških i lakih mina, 10 lakih minobacača s 1500 mina, 3 protivtenkovska topa s 300 pancirnih i udarnih granata, 100 automata s 10 000 metaka i 1500 ručnih bombi), a takođe i 3000 pari odijela i obuće. »Dodjeljivanjem navedene opreme i oružja divizija će biti sposobna za predstojeće zadatke«, zaključio je Štab korpusa svoj izvještaj. Na ovo, pak, direktno Titovo pitanje Štab korpusa je takođe 14. aprila odgovorio: »Što se tiče morala i borbenosti, uvek smo spremni za prelazak. XVI div[izija] naročito oskudeva u automatskom oružju, municiji, odeći i obući«. *(Zbornik NOR*, tom IV, knj. 24, str. 499.)

[418] Štab 3. korpusa je 11. aprila 1944. tražio od Vrhovnog štaba da mu dostavi čamce za forsiranje Drine, a na ovo Titovo pitanje odgovorio je 14. aprila slijedeće: »Drina je jako nadošla. S gumenim čamcima bi nam bio olakšan prelaz«. *(Zbornik NOR*, tom IV, knj. 24, str. 499.)

[419] U to vrijeme je Štab 3. korpusa održavao direktnu radio-vezu s Glavnim štabom NOV i PO Vojvodine, pa se u vezi s ovim Titovim nalogom 14. aprila 1944. obratio Vrhovnom štabu pitajući ga da li Danilo Lekić može upotrijebiti šifru Glavnog štaba za direktnu vezu s Vrhovnim štabom. Tito je 15. aprila 1944. pozitivno odgovorio, pa je šifra Glavnog štaba data i Lekiću.

[420] Ovim je Tito prihvatio prijedlog Štaba 3. korpusa NOVJ od 9. aprila da se britanski major dr Foster, hirurg, sa svojom hiruškom ekipom iz Barija prebaci kod Vlasenice. U vezi s tim govori se i u nap. 365.

[421] Ova Titova pohvala je uslijedila na prijedlog Štaba 1. proleterske divizije za uspješne borbe koje su ove jedinice 1. proleterske brigade vodile od 3. do 5. aprila 1944. na komunikaciji Jajce – Mrkonjić-Grad protiv dijelova njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«. Takođe je i Štab 1. proleterske divizije pohvalio Bataljon »Garibaldi« 1. proleterske brigade, a posebno četiri italijanska borca iz ove jedinice, kao i Omladinsku četu 3. bataljona.

[422] To je Titov odgovor na prijedlog Štaba 2. korpusa NOVJ od 13. aprila 1944. da dejstva svojih neposredno potčinjenih jedinica usmjeri protiv udruženih okupatorsko-kvislinških i kolaboracionističkih snaga (njemačkih, nedićevskih, albanskih fašista, Muslimanske milicije i četničkih) koje su 11. aprila 1944. počele nastupati iz Sandžaka s ciljem da ovladaju dolinom Lima i preko Kolašina se spoje s njemačko-četničkim snagama koje su nastupale od Podgorice.

[423] Jedinice 2. korpusa NOVJ vodile su veoma teške borbe tokom čitave druge polovine aprila i u prvoj polovini maja, tj. sve dok nisu stvorile mostobran na desnoj obali Lima i na Jadovniku 20. maja 1944. prihvatile Udarnu grupu divizija NOVJ, koju su nadmoćnije neprijateljeve snage prinudile da se iz zapadne Srbije povuče k srednjem toku rijeke Lima

[424] U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab 3. korpusa NOVJ izvijestio je 16. aprila 1944. Vrhovni štab NOV i POJ da 27. istočno-bosanska udarna divizija ne može sadejstvovati jedinicama 2. korpusa na traženom pravcu, jer vodi borbe protiv dijelova njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, ustaša u četnika kod Umoljana i Rakitnice i da je orijentisana k selu Bjelimiću. Na glavninu te divizije (i na Mostarski NOP odred) koncentrično su 19. aprila napali s planine Prenja, iz Uloga, Kalinovika, sela Rakitnice i Konjica dijelovi Drinskog i Nevesinjskog četničkog korpusa i domobranskog 2. brdskog i 8. posadnog zdruga (brigade) zajedno s dijelovima njemačke 369. legionarske divizije »Vražje«. U teškim borbama divizija je uspjela da se preko planine Treskavice probije do 22. aprila u Miljevinu (kod Foče), dok se MOstarski NOP odred probio prema planini Bjelašnici, kojom prilikom se njegov Konjički bataljon osuo.

[425] Misli se na 16 vojvođansku i 17. istočnobosansku NOU diviziju. Trebalo je da one obrazuju operativnu grupu, forsiraju Drinu i dejstvuju u zapadnoj Srbiji.

[426] Naređenje za povlačenje 16. i 36. vojvođanske NOU divizije iz šireg rejona planine Majevice prema Birču izdao je Štab 3. korpusa NOVJ 13. aprila 1944. s ciljem da se izbjegne okruženje tih divizija od strane njemačke 13. SS brdske dobrovoljačke divizije »Handžar« i domobranskog 3. lovačkog zdruga na prostoru planine Jelice.

[427] Ovo Titovo naređenje je uslijedilo u vezi s izvještajem Štaba 3. korpusa NOVJ od 14. aprila 1944, u kome se javlja Vrhovnom štabu da su četnički kapetan Dragoslav Račić i major Zaharije Ostojić prešli na lijevu obalu Drine kod Višegrada s oko 400 četnika i da protiv njih i mještanskih četnika vode borbu u rejonu sela Sokolovića dijelovi 17. istočnobosanske udarne divizije. Zadatak, u duhu ovoga Titovog naređenja, dobili su 15. majevička udarna brigada i Romanijski NOP odred. Međutim, četnici su se, ne sačekavši njihov napad, razbježali, ali su se prikupili 17. aprila i zajedno s Nijemcima napali brigadu na planini Devetaku. Borba je vođena cio

dan, nakon čega su Nijemci i četnici odbačeni na njihove polazne položaje, a brigada je otišla prema Srebrenici u sastav svoje 17. istočnobosanske udarne divizije.

[428] Misli se na ofanzivna dejstva koja je njemački okupator uz podršku četnika i kvislinške muslimanske milicije preduzeo 11. aprila 1944. u Sandžaku napadajući glavnim snagama od Brodareva prema Bijelom Polju i Šahovićima, a dijelom snaga od Pljevalja prema Đurđevića Tari da bi ovladao dolinom Lima, zauzeo Kolašin i spojio se sa snagama koje su otpočele napad 14. aprila sa šireg prostora Podgorice.

[429] To je Titov odgovor delegatu Vrhovnog štaba NOV i POJ Pavlu Iliću i sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoju Neškoviću koji su se 14. aprila 1944. obratili Vrhovnom štabu s prijedlogom da 37. sandžačka udarna divizija 2. korpusa NOVJ oslobodi Novu Varoš i Sjenicu, a da dio snaga 3. korpusa NOVJ dejstvuje pravcem Valjevo – Užice – Požega i 2. krajiška udarna brigada pravcem Rudo – Užice. To sadejstvovanje je traženo »da neprijatelj ne dobije u vremenu i da ne koncentriše nove snage« dok Udarna grupa divizija čeka dotur municije avio-transportom i priprema novi pokušaj forsiranja rijeke Ibra i proboj prema Jablanici.

[430] Riječ je o opštem napadu koji su preduzeli njemačka 13. SS brdska dobrovoljačka divizija »Handžar« 12. aprila (s linije rijeka Drina – Bijeljina – Gornji Dragaljevac – Koraj – Čelić – Brčko) i 3. domobranski lovački zdrug (brigada) 13. aprila (iz Tuzle) protiv jedinica 16. i 36. vojvođanske NOU divizije i dijelova 38. bosanske NOU divizije 3. korpusa NOVJ. U isto vrijeme je 27. istočnobosanska udarna divizija 3. korpusa vodila teške borbe protiv njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« i ustaško-domobranskih snaga, koje su 1. aprila preduzele ofanzivna dejstva u cilju njenog razbijanja u jugoistočnoj Bosni.

[431] Riječ je o pismu koje je Vinston Čerčil 8. januara 1944. uputio Titu (objavljeno je u *Prilozima* 18. toma) i o Titovom pismu od 28. januara 1944. upućenom Čerčilu (objavljeno je u 18. tomu).

[432] Tito je 9. februara odgovorio Čerčilu i saopštio mu pod kojim uslovima bi bila moguća saradnja AVNOJ-a s kraljem Petrom II Karađorđevićem i šta bi kralj morao prethodno da uradi (vid. str. 24–26).

[433] To su bile: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12. i 13. dalmatinska NO brigada. One su ušle u sastav četiri dalmatinske divizije: 9. (dalmatinske), 19. (sjevernodalmatinske), 20. (srednjodalmatinske) i 26. (južnodalmatinske) NO divizije. Od njih je formiran 8. korpus NOVJ.

[434] Jedinice NOVJ napustile su Split 27. septembra 1943. pod pritiskom njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« (čije je brojno stanje u to vrijeme iznosilo oko 19 000 vojnika), njemačkog 92. motorizovanog grenadirskog puka i 27. ustaške bojne (bataljona). U prodoru od Sinja prema Splitu, koji su branile 1. dalmatinska udarna i 4. dalmatinska (Splitska) NO brigada, neprijatelj je u dvodnevnim borbama imao 176 poginulih i nestalih i 557 ranjenih vojnika i starješina.

[435] Njemačke jedinice su preko Bosanskog Grahova skoro bez otpora 6. decembra 1943. prodrle u Livno i unijele dezorganizaciju u pozadinske jedinice i ustanove 8. korpusa NOVJ. Tu su uspostavile svoje uporište koje su sačinjavali dijelovi njemačke 114. lovačke divizije, domobrani i četnici – ukupne jačine oko 3200 vojnika. Na njega su dijelovi 1. proleterskog, 5. i naročito 8. korpusa NOVJ više puta bezuspješno napadali. (više o tome vid. u tomu 18.)

[436] Dijelovi njemačke 114. lovačke divizije su 3. januara 1944, iznenada iz Sinja napali na pozadinske dijelove 20. dalmatinske NO divizije u selu Biteliću (ubile 13, zarobile 11 boraca i zaplijenile znatnu količinu naoružanja i druge opreme), a 25. januara su dijelovi njemačke 1. brdske divizije i 92. motorizovanog puka, prodirući iz Sinja, dezorganizovali odbranu 9. dalmatinske brigade na prostoru sela Zasioka, Dabra, Vučipolja i Bitelića nanijevši joj gubitke od 105 izbačenih iz stroja (10 poginulih, 14

ranjenih i 81 nestalog) i rastrojivši joj pozadinske dijelove i zaplijenivši materijal i opremu.

[437] Prva dalmatinska NOU brigada formirana je 6. spetembra 1942. u selu Dobro kod Livna. U njen sastav su tada ušla 4 bataljona s oko 1000 boraca. Ušla je u sastav 3. udarne divizije, gdje je ostala do sredine juna 1943, zatim je kraće vrijeme bila pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, a od početka avgusta 1943. pod komandom Operativnog štaba za Dalmaciju, da bi početkom septembra 1943. ušla u sastav 9. dalmatinske NO divizije, a od 17. novembra 1943. se nalazila pod komandom štaba 26. dalmatinske NO divizije, da bi u drugoj polovini januara 1944. i formalno ušla u sastav te divizije.

[438] »Omladinska iskra« je počela da izlazi juna 1943. kao organ Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije za Dalmaciju, a od broja 6 (februar – mart) 1944. izlazi kao organ Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske za Dalmaciju. Od 1943. do 1945. izašlo je ukupno 19 brojeva, numeracija je bila neprekidna (s tim što su bila dva dvobroja – 2/3 i 4/5).

[439] Jure Kaštelan i Živojin (Živko) Bulat su bili urednici »Omladinske iskre«.

[440] Oblasni komitet KPH za Dalmaciju je postupio po ovom nalogu Centralnog komiteta i o tome 3. aprila 1944. radiogramom javio Centralnom komitetu KPJ slijedeće:

»Vaše pismo mnogo nam je pomoglo u uočavanju problema, slabosti i grešaka naše organizacije. Svestrano smo ga proučili i na osnovu njega razradili i konkretizovali cirkularno pismo Obl[asnog] kom[iteta] i poslali part[ijskim] org[anizacijama] u vojsci i na terenu. Isto pismo uputili smo na uvid CK KPJ i CK KPH«. (A-CK SKJ, Fond CK KPJ, sig. Hrvatska II/119.)

[441] Tito je kasnije (?) odlučio da se Oblasni komitet KPH za Dalmaciju zadrži na Visu.

[442] Ovaj primjerak pisma je original i potpisao ga je Aleksandar Ranković. Nalazi se u istom arhivu i pod istim registarskim brojem kao i primjerak pisma koji se objavljuje. Na njemu nema Titove zabilješke, pa stoga taj primjerak pisma u ovom tomu nije objavljen, iako po arhivističkim propisima, formalno, zbog potpisa ima prednost. Inače, njegova sadržina je potpuno identična s tekstom koji se ovdje objavljuje.

[443] Riječ je o izvještaju Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku od 1. januara 1944, koji obuhvata period od dolaska jedinica NOVJ u Crnu Goru poslije bitke na Sutjesci do kraja 1943. U njemu je Blažo Jovanović, sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku, izvijestio Centralni komitet KPJ o organizacionom stanju Partije i o političkoj i vojnoj situaciji u Crnoj Gori i Boki. Detaljnije je analizirana situacija u redovima kontrarevolucije, a na prvom mjestu četnika, kao odraz likvidacije četničkog rukovodstva Crne Gore u manastiru Ostrogu. U pogledu organizacionog stanja Partije izneti su podaci da se na području Crne Gore nalazi 5 okružnih, 11 sreskih, 1 rejonski i 26 opštinskih komiteta sa 167 ćelija, od kojih 40 u pozadinskim vojnim jedinicama. Takođe je navedeno da se na terenu nalazi 829. članova KPJ, od kojih 48 radnika, 517 seljaka i 264 intelektualaca. Od tog broja su 158 žene, dok se na području Boke nalazi jedan okružni komitet sa 101 članom KPJ. Pored toga, u izvještaju stoji da ima i 163 kandidata za članove KPJ, a da na terenu postoje i 382 aktiva sa 2296 članova SKOJ-a, kao i 8866 organizovanih omladinaca u sastavu Ujedinjenog saveta Antifašističke omladine Crne Gore i Boke, dok ih je neobuhvaćeno omladinskom organizacijom 6532.

[444] Odnosi se na Zaključke proširenog sastanka Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku, održanog 17. avgusta 1943. na planini Lukavici, u prisustvu 17 političkih i vojnih rukovodilaca i predstavnika okružnih komiteta za nikšički i podgorički okrug. Na tom savjetovanju izvršena je analiza partijske djelatnosti od kraja

proljeća 1942. do ljeta 1943, a razmatrana su takođe aktuelna vojna i politička pitanja. Zaključeno je da partijska organizacija Crne Gore i Boke, pred kojom stoje novi krupni zadaci, treba da se još više učvrsti i podmladi, a za ostvarenje tih zadataka upućeni su na teren Radoje Dakić, Veljko Zeković i Andrija Mugoša.

[445] Centralni komitet KPJ poslao je 28. februara 1944. pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru i Boku. Objavljuje se u *Prilozima* na str 290–295.

[446] Riječ je o partijskom savjetovanju (proširenom sastanku) Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku od 17. avgusta 1943.

[447] Misli se na sastav Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku do juna 1943.

[448] U pismu Centralnog komiteta KPJ od 28. februara 1944. upućenom Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru i Boku ne govori se konkretno o Sandžaku, ali se zahtijeva da Pokrajinski komitet KPJ za Crnu Goru i Boku na osnovu odluka II zasijedanja AVNOJ-a usmjerava propagandni, politički i organizacioni rad. Međutim, u direktivi Centralnog komiteta KPJ od 31. marta 1944. upućenoj Oblasnom komitetu KPJ za Sandžak (objavljuje se u *Prilozima* na str. 324–328) s kojom je upoznat i Pokrajinski komitet KPJ za Crnu Goru i Boku, govori se konkretno o Sandžaku. Pitanje Sandžaka je, pak, riješeno definitivno 25. marta 1945, kada je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka odlučilo da se šest srezova Sandžaka pripoje federalnoj Srbiji, a preostala dva federalnoj Crnoj Gori.

[449] Dobivši obavještenje o tome ko su sekretari okružnih komiteta za Nikšić i Boku, Centralni komitet KPJ je radiogramom vjerovatno 22. februara 1944. naložio sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku slijedeće:

»Prvo, druga Božu Ljumovića treba kao člana Biroa PK pozivati na sve sjednice rukovodstva. Time će vaša veza sa Vijećem [ZAVNO Crne Gore i Boke] biti normalnija, a uticaj na njegov pravilan rad čvršća. Drugarica Stana [Tomašević] je takođe član vašeg Biroa. Kao četvrtog člana Plenuma kooptirajte druga Sava Brkovića za Nikšić, a za Boku pronađite lokalnog čovjeka — eventualno radnika Petrovića [Matu], jer je Veliša [Leković] podbacio u dosadašnjem radu«. (A-VII, k. 396, reg. br. 3–3/1.)

[450] Tito se u vezi s ličnom porukom koju je 5. februara 1944. dobio od predsjednika britanske vlade Vinstona Čerčila obratio radiogramom Georgi Dimitrovu, a preko njega i najvišem rukovodstvu Sovjetskog Saveza. Obraćajući im se, Tito je imao u vidu uvjeravanja izražena u Čerčilovom pismu od 8. januara 1944, gdje Čerčil naglašava da će u vezi s Jugoslavijom raditi u najtješnjem dogovoru sa Staljinom i Ruzveltom. Pošto se Čerčil u poruci od 5. februara založio da se uspostavi saradnja rukovodstva NOP-a Jugoslavije s kraljem Petrom II Karađorđevićem, Tito je sigurno želio da sazna da li i najviše rukovodstvo SSSR-a dijeli takvo mišljenje. Priređivač nije uspio da pronađe taj radiogram, ali pretpostavlja da ga je Tito uputio 6. ili 7. februara i da je u njemu izložio stavove zasnovane na odlukama Drugog zasijedanja AVNOJ-a po pitanju kralja, monarhije i izbjegličke jugoslovenske vlade.

[451] Pripreme za održavanje II kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije izvodile su se intenzivno od sredine decembra 1943. Međutim, njemačke zimske operacije 1943/1944. omele su sazivanje kongresa u vrijeme kad je bio planiran, pa je održan tek od 2. do 4. maja 1944. u slobodnom Drvaru. Na kongresu je 2. maja govorio Tito (vid. u tomu 20).

[452] Prisustvovalo mu je 816 izabranih delegata iz cijele zemlje. Na I kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije, pak, održanom u Bihaću od 27. do 29. decembra 1942, na kome je stvoren USAOJ, bilo je prisutno svega 365 delegata, od toga 123 iz vojnih jedinica.

[453] Na II kongresu USAOJ-a nisu bili prisutni pomenuti delegati, sem delegata omladine Italije, ali su II kongresu upućeni pozdravni telegrami sovjetske, britanske, grčke i bugarske omladine.

454 Broj delegata je kasnije izmijenjen, pa je na II kongresu USAOJ-a učestvovalo 428 delegata s terena i 388 iz jedinica NOVJ.

455 Centralni komitet SKOJ-a se tada nalazio u Hrvatskoj.

456 Odnosi se na izvještaj Centralnog komiteta SKOJ-a od 25. decembra 1943.

457 Tekst poruke je šef Anglo-američke vojne misije primio 28. februara, ali je britanski ambasador Ralf Stivenson odlagao njeno uručenje. Zbog tog odlaganja se Maklejn 7. marta direktno obratio Vinstonu Čerčilu. Dva dana kasnije naloženo mu je iz Londona da poruku preda, što je Maklejn učinio istog dana (9. maja).

458 Riječi Vinstona Čerčila »da ublažite svoje zahtjeve« odnose se na sadržinu Titovog pisma upućenog Čerčilu 9. februara 1944 (vid. str. 24–26).

459 Čerčilove smjernice u ovom smislu je konkretizovao Antoni Idn 9. marta 1944. i saopštio ih Ficroju Maklejnu sutradan, naglašavajući mu da bi u razgovorima s Titom trebalo postići slijedeće: 1. da kralj Petar II dođe u Jugoslaviju i u njoj formira svoju novu vladu, s tim da ta vlada bude pod Titovim predsjedništvom i da se sastoji od NKOJ-a, proširenog dr Ivanom Šubašićem, Dušanom Simovićem i njima sličnim političarima; 2. da sastav te nove vlade bude prihvatljiv i za Tita i za kralja; 3. tako sporazumno formirana nova vlada priznaće se za legitimnog nasljednika postojeće Purićeve vlade; ona će biti privremena isključivo u tom smislu da se ne prejudicira buduća slobodna volja jugoslovenskih naroda da poslije završetka rata odluče o obliku vladavine; 4. kralj bi objavio proklamaciju istovremeno s najavljivanjem stvaranja te nove vlade. Sve je ovo Maklejn izložio Titu. Međutim, Tito je u postupcima samoga kralja nalazio čvrste razloge da se odupre pritiscima i ostane na pozicijama odluka Drugog zasijedanja AVNOJ-a.

460 Nije sasvim izvjesno o kojem je telegramu riječ. Možda se odnosi na onaj od 31. januara 1944 (objavljen je u 18. tomu).

461 Zaključci su donijeti na proširenom sastanku Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku, održanom 17. avgusta 1943. U njima se daje analiza dotadašnje vojne i političke aktivnosti u Crnoj Gori i Boki i utvrđuju novi zadaci i obaveze. Zaključci su upućeni Centralnom komitetu KPJ zajedno s izvještajem Pokrajinskog komiteta od 17. novembra 1943, u kome se uglavnom daje organizaciono stanje KPJ u Crnoj Gori i Boki. (Odnio ih je Ivan Milutinović odlazeći iz Kolašina s crnogorskom delegacijom na Drugo zasijedanje AVNOJ-a.)

Blažo Jovanović Zetin je napisao pismo Centralnom komitetu KP Jugoslavije u svojstvu sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku. U tom pismu je iznio političko stanje u Crnoj Gori, organizaciono stanje u Partiji i SKOJ-u, stanje u jedinicama NOVJ, narodnoj vlasti i ostalim masovnim antifašističkim organizacijama na teritoriji Crne Gore i Boke. To je viđenje Pokrajinskog komiteta situacije u Crnoj Gori poslije ponovnog dolaska jedinica NOVJ u Crnu Goru po završenoj petoj neprijateljskoj ofanzivi.

462 Riječ je o radiogramu koji je po Titovom uputstvu Aleksandar Ranković u ime CK KPJ 8. februara 1944. uputio sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku Blažu Jovanoviću. Objavljen je u *Prilozima* na str. 276–277.

463 Tada su u KP Jugoslavije postojale slijedeće vaspitno-popravne partijske mjere: savjet, opomena, ukor, strogi ukor pred isključenjem i isključenje iz članstva.

464 Vlada Velike Britanije izašla je u susret molbi Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i zabranu dostavila Upravi Brazilijanske nacionalne banke. U vezi s tim je vlada Republike Brazila 16. aprila 1944. uvažila zahtjev NKOJ-a i stavila embargo na depozite zlata i novčanih vrijednosti koji su pripadali Narodnoj banci Kraljevine Jugoslavije.

465 Vlada Velike Britanije je dostavila zahtjev NKOJ-a Upravi Turske nacionalne banke i ova je usvojila zahtjev. U vezi s tim je ministar inostranih poslova

Turske 29. marta 1944. obavijestio poslanika kraljevske jugoslovenske vlade u Ankari da je na zahtjev NKOJ-a stavljen embargo na jugoslovensku imovinu u Turskoj.

[466] Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije uputio je takođe 9. marta 1944. jednu zabranu Upravi Brasilijanske nacionalne banke na depozit u valuti Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, a drugu zabranu Upravi Turske nacionalne banke, »takođe na depozit Narodne banke Kraljevine Jugoslavije«. U oba slučaja je tekst obrazloženja identičan trećem i četvrtom pasusu zabrane upućene Upravi Brazilijanske nacionalne banke na depozit u zlatu, pa se stoga ostali ne objavljuju.

[467] Riječ je o 400 pilota, avio-mehaničara i ostalog stručnog osoblja koji su se izjasnili za pristupanje narodnooslobodilačkom pokretu i zatražili od Saveznika da im se omogući prelazak u NOVJ.

[468] Riječ je o Titovom pismu od 26. marta 1944, kojim je odgovorio i na radiogram koji mu je Vinston Čerčil uputio 25. februara 1944. i na pitanja Antoni Idna, koja mu je 10. marta 1944. postavio preko Ficroja Maklejna. Titovo pismo se objavljuje na str. 164–165, Čerčilov radiogram na str. 288–289, a o sadržini Idnovih pitanja vid. u nap. 459.

[469] Riječ je o Čerčilovoj poruci od 16. marta 1944. upućenoj preko Filipa Broda, britanskog predstavnika pri kraljevskoj jugoslovenskoj vladi u Kairu. U njoj je Čerčil saopštio Maklejnu da se ne prihvata Titova ponuda da se kralj Petar II uključi u školsku eskadrilu NOVJ i skrenuo mu pažnju da Idn nije predložio da se ojača NKOJ uključivanjem kraljevskih ministara, već da »kralj stvori novu vladu u Jugoslaviji«.

[470] Sve ove materijale je uputio sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju Pavle Jovićević Rade po kuririma Štaba 2. korpusa NOVJ iz Kolašina, gdje je došao radi uspostavljanja čvršćih veza s Centralnim komitetom KPJ i Vrhovnim štabom NOV i POJ, jer su veze sa Svetozarom Vukmanovićem, opunomoćenikom Centralnog komiteta KPJ i delegatom Vrhovnog štaba NOV i POJ, bile neredovne, a veze preko Srbije nesigurne i spore.

Rezolucija o kojoj je ovdje riječ donesena je na VI proširenom savjetovanju Pokrajinskog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, kome su, pored jednog dijela članova Oblasnog komiteta, prisustvovali i članovi mjesnih komiteta. Savjetovanje je održano od 4. do 6. novembra 1943. na planini Šari. Tom prilikom je Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju preimenovan u Pokrajinski komitet KPJ za Kosovo u Dukadin, a formirana dva oblasna komiteta – jedan za Kosovo, a drugi za Dukadin.

Proglas je Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju izdao 7. oktobra 1943.

Prva konferencija Narodnooslobodilačkog odbora Kosova i Metohije održana je od 31. decembra 1943. do 2. januara 1944. u selu Bunjaju, u Đakovičkoj Malesiji. To je bila Osnivačka konferencija, kojoj je od 61 izabranog delegata prisustvovalo 49 (trojica su bili Srbi, trojica Crnogorci, a ostali Albanci s Kosova i iz Metohije ili iz Albanije). Posljednjeg dana konferencije izabrano je Predsjedništvo Narodnooslobodilačkog odbora Kosova i Metohije: predsjednik Mehmed Hodža, bivši prefekt iz Đakovice; potpredsjednici Pavle Jovićević, sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, jedan oficir bivše albanske kraljevske vojske zvani Hu, i 5. članova, među kojima Ali Šukrija i Dževdet Doda.

[471] Vojno-političko rukovodstvo NOP-a na Kosovu i Metohiji primilo je u proljeće jednu radio-stanicu od Štaba 2. korpusa NOVJ, ali je ona bila male snage i nije se mogla održavati direktna radio-veza s Vrhovnim štabom NOV i POJ i CK KPJ, već se održavala relejna veza posredstvom radio-centra 2. korpusa NOVJ.

[472] Pokrajinski komitet KPJ za Kosovo i Dukadin stvoren je na VI proširenom partijskom savjetovanju (vid. nap.). Poslije ovog upozorenja Centralnog komiteta KPJ partijska organizacija KPJ Kosova i Metohije vratila se ranijoj organizacionoj strukturi i nazivu Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju i dva okružna komiteta (za Kosovo i za Metohiju).

[473] Riječ je o pismu koje je Centralnom komitetu KPJ uputio 2. februara 1944. sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrija Hebrang. U pismu se detaljnije opisuju pojačana aktivnost predstavnika Mačekovog krila HSS-a u svim krajevima Hrvatske i njihovo nastojanje da se povežu i s onim krilom HSS-a koji je prišao narodnooslobodilačkom pokretu u cilju razbijanja NOP-a. Hebrang javlja i o teškoćama u radu s Božidarom Magovcem, predočava smjenjivanje rukovodećeg političkog kadra u 6. korpusu NOVJ i predlaže neke novine u organizacionoj strukturi KPJ, Glavnog štaba i traži razjašnjenje strukture štapske ćelije KP u jedinicama NOVJ.

[474] Politički komesar 6. korpusa NOVJ je bio tada pukovnik Vlado Janić Ćapo, a politički komesari divizija potpukovnik Mirko Bulović — u 12. slovenskoj NO diviziji, potpukovnik Čedo Grbić i u 28. slavonskoj NOU diviziji. Međutim, i pored toga što je njihovo smjenjivanje (posebno Janića, člana KPJ od 1931) predlagao Andrija Hebrang, sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske, do toga nije došlo. Naprotiv, Glavni štab NOV i PO Hrvatske pohvalio je 12. aprila 1944. i Štab 6. korpusa NOVJ i njegove jedinice na čelu s njihovim starješinama za uspjehe postignute u borbama tokom marta i početkom aprila 1944.

[475] Rang političkih komesara Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije odredio je Tito Uredbom o zvanjima političkih komesara Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije od 22. aprila 1944 (vid. u tomu 20).

[476] Misli se na radiogram koji je Tito u ime Centralnog komiteta KPJ uputio 10. marta 1944. Centralnom komitetu KP Hrvatske. To je u stvari bio ponovljeni tekst radiograma Centralnog komiteta KPJ od 10. novembra 1943 (vid. u tomu 17. str. i u ovom tomu str. 120).

[477] Riječ je o pismu Centralnog komiteta KPJ od 8. februara 1944 (vid. str 266 275).

[478] Ti partijski instruktori pošli su u jedinice 8. korpusa NOVJ 11. marta 1944. u ovakvom rasporedu: za 9. dalmatinsku NO diviziju: Đoko Vukičević, Vlado Kovačević, Bajo Đuranović i Semjon Kuharenko; za 19. dalmatinsku NO diviziju: Živko Živković, Neda Božinović, Mihailo Švabić i Zaga Jovanović; za 20. dalmatinsku NO diviziju: Spasenija Babović Cana, Slavko Božović i Branko Perović. Sem ovih 11 instruktora, ostala dvojica su najvjerovatnije Milutin Pavlović, član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku, koji je tada obilazio 9. diviziju, i Filip Bajković Fića, koji je rukovodio radom partijskih kurseva pri Štabu 8. korpusa NOVJ.

[479] Ustanovljeno je da su za pojačanje politodjela upućeni: u Politodjel 19. dalmatinske NO divizije Zdenka Šegvić i Blažo Jovanović; u Politodjel 20. divizije Marko Perović, a u Politodjel 26. divizije 8. korpusa NOVJ Vanda Novosel. Nije poznato ko je upućen za pojačanje Politodjela 9. dalmatinske NO divizije.

[480] Misli se na njemačke zimske operacije 1943/1944, koje je Tito nazvao šestom neprijateljskom ofanzivom. Ta dejstva su u Sandžaku počela 3. decembra 1943. operacijom pod šifrom »Kugelblic«. (Više o njoj vid. u tomu 18, nap..)

[481] Odnosi se na Milovana Panića, komandanta 5. bataljona, Vojislava Kovaljskog, političkog komesara 2. čete 2. bataljona, i Božu Milića Bjelicu, komandira Prateće čete 5. bataljona — svi borci od ustaničkih dana 1941. Poslije bitke na Sutjesci oni su se demoralisali, izgubili vjeru u pobjedu i moralno posrnuli. Predali su se četnicima, a ovi su im kao uslov za prijem u svoje redove i za poštedu života postavljali zadatak da ubiju jednog od istaknutih rukovodilaca NOP-a u Sandžaku. Zadatak koji su im postavili četnici oni su izvršili i ubili avgusta 1943. sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak Jezdimira Lovića.

[482] Zbog dužeg ilegalnog rada u pojedinim partijskim organizacijama, i kod pojedinih članova Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak zavladali su odnosi međusobnog nezamjeranja i popuštanja partijske discipline, što se negativno odrazilo na rad Partije.

To je uočeno, pa je preduzet odlučan kurs na iskorjenjivanje svega toga, nakon čega su u Oblasnom komitetu ostali samo Vojo Leković, sekretar, i Komnen Cerović, član toga komiteta. Dragica Milićević i Milojko Drulović su isključeni, a umjesto njih kooptirani Velibor Ljujić i Desa Raketić.

483 Mile Radosavljević je bio instruktor Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. O njegovim u to vrijeme nedozvoljenim odnosima s drugaricama, a takođe i s ćerkom jednog četnika, zbog čega je ponovo isključen iz KPJ, Centralni komitet KPJ je saznao iz izvještaja Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak od 5. februara 1944. U tom izvještaju je pisalo i to da je Radosavljevića poslao Centralni komitet KPJ u Sandžak. Tamo ga je bio uputio Štab 2. korpusa NOVJ. Radosavljević je kasnije, u proljeće 1944, poginuo kao borac u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi.

484 To je bilo napisano u jednom letku koji je objavio Izvršni odbor Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke. O tome je Oblasni komitet KPJ za Sandžak obavijestio Centralni komitet KPJ u svom izvještaju od 5. februara 1944. Pisanje ZAVNO-a Crne Gore i Boke da će Sandžak predstavljati s Crnom Gorom jednu federalnu jedinicu buduće Jugoslavije izazvalo je nezadovoljstvo kod jednog dijela naroda Sandžaka, naročito kod muslimanskog življa.

485 Pokrajinski komitet KPJ za Crnu Goru i Boku nije bio za to da se Sandžak priključuje Crnoj Gori. To je konstatovano i u međusobnim razgovorima Oblasnog i Pokrajinskog komiteta, koji su vođeni u vezi s ovim pismom Centralnog komiteta, dok je Izvršni odbor ZAVNO-a Crne Gore i Boke uputio jedno pismo Izvršnom odboru ZAVNO-a Sandžaka, u kome mu je naglasio da su posrijedi nesporazum i pogrešno obavještenje.

486 Na zasijedanju ZAVNO-a Sandžaka, održanom 25. marta 1945. u Novom Pazaru, odlučeno je da se srezovi pribojski, mileševski, zlatarski, sjenički, deževski i štavički pripoje federalnoj Srbiji, a da se pljevaljski i bjelopoljski srez pripoje federalnoj Crnoj Gori.

487 *Nota* od 18. marta 1944. nije pronađena, ali se u *Prilozima* objavljuje *nota* od 9. marta 1944. Pomenute note su vjerovatno iste ili sasvim slične sadržine.

HRONOLOGIJA

1944.

Tito je došao u Drvar 28. januara 1944. i smjestio se u omanjoj kući blizu pećine, iz koje se oko 8. februara preselio u drvenu baraku sagrađenu na samom ulazu pećine. Od sredine aprila 1944. povremeno je boravio i na rezervnom komandnom mjestu, sagrađenom u pećini kod vrela Bastašice, a zatim se ponovo vraća u baraku drvarske pećine.

1. februar

Tito je postavio zadatak Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da se iz sastava 6. korpusa NOVJ pripremi jedna divizija kojom će neposredno raspolagati Vrhovni štab NOV i POJ, a da se umjesto nje u sastavu korpusa formira nova divizija.

Naložio je Štabu 2. korpusa NOVJ da prihvati kosovsko-metohijske partizanske jedinice u slučaju da se ne mogu održati na njihovom operativnom području i tražio obavještenje zašto se ne javlja grupa bugarskih rukovodilaca s Blagojem Ivanovim Kostom na čelu.

Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna i s njim razgovarao o odbrani Visa, naglasivši da je u odbranu uključio i u borbama prekaljenu 1. dalmatinsku udarnu brigadu; izrazio je zadovoljstvo zbog obećane podrške britanske lovačke avijacije i mornaričkih jedinica; rekao je Maklejnu da će komandant otoka bolje saradivati sa savezničkim jedinicama i da je odbrana Visa solidna. Napomenuo je da se zbog jake njemačke blokade obale dalja isporuka ratnog materijala može dostavljati u unutrašnjost samo avionima, te na Vis treba slati samo onoliko koliko je potrebno za posadu i narod, a višak da se stokira u Italiji.

3. februar

Naredio je glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Slovenije i štabovima 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa NOVJ da upute borce za formiranje Inženjerijske brigade Vrhovnog štaba NOV i POJ.

4. februar

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da uredi aerodrom na Krbavskom polju i odobrio sporazum s komandantom kvislinške muslimanske milicije u Cazinskoj krajini Huskom Miljkovićem.

Obavijestio je Centralni komitet KP Hrvatske da je nadležnost toga Centralnog komiteta proširena na prostor lijeve obale Une i upozorio ga da još nisu sazreli uslovi za formiranje nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Hrvatske.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ pohvalio je 5. crnogorsku udarnu brigadu za hrabrost i izdržljivost u svim borbama protiv Nijemaca i za uništenje četničkog rukovodstva za Crnu Goru, Boku i Sandžak.

5. februar

Upoznao se s porukom predsjednika vlade Velike Britanije Vinstona Čerčila od 5. februara 1944, njenu sadržinu istog dana saopštio članovima Predsjedništva AVNOJ-a i NKOJ-a koji su se tada nalazili u Sloveniji i zatražio od njih hitan odgovor. (Odgovorili su mu da se Čerčilu uputi negativan odgovor o mogućnosti uspostavljanja ma kakve saradnje s kraljem Petrom II Karađorđevićem.)

Dogovorio se sa šefom Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ o upućivanju jedne anglo-američke vojne misije koja će biti pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije.

Saopštio je Štabu 2. korpusa da će preduzeti mjere za ekonomsko rasterećenje teritorije korpusa u pogledu ishrane italijanskih partizanskih jedinica i zatražio od Staba korpusa da mu dostavi podatke o neprijatelju.

Dao je direktivu svim štabovima NOVJ kod kojih su se nalazile savezničke vojne misije da savezničkim oficirima omoguće da prisustvuju izvođenju borbenih dejstava jedinica NOVJ.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da će se 18. slovenačka NO divizija povući iz Gorskog kotara i naredio da taj sektor obezbijedi svojim jedinicama.

Zatražio je od sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoja Neškovića da dostavi podatke o rukovodećim kadrovima Srbije, uključujući i štabove 1. šumadijske i 1. južnomoravske NO brigade i da izvijesti koliko ima članova KPJ i SKOJ-a u tim brigadama.

Upozorio je Štab 2. korpusa NOVJ na propuste u vezi s dostavljanjem podataka o neprijatelju i naredio da obavještajne punktove snabdije radio-stanicama.

Naredio je Štabu 3. korpusa NOVJ da razmotri mogućnost razmještaja na prostoru Kalinovika i u istočnoj Bosni jednog dijela italijanske partizanske divizije »Garibaldi« iz sastava 2. korpusa NOVJ zbog nepovoljne ekonomske situacije na teritoriji toga korpusa.

Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna i vodio s njim razgovor. Prema Maklejnovom izvještaju britanskom Ministarstvu inostranih poslova, Tito je tom prilikom pokrenuo pitanje upućivanja u Vrhovni štab NOV i POJ anglo-američkih ratnih dopisnika; izrazio zahvalnost za priznanje odato NOVJ i za pomoć koja joj se pruža; naglasio da mu je »cilj da omogući svojoj zemlji da postane jaka, ujedinjena, demokratska i nezavisna«, da »nema namjeru da svoju zemlju učini privjeskom SSSR-u ili da joj pokuša nametnuti sovjetski ekonomski sistem«.

Oko 6. februara

Imajući u vidu uvjeravanje Vinstona Čerčila izraženo u pismu od 8. januara 1944. da će Čerčil u vezi s Jugoslavijom raditi u najtješnjem dogovoru sa Staljinom i Ruzveltom i vodeći računa o obavještenjima Ficroja Maklejna da se britanska vlada po značajnim pitanjima u vezi s Jugoslavijom konsultuje sa sovjetskom i američkom vladom, Tito se oko 6. februara radiogramom obratio Georgi Dimitrovu, a preko njega i najvišem rukovodstvu SSSR-a. Taj Titov radiogram do sada nije pronađen, ali se on vjerovatno odnosio na prispjelu poruku V. Čerčila od 5. februara 1944. u kojoj se Čerčil zalaže da se uspostavi saradnja rukovod-

stva narodnooslobodilačkog pokreta s kraljem Petrom II Karađorđevićem, pa je Tito zamolio Dimitrova da se, imajući u vidu odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a, saopšti rukovodstvu narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije stav Dimitrova i najvišeg rukovodstva SSSR-a po pitanju odnosa AVNOJ-a i NKOJ-a, s jedne strane, i kralja Petra II, monarhije i izbjegličke jugoslovenske vlade, s druge strane.

7. februar

Saopštio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da se povećava broj članova Anglo-američke vojne misije pri Štabu 6. korpusa NOVJ i da je odobrio sličnu misiju pri Štabu 10. korpusa NOVJ.

Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna na njegov zahtjev. Maklejn mu je tom prilikom uručio notu britanske vlade od 6. februara 1944. kojom se Tito pita da li bi bio voljan da uspostavi kontakt s kraljem Petrom II Karađorđevićem.

8. februar

Na traženje Georgi Dimitrova uputio mu je radiogramom sadržinu poruke dobijene 5. februara 1944. od Vinstona Čerčila. Taj radiogram u jugoslovenskoj izvornoj građi do sada nije pronađen.

Odobrio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da 18. slovenačku NO diviziju upotrijebi prema svom planu.

Prema Titovim uputstvima u ime Centralnog komiteta KPJ odgovoreno je sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku Blažu Jovanoviću u vezi s dostavljenim izvještajem i dato mu uputstvo za dalji rad Pokrajinskog komiteta.

Obavijestio je Štab Mornarice NOVJ da ga stavlja pod direktnu komandu Vrhovnog štaba NOV i POJ i da je odobrio Englezima da odvedu na saslušanje u Italiju Nijemce koje su zarobile jedinice 26. divizije i mornarice NOVJ, a zatim da ih ponovo vrate.

9. februar

Odgovorio je na poruku koju mu je Vinston Čerčil uputio 5. februara 1944.

Upoznao se s odgovorom Georgi Dimitrova kojim su Dimitrov i rukovodstvo SSSR-a dali punu podršku AVNOJ-u i NKOJ-u po pitanju kralja Petra II, monarhije i jugoslovenske izbjegličke vlade.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske kuda će uputiti tenkiste, avijatičare i mornare, a kuda će uputiti spasene američke pilote.

Odobrio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da neposredno prima od Saveznika ponuđenu opremu, naložio da Centralni komitet KP Slovenije stupi u direktnu vezu s delegatima Direkcije KP Italije za sjevernu Italiju; zatražio je da se dostavi izvještaj o postupku prema šefu Anglo-američke vojne misije pri tom Glavnom štabu i obavijestio koje će brojčane oznake imati slovenačke primorske divizije.

Obavijestio je Štab 3. korpusa NOVJ o rasporedu 5. krajiške udarne divizije i naredio da joj s prostora Rogatica – Sokolac sadejstvuju jedinice korpusa u napadu na komunikacije koje vode preko Višegrada.

Upozorio je Štab 6. korpusa NOVJ na velike ljudske gubitke i naredio mu da ne napada utvrđene gradove, nego komunikacije kojima se neprijatelj služi.

10. februar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ uputio je Jugoslovenskom samostalnom odredu u SSSR-u pozdrav u ime NOV i POJ i izrazio uvjerenost da će ta jedinica dostojno predstavljati NOVJ, boreći se za slobodu svoje domovine na sovjetskoj teritoriji.

Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ Ficroja Maklejna. Prema Maklejnovom izvještaju britanskom Ministarstvu inostranih poslova i Vinstonu Čerčilu, Tito mu je predao odgovor na Čerčilovu poruku od 5. februara i kao obrazloženje odgovora dodao da bi, ukoliko se kralj Petar II oslobodio svojih savjetnika, uključujući i Dražu Mihailovića, poslao svoga predstavnika da razgovara o budućoj saradnji uz uslov da narodi Jugoslavije slobodno odluče o pitanju monarhije nakon oslobođenja zemlje. U pogledu kraljevog povratka u zemlju rekao je da bi to moglo uslijediti samo ako AVNOJ opozove svoju odluku i naglasio da je kralj svojim dugotrajnim vezama s Dražom Mihailovićem i izbjegličkim vladama izgubio ugled u jugoslovenskim narodnim masama, pa bi bilo nerazumno požurivati njegov dolazak. Iznio je i Titovo sopstveno ubjeđenje da je kralj u rukama loših savjetnika, pa se on ne može smatrati odgovornim za sve što je rečeno i urađeno u njegovo ime, ali ima stvari u kojima bi kralj mogao pomoći narodnooslobodilačkom pokretu, što, istina prosječni pripadnici toga pokreta ne bi shvatili ali bi kasnije shvatili pod uslovom da kralj zauzme pravilan stav prema narodnooslobodilačkom pokretu. Maklejn u svom komentaru toga razgovora predlaže da se utiče na kralja Petra II da prihvati Titove stavove – iako oni ne nude nikakvu garanciju za budućnost monarhije – jer predstavljaju jedinu šansu da kralj ponovo zavlada, dok ništa ne može dobiti ako nastavi da se drži Mihailovića i Purićeve vlade.

11. februar

U svojstvu predsjednika NKOJ-a uputio instrukciju izvršnim odborima zemaljskih antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja i izvršnim odborima oblasnih narodnooslobodilačkih odbora da na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji pribave statističke podatke ekonomske i zdravstvene službe.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da svoje izvještaje dostavlja Vrhovnom štabu NOV i POJ, koji će ih prenositi Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« da ih objavljuje.

Pohvalio je 5. dalmatinsku NO brigadu i Sjevernodalmatinski NOP odred za uspješne borbe koje su vodili u sjevernoj Dalmaciji protiv njemačke 1. brdske divizije.

12. februar

Dozvolio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da u svoje jedinice uključi Slovence koji su dezertirali iz fašističke italijanske vojske i predali se Saveznicima i naložio da se savezničkim oficirima daje štampa.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da se djelatnost Glavnog štaba NOV i PO Sandžaka svede na djelokrug korpusne vojne oblasti, ali da Velimir Jakić i dalje ostaje na dužnosti komandanta tog Štaba.

Insistirao je da Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« povede kampanju protiv prinudne mobilizacije koju sprovodi Milan

Nedić u Srbiji i Vojvodini i da razobličava njemačka obećanja da će mu pripojiti istočnu Bosnu i Crnu Goru.

Skrenuo je pažnju Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske na mogućnost nove njemačke ofanzive i naredio da 19. dalmatinska NO divizija nastavi aktivnost na sektoru Mazina.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da jednom brigadom dejstvuje prema Martinom Brodu.

Saopštio je Štabu Mornarice NOVJ da dozvoljava savezničkim komandama u Italiji održavanje direktne radio-veze s jedinicama Mornarice NOVJ koje se nalaze na ostrvima i oblaskom rubu i naredio da se ne gomila ratni materijal na Visu.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da 3. korpusu NOVJ i 5. krajiškoj NOU diviziji uputi po jednu italijansku partizansku brigadu i po jedan italijanski radni bataljon.

14. februar — Naredio je Štabu 3. korpusa NOVJ da razvije aktivnost na sektoru Višegrad – Sarajevo, obavijestio ga da će mu biti upućen dio italijanskih partizanskih snaga iz 2. korpusa NOVJ i zatražio prijedloge za unapređenje oficira.

15. februar — Upozorio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da odobrenje za upućivanje britanskih oficira (preko Jugoslavije u Mađarsku) može tražiti samo šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

17. februar — Dostavio je Antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Jugoslavije skicu i opis državnog grba, prema kojima Predsjedništvo AVNOJ-a treba da donese odluku o državnom grbu nove Jugoslavije.

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske izvještaj o mogućnosti prodiranja kurira od toga Štaba i naložio mu da u razmjeni traži Simu Mrđu (sekretara Divizijskog komiteta KPJ 6. ličke NOU divizije) koga su Nijemci zarobili.

Dao je instrukcije Sekretarijatu Biroa Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju da se još zadrži na Visu, da se čuva autoritet dr Josipa Smodlake, da se zbjeg naroda izdvoji u posebnu organizaciju i da moraju postojati partijske organizacije u jedinicama i ustanovama NOVJ dislociranim u južnoj Italiji.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da Udarna grupa divizija kreće ka Srbiji, a da će 3. korpus NOVJ uputiti jednu diviziju na sektor Kalinovika i naredio da se jedinice 2. korpusa NOVJ iz Sandžaka povežu s tom divizijom i da Štab korpusa izvijesti šta je preduzeo u vezi s formiranjem Primorske operativne grupe i njenim dejstvima.

Naredio je Štabu 3. korpusa NOVJ da uputi predviđene jedinice na prostor Kalinovik – Foča – Goražde.

20. fabruar — Uputio je direktivu Štabu 2. proleterske divizije i sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoju Neškoviću o zajedničkom radu na stvaranju novih jedinica NOV i POJ u Srbiji i obavijestio ih o upućivanju general-majora Pavla Ilića da im pomogne u radu.

21. februar — Izdao je dnevnu zapovijest povodom proslave 26-godišnjice formiranja Crvene armije.

Naredio je operativnim štabovima NOV i POJ da u Štab 5. korpusa NOVJ upute sve pripadnike NOV i POJ vazduhoplovne i tenkovske struke i vozače motornih vozila radi upućivanja u Sovjetski Savez na školovanje i prijem odgovarajućih borbenih sredstava.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da izvještaje o borbenim dejstvima svojih jedinica dostavlja Vrhovnom štabu NOV i POJ kako bi ih ovaj objavljivao preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«.

Dao je Štabu 2. korpusa NOVJ globalnu formacijsku strukturu, prema kojoj će u dolini rijeke Lima formirati jednu diviziju, a na svom operativnom prostoru organizovati četiri samostalna operativna sektora i formirati korpusnu vojnu oblast.

23. februar — U ime NOVJ uputio je vrhovnom komandantu Crvene armije maršalu Staljinu pozdravni telegram povodom 26-godišnjice Crvene armije.

Uputio je preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« protest protiv progona oficira i vojnika Kraljevske jugoslovenske vojske koji su u Kairu i drugim mjestima izrazili želju da stupe u NOVJ i da se bore za oslobođenje svoje domovine.

Zatražio je od Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju da dostavi prijedlog za Štab 3. srpske udarne brigade, a za načelnika Glavnog štaba NOV i PO Srbije odredio je Predraga Markovića Alimpiju.

23. februar — Obavijestio je Georgi Dimitrova (odnosno Vrhovnu komandu Crvene armije) da je Sovjetska vojna misija stigla u Bosanski Petrovac i da će 24. februara prispjeti u sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ.

24. februar — Povodom dolaska u Vrhovni štab NOV i POJ Sovjetske vojne misije na čelu s general-lajtnatom Nikolajem Vasiljevičem Kornjejevom priredio je u Drvaru svečanu večeru za sve pripadnike savezničkih vojnih misija akreditovanih pri Vrhovnom štabu NOV i POJ i održao zdravicu.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da ne izvodi desante na jako utvrđena neprijateljeva uporišta i odobrio predloženo postavljenje načelnika Štaba Mornarice NOVJ, a zatražio da se dostavljaju izvještaji o borbama radi obavljanja preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«.

25. februar — Upozorio je sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoja Neškovića da dostavi podatke o rukovodećem kadru Srbije i saglasio se da Politodjel 5. krajiške udarne divizije ostane u 1. južnomoravskoj NO brigadi.

Naložio je Štabu Udarne grupe divizija NOVJ i Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju da Udarna grupa divizija NOVJ ne kreće za Srbiju prije dolaska delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ general-majora Pavla Ilića s grupom rukovodećih kadrova za Srbiju i jednim članom Sovjetske vojne misije.

29. februar — Obavijestio je Georgi Dimitrova da Englezi još nisu dali nikakav ratni materijal za bugarske partizane i da je Šterju Atanasov (koji je izvjesno vrijeme boravio kod vrhovnog štaba) otišao s delegatom Vrhovnog štaba NOV i POJ k južnoj Srbiji, kuda su upućene i dvije divizije (Udarna grupa divizija NOVJ).

U svojstvu predsjednika NKOJ-a zatražio je od izvršnih oblasnih i viših organa narodne vlasti da izvijeste postoji li mogućnost prehrane stanovništva do nove žetve pod uslovom da se od njega ne uzima za ishranu vojske i koliki je broj onih kojima je nužna pomoć.

Krajem februara napisao je članak »Značaj odluka AVNOJ-a za dalji razvoj naše borbe i stvaranje federativne državne zajednice« i predao ga Redakciji časopisa »Nova Jugoslavija« da ga objavi u svom prvom broju.

3. mart — U svojstvu predsjednika NKOJ-a naložio je izvršnim i višim organima narodne vlasti da preko narodnooslobodilačkih odbora prikupe konkretne podatke o okupatorsko-kvislinškim zločinima, da izvrše popis stanovništva i steku uvid u ekonomsko stanje na svom terenu.

Zatražio je od operativnih štabova NOVJ da izvijeste koliko im je eksploziva potrebno za potpuno razaranje železničkih komunikacija na svom operativnom prostoru i koliko bi dugo saobraćaj bio paralizovan ako u napadu angažuju sve svoje jedinice.

Zatražio je od Štaba Mornarice NOVJ da dostavi podatke koje se količine ratnog materijala i namirnice primljenih od saveznika nalaze u bazama na Visu i u Bariju i koliko je takvog materijala prevezla jedinicama NOVJ do obale, a koliko je raspodijelila svojim jedinicama i 26. dalmatinskoj NO diviziji.

Naredio je Štabu 6. korpusa NOVJ da ustanovi pravac kretanja i numeraciju njemačkih snaga koje su pošle iz Knina ka Bihaću.

4. mart — Uputio je poruku Centralnom komitetu SKOJ-a da iz Hrvatske dođe u Drvar.

Naredio je operativnim štabovima NOVJ da formiraju foto-sekcije u korpusima i brigadama sa zadatkom da sistematski snimaju značajne događaje.

5. mart — Obavijestio je Georgi Dimitrova da će mu naknadno javiti na koji će se način moći primati avionske isporuke materijala za NOVJ.

6. mart — Javio je Georgi Dimitrovu o uspješnom zajedničkom nastupanju bugarskog partizanskog bataljona »Hristo Botev« i jedinica pod komandom Glavnom štaba NOV i PO Makedonije.

Usvojio je prijedlog Štaba 3. korpusa za formiranje 38. istočnobosanske udarne divizije i postavio njen Štab, kao i komandanta 6. istočnobosanske udarne brigade.

7. mart — Od vrhovnog komandanta Crvene armije maršala Staljina primio je radiogram kojim mu zahvaljuje na čestitki povodom 26. godišnjice Crvene armije i u kojem Staljin ističe: »Herojska borba bratskih jugoslovenskih naroda i njegove slavne Narodnooslobodilačke vojske protiv njemačkih osvajača izaziva duboke simpatije naroda Sovjetskog Saveza i služi kao primjer koji nadahnjuje sve porobljene narode Evrope«. Tekst radiograma Tito je dao Redakciji časopisa »Nova Jugoslavija« da ga objavi u svom broju 2. do 1. marta 1944.

Uputio je poruku Edvardu Kardelju da se s članovima NKOJ-a vrati u Hrvatsku i naglasio da bi u postojećim uslovima bilo politički nezgodno organizovati proslavu 25. godišnjice KPJ, pa nalaže da se obustave sve pripreme u vezi s tim.

8. mart Obavijestio je Georgi Dimitrova da su zbog stalnih snježnih padavina nepovoljni uslovi za primanje avionskih isporuka ratnog materijala za jedinice koje se nalaze oko Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Postavio je zahtijev Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da dostavi podatke i jačini njemačkih vazduhoplovnih formacija u Hrvatskoj i o bazama s kojih operišu protiv Saveznika.

9. mart U ime NKOJ-a uputio je notu (koju je potpisao i Ivan Milutinović) britanskoj vladi u kojoj je iznio obrazložene činjenice na osnovi kojih izbjeglička jugoslovenska vlada Božidara Purića nema pravnog osnova da raspolaže zlatnim, deviznim i novčanim depozitima Narodne banke Ktaljevine Jugoslavije, navodeći pojedinačno njihove sume i gdje se nalaze. U noti se zatim moli britanska vlada da onemogući vladi Božidara Purića trošenje imovine Narodne banke Kraljevine Jugoslavije i da uputi priložene izvještaje NKOJ-a adresovane Turskoj nacionalnoj banci i Brazilijanskoj nacionalnoj banci. Istovremeno se obavještava britanska vlada da je NKOJ preduzeo slične korake i kod vlade SAD i SSSR-a.

U ime NKOJ-a uputio je izvještaj (koji je potpisao i Ivan Milutinović u svojstvu zamjenika povjerenika NKOJ-a za finansije) Upravi brazilijanske nacionalne banke u Rio de Žaneiru, kojim je obavještava da jugoslovenska izbjeglička vlada Božidara Purića pokušava da iz te banke podigne deponovano zlato Narodne banke Kraljevine Jugoslavije i prenese ga u Vašington radi zamjene za dolare. Pošto je obrazloženo da je to nezakonit postupak, saopšteno je Upravi pomenute banke da NKOJ stavlja zabranu na označeni depozit i traži da se nikome i ni u kojem iznosu, bez prethodnog odobrenja NKOJ-a ne izdaje pomenuti depozit.

U ime NKOJ-a uputio je zabranu (koju je potpisao i Ivan Milutinović) Upravi Turske nacionalne banke na depozit u valuti Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.

U ime NKOJ-a stavio je do znanja jugoslovenskoj izbjegličkoj vladi Božidara Purića da ona nema pravnog osnova da uzima deponovano zlato Narodne banke Kraljevine Jugoslavije iz Brazilijanske nacionalne banke i da ga prenosi u Vašington i troši.

U ime NKOJ-a uputio je apel guverneru Narodne banke Kraljevine Jugoslavije Dobrivoju Lazareviću da se spriječi izbjegličkoj jugoslovenskoj vladi korišćenje zlatnih rezervi deponovanih u raznim bankama u inostranstvu.

Nakon dogovora sa članovima NKOJ-a koji su se zatekli u Drvaru, po hitnom postupku je, u svojstvu predsjednika NKOJ-a, donio odluku o formiranju Odjeljenja Narodne banke Jugoslavije na oslobođenoj teritoriji kao nasljednika Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.

Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije pri vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna na njegovo traženje. Tom prilikom mu je Maklejn uručio ličnu poruku Vinstona Čerčila od 25. februara 1944.

Pohvalio je bugarski partizanski bataljon »Hristo Botev« i makedonski Ohridsko-prespanski NOP odred za dejstva u vrije-

me kad je Odred bio preformiran u Samostalni partizanski bataljon »Stiv Naumov«.

Uputio je poruku povjereniku NKOJ-a za spoljne poslove dr Josipu Smodlaki da izda punomoćje poručniku Zorislavu Golubu da može od Saveznika primati materijal koji je namijenjen za obnovu slobodne teritorije Jugoslavije (prvenstveno sjeme za proljećnu sjetvu i poljoprivredni alat).

10. mart

Upozorio je centralni komitet KP Hrvatske da ga smatra odgovornim zbog sabotaže koju nepoznata lica u tom Centralnom komitetu sprovode i da će preduzeti mjere u vezi s tim.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da dozvoljava britanskim obavještajnim organima iz susjednih zemalja da svoju poštu šalju preko postojećih ilegalnih veza NOP-a Jugoslavije.

Naredio je Delegaciji NOV i POJ u Bariju da stalnom stražom obezbijedi stan povjerenika NKOJ-a za spoljne poslove dr Josipa Smodlake u Kocanu (južna Italija), a Smodlaki skrenuo pažnju da se nikuda ne kreće bez oružane pratnje. (Straža je prispjela u Kocano 14. marta, a s njom i lični stalni pratilac dr Smodlake).

12. mart

Tito je s brigadirom Ficrojom Maklejnom, šefom Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, potpisao protokol o obuci pilota i vazduhoplovno-tehničkog osoblja i o formiranju jedne lovačke i jedne lovačko-bombarderske eskadrile NOVJ u sastavu britanskog vazduhoplovstva.

Uputio je poruku Stanoju Simiću, ambasadoru u Moskvi, povodom Simićeve ostavke i otkaza da služi kraljevskoj jugoslovenskoj vladi u izbjeglištvu i naložio mu da i dalje ostane gdje jeste do dalje odluke NKOJ-a.

Uputio je poruku Miodragu Loziću, vojnom atašeu u Moskvi povodom njegove ostavke i otkaza da služi kraljevskoj jugoslovenskoj vladi u izbjeglištvu, nalažući mu da ostane gdje jeste do dalje odluke vrhovnog komandanta NOV i POJ.

13. mart

Preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske naredio je Štabu 4. korpusa NOVJ da povuče ispod udara neprijateljske avijacije sve svoje snage s unske komunikacije i da s manjim snagama izvodi diverzije na toj komunikaciji.

Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije pri vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna na njegovo traženje i vodio s njim razgovor u vezi s Čerčilovom porukom od 25. februara. Tom prilikom se Maklejn interesovao kad će dobiti Titov odgovor na tu Čerčilovu poruku i saopštio Titu da je od Antoni Idna dobio instrukcije da postavi pitanje dolaska kralja Petra II u Jugoslaviju da u njoj formira svoju vladu pod Titovim predsjedništvom, koja bi se sastojala od NKOJ-a proširenog Dušanom Simović i njemu sličnim političarima i koja bi bila kao privremena vlada priznata za legitimnu vladu Jugoslavije. Konciznu sadržinu Titovih odgovora Maklejn je istoga dana (13. marta) radiogramom uputio Čerčilu.

U svjstvu predsjednika NKOJ-a upozorio je Izvršni odbor ZAVNOH-a da ne pristupa formiranju narodnog sudstva prije nego što AVNOJ donese načelne odluke o njemu i odobrio je prebacivanje Jevreja u Italiju preko veza NOP-a.

15. mart Uputio je preko američkog majora Ričarda (Boba) Vejla, koji je oko tri nedjelje boravio u Drvaru, a zatim krenuo za Kairo, ličnu poruku predsjedniku SAD Franklinu Ruzveltu.

Obavijestio je Georgi Dimitrova da će iz Makedonije zatražiti sadržinu postignutog sporazuma Dragoljuba (Draže) Mihailovića s Bugarima i da se priprema prebacivanje Vojne misije NOVJ i pilota u Sovjetski Savez.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da organizuje prebacivanje hrane iz Slavonije do jedinica NOVJ u srednjoj Bosni, gdje prijeti glad, kao i transportovanje prehrambenih artikala i soli za bolnice u Bosanskoj krajini.

Pohvalio je 4. krajišku udarnu diviziju za uspješna dejstva na sektoru Prijedor – Ljubija.

16. mart Obavijestio je Georgi Dimitrova da je osposobljena pista za slijetanje aviona na Medenom polju.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da oficire koji će ući u sastav Vojne misije NOVJ predviđene za SSSR i njihove pasoše pošalje do 22. marta u sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ (u Drvar).

Naredio je štabu 2. korpusa NOVJ da britanskim oficirima za vezu opozvanim iz četničkih štabova zabrani održavanje radio-veze i kontaktiranje sa stanovništvom i obavijestio Štab korpusa o upućivanju Orjenskog bataljona za Boku kotorsku, o imenovanju komandanta 3. sandžačke proleterske brigade o situaciji kod Udarne grupe divizija NOVJ.

Pohvalio je 14. slovenačku NO diviziju za junaštvo ispoljeno tokom njemačko-kvislinških ofanzivnih poduhvata protiv nje na prostoru Štajerske.

Zamolio je Georgi Dimitrova da ispita mogućnost dostavljanja ratnog materijala i opreme Udarnoj grupi divizija NOVJ da bi mogla prodrijeti dublje u Srbiji i iznio mišljenje da Britanci ne isporučuju materijal tim divizijama radi toga što one u Srbiji vode borbe ne samo protiv Nijemaca već i protiv četnika.

Naredio je operativnim štabovima NOVJ da se na dobrovoljnoj bazi borci (posebno je za svaki operativni štab odredio koliko boraca) i pošalju Štabu 5. korpusa NOVJ radi upućivanja na školovanje za ratno vazduhoplovstvo NOVJ u SSSR-u.

Naredio je Štabu 1. proleterske divizije da se do kraja marta njena 1. proleterska brigada prebaci na sektor Mrkonjić-Grada, a 13. proleterska brigada »Rade Končar« na sektor Travnik – Jajce.

18. mart U svojstvu predsjednika NKOJ-a Tito je uputio pismo (koje je potpisao i zamjenik sekretara za finansije NKOJ-a Ivan Milutinović) u kome obavještava Upravu državne blagajne u Londonu da je NKOJ opunomoćio dr Rudolfa Bićanića da zastupa interese jugoslovenske Narodne banke i onemogući izuzimanje njenih depozita bez saglasnosti NKOJ-a.

Obavijestio je sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju o kompentencijama Vrhovnog štaba NOV i POJ, Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju i Glavnog štaba NOV i PO Srbije u odnosu na Udarnu grupu divizija NOVJ.

19. mart	Obavijestio je Georgi Dimitrova o načinu prihvata sovjetskih aviona na Medenom polju i Glamočkom polju.
	Obavijestio je Georgi Dimitrova šta treba dostaviti Udarnoj grupi divizija i dostavio koordinate mjesta gdje bi se to doturilo.
	Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da 3. prekomorsku NO brigadu prikupi i da je kao kompaktnu jedinicu preveze do obale.
Oko 19. marta	Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije brigadira Ficroja Maklejna, koji je tražio prijem. Tom prilikom je Maklejn istakao Čerčilovu želju da kralj Petar II dođe u Jugoslaviju, u njoj formira potpuno novu vladu s kojom bi bio i Tito povezan. Naglasio je da Čerčil ima puno razumijevanje za teškoće koje se Titu nameću u vezi s tim, ali i da se nada da će se te teškoće otkloniti. O tom razgovoru Maklejn je 20. marta radiogramom izvijestio Čerčila.
20. mart	Zamolio je Georgi Dimitrova da se javi jugoslovenskim komitetima u inostranstvu da za prikupljeni novac kupe i upute avione tipa »daglas« radi prebacivanja ranjenika i doturanja ratnog materijala.
	Obavijestio je Georgi Dimitrova da su se protekle noći spustila na aerodrom kod Bosanskog Petrovca dva britanska i jedan sovjetski avion (s ratnim materijalom), ali se u toku noći koja dolazi ne mogu primati avioni zbog lošeg vremena.
	Naredio je glavnim štabovima NOV i PO Hrvatske i Slovenije da ubuduće ne raspoređuju oficire vojske Kraljevine Jugoslavije i Domobranstva Nezavisne Države Hrvatske bez znanja i odobrenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.
	Izdao je naredbu o formiranju 39. krajiške NOU divizije.
22. mart	U ime NKOJ-a uputio je notu britanskoj vladi, u kojoj obavještava da se oko 40 000 Slovenaca i Hrvata, prisilno mobilisanih nalazi u regularnim jedinicama italijanske vojske i u italijanskim specijalnim radnim četama na Sardiniji, Siciliji i drugim mjestima Italije, koji pod komandom fašističkih oficira, žive i rade kao roblje, pa zahtijeva da se udovolji njihovim molbama upućenim NKOJ-u i Vrhovnom štabu NOV i izvrši njihova repatrijacija za Jugoslaviju.
	Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da je Udarna grupa divizija NOVJ razbila u dolini Lima neprijateljeve snage koje su bile usmjerene u pravcu Sandžaka i Crne Gore.
23. mart	Najstrože je zabranjeno Štabu 3. korpusa NOVJ da rasformira 2. italijansku partizansku brigadu »Garibaldi« i naredio mu da joj dodjeljuje zadatke koje ona može izvršavati.
	Odobrio je Sekretarijatu Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju da još ostane na Visu i naložio mu da pomogne u radu novoimenovanom štabu 26. dalmatinske NO divizije.
23. ili 24. mart	Uputio je poruku povjereniku NKOJ-a za spoljne poslove dr Josipu Smodlaki kojom načelno usvaja raniji Smodlakin prijedlog za organizovanje Zastupništva NKOJ-a i naglašava da će Smodlaki uskoro dostaviti detaljnija uputstva u vezi s tim Zastupništvom. Poruka je radiogramom prenijeta Delegaciji NOV i POJ u Bari, a Delegacija ju je marta uručila Smodlaki.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a napisao je *Punomoćje* kojim je ovlastio Milentija Popovića da u ime NKOJ-a rukovodi novouspostavljenim Zastupništvom NKOJ-a u Italiji, kome je postavio zadatak da objedini rad i stavi pod svoju nadležnost cjelokupnu političku aktivnost svih postojećih ustanova NOVJ koje su stacionirane u Bariju, Monopoliju i drugdje u Italiji, tom prilikom je naložio Popoviću, da se o krupnijim spoljnopolitičkim pitanjima konsultuje s dr Vladimirom Velebitom, koji će kao šef Vojne misije NOVJ biti upućen pri savezničkoj Vrhovnoj komandi za Sredozemlje, a takođe i da se savjetuje s povjerenikom NKOJ-a za spoljne poslove dr Josipom Smodlakom, koji ima stalno sjedište u Kocani kod Monopolija. Punomoćje je 24. marta uputio preko člana Politbiroa CK KPJ Sretena Žujovića, kome je u vezi s ovim dao usmena uputstva šta će preduzeti prilikom svog boravka na liječenju u Bariju. (Punomoćje do sada nije pronađeno.)

Po članu Politbiroa CK KPJ i povjereniku NKOJ-a za saobraćaj Sretenu Žujoviću uputio je pismenu poruku povjereniku NKOJ-a za spoljne poslove dr Josipu Smodlaki u Kocani kod Monopolija. Do teksta poruke priređivač nije uspio da dođe, a prema Smodlakinom pisanju u knjizi *Partizanski dnevnik* Tito je usvojio raniji Smodlakin prijedlog o osnivanju Zastupništva NKOJ-a i naredio da »svi odsjeci naše državne službe« u Italiji budu »pod rukovodstvom, te da to rukovodstvo povjerava drugu Milentiju Popoviću, koji dobiva pukovnički čin, te će tako biti i šef Vojne misije« (čitaj: Delegacije NOV i POJ u Bariju). Smodlaka dalje piše da je Tito dao Popoviću nalog da Smodlaku »stalno izvještava o toku poslova« i da se sa Smodlakom savjetuje; da je tom prilikom Tito obavijestio Smodlaku o svojoj glavnoj preokupaciji »postignuće priznanja Nacionalnog komiteta«, dok nasuprot tome Vinston Čerčil nastoji da ga privoli na saradnju s kraljem Petrom II, »te da kralj dođe u Jugoslaviju«, pa je Tito u neprilici, jer mora odbiti tu Čerčilovu želju, a nije mu milo što će time ozlovoljiti Čerčila; da je Tito naložio Smodlaki da bude spreman da otputuje »u inostranstvo u vezi s priznanjem Nacionalnog komiteta, kad se pruži prva zgodna prilika za to«; da je »tražio od Saveznika da se naši sunarodnjaci, bivši talijanski državljani, koji su sad zadržani na Sardiniji, uvrste u našu vojsku« i da nema izgleda da se izdejstvuje kod Saveznika premještaj zbjega iz Egipta u neki drugi zdraviji kraj.

Saopštio je štabu 8. korpusa NOVJ koje partizanske jedinice i vojno-teritorijalne komande koje su do tada bile u sastavu 8. korpusa pretpočinjava i uključuje u sastav 5. korpusa NOVJ, naglašavajući da 8. korpus može i dalje imati svoje baze na teritoriji Bosanske krajine.

Upozorio je Štab Mornarice NOVJ da je odavno odobrio gradnju aerodroma na Visu i naredio da procjeni mogućnost držanja Hvara i zauzimanja drugih ostrva, pri čemu će pitanje ratnih zarobljenika iz zajedničkih borbi sa savezničkim komandosima sprazumno rješavati s Komandom savezničkih snaga na Visu.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da napadne grupu četničkih funkcionera koja je otkrivena u rejonu Herceg-Novog i obavijestio ga da su savezničke vlasti na zahtjev Vrhovnog štaba NOV i POJ uhapsile Petra Baćovića u Italiji.

26. mart — Uputio je odgovor predsjednika britanske vlade Vinstonu Čerčilu na Čerčilovu poruku od 20. februara 1944.

Javio je Edvardu Kardelju da zajedno s Vladimirom Bakarićem i ostalim članovima NKOJ-a dođe u Drvar.

Zatražio je hitan izvještaj od Izvršnog odbora ZAVNOH-a da li može dati 20 miliona kuna i italijanskih lira kao prvu pomoć gladnima u Gorskom kotaru, Lici i na Kordunu, pod uslovom da taj novac ZAVNOH-u vrati NKOJ čim dobije obećani zajam od Sovjetskog Saveza.

Naložio je sekretaru Centralnog komiteta KP Hrvatske Andriji Hebrangu da se proglas onog dijela Izvršnog odbora Hrvatske seljačke stranke koji je prišao NOP-u umnoži i rasturi u što većem broju primjeraka i zatražio da pregovarač s Nijemcima o razmjeni zarobljenika najprije dođe u Vrhovni štab NOV i POJ i da se časopis »Nova Jugoslavija« odštampa i za potrebe Slovenije.

Pohvalio je borački i rukovodeći sastav 2. vojvođanske udarne brigade za pokazanu hrabrost u borbama koje je ona vodila početkom druge polovine marta 1944. protiv njemačke 13. SS brdske divizije »Handžar«.

27. mart — Obavijestio je Štab Mornarice NOVJ da je njen komandant Josip Černi unaprijeđen u čin pukovnika i da parabrod »Ljubljana« stavi na raspolaganje Britanskoj mornaričkoj komandi u Bariju.

Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna i predao mu svoju poruku za Vinstona Čerčila, u kojoj je odgovorio na Čerčilov radiogram od 25. februara 1944. i na prijedloge britanskog ministra inostranih poslova Antoni Idna od 9. marta 1944. Maklejn je radiogramom prenio Čerčilu sadržinu Titovog odgovora i u svom komentaru dodao da je Tito odlučno odbio da dopusti povratak kralja Petra II u zemlju, a prijedlog da kralj formira vladu u Jugoslaviji nanosi Britancima očiglednu štetu.

Oko 28. marta — Na molbu američkog časopisa »Free World« (»Slobodan svijet«) Tito je u drugoj polovini marta počeo da piše članak *Borba naroda porobljene Jugoslavije*. Završio ga je vjerovatno 28. marta. Članak je objavljen u junskom broju pomenutog časopisa 1944.

28. mart — Zatražio je od Andrije Hebranga da se odmah pošalje dr Josip Hrnčević u Drvar radi rasporeda na dužnost šefa Sudskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Na bazi zajedničkih stavova Tita i onih članova Politbiroa CK KPJ koji su se krajem marta 1944. nalazili u Drvaru, Milovan Đilas je po Titovom uputstvu napisao pismo Oblasnom komitetu KPJ za Kosovo i Dukađin (Metohiju) kao odgovor Centralnog komiteta KPJ na izvještaje koje mu je Oblasni komitet uputio 31. januara 1944.

U Drvaru je primio šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna, koji mu je predao poruku glavnog komandanta savezničkih snaga za Sredozemlje general-lajtnanta Ira Ikera u kojoj zahvaljuje Titu i jedinicama NOVJ za spasavanje pripadnika savezničkih vazduhoplovnih snaga koji su padobranima iskakali iz aviona oborenih nad Jugoslavijom.

29. mart	Uputio je pismo predsjedniku Ujedinjenog komiteta Amerikanaca jugoslovenskog porijekla Luju Adamiču u kome izražava zahvalnost za podršku koju je Komitet pružio NOP-u.
30. mart	Uputio je ličnu poruku vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Sredozemlje generalu Henri Majtlandu Vilsonu, predlažući mu pitanja o kojima bi trebalo razmijeniti gledišta.
	Naredio je Vojnoj misiji NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok da pukovnik Mile Pavičić bude spreman da se priključi Vojnoj misiji NOVJ koja ide u SSSR i da Vita Cvetković i Nikola Božović podu na liječenje u SSSR.
	Odao je priznanje Štabu i jedinicama 29. hercegovačke NOU divizije za dotadašnji njihov rad i dejstva i dao direktivu za formiranje još dvije hercegovačke brigade i divizijske vojne oblasti, kao i za uključenje cijele teritorije Hercegovine u operativnu zonu 29. udarne divizije.
31. mart	Po Titovom nalogu i uputstvu Aleksandar Ranković je napisao pismo Centralnog komiteta KPJ u kome se osvrnuo na primljena pisma Centralnog komiteta KP Hrvatske od 2. februara i 19. marta 1944. i dao direktive za rad po organizacionim pitanjima KPJ u štabovima i jedinicama NOVJ.
	Na osnovu zajedničkih stavova Tita i onih članova Politbiroa CK KPJ koji su se krajem marta 1944. nalazili u Drvaru Aleksandar Ranković je po Titovom nalogu napisao pismo Centralnog komiteta KPJ u kome su iznijete ocjene dotadašnjeg organizacionog, političkog i partijskog rada u Sandžaku i date direktive za dalji rad.
1. april	Zatražio je od Centralnog komiteta KP Hrvatske potpuniju informaciju u vezi s dostavljenim izvještajem predstavnika nepoznatog komiteta narodnog oslobođenja u inostranstvu.
	Dao je uputstvo Zastupništvu NKOJ-a u Italiji da postojeći radio-telegrafski kurs proširi na 100 slušalaca.
2. april	Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ gdje će i kako primati ratni materijal od Sovjetskog Saveza. Slična obavještenja uputio je istoga dana Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske i Štabu 3. korpusa NOVJ.
	Postavio je zadatak Štabu 2. korpusa NOVJ da obezbjedi prebacivanje omladinskih delegacija za Drugi kongres USAOJ-a iz Crne Gore, Sandžaka, Kosova i Metohije, Srbije i Hercegovine i naglasio da svi oni treba obavezno da budu 25. aprila u Drvaru.
	Naredio je Štabu 5. korpusa NOVJ da održava vezu sa 1. proleterskom brigadom u Mrkonjić-gradu i da odbije sve napade neprijatelja koji su u pravcu Bosanskog Petrovca usmjereni bilo s koje strane.
2. ili 3. april	Primio je u Drvaru šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna i predložio mu, ukoliko se s tim složi britanska vlada, da jedan vazduhoplovni oficir NOVJ i Maklejn posjete savezničku Glavnu komandu vazduhoplovnih snaga za Sredozemlje radi dogovora o zajedničkim operacijama na obalskom prostoru istočnog Jadrana, prebacivanju ratnog materijala jedinicama NOVJ i o drugim važnim vojnim pitanjima. Maklejn se u vezi s ovim Titovim

prijedlozima 3. aprila radiogramom obratio Vinstonu Čerčilu, a ovaj je 8. aprila odgovorio da se u potpunosti slaže da se prihvate Titovi prijedlozi i naložio da se postupi po njima.

3. april

Uputio je obavještenje Državnoj blagajni Velike Britanije da je dr Rudolf Bićanić, viceguverner Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, ovlašćen da u inostranstvu predstavlja NKOJ po ekonomskim i finansijskim pitanjima od interesa po demokratsku federativnu Jugoslaviju.

Uputio je poruku povjereniku NKOJ-a za spoljne poslove dr Josipu Smodlaki u kojoj mu javlja da preduzima korake da mu omogući neslužbeni put u Kairo radi pregovora s Herbertom Lemanom, generalnim direktorom Uprave Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu.

Naložio je Zastupništvu NKOJ-a u Italiji da sovjetskim avionom kojim pilotira Aleksandar Sergejevič Šornjikov pošalje što više protivtenkovskih mina i protivtenkovskih bacača »pijat«.

Saopštio je Štabu 2. korpusa NOVJ da odobrava dolazak italijanskih ljekara u partizansku diviziju »Garibaldi« i da je od Saveznika traženo da bombarduju Nikšić.

Zatražio je objašnjenje od Štaba Udarne grupe divizija NOVJ zašto divizije nisu prešle Ibar i naredio da na sektoru Ivanjica Arilje – Užice stvori čvrstu osnovicu za nastupanje u unutrašnjost Srbije.

5. april

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da svojim jedinicama iz Banije odmah izvrši pritisak prema Bihaću, da prikupi 19. dalmatinsku NO diviziju na prostoru Bruvno – Mazin radi zajedničkog dejstva sa 6. ličkom proleterskom divizijom »Nikola Tesla« i da postavi signale za prijem materijala na aerodromu u Bjelom polju.

Vodio je razgovor sa šefom Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadirom Ficrojem Maklejnom i saopštio mu da je zamolio vladu Sovjetskog Saveza za zajam koji bi se upotrijebio za civilno stanovništvo, pa je postavio pitanje da li bi britanska vlada bila u principu spremna da odobri zajam u istu svrhu. Maklejn je istoga dana sadržinu razgovora uputio radiogramom britanskom Ministarstvu inostranih poslova.

6. april

Uputio je poruku Političkom komitetu oslobođenja Grčke izražavajući spremnost za saradnju kako u ratu tako i poslije njegovog završetka.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da težište dejstava jedinica 4. korpusa NOVJ usmjeri na komunikacije u dolini rijeke Une.

Naredio je Štabu 26. dalmatinske NO divizije da se članom Vrhovnog štaba NOV i POJ Sretenom Žujovićem, koji dolazi na Vis, izradi plan dejstava i što prije otpočne napade na njemačke snage koje su zaposjele ostrva.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ upozorio je stanovništvo na neoslobođenoj teritoriji da od dana upozorenja pa dalje počinje sve jače savezničko bombardovanje neprijatelja, pa poziva stanovništvo da odmah napusti naseljena mjesta u kojima Nijemci, ustaše i četnici imaju svoje baze, a radnici da napuste sva preduzeća i fabrike, a naročito željezničke pruge.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a sazvao je sjednicu NKOJ-a na kojoj je podnio izvještaj o radu NKOJ-a i o političkoj situaciji.

7. april — Uputio je oštru zamjerku sekretaru Centralnog komiteta KP Hrvatske Andriji Hebrangu zbog njegovog naglašenog velikohrvatskog nacionalističkog skretanja i zatražio da Hebrang Marko Belinić i Pavle Gregorić odmah dođu na razgovor u sjedište CK KPJ (u Drvar).

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da na svim sektorima pređe u ofanzivu, s tim da jednu operativnu grupu zadrži na prostoru Zlatar – Priboj – Rudo i da primorskom sektoru posveti veću pažnju.

8. april — Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da prijedloge za unapređenje oficira dostavlja pismeno i upozorio ga da bude na oprezu, jer su Nijemci izdali naređenje da se bombarduje Glavni štab Hrvatske kod Plitvičkog Ljeskovca.

Saglasio se s prijedlogom Štaba 2. korpusa NOVJ o ukidanju Glavnog štaba NOV i PO Sandžaka i naredio da se umjesto njega organizuje divizijska vojna vlast na cijeloj teritoriji Sandžaka.

Upozorio je Štab 3. korpusa NOVJ na zabrinjavajući broj i stanje ranjenika i tifuskih bolesnika u korpusu i naredio da se hitno spriječi širenje bolesti i da se razmotri mogućnost ostvarenja ranije date direktive o upućivanju jedne udarne grupe divizija u zapadnu Srbiju.

9. april — Pohvalio je borački i rukovodeći sastav 6. korpusa NOVJ za uspješno izvršene operacije protiv njemačkih i mađarskih okupatora.

10. april — Uputio je poruku sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoju Neškoviću da se ne vrše izmjene u politodjelima Udarne grupe divizija, niti zamjena kadrova bez odobrenja Centralnog komiteta KPJ.

Obavijestio je Zastupništvo NKOJ-a u Italiji da su avijatičari proizvedeni u oficirske činove i naložio da se obezbijedi još jedna jača radio-stanica za Vojnu misiju NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje.

Zatražio je izvještaj od Štaba 2. korpusa NOVJ o rezultatima savezničkog bombardovanja Nikšića i naredio da na prostoru Priboj – Rudo zadrži jače snage, a 2. dalmatinsku udarnu brigadu da iz rejona Danilovog Grada orijentiše ka priobalnom pojasu.

Naredio je Štabu Udarne grupe divizija NOVJ da izvidi mogućnost za prebacivanje dr Blagoja Neškovića u Jablanicu i da izvođenjem akcija obmane neprijatelja kao da nastupa ka Šumadiji, a zatim izvrši svoj glavni zadatak – prodor na prostor Jablanica – Toplica.

11. april — Uputio je ličnu poruku predsjedniku britanske vlade Vinstonu Čerčilu u kojoj je zahvalio na povećanim isporukama ratnog materijala jedinicama NOVJ i zamolio Čerčila da se za prenošenje materijala dodijeli znatno veći broj transportnih aviona i da pozove k sebi u London brigadira Ficroja Maklejna, koji bi mu lično izložio postojeće stanje i potpunije ga obavijestio o problemima koji su bili predmet nedavne prepiske.

Uputio je direktivu Štabu 3. korpusa NOVJ o upotrebi 27. istočnobosanske udarne divizije na prostoru Kalinovik – Trnovo i

zatražio da korpus ispita mogućnost iznenadnog prodora dviju njegovih divizija preko Drine u Srbiju.

12. april Izdao je direktivu Štabu Udarne grupe divizija NOVJ kojom je zabranio dublje prodiranje u Srbiju zbog tamošnjih jakih neprijateljskih snaga i naredio da divizije dejstvuju na prostoru Kaone i gornjeg toka rijeke Studenice, ispitujući mogućnost da bez većih žrtava prodru preko Ibra.

13. april Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da su njegove jedinice uvršćene u prvi plan za dostavljanje hrane i upitao koja mjesta treba bombardovati, s tim da to budu značajni vojni objekti

Preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske naredio je Štabu 4. korpusa NOVJ da povuče glavninu snaga ispod udara njemačke avijacije tako daleko od Bihaća i unske željezničke pruge da mogu s jednim do dva kratka marša ponovo stići do njih.

Obavijestio je zastupnika NKOJ-a u Italiji pukovnika Milentija Popovića da odobrava ulazak mađarskih jedinica na jugoslovensku teritoriju pod uslovom da se bore protiv Nijemaca i da Saveznici daju za to izvjesne garancije.

14. april Preko zastupnika NKOJ-a u Italiji pukovnika Milentija Popovića uputio je poruku šefu Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje general-majoru dr Vladimiru Velebitu da se ne upušta s Englezima ni u kakve razgovore u vezi s kraljem Petrom II Karađorđevićem i u tom smislu je Velebitu dao odgovarajuće instrukcije.

Zatražio je od Štaba 3 korpusa NOVJ da dostavi konkretne podatke o neprijatelju i da direktno odgovori jesu li divizije spremne za predstojeći prodor u Srbiju, a Štab 16. vojvođanske udarne divizije da se direktno poveže radio-vezom s Vrhovnim štabom NOV i POJ i da se hirurška ekipa dr Forster rasporedi tamo gdje je najpotrebnija.

Pohvalio je borački i rukovodeći sastav triju bataljona 1. proleterske divizije za uspješne borbe vođene od 3. do 5. aprila 1944. na sektoru Jajce-Mrkonjić-Grad.

15. april Preko šefa Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje dr Vladimira Velebita uputio je dva pisma povjereniku NKOJ-a za spoljne poslove dr Josipu Smodlaki. Njihova sadržina je nepoznata priređivaču, a Smodlaka je u svojoj knjizi *Partizanski dnevnik* u vezi s tim pismima napisao: »U jednom su sadržana razna pisma na inostrane vlade i banke kojima im se, u vezi sa jugoslovenskim zlatom položenim u inostranstvu, saopćuje da je dr Rudolf Bićanić, potpredsjednik Narodne banke, imenovan punomoćnikom Nacionalnog komiteta Jugoslavije za novčane i financijske poslove. U drugom pismu mi Maršal Tito daje upute u pogledu shodnosti izjava po balkanskoj konfederaciji i o našem razgraničenju s Italijom i odgovara mi na razna druga pitanja (o postavljanju nadzornika prekooceanske plovidbe, o slanju engleskih i američkih novinara u Jugoslaviju, o zarobljenim poljskim vojnicima)«.

Složio se sa Štabom 2. korpusa NOVJ da težište dejstava bude u Sandžaku i naredio mu da se korpus održi na svom operativnom prostoru.

Javio je Štabu 3. korpusa NOVJ da su Nijemci otpočeli ofanzivu u Sandžaku i ukazao kakva im je namjera i upitao Štab korpusa može li 27. istočnobosanskom NOU divizijom sadejstvovati jedinicama 2. korpusa NOVJ u Sandžaku i gdje bi 16. i 36. vojvođanska NOU divizija mogle primiti isporuke ratnog materijala.

Saopštio je Štabu 3. korpusa NOVJ da general-major Danilo Lekić može koristiti šifru Glavnog štaba NOU i PO Vojvodine za radio-vezi s Vrhovnim štabom NOV i POJ i naredio Štabu korpusa da razbije četničku grupu pod komandom Zaharije Ostojića na lijevoj obali Drine.

Obavijestio je Štab Udarne divizije NOVJ da ne računa na sadejstvo 2. korpusa NOVJ zbog neprijateljske ofanzive većih razmjera na taj korpus i da se vrše pripreme dijelova 3. korpusa za upad u Srbiju.

Predveče 15. aprila, dao je nalog organizacionom sekretaru CK KPJ Aleksandru Rankoviću da odgovori na prispjele izvještaje sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoja Neškovića i naglasi mu da ni Pokrajinski komitet ni Politodjel nisu nadležni da daju ocjene o vojničkoj sposobnosti jedinica i da se ne miješaju u vojno-operativni sektor rada. Nakon toga je pošao na rezervno komandno mjesto, koje se nalazilo u pećini kod Bastaškog vrela. Odatle je održavao kurirsku i telefonsku vezu sa sjedištem Vrhovnog štaba NOV i POJ u Drvaru.

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Adamič Luj (1898–1951), američki književnik i publicista slovenačkog porekla, osnivač i prvi predsjednik Udruženog odbora američkih Jugoslovena. Tri razreda gimnazije završio je u Ljubljani, zatim se iselio u Ameriku (1913). Kao dobrovoljac u američkoj vojsci, borio se u Francuskoj i I svjetskom ratu. Prve radove objavio je u »Glasu naroda«, čiji je bio stalni dopisnik od 1915. do 1918. Poslije I svjetskog rata nastanio se u Kaliforniji, gdje je živjeo do 1930. Godine 1926. objavio je prijevod Cankarevog djela »Sluga Jernej i njegovo pravo« i od tada je živjeo isključivo od književnog rada. Za vrijeme II svjetskog rata sav svoj društveni rad posvetio je oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije i sve njegove publikacije imale su za cilj da pobude američki narod i vladu da pomognu tu borbu. Pokrenuo je dva svoja sopstvena biltena. Borio se protiv separatističkih težnja izvjesnih jugoslovenskih emigranata. Zbog svog aktivnog političkog rada ubijen je u svom stanu pod neobjašnjivim okolnostima dok je pripremao knjigu o novoj Jugoslaviji i njenim državnicima – 189, 364

Andres dr Ivan (1883–), advokat; Pravni i Filozofski fakultet završio u Zagrebu; kao narodni poslanik na listi HSS 1935. i 1938; ministar za trgovinu i industriju (1939–1941); ministar i u vladi generala D. Simovića – 319

Atanasov Šterju (Viktor Georgijev) (1902–1967), bugarski vojni i partijski funkcioner, general-lajtnant i istoričar. Član BKP od 1923. Boravio u Sovjetskom Savezu s kraćim prekidima od 1925. do 1943. Jedno vrijeme radio u Kominterni. Učesnik je španskog građanskog rata. Poslije II svjetskog rata bio na raznim vojnim dužnostima u bugarskoj vojsci. Član CK BKP od 1941, do 1961. Napisao nekoliko istoriografskih radova – 78,. 81, 304, 308, 356

Augustinčić Antun (1900–1979), profesor Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu i član JAZU. Saradnik NOP-a od 1941. a na slobodnu teritoriju prešao u jesen 1943. Član ZAVNOH-a; na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za potpredsjednika. Autor je mnoštva vajarskih djela. Među njima se ističu spomenički radovi i kompozicije: »Spomenik Crvenoj armiji« kod Batine skele na Dunavu, »Nošenje ranjenika«, »Spomenik maršalu Titu« u Kumrovcu, »Konjanička figura« u Njujorku, »Seljačka buna« i »Matija Gubec« u Gornjoj Stubici i drugi – 313, 331

Babić Aćim, (1893–1945), trgovac, u prvom svjetskom ratu borio se kao dobrovoljac u Srbiji. Istaknuti pripadnik Zemljoradničke stranke. U ljeto 1941. u oblasti Han-Pijeska i Vlasenice formira četnički odred. Jezdimir Dangić ga je imenovao za četničkog vojvodu i za zamjenika komandanta bosanskih četnika. Zarobljen i od narodnog suda osuđen na smrt – 323

Babić Radomir (1909–), student i službenik. Član KPJ od 1933; u NOR od 1941. Bio je komandant odreda »Bijeli Pavle«. Zetskog NOPO, politički komesar 5. proleterske crnogorske brigade i 3. divizije, komandant 2. proleterske divizije, Primorske operativne grupe i 5. divizije. Poslije rata bio je komandant korpusa, načelnik Ratne škole VVA i dr. Narodni heroj General potpukovnik JNA – 304

Babović Spasenija Cana (1907–1977), tekstilna radnica. Mlada pristupa radničkom pokretu, član SKOJ-a od 1927. a KPJ od 1928. Od 1928. do 1937. na raznim dužnostima: član MK KPJ za Beograd, član OK KPJ u Kragujevcu. Aktivno radila na stvaranju Narodnog

* Biografske beleške sačinila: Ljiljana Matić.

fronta (1935–1937). Više puta hapšena i mučena, a 1937. Sud za zaštitu države osudio ju je na 2 rodine robije. Iz zatvora izašla 1939. i izabrana za člana PK KPJ za Srbiju. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji; bila je član Vojne komisije PK KPJ za Srbiju, pa partijski radnik u vojnim jedinicama; 1942. pomoćnik je političkog komesara 2. proleterske brigade. Prvi je predsjednik Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a izabrana za člana Predsjedništva. Poslije oslobođenja bila je poslanik Savezne skupštine i Skupštine Srbije, ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, pa član Izvršnog veća Srbije i SIV-a; član Saveznog odbora SSRNJ, član Predsjedništva SUBNORJ, IK CK SK Srbije, član CK SKJ i član Saveta federacije. Narodni heroj – 347

Baće Maksimilijan Maks (Milić) (1914). Kao gimnazijalac uključuje se u napredni radnički pokret, član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939; po padu Španske Republike bio u loguru u Francuskoj, a 1940. vratio se u zemlju. U NOR-u je bio zamjenik komandanta 4. operativne zone Hrvatske, komandant grupe NOPO Dalmacije, komandant divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar u vladi FNRJ, ambasador, član CK SKH, general-potpukovnik u rezervi. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj – 144, 152, 244, 316

Baćović Petar, advokat, rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Po nalogu predsjednika kvislinške vlade Srbije Milana Nedića stupio u četnički pokret Draže Mihailovića u kome se istakao kao jedan od najvećih pobornika borbe protiv narodno-oslobodilačkog pokreta. Aprila 1942. došao u istočnu Bosnu. Bio na raznim vojnim dužnostima, a od avgusta 1942, do aprila 1945. komandant Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Poznati saradnik okupatora. Sa svojim jedinicama učestvovao je u mnogim borbama protiv partizana. Maja 1945. ubile su ga ustaše – 157, 317, 362

Bader Paul. Bio je austrijski oficir. Poslije prisajedinjenja Austrije Njemačkoj stupio je u njemačku vojsku i dobio čin generala artiljerije. U ljeto 1941. postavljen je za komandanta »Više komande 65 za naročitu upotrebu« u Srbiji, a od decembra 1941, za komandujućeg generala i komandanta u Srbiji. Na ovoj dužnosti ostao je do avgusta 1943. kad je postao komandant 21. armijskog korpusa. Incijator i izvršilac masovnih zločina u Srbiji – 325, 326

Badurina Berislav (1924) kao srednjoškolac stupio je u NOR 1941. Član KPJ postao je 1942. U toku rata bio je politički komesar Splitskog NOP odreda, 4. dalmatinske brigade i na političkim dužnostima u diviziji i korpusu. Poslije rata bio je politički komesar brigade, urednik lista »Narodna armija«, vojni izaslanik u Grčkoj i na dužnostima u Generalštabu JNA i DSNO, a od 1970. u SSIP, šef Kabineta Predsjednika Republike i dr. General-major u rezervi – 201

Bajković Filip Fićo (1910). Do 1941. radio je kao advokatski pripravnik i učestvovao u naprednom studentskom pokretu. Član je KPJ od 1932. Kao član rejonskog komiteta KPJ u Beogradu zatvaran je 1936. i 1939. U toku rata bio je član Sreskog komiteta KPJ Bar, Sreskog i OK komiteta KPJ Cetinje, zamjenik komesara čete, bataljona, rukovodilac politodjela, rukovodilac partijskih kurseva pri ObK KPJ za Dalmaciju i rukovodilac Ozne za Jugoslaviju u Vojvodini. Poslije rata potpredsjednik vlade Crne Gore, član IK CK SK Crne Gore, predsjednik NS SR Crne Gore, član SIV-a i Savjeta Federacije. Narodni heroj – 347

Bakarić dr Vladimir (1912–1983), pravnik. Aktivan u revolucionarnom pokretu od 1932, član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapsila i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije SKOJ na Zagrebačkom sveučilištu 1935, a maja 1937. postao član Agitpropa CK KPH. Član CK KPH od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke borbe; bio politički komesar GŠ Hrvatske, vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. izabran za sekretara CK KPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske (1945–1953); od 1953. predsjednik Sabora; član CK KPJ od 1948; na VI kogresu KPJ izabran za člana Izvršnog komiteta CK SKJ; bio predsjednik CK SKH; član

Predsjedništva CK SKJ i Predsjedništva SFRJ; član Savjeta Federacije, Narodni heroj – 285, 293, 318, 335, 363

Bakić Mitar (1908–1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. Godine 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije. Od 1939. bio opunomoćenik CK KPJ za partijsko-politički rad u jugoslavenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CK KPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941). Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine i dr. Biran je za člana CK SK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CK SKJ. General-potpukovnik JNA – 172, 262, 318, 332, 335

Barkiridžis, predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Grčke – 210

Basta Milan (1921), đak gimnazije. Član SKOJ-a od 1939, a KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona u 3. ličkoj proleterskoj brigadi i 51. vojvođanskoj diviziji i rukovodilac Politodjela 20. dalmatinske divizije. Poslije rata završio je VVA JNA. Obavljao je odgovorne političke dužnosti u Glavnoj političkoj upravi JNA. Bio je šef katedre u vojnoj političkoj školi JNA i Višoj vojnoj akademiji. Po prestanku aktivne službe u JNA (1959) bio je direktor Radio-Jugoslavije (emisije za inostranstvo), zatim u centralnom vijeću Saveza sindikata Jugoslavije i član Savjeta Republike Hrvatske. Napisao je više knjiga: »Rat poslije rata«, »Agonija i slom NDH« i dr. General-major u rezervi – 201

Bejli Stenli Vilijam Bil (Baily Stenly William Bill) (1899–1974), inženjer, generalštabni pukovnik britanske vojske. Do II svjetskog rata (1928–1941) član uprave rudnika Trepča. Radio u SOE u Beogradu, Kairu i SAD, a od ljeta 1940. nalazio se na čelu ove službe u Jugoslaviji kao specijalista za pitanje ove zemlje. Šef britanske vojne misije u štabu D. Mihailovića od 25. decembra 1942. do 28. novembra 1943, kada je tu dužnost preuzeo general Armstrong. U sastavu britanske vojne misije ostao do 15. februara 1944, kada je napustio Jugoslaviju – 317

Belinić Marko (1911). Član KPJ od 1934, a od 1936. do 1941. sekretar MK KPH za Zagreb i funkcioner u URSSJ. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar 2. operativne zone, član Politbiroa CK KPH, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a od 1943. do 1945. Poslije rata bio poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Narodne skupštine FNRJ (1945–1953), sekretar NF Hrvatske, predsjednik RO SUBNOR–a Hrvatske, član CK SKJ, predsjednik Sindikalnog vijeća SRH, član Vijeća SSJ. Član je Savjeta SR Hrvatske. Narodni heroj – 215, 335, 366

Bencler Feliks (Benzler Felix), do aprilskog rata 1941. savjetnik u Njemačkom poslanstvu u Beogradu, a poslije okupacije Jugoslavije opunomoćenik Ministarstva spoljnih poslova pri vojnoupravnom komandantu u Srbiji – 324

Beno Maks, američki oficir. Bio je član američke grupe koja je zajedno sa partizanskom misijom u Bariju organizovala transjadransku snabdevačku rutu za upućivanje ratnog i sanitetskog materijala, hrane i odeće jedinicama NOVJ – 313

Biber Dušan, naučni savjetnik u Institutu za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana Autor studije *Nacizam in Nemci v Jugoslaviji* – 305, 338

Bičanić dr Rudolf (1905–1968), funkcioner HSS-a i »Gospodarske sloge«. Kao pripadnik URO (koja je bila pod uticajem SDS) uhapšen 1932. i osuđen na 3 godine zatvora. Godine 1937. i 1938. izdavao ilegalni bilten »Politički vjesnik«. Za vrijeme okupacije radio je u administraciji izbegličke vlade u Londonu, odakle je upućivao apele za jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda. Poslije oslobođenja načelnika Odjeljenja za spoljnu trgovinu u Ministarstvu inostranih poslova Privremene vlade DFJ odnosno vlade FNRJ, zatim profesor na zagrebačkom Pravnom fakultetu – 202, 271, 360, 365, 367

Biljanović Vojislav Vojo (1914–1972). Član KPJ postao na Zagrebačkom sveučilištu 1934, gdje je bio sekretar Komiteta Tehničkog fakulteta, sekretar partijskog Sveučilišnog komiteta i član Biroa MK KPH Zagreb. Jedan je od organizatora ustanka na Cetinju, sekretar Sreskog komiteta a potom i OK KPJ za Cetinje, zamjenik politkomesara Lovćenskog PO i član PK KPJ za Crnu Goru. Poslije rata bio je član IK CK KP Crne Gore, ministar u vladi Crne Gore, potpredsjednik Narodne skupštine Crne Gore, član SIV–a, republički i savezni poslanik. Rezervni general-major JNA. Narodni heroj – 249

Biočić Ante (1913). Do II svjetskog rata bio inženjerski poručnik Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od februara, a član KPJ od aprila 1943. U NOR-u bio komandant bataljona, načelnik Štaba 9. 19. i 26. divizije, načelnik Štaba 8. korpusa i zamjenik načelnika Operativnog odjeljenja 4. armije. Poslije rata je bio načelnik Štaba tenkovske armije, na štabnim dužnostima u DSNO i načelnik katedre inženjerija VVA JNA. General-major u rezervi – 144

Bjelica Milić Božo (1915–1951), mornarički podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Bio je član KPJ i zamjenik komandira 2. čete 3. proleterske (sandžačke) brigade. Poslije bitke na Sutjesci dezertirao u četnike – 347

Blagojević Milan (1905–1941), metalski radnik. Prišao radničkom pokretu kao mlad radnik. Upućen na školovanje u SSSR 1935. a otuda 1937. u Španiju, gdje u borbi stiče čin poručnika. Jedan od organizatora ustanka u Srbiji 1941; komandant 1. šumadijskog partizanskog odreda; ubijen od četnika 28. oktobra. Narodni heroj – 173

Bošković Momir (1913), pekarski radnik. Član KPJ od 1940. i član OK KPJ za Sandžak. U NOR od 1941: politički komesar Glavnog štaba NOPO za Sandžak, zamjenik političkog komesara 3. proleterske sandžačke brigade i 37. udarne sandžačke divizije. Poslije rata bio je predsjednik MV SSJ za Beograd, član CK SKS za Beograd i CK SKS, predsjednik SUBNOR Beograda, savezni i republički poslanik – 282

Božanić Andrija Stevo (1906), zemljoradnik i ribar (iz Komiže na Visu). God. 1925. uključuje se u rad napredne omladine, a od 1928. je član KPJ. Od 1932. do 1935. bio je na robiji u sremskomitrovačkoj tamnici. Od avgusta 1940. član PK KPH za Dalmaciju. U NOP-u od 1941; učestvuje na organizovanju partizanskih odreda u Dalmaciji. Bio je član Štaba IV operativne zone, Štaba 8. korpusa i pomoćnik komesara istog korpusa, član Oblasnog NOO za Dalmaciju i vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije oslobođenja bio je član CK KPH, zatim na vojnim i partijsko-političkim dužnostima u JRM i u Političkoj upravi JNA. Penzionisan 1961. Narodni heroj — 303

Božinović Neda (1917), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao student prava na Beogradskom univerzitetu od 1936, gdje postaje i član KPJ; radila je u Udruženju studentkinja, u SPD, Zadružnoj omladini Jugoslavije, ilegalnoj partijskoj štampariji. Od 1941. učestvuje u NOP-u u Crnoj Gori; član je Sreskog i Okružnog komiteta Partije za Nikšić, zamjenik komesara III nikšićkog bataljona, rukovodilac Politodjela u I proleterskoj diviziji. Poslije oslobođenja sekretar MK KPJ za Beograd; birana je za saveznog poslanika i obavljala druge političke dužnosti – 347

Božović Božo (1911), službenik. Kao učenik srednje škole uključio se u revlucionarni radnički pokret. Učestvovao u raznim akcijama koje je Partija organizovala, a član KPJ od 1941. Aktivno učestvuje u pripremama ustanka u svome mjestu. Istakao se već u prvim borbama. Bio komandir čete u Crnogorskom NOPO za vrijeme operacije u Sandžaku i u 1. proleterskoj brigadi, komandant bataljona, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterske brigade, komandant 26. (dalmatinske) divizije NOVJ. Poslije rata komandant armije, načelnik Uprave u SSNO i na dužnosti u Generalštabu JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 144

Božović Nikola (–1950), dopisnik »Politike« iz Ljubovije. Član KPJ postao prije rata. U NOR od 1941. Bio komandir čete u Rađevskom bataljonu Valjevskog NOPO, komandant mjesta u Ljuboviji 1941. i borac Pratećeg bataljona

Vrhovnog štaba NOVJ. Prihvatio Rezoluciju IB – 192, 364

Božović Radomir (1915), bankarski činovnik. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku rata bio komandir voda u Piperskom NOPO, komandir čete u bataljonu »18. oktobar« i komandir voda u 1. proleterskoj brigadi. Novembra 1942. po odluci VŠ NOVJ upućen u Sloveniju – zamjenik komandanta i komandant bataljona Tomšičeve brigade, komandant 12. slovenačke brigade, zamjenik komandanta i načelnik štaba 15. slovenačke divizije, pomoćnik načelnika štaba 7. korpusa i operativni oficir GŠ Slovenije. Poslije rata u JNA – komandant divizije, korpusa i armije. General-major u penziji. Narodni heroj – 180.

Božović Savo (1908), službenik. Član KPJ od 1936, a u NOB-u od 1941. U ratu je bio član Politodjela 6. istočnobosanske brigade i v.d. rukovodioca Politodjela 17. istočnobosanske divizije. Krajem 1944. upućen je za načelnika Personalnog odeljenja Saveznog ministarstva za poljoprivredu – 48.

Božović Slavko (1921–1945), maturant gimnazije. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ od 1942. U NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik komesara čete i član Politodjela 1. proleterske brigade, partijski instruktor CK KPJ u 19. dalmatinskoj diviziji i rukovodilac Politodjela 26. dalmatinske divizije. Poginuo je nekoliko dana prije završetka rata – 347

Brajović (Spasoja) *Petar* (1915). Do II svjetskog rata bio podoficir JV. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a poslije 13-to julskog ustanka, komandir voda, komandir Brđavičkog gerilskog odreda, komandir partizanske i udarne čete u bataljonu »Bijeli Pavle«; u 4. proleterskoj brigadi bio je komandir voda i čete. Po odluci VŠ NOVJ novembra 1942. upućen s grupom komandanata u Sloveniju gdje je bio komandant bataljona i načelnik štaba brigade »Matija Gubec«, kmdt. artiljerijske brigade, načelnik štaba pa kmdt. 18. divizije, komdt. operativnog štaba 4. i 9. brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Slovenije. Poslije rata bio je načelnik štaba divizije, kmdt. artiljerije armije i korpusa i drugo. General-major JNA u penziji. Objavio je više publicističkih radova s temama iz NOR-a. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 180.

Brkić Dušan (1913–1965), pravnik. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar 1. slovenskog korpusa, član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, član Izvršnog odbora ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata je bio ministar pravosuđa i potpredsjednik vlade NR Hrvatske, poslanik Narodne skupštine FNRJ (1945–1949), član i organizacioni sekretar CK KPH i član CK KPJ. Prihvatio Rezoluciju IB. Zbog neprijateljske djelatnosti je osuđen – 281

Brković Savo 1900–). Član KPJ od 1924. Od 1927. studirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. Od 1932. bio je na raznim partijskim dužnostima: član i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. U NOR od 1941: politički komesar bataljona 5. crnogorske brigade, rukovodilac Politodjela 3. krajiške brigade i na partijiskim dužnostima u Crnoj Gori. Poslije rata bio je član IK CK SK Crne Gore i predsjednik Republičkog vijeća Narodne skupštine Crne Gore i dr. Član je Saveta Federacije. Narodni heroj – 249, 344

Broćić Radenko (1922), Đak gimnazije. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. kao član SK KPJ Dragačevo i OK SKOJ-a Čačak, zatim je bio zamjenik komesara čete u 2. proleterskoj brigadi, član Politodjela 2. krajiške, 17. majevičke i 27. istočnobosanske divizije. Od 1944. član je OK KPJ Čačak i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju. Poslije oslobođenja bio je predsjednik CK Narodne omladine Srbije, član CK SKS, savezni i republički poslanik u više saziva, republički sekretar za informacije i republički sekretar za socijalna pitanja i komunalne poslove. Član Savjeta SR Srbije – 48

Brod Filip (Broad Philip), britanski diplomata na službi kod ministra-rezidenta pri Vrhovnoj savezničkoj komandi za Sredozemlje i njegov politički predstavnik za Balkan – 305, 318, 338, 346

Bubalo Marina Milena (Mileva; 1920). Prije rata završila srednju stručnu školu. U radničkom pokretu je od maja 1938; član je Stranke radnog naroda i Crvene

pomoći za Dalmaciju. Član KPJ i PK SKOJ-a od 1940. Bila je delegat skojevske organizacije za Dalmaciju na VI zemaljskoj konferenciji SKOJ-a u Zagrebu (1940) i pokrajinskoj konferenciji KPJ za Dalmaciju (1940). Od novembra 1941. do maja 1943. bila je u zatvoru u Trogiru i Splitu. Zamijenjena je maja 1943. za jednu grupu italijanskih oficira. Poslije toga radila je kao partijski instruktor u Omišu, gdje je bila član Pokrajinskog NOO i ObK KPH za Dalmaciju. Oktobra 1944, po odluci CK KPJ, prelazi na partijsko-politički rad u Beogradu gdje radi u Gradskom komitetu, CK KPS, SUBNOR-u Srbije i Jugoslavije, Saveznom sekretarijatu za narodno zdravlje i socijalnu politiku – 303

Bulat Živojin Živko (1921), kao maturant gimnazije postao je član KPJ. U NOR-u od 1941. U ratu je bio komesar čete, bataljona, član ObK SKOJ-a za Dalmaciju, komesar 14. dalmatinske brigade i 19. dalmatinske divizije. Jedan je od osnivača i prvi urednik »Omladinske iskre«, organa oblasnog USAOH za Dalmaciju. Poslije rata bio je na raznim partijskim i društvenim funkcijama u SSIP i funkcioner u aparatu CK SKOJ – 247, 343

Bulovan Milorad (–1942), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, komandant četničkog 2. udarnog odreda »Dušan Savić«. Ubijen je u partizanskoj akciji likvidacije četničkog štaba na Borikama marta 1942. godine – 325

Bulović Mirko (1921), kao gimnazijalac stupio je u NOR 1941. Član KPJ postao je 1942. U toku rata bio je politički komesar bataljona, odreda, divizije. Poslije rata bio je vojni izaslanik JNA u SAD i Velikoj Britaniji te načelnik uprave u Generalštabu JNA. General-potpukovnik u rezervi – 347

Cerović Komnen (1916), student. U naprednom studentskom pokretu je od 1934, a član KPJ od 1939. Hapšen i proganjan više puta. U toku rata bio je sekretar Sreskog komiteta KPH Pljevlja, politički komesar bataljona, zamjenik političkog komesara GŠ Sandžaka i član OK KPJ za Sandžak. Poslije rata bio je ministar u vladi NR Crne Gore, član CK SK Crne Gore i član Glavnog odbora Narodnog fronta Crne Gore. Poslije II plenuma CK SKJ (1954) isključen je iz SKJ zbog podržavanja političkih stavova Milovana Đilasa. Narodni heroj – 282, 348

Cvetković Dragiša (1893–1969), narodni poslanik i ministar u vladi V. Vukičevića 1928, M. Stojadinovića 1935–1939, predsjednik vlade 1939–1941. Potpisao u Beču 25. marta 1941, pakt o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Oboren, zajedno s vladom, 27. marta 1941; u emigraciji od 1944 – 167

Cvetković Vita (1909–1981), do II svjetskog rata stolarski majstor. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. Ustaničkih dana 1941. bio je sekretar OK KPJ za Donje Pomoravlje. U toku NOR-a bio borac, vojni i partijski rukovodilac u 2. šumadijskom NOPO, 3 (šumadijskog) bataljona 2. proleterske brigade, Centralne bolnice i u Sanitetskom odsjeku VŠ NOVJ. Biran je za vijećnika AVNOJ-a i ASNOS-a. Poslije rata biran za narodnog poslanika u više saziva. Duže vrijeme bio u Službi državne bezbijednosti u činu pukovnika i zvanju višeg savjetnika. Objavio je nekoliko knjiga sjećanja iz NOR-A. Član Saveta SR Srbije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 192, 364

Čerčil Vinston (Churchill Winston, 1874–1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio Vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije – 25, 159, 225, 233, 242, 252, 258, 269, 272, 297, 305, 311, 319, 337, 338, 340, 342, 344–346, 352–354, 358, 359, 361–363, 365, 366

Černi Josip (1903). Do II svjetskog rata kapetan korvete Mornarice JV. Učesnik NOR-a 1941. Član KPJ od 1943. Od novembra 1941. do septembra 1943. ilegalno radi za NOP. U sastavu NOVJ od septembra 1943. Bio je na dužnostima u

Štabu Primorske operativne zone Slovenije i komandant Mornarice NOVJ, odnosno JRM. Poslije rata je bio komandant JRM, pomoćnik načelnika Generalštaba, komandant eskadre JRM, načelnik Mornaričko-tehničkog instituta – 363

»Čika Mita« v. Bejli Spenser Vilijem Bil

Čolaković Rodoljub (1900–1983.), Član KPJ od 1919. Pripadao organizaciji Crvena pravda, koja je 1921. u Delnicama izvršila atentat na ministra Milorada Draškovića, pa je zbog učešća u atentatu osuđen na 12 godina robije. Po izdržanoj kazni emigrirao u Beč; u Moskvi je završio Međunarodnu lenjinsku školu. Po zadacima Partije radio u Francuskoj, Čehoslovačkoj i Španiji do 1939. Na savjetovanju u Moskvi 1936. kooptiran u rukovodstvo KPJ i na toj dužnosti ostao do 1938. U NOR-u član Glavnog štaba za Srbiju, politički komesar Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, član PK KPJ za BiH, vjećnik na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a, vijećnik ZAVNOBiH--a, sekretar Predsjedništva AVNOJ-a. U vladi DFJ ministar, pa prvi predsjednik vlade BiH. Od 1948. bio član CK SKJ, CK SK BiH, Savezne vlade, a potom član i potpredsjednik SIV-a i dr. Objavio više književnih i istoriografsko-publicističkih djela. Narodni heroj. – 311, 312, 323, 331

Ćano Galeaco (Ciano Galeazzo, 1903–1944), grof, jedan od glavnih saradnika i zet Benita Musolinija, ministar spoljnih poslova fašističke Italije od 1936. do 1943. Poslije kapitulacije Italije nestao iz Rima i potom iz Njemačke sproveden u zatvor u Veronu, gdje je osuđen i strijeljan za vrijeme Musolinijeve marionetske vlade nakon njemačke okupacije u sjevernoj Italiji – 327

Dakić Radoje Brko (1911–1946), radnik. Hapšen i proganjan više puta. U radničkom pokretu od tridesetih godina, a član KPJ od 1934. Sekretar MK KPJ Beograd (1939) i organizator više akcija beogradskih radnika i studenata. U NOR-u od 1941; član i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, politički komesar 2. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata sekretar Stindikata Jugoslavije. Narodni heroj – 249, 344

Dangić Jezdimir (1898–1947), žandarmerijski oficir. U ljeto 1941. stavlja se na raspolaganje generalu Milanu Nediću, predsjedniku kvislinške srpske vlade, koji ga šalje u istočnu Bosnu da ometa i guši narodni ustanak. Istovremeno uspostavlja kontakt s Dražom Mihailovićem koji ga imenuje za komandanta četničkih odreda u istočnoj Bosni; učestvovao u pregovorima s predstavnicima partizanskih odreda i delegatima VŠ POJ o zajedničkoj borbi protiv okupatora. Sve sporazume je prekršio i postao otvoreni suradnik okupatora. Mada je sklopio sporazum s pripadnicima njemačke obavještajne službe za borbu protiv partizanskih odreda, Gestapo ga aprila 1942. hapsi i odvodi u zarobljeništvo. Po povratku u zemlju (izručen od sovjetskih vlasti) vojni sud u Sarajevu ga je za zločine protiv naroda i države počinjene 1941. i 1942. osudio na smrt – 175–177, 323, 324

Danilović Riste Stanko (1901), rezervni potpukovnik JNA. Prije rata je apsolvirao Višu trgovačku školu u Beču i Zagrebu i završio Pravni fakultet u Beogradu, pa se zaposlio kao bankarski službenik. U NOR-u je od 1941; bio je na raznim intendantskim dužnostima: šef Ekonomskog odsjeka Glavnog štaba za Crnu Goru, Boku i Sandžak, intendant u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, 2. proleterskoj diviziji i u 1. proleterskom udarnom korpusu NOVJ, član Vojne misije NOVJ u Moskvi i u Rimu. Poslije rata je preveden u rezervu i imenovan za upravnika Državne hipotekarne banke u Beogradu, a potom i za generalnog direktora iste ustanove – 313

Dapčević Peko (1913–). U radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941 došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941; komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; Član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Odlikovan je Ordenom slobode i Orde-

nom narodnog heroja. Član Savjeta Federacije – 19, 239

Devčić Ivica (Voja Obalac; 1920–1943), radnik. Od juna 1941. sekretar je Rejonskog komiteta SKOJ-a na Čukarici, a zatim član Mjesnog komiteta SKOJ-a i istaknuti ilegalac. Od marta 1943. radio na formiranju SKOJ-a u Šumadiji, NOP odredima, 1. bataljonu i 1. šumadijskoj brigadi. Od jula 1943. član PK SKOJ-a za Srbiju. Poginuo 4. decembra 1943. u Prijepolju – 295

Dimitrov Georgi (Djeda Ivan) 1882–1949), revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog pokreta. Član SDP Bugarske od 1902. Od 1906. sekretar je Nacionalnog sindikalnog saveza Bugarske i rukovodi mnogim radničkim akcijama. Član CK SDP (tijesni socijalisti) od 1909. Zalagao se za saradnju balkanskih socijaldemokratskih partija i za stvaranje Balkanske socijalističke federacije. Borac protiv bugarske osvajačke politike u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu. Jedan je od osnivača Bugarske komunističke partije i organizator septembarskog ustanka u Bugarskoj (1923). Na III kongresu KI (1921) izabran u Izvršni komitet. Po emigriranju radio u KI i BKF. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu uspješno branio komunistički pokret. Iz Njemačke protjeran u SSSR 1934. Na VII kongresu KI dao jedan od najznačajnijih referata. Od 1935. do 1943 bio je generalni sekretar KI. Organizator Otečestvenog fronta Bugarske i otpora fašizmu u njoj. Od 1945. do 1948. bio je predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske – 64, 66, 81, 102, 103, 107, 108, 110, 121, 126, 130, 133, 134, 138, 141, 142, 251, 297, 312, 344, 352, 353, 356–358, 360, 361

Doda Dževdet (1906–1945), učitelj. Prije rata emigrirao u Albaniju. U NOP-u i član KPJ od 1941. Učesnik je sastanka predstavnika KPJ i KPA oktobra 1941. u Vitomirici. Aprila 1943. uhapšen i interniran u logor u Albaniji, odakle je poslije kapitulacije Italije pobjegao u partizane i postao komandant 1. kosmetskog bataljona. Aprila 1944. interniran je u Mauthauzen, gdje je ubijen dan prije oslobođenja logora. Narodni heroj — 346

Dragićević Veljko (1911–1944). podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U septembru 1941. s britanskom misijom (koja je upućena u štab D. Mihailovića) kapetana Hadsona i majora Ostojića i Lalatovića došao u Jugoslaviju. Kao pristalica NOB napustio misiju u Užicu i priključio se partizanima. Postao radio-telegrafista VŠ NOV i POJ. Kao major poginuo prilikom njemačkog desanta na Drvar 25. maja 1944 – 321

Drapšin Petar (Petar Ilić; 1914–1945), student. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. gdje je postao oficir. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Preko partijskih veza došao u Zagreb, a odatle upućen u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR: komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, zatim 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 220

Drenovac Borislav Bora [924], đak. Član SKOJ od 1938, A KPJ od 1941. U NOB od 1941. kao sekretar MK SKOJ i član MK KPJ za Beograd. Od 1942. član je PK SKOJ za Srbiju i radi kao instruktor, na organizovanju i stvaranju 1. šumadijskog odreda i 2. šumadijske [21. srpske] udarne brigade. Poslije oslobođenja načelnik odjeljenja za kulturu Uprave za propagandu CK SKJ i kandidat za člana CK SK Srbije; profesor na univerzitetu u Kaliforniji i stručnjak Ujedinjenih nacija za uporednu lingvistiku – 295

Drljević Savo (1912), prije rata bio privatni činovnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Bjelopoljskog, pa Komskog NOP odreda, komandant bataljona 4. proleterske brigade, komandant 4. udarne i 2. proleterske dalmatinske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske divizije, načelnik GŠ Srbije, 1. proleterskog korpusa i 1. armije. Krajem rata bio komandant Grupe divizija na Kosmetu. Poslije rata bio komandant pozadine JNA, načelnik Uprave artiljerije, načelnik Štaba 1. armije i zamjenik načelnika VVA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 76

Drulović Milojko (1923), kao đak učiteljske škole postao je član KPJ. U NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik političkog komesara bataljona, politički komesar brigade, sekretar SK KPJ za zlatarski i

pribojski srez, sekretar ObK SKOJ za Sandžak i član Politodjela 37. divizije. Poslije rata završio je Pravni fakultet, te radio kao sekretar UK SK Beogradskog univerziteta i Gradskog komiteta SK Beograda; predsjednik Ideološke komisije IK CK SK Srbije i član CK SK Srbije, izvršni sekretar CK SKJ i član CK SKJ; direktor lista »Politika«, ambasador SFRJ u Kini i SSSR-u. – 283, 348

Dubajić Simo (1923), đak gimnazije. Član SKOJ od 1940, a u KPJ od 1942. U NOR od 1941. U ratu je bio: komandant bataljona, brigade u Bukovačkom odredu, komandant Sjevernodalmatinskog partizanskog odreda, komandant grupe bukovačkih bataljona, komandant XVI dalmatinske brigade i operativni oficir VIII korpusa. Poslije rata bio je pomoćnik načelnika operativnog odjeljenja za teritorijalnu službu štaba 1. tenkovske armije, načelnik operativnog odjeljenja Štaba I. tenkovske armije i načelnik IV odjeljenja III vojne oblasti 1950. preveden u rezrvu u činu potpukovnika – 37

Dudić Dragojlo (1887–1941), zemljoradnik; član KPJ od 1920. Jedan od organizatora NOB u zapadnoj Srbiji; formirao Kolubarsku četu i postao njen politički komesar a kasnije i komandant Valjevskog NOPO; novembra 1941. izabran za predsjednika Glavnog NOO Srbije. Poginuo istog mjeseca. Narodni heroj – 330

Đilas Milovan (Đido) (1911–), studirao filozofiju i pravo. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK KPJ Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CK SKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. godine osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunist i neprijatelj socijalitičke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja – 277, 313, 318, 319, 320, 335, 363

Đorđević Ljubica (1922). Do II svjetskog rata đak učiteljske škole. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U NOR-u bila partijski radnik i član Politodjela u Kragujevačkom NOPO, 1. proleterskoj, 3. krajiškoj, 1. i 5. vojvođanskoj brigadi i 36. vojvođanskoj diviziji. Poslije rata obavljala je razne društvene i političke dužnosti u Kragujevcu, Beogradu i Srbiji. Vanredni profesor Filološkog fakulteta u Beogradu. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 48

Đorđević Živko (– 1942), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Starješina u štabu Rogatičkog četničkog odreda. Ubijen u partizanskoj akciji likvidacije četničkog štaba 7/8 marta 1942 – 325

Đukanović Blažo (1883–1943). Do rata pukovnik JV u penziji i ban Zetske banovine. Od marta 1942. do oktobra 1943. bio je na čelu ujedinjenih kontrarevolucionarnih snaga u Crnoj Gori – glavnokomandujući »nacionalnih jedinica« i neposredni saradnik italijanskog okupatora. Polovinom oktobra 1943. zarobljen u Manastiru Ostrogu od boraca 5. proleterske (crnogorske) brigade i osuđen na smrt strijeljanjem – 9, 294

Đukanović Pero (1892). U I svjetskom ratu bio austro-ugarski vojnik, a po zarobljavanju u Rusiji pristupio Srpskom dobrovoljačkom korpusu u Odesi. U međuratnom periodu bavio se zemljoradnjom i građevinskim radovima. Organizovao otpor ustaškom teroru nad srpskim življem na teritoriji istočne Bosne avgusta 1941, kada je imenovan za komandanta Srebreničkog ustaničkog odreda. Pristupio NOP-u 1943, kada je izabran za vijećnika ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. U sastavu 3. korpusa zadužen za zbrinjavanje ranjenika u istočnoj Bosni; bio je i predsjednik NF za istočnu Bosnu. Poslije rata je bio predsjednik Okružnog NOO u Tuzli, poslanik Privremene narodne skupštine DFJ i Ustavotvorne skupštine FNRJ. Nakon penzionisanja nastavio da živi u Bratuncu i rodnom selu Kravici – 323

Đuranović Bajo (1920), kao student prava postao je član SKOJ-a 1938, a KPJ 1941. U NOR-u od 1941. kao član politodjela divizije, partijski instruktor CK KPJ i politički komesar brigade. Poslije rata je politički komesar divizije, predsjednik vojnog suda, vojni tužilac

JNA i dr. Završio je Pravni fakultet i VVA JNA. Generalmajor u rezervi – 347

Đuriš Radoslav (1906–), major vojske Kraljevine Jugoslavije; bio četnički komandant do maja 1944, kada je napustio Dražu Mihailovića i pristupio NOP-u – 321

Đurišić Pavle (1907–1945), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije; četnički komandant. U decembru 1941. od Draže Mihailovića dobio zvanje vojvode i imenovan za komandanta Limskih četničkih odreda, zamjenik komandanta. Nedićevog dobrovoljačkog korpusa, komandant četničke komande Crne Gore, Boke i Starog Rasa. Njegove jedinice su učestvovale u više krupnih poduhvata (samostalno i zajedno s okupatorom) protiv NOVJ i izvršile brojne zločine nad rodoljubima i pripadnicima NOP-a i genocid nad muslimanskim življem u Sandžaku i istočnoj Bosni. Ubile su ga ustaše u Gradiški aprila 1945. – 177, 314,–316

Džons Viljem (Jones Villiam; (1895––1969), kanadski major, učesnik, heroj i invalid I svjetskog rata (ostao bez oka i s ukrućenom nogom). U II svjetskom ratu dobrovoljac britanskih vojnih snaga, pripadnik RAF-a i britanske Glavne komande za Srednji istok. Član savezničke misije za vezu s NOVJ koja se padobranima spustila 18/19. maja 1943. na Krbavsko polje. Rat je završio na tlu Jugoslavije. Svoja sjećanja na boravak s partizanima objavio je 1946. u knjizi »Twelve months with Tito's Partisans« »Dvanaest mjeseci s Titovim partizanima«. Nosilac je Ordena jugoslovenske zastave sa zlatnim vijencem – 28, 298

Felber Hans Gustav, general pješadije, njemačkih vojnoupravni komandant Jugoistoka i okupacioni komandant u Srbiji (1943–1944), komandant Armijske grupe »Srbija« i istovremeno vojnoupravni komandant Jugoistoka (1944), komandant 7. armije (1945) – 315

Filipović Sulejman (1896–1972). Prije rata oficir Jugoslovenske vojske. Do oktobra 1943. održavao povremene kontakte sa predstavnicima NOP, kada je s većom grupom domobranskih oficira i podoficira stupio u NOVJ. Izabran za vijećnika II zasijedanja AVNOJ-a. Bio je član NKOJ povjerenik za šume i rude i član Predsjedništva ZAVNOBiH. Poslije rata bio je ministar u prvoj vladi DFJ, potrepdsjednik vlade i Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, član Saveznog odbora SSRNJ i Glavnog odbora SSRN BiH. General major JNA–285

Forster, lekar i rukovodilac britanske hirurške ekipe — 208, 219, 333, 341, 367.

Fotić Konstantin (1891–1966), diplomata. Predstavljao je Kraljevinu Jugoslaviju u Društvu naroda, a od 1934. stalno je bio na službi u inostranstvu. U toku II svjetskog rata, poslanik i ambasador Kraljevine Jugoslavije u Vašingtonu. Razriješen dužnosti juna 1944. Kao ambasador aktivno radio na pomaganju D. Mihailovića i razbijanju NOP-a. Posebno se istakao u radu nacionalističke grupe oko lista »Srbobran«, koja je djelovala među srpskim iseljenicima u SAD na liniji četničkog pokreta. Jula 1946, u odsustvu, osuđen na 20 godina robije — 263

Frol Frane (1899) Studije prava završio u Zagrebu. Od 1920. pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci. Učesnik NOR-a od 1943. U toku NOR-a biran za vijećnika i člana Predsjedništva ZAVNOH-a i AVNOJ-a, član NKOJ-a u kojem je bio povjerenik za pravosuđe, potpredsjednik JNOF-a i potpredsjednik IO HSS. Poslije rata je bio ministar pravosuđa vlade FNRJ, zastupnik Sabora Hrvatske i poslanik Savezne narodne skupštine 1945–1953, član GO SSRN Hrvatske i CO SSRNJ. Penzionisan 1957 – 312, 318

Gizdić Drago (1912–1983), U međuratnom periodu majstor-mehaničar. Učesnik radničkog pokreta u Dalmaciji; član KPJ od 1930. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komesar Kaštelansko–trogirskog NOP odreda, sekretar Kotarskog komiteta KPH za Solin i Trogir, član Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, član Oblasnog NOO–a za Dalmaciju, član ZAVNOH-a i vijećnik II i III zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine DFJ. Poslije rata je bio predsjednik GO Saveza sindikata Hrvatske, član GO SSRN Hrvatske, član CK KPH, narodni poslanik Sabora NR Hrvatske i Savezne narodne skupštine, generalni direktor udružene industrije cementa »Dalmacija–cement«. Autor je više tekstova iz istorije radničkog pokreta Dalmacije i NOB-a. – 303

Glišić Miloš (1910–1946), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Bio je načelnik štaba Požeškog četničkog odreda 1941. Osuđen na smrt kao ratni zločinac – 173

Gmizović–Subić Jelena (?–1941), učiteljica iz Seče Reke kod Kosjerića. Ubili je četnici početkom novembra 1941. u Kosjeriću – 322

Golub Zorislav – 359.

Golubović Radonja (1905). U međuratnom periodu advokatski pripravnik i advokat u Beranama [Ivangrad] i Baru, kada je postao i član KPJ. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član Sreskog NOO-a u Beranama, učesnik I zasijedanja ZAVNO-a Crne Gore i Sandžaka, sekretar II i III zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata je bio ministar u vladi NR Crne Gore, narodni poslanik Ustavotvorne skupštine i Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ prvog saziva i ambasador FNRJ u NR Rumuniji. Kao ambasador u Bukureštu izjasnio se za Revoluciju IB i ostao da živi u emigraciji. Kao emigrant aktivan u antijugoslovenskoj kampanji. Uređivao list informbirovske emigracije »Za socijalističku Jugoslaviju« u Sovjetskom Savezu – 117, 285, 311, 312, 331

Goranin Pavle (Ilija) (1915–1944), pravnik. Član KPJ od 1936. Zbog svoje revolucionarne aktivnosti hapšen je i proganjan. Bio sekretar MK KPJ za Sarajevo, član PK SKOJ-a i CK SKOJ-a. U NOR od 1941. Bio je politički komesar 3. romanijske čete, Romanijskog NOPO, Romanijskog bataljona, 1(15) Majevičke brigade i komesar 27. divizije. Narodni heroj – 48, 301, 302

Gorškov Anatolij Petrovič (1908), borac Crvene armije od 1930. Za vrijeme velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941–1945. bio je komandant Tulskog radničkog puka, zamjenik načelnika štaba Brjanskog partizanskog odreda, načelnik Operativne grupe partizanskih odreda Orlovske oblasti, delegat Centralnog i Beloruskog štaba partizanskih odreda pri Beloruskom frontu. Od februara 1944. zamjenik načelnika Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Od jula 1944. do kaja godine šef Sovjetske vojne misije pri GŠ NOV i PO Srbije. Od 1945. do 1957. na raznim dužnostima. Od 1957. je u ostavci. General-major je Sovjetske armije od 1943 – 133, 305

Gotlib dr Hinko (Gottlieb Hinko), advokat i publicista iz Zagrebe. Član Zemaljskog odbora Crvenog križa Hrvatske, obrazovanog 18. maja 1944. u Topuskom – 121, 312

Grbić Čedo Kedacije (1921), student. Član SKOJ-a od 1937, a KPJ od 1941. U NOB-u je od 1941. kao politički komesar 1. slavonske brigade i 28. slavonske divizije, član ObK KPH i sekretar ObK SKOJ-a za Slavoniju. Poslije oslobođenja (do 1953) u JNA, a zatim na raznim društvenim i političkim funkcijama: član CK SK Hrvatske, potpredsjednik Sabora SR Hrvatske i član Predsjedništva Hrvatske. Narodni heroj – 347

Gregorić dr Pavle Paja (1892–), ljekar. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, ali mu je u toku izdržavanja robije kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika–komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CK KPH. Rukovodi u Zagrebu slanjem dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz lepoglavskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Organizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je : član vlade NR–Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CK SKJ do VIII kongresa – 215, 335, 366

Grković Radovan (1913–1974), završio Pravni fakultet u Beogradu. Kao student hapšen i proganjan zbog političke djelatnosti. Član KPJ i učesnik NOB-a od 1941. Bio politički komesar bataljona, član politodjela 1. krajiške brigade i zamjenik političkog komesara Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata bio sekretar Okružnog komiteta KPJ u Čačku, instruktor CK KP Srbije, ministar u vladi SR Srbije, sekretar Izvršnog vijeća Narodne skupštine Srbije i član CK SKS. Više puta biran za poslanika Savezne skupštine i Republičkog vijeća Skupštine SR Srbije. Narodni heroj – 221, 337

Hadson Djuen Bil (Hudson Duane Bill), rudarski inženjer, major britanske vojske. U Jugoslaviju došao 1936. i do 1940. radio u podrinjskim rudnicima. U SOE stupio 1940. i iste godine, zbog pokušaja podmetanja eksploziva pod talijanski brod u splitskoj luci, protjeran iz Jugoslavije. U Jugoslaviju ponovo došao 20. septembra 1941. zajedno s majorima Lalatovićem i Ostojićem u vojnoobavještajnoj misiji kod Draže Mihailovića. U Mihailovićevom štabu bio do 1944. Imao je izvjesnih neslaganja sa D. Mihailovićem. Početkom 1944. došao u Štab 2. korpusa NOVJ i sa slobodne partizanske teritorije (marta 1944) upućen u Britaniju – 173, 292, 314, 321

Hadžimurtezić Halil (1916), užarski radnik. Od rane mladosti pripadao je naprednom omladinskom pokretu. Jedan je od prvih boraca Zlatarskog partizanskog odreda. U KPJ primljen je početkom 1942. U ratu je bio komandant 1. bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade, a zatim i komandant te iste brigade. Poslije oslobođenja nalazio se na odgovornim funkcijama u JNA. Bio je član Savjeta SRS, član Političkog aktiva CK SRS i dr. General-major u rezervi. Narodni heroj – 131

Hamilton Hil predstavnik engleske intendanture – 308

Hanter Antoni (Hunter Anthony). U toku II svjetskog rata kapetan, pa major britanske vojske sa službom u Glavnoj komandi za Srednji istok. Član Britanske vojne misije pri GŠ NOV i PO Hrvatske, koja se padobranima spustila noću 18/19. maja 1943. na Krbavsko polje u Lici. Jugoslovensko tlo napustio početkom decembra 1943. Poginuo juna 1944. prilikom iskrcavanja savezničkih snaga u Normandiju – 131, 314

Hebrang Andrija (1899–1948), namještenik. Radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina; član MK KPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao je s robije 1941. U NOR na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a 22. septembra iste godine razmijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio suradnju s ustašama (što se nije odmah doznalo). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CK KPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju (1948) aktivno i organizovano djelovao protiv zemlje i Partije zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo – 215, 280, 319, 331, 335, 347, 363, 366.

Heniker Džon, britanski major i član Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. 5. februara 1944. upućen je, u svojstvu predstavnika ove misije, u GŠ NOV i POJ Srbije i pri njemu ostao sve do oslobođenja Beograda – 10, 294.

Hitler Adolf (1889–1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu *Mein Kumpf* u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca »Osovine Rim–Berlin«, »Antikominternapakta« i »Trojnog pakta«. Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939–1945) u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi – 168, 186, 300, 302, 320, 327, 330

Hjuot Luis (Lewis Hout), major u vojsci SAD, predstavnik američkog Ureda za strateške službe (Office of Strategic Services). Samoinicijativno i bez znanja Britanske komande u Italiji, organizovao i poslao 17. oktobra 1944. jedinicama NOVJ na Visu veću količinu hrane, odjeće i obuće, sanitetskog materijala, benzina, oružja i municije – 313

Hodža Mehmed (1908). Prije rata završio osam razreda gimnazije. U NOB od 1941. na Kosmetu i u Albaniji. Od 1943. do kapitulacije Italije u italijanskim logorima. Poslije rata poslanik Republičkog vijeća Narodne skupštine NR Srbije, član Izvršnog vijeća NR Srbije, član Predsjedništva Glavnog odbora SSRN Srbije – 346

Hrnčević dr Josip (1901), doktor pravnih nauka. Član KPJ postao je 1933. Jedan je od organizatora NOB-a u Hrvatskom

zagorju i Međumurju. U ratu je bio član OK KPH za Varaždin-Čakovec, zamjenik politkomesara Fruškogorskog odreda, član ObK KPH za Sloveniju, predsjednik Vijeća Višeg vojnog suda, načelnik Vojno-sudskog odjeljenja pri VŠ NOV i POJ. Poslije oslobođenja bio je sudija Vrhovnog suda i predsjednik Ustavnog suda SR Hrvatske. Bio je član CK SKH i CK SKJ. Član je Savjeta Federacije – 188, 331, 363

Hu – 346.

Huska v. Miljković Huska

Idn Entoni (Eden Anthony) (1897–1977), britanski političar i državnik. Za vrijeme prvog svjetskog rata bio generalštabni oficir. Političku djelatnost počinje 1923. kada je na listi konzervativne stranke izabran za člana Parlamenta, čiji je član do 1957. Veliku Britaniju predstavljao u Društvu naroda 1931. i 1935. Lord čuvar pečata 1934–1935; od 1935. do 1938. ministar inostranih poslova. Zbog svog kritičkog odnosa prema politici popuštanja koju je prema Njemačkoj vodio Čemberlen, demisionirao je, da bi se na položaj ministra inostranih poslova vratio u Čerčilovoj vladi 1940. Na tom položaju ostao je do 1945. Po treći put postao je ministar inostranih poslova 1951. kada je Čerčil napustio predsjednički položaj on je preuzeo njegovu dužnost (1955–1957). Jedan je od glavnih izazivača suecke krize u jesen 1956, zbog čega je kasnije morao da podnese ostavku i povuče se s političke scene – 269, 305, 345, 346, 359, 363

Iker Ajra Klerins (Eaker Ira Clarence 1896), pilot. Jedan od pionira američke vojne avijacije. Prvi je preduzeo 1936. transkontinentalni avionski let. Bio je komandant 8. bombarderske vazduhoplovne komande i 15. američke vazduhoplovne armije. Od januara 1944. je vrhovni saveznički vazduhoplovni komandant na Sredozemlju, a potom komandant strategijskih vazduhoplovnih snaga u Evropi. Od aprila 1945. do juna 1947. je zamjenik vrhovnog komandanta američkih vazduhoplovnih snaga. Penzionisan je 1947. u činu general-lajtnanta, a zatim je prešao na rad u vazduhoplovnu industriju SAD – 278, 363

Ilić Pavle (Veljko) (1910–1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik štaba 5. armije. Poslije rata bio načelnik Štaba armije, komandant Inženjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA. General-pukovnik JNA. – 57, 78, 81, 229, 304, 308, 333, 339, 342, 355, 356

Ivanov Blagoj Kosta (1898–1951), bugarski partijski i državni funkcioner; general-lajtnant bugarske vojske. Član BKP od 1919. Učesnik septembarskog ustanka 1923. Emigrant u Sovjetskom Savezu 1925–1935. i 1940–1943; učesnik španskog građanskog rata. Posredstvom VŠ NOVJ vratio se 1944. u Bugarsku. Od septembra 1944. zauzimao visoke vojne, državne i partijske funkcije u NR Bugarskoj – 64, 351

Jakić Velimir (1911–1946), inženjer šumarstva. Član KPJ od 1939. Član, pa sekretar SK KPJ za pljevaljski srez; član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. U NOR-u: komandant Pljevaljskog NOPO, politički komesar GŠ Sandžaka, politički komesar i komandant 3. proleterske brigade i komandant GŠ Sandžaka i dr. Umro kao pukovnik JNA. Narodni heroj – 39, 77, 354

Jakimov Pavel Nikitovič (1910–1968). Do 1941. radio u civilnom vazduhoplovstvu SSSR-a, a izbijanjem rata odmah je otišao na front. Zajedno sa sovjetskom vojnom misijom februara 1944. spustio se na Medeno Polje. Oko tri mjeseca boravio je sa borcima NOVJ. U avionu koji je 4. juna 1944. poletjeo sa Kupreškog polja za Bari, sa rukovodstvom NOPJ, Jakimov je bio član posade. Juna 1944. proglašen je za heroja SSSR-a, a Predsjedništvo AVNOJ-a septembra 1944. proglasilo ga je narodnim herojem Jugoslavije. Poslije II svjetskog rata radio je u civilnom vazduhoplovstvu SSSR-a – 133

Jakša Dalibor (Maljčiki, (1902), u revolucionarnom pokretu učestvuje poslije prvog svjetskog rata; od 1925. do 1928. slušalac je KUNMZ-a u Moskvi; po odlasku u Dalmaciju sekretar MK Partije za Split; predavač je na partijskim kursevima; u NOP-u učestvuje od 1941. Poslije rata radi u službi državne bezbjednosti – 11

Jakšić Pavle (1913–). Završio Filozofski fakultet u Beogradu, a Visoku školu za optiku u Parizu. Član KPJ i u NOR od 1941. Bio je komandant NOP »Jovan Kursula«, 4. bataljona 1. proleterske brigade, 7. divizije (banijske), 11. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Hrvatske i načelnik štaba Četvrte armije JA. Poslije rata bio je komandant armije i armijske oblasti i načelnik uprave Generalštaba JNA i dr. Biran je za republičkog saveznog poslanika. General-pukovnik JNA, Narodni heroj – 315

Jančiković dr Toma, advokat. Član vodstva HSS i narodni poslanik od decembra 1938. Pripadao ljevom krilu HSS. Od stvaranja NDH do prelaska u Italiju 28. oktobra 1943. živeo u Crikvenici. Radio na konsolidovanju djela rukovodstva HSS koji se nije vezao za ustaše. Djelimično kolaborirao s Italijanima. Prelaskom u London bio Guverner Narodne banke Jugoslavije u Šubašićevoj vladi, a povratkom u zemlju i vijećnik III zasjedanju AVNOJ-a (1945). Osuđen u Zagrebu 1947. Umro na izdržavanju kazne – 8, 293, 319

Janić Vladimir Vlado (1904). Do II svjetskog rata radio kao mašinbravar u željezničkoj radionici u Sisku. Član KPJ od 1931. Član OK KPJ za Sisak i Baniju postao je 1933, a njegov sekretar 1935. Za člana CK KPH izabran je 1937, a u CK KPJ 1940. Učesnik je NOR-a od 1941. Formirao je prvi partizanski odred u Hrvatskoj juna 1941. U toku NOR-a je bio komandant Sisačkog partizanskog odreda, član Oblasnog komiteta KPH Slavoniju, politički komesar 12. slavonske brigade, 28. divizije i 6. korpusa. Poslije rata nalazio se na dužnostima političkog komesara KNOJ-a i načelnika Personalne uprave JNA. Bio je član CK KPJ, poslanik Savezne narodne skupštine, član GO SSRN Hrvatske, član CO SUBNOR-a Jugoslavije. General-pukovnik JNA u penziji i član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 347

Jevtić Predrag Dragan (1914–1943), pravnik. Naprednom radničkom pokretu pristupio je kao student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član SKOJ od 1933, a KPJ od 1941. U NOB od 1941 – komandant Trnavskog bataljona u Čačanskom NOPO, komandant sektora partizanskih odreda na Rudniku, komandant Čačanskog bataljona 2. proleterske brigade, a od jula 1942. i komandant ove jedinice. Novembra 1942. upućen je u Sloveniju – zamjenik komandanta udarne brigade »Matija Gubec«, komandant udarne brigade »Ivan Cankar« i komandant divizije. Poginuo 30. jula 1943. nedaleko od Trebnja od neprijateljske artiljerije. Narodni heroj – 180

Joksimović Savo (1913–1980). Prije rata student na Pravnom fakultetu u Beogradu i učesnik studentskih demonstracija u decembru 1939. Član KPJ postao je 1935. U NOB-u je od 1941. Bio je politički komesar Komskog NOPO, sekretar OK KPJ za Berane, Kolašin i Andrijevicu i član PK KPJ za Crnu Goru. Poslije oslobođenja bio je ministar pravosuđa, ministar unutrašnjih poslova Crne Gore, načelnik uprave DSNO. Bio je član CK SK Crne Gore. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 249

Josipović Srboljub Srba (1909), zemljoradnik. Član KPJ od 1938. Uoči rata bio je član OK KPJ za beogradski okrug. U NOR-u od 1941. kao zamjenik komandanta Posavskog NOPO, član PK KPJ za Srbiju, član Politodjela 1. proleterske brigade i komesar 24. divizije NOVJ. Od decembra 1944. u građanskoj službi: poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije u više saziva; član IV Srbije i CK SK Srbije. Član Savjeta Federacije – 76, 295

Jovanović Arso (1907–1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio vojnu akademiju »Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje, avgusta 1948. – 180, 322

Jovanović Blažo (1919), zemljoradnik. Uoči rata kandidat za člana SKOJ. U NOR od 1941, a u KPJ od 1942. U ratu je bio: sekretar SKOJ u 1. proleterskoj brigadi i član Politodjela 19. dalmatinske divizije. Poslije rata bio član Politodjela

divizije KNOJ za Beograd i u Upravi državne bezbjednosti – 347

Jovanović Blažo Zetin; (1907–1976), pravnik, Član KPJ od 1924; sekretar OK KPJ u Varaždinu od 1931. do 1934, od tada sekretar PK SKOJ-a, član Biroa i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u Crnoj Gori, član Glavnog štaba za Crnu Goru, komandant Zetskog NOPO, član ZAVNOCiB, CASNO i AVNOJ-a. Od oktobra 1942. do maja 1943. na radu u KP Albanije kao delegat CK KPJ. Poslije rata predsjednik vlade, zatim Skupštine Crne Gore, sekretar CK SK CG, član IK CK SKJ. Narodni heroj – 249, 259, 260, 343, 345, 353

Jovanović dr Dragoljub (1895–1977), profesor univerziteta i političar. U Zemljoradničkoj stranci pripadao njenom lijevom krilu. Pod diktaturom pripadao opoziciji. Iako je surađivao s KPJ u okviru Narodne fronte, dobio učešće u narodnooslobodilačkom pokretu i NOR-u. Poslije rata sa svojim pristalicama pristupio JNOF-u, ali je 1947. isključen zbog neprijateljskog djelovanja i osuđen na višegodišnji zatvor – 168

Jovanović Radivoje Bradonja (1918–), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. kada postaje i član KPJ; bio komandant Užičkog NOPO; komandant Grupe NOPO zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba; komandant Glavnog štaba Srbije; zatim komandant korpusa NOVJ. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Artiljerijsku akademiju »Djeržinski«. Do 1959. na dužnostima u JNA (načelnik Uprave u DSNO, komandant korpusa i dr). Po izlasku iz JNA član Izvršnog vijeća SR Srbije, član CK SK i poslanik. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj – 305

Jovanović Svetolik (1924–1944), srednjoškolac. Aktivni je učesnik trinaestojulskog ustanka. Član KPJ je od 1942. Novembra 1942. određen je za pratioca Milovana Saranovića na njegovom putu u Sloveniju gdje je bio komandant 2. bataljona i zamjenik komandanta brigade »Ivan Cankar«, komandant 1. bataljona i zamjenik komandanta 18. bazoviške brigade i zamjenik komandanta Gradnikove brigade. Poginuo je za puškomitraljezom 20. decembra 1944. u Dobrovi pri Gorenjskoj Vasi. – 180.

Jovanović Zagorka Zaga (1920). Završila ekonomski fakultet. Član KPJ od 1940, učesnik NOR-a, od 1941. Poslije oslobođenja bila i član Gradskog komiteta SKS Beograda i sekretar Opštinskog komiteta SKS Beograda i sekretar Opštinskog komiteta SKS opštine Voždovac u Beogradu. Direktor Zavoda za geološka istraživanja u Beogradu i predsjednik Upravnog odbora Republičkog fonda za naučni rad. Bavi se publicistikom – 347

Jovanović Zdravko (1909–1943), podoficir Jugoslovenske vojske. Član KPJ od 1936. U NOR-u komandant Valjevskog NOPO od 25. juna 1941. Učesnik savetovanja u Stolicama. Do novembra 1942. nalazio se u Jahorinskom dobrovoljačkom odredu kao partijski instruktor, a zatim bio komandir čete u sastavu Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade. Od kraja 1942. do pogibije nalazio se u Sloveniji — načelnik štaba 2. (notranjske) zone u Sloveniji. Poginuo 3. februara 1943. kod Grosuplja. Narodni heroj – 180.

Jove – 196.

Jovićević Milo (1907) zemljoradnik. Pripadao je naprednom radničkom pokretu. Član KPJ od 1939, a učesnik NOB-a od 1941. najprije kao organizator ustanka u svom kraju, a zatim na raznim političkim dužnostima (bio je politički komesar brigade i divizije). Poslije rata rukovodilac personalne službe Predsjedništva vlade DFJ, sekretar Centralnog odbora Narodnog fronta Jugoslavije, republički ministar prosvjete i predsjednik Savjeta za prosvjetu NR Crne Gore, predsjednik Sreskog i Opštinskog NO Cetinje. Biran za člana CK SK Crne Gore i za republičkog poslanika. Predsjednik savezne komisije za vjerska pitanja. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« – 77

Jovićević Pavle (1910), metalski radnik. God. 1933. postao je član KPJ. Bio sekretar MK KPJ u Peči. Od 1939. član Oblasnog komiteta KPJ za Kosmet. Više puta hapšen i stalno proganjan zbog revolucionarnog rada. Jedan od organizatora ustanka na Kosovu. Radio na stvaranju i jačanju organizacije KPJ u Prištini, Gnjilanu, Uroševcu, Prizrenu i drugim mjestima. Bio zamjenik političkog kome-

sara Glavnog štaba za Kosovo i Metohiju; od aprila 1943. do povratka Miladina Popovića iz Albanije obavljao dužnost političkog sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, a zatim bio član Biroa Oblasnog komiteta. Na osnivačkoj konferenciji NOO Kosova i Metohije krajem 1943. izabran za potpredsjednika. Poslije rata predsjednik Oblasnog NO AKMO, poslanik Savezne skupštine u Skupštini Srbije, član Biroa Oblasnog komiteta SKJ za Kosovo i CK SK Srbije. Potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj – 273, 291, 346

Jurinčić Niko (1914), radnik. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1937. Zbog revolucionarne aktivnosti više puta zatvaran i osuđivan. Radio na pripremi ustanka u Bosanskoj krajini. U NOB-u bio politički komesar 2. krajiške i 5. kozarske brigade i 39. divizije i član Oblasnog komiteta KP za Bosansku krajinu. Poslije rata je, pored ostalog, bio sekretar OK KPJ za Bosansku krajinu, ministar u vladi BiH i potpredsjednik Skupštine BiH. Bio je član IK i CK SK BiH i CK SKJ. Biran za poslanika Republičke i Savezne skupštine u više saziva – 145

Jurjević Ante Baja (1915), metalski radnik. Član SKOJ-a od 1934, a KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. U ratu je bio član MK KPH Split, politički sekretar OK KPH za srednju Dalmaciju i organizacioni sekretar ObK KPH za Dalmaciju. Poslije oslobođenja zamjenik ministra industrije Hrvatske, generalni direktor Direkcije Južnih brodogradilišta i generalni direktor Brodogradilišta »Split«. Bio je član IV Hrvatske i CK SKJ. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj – 303

Kajtel Vilhelm (1882–1946), feldmaršal nacističke Njemačke. Od 1938. do 1945. načelnik Štaba Vrhovne komande Vermahta i jedan od najodanijih Hitlerovih saradnika, lično odgovoran za mnoga zverstva počinjena od njemačkih trupa u toku II svjetskog rata. Potpisnik akta o bezuslovnoj kapitulaciji Njemačke 8. maja 1945. Međunarodni vojni sud u Nirnbergu proglasio ga je ratnim zločincem i osudio na smrt vješanjem – 327

Kanački Svetislav Rista (1911–1944), metalski radnik. Učestvovao u sindikalnom pokretu Beograda i španskom građanskom ratu. Oktobra 1941. vratio se u Beograd i radio u Tehnici PK KPJ za Srbiju, a od marta 1944. bio rukovodilac punkta u Beogradu. Posle njegovog hapšenja jula 1944. provaljeno više punktova i uhapšeno 20 lica koja su bila povezana sa punktom kojim je rukovodio. Specijalna policija ga je mučila i ubrzo ubila – 295

Karađorđević Aleksandra, grčka princeza žena kralja Petra II Karađorđevića – 318

Karađorđević Pavle (1893–1973), knez-namjesnik u Jugoslaviji od 1934. do 1941. uz čiji je pristanak vlada Cvetković – Maček potpisala ugovor o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Zbačen 27. marta 1941 – 167, 320

Karađorđević Petar II (1923–1970), sin kralja Aleksandra, na presto stupio 27. marta 1941. poslije vojnog puča grupe vazduhoplovnih oficira, s generalom Simovićem na čelu, koji su odstranili kneza namjesnika Pavla Karađorđevića. Poslije napada Njemačke na Jugoslaviju 15. aprila bježi iz zemlje u London. Tokom drugog svjetskog rata aktivno podržava pokret Draže Mihailovića, koga januara 1942. imenuje za »ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva«. Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije na II zasjedanju, 29. XI 1943, zabranjuje Petru Karađorđeviću povratak u zemlju, s tim da pitanje kralja i monarhije riješi narod sopstvenom voljom po oslobođenju cijele zemlje. Konačno rješenje pitanja monarhije donijela je Ustavotvorna skupština 29. XI 1945. na osnovu koje se u ime svih naroda Jugoslavije ukida monarhija u Jugoslaviji, a Petar II sa dinastijom lišava svih prava koja su njemu i dinastiji pripadala – 25, 159, 184, 241, 251, 252, 258, 269, 272, 297, 312, 317, 318, 339, 342, 344–346, 352–354, 359, 361–363, 367

Karaičić Nedeljko Neđa (1912), stolarski radnik. Član KPJ od 1938. Uoči rata član je MK KPJ i OK KPJ Čačak i OK KPJ Valjevo. Od maja 1941. sekretar OK KPJ za kruševački okrug i jedan od organizatora ustanka u tom kraju. U NOB-u od novembra 1941. u Rasinskom partizanskom odredu na dužnosti političkog komesara. God. 1942. postao je član PK KPJ za Srbiju i na toj dužnosti ostao do ljeta 1944. Poslije oslobođenja bio je na raznim dužnostima u Sindikatu SR Srbije,

Narodnoj skupštini NR Srbije i CK SKS – 295

Kardelj Edvard (Bevc, Krištof) (1910–1979). Revolucionarnom pokretu prišao kao đak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PK SKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao dvije godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CK KPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CK KPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbiroa CK KPJ. Od tada do smrti kao jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita, u NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-političkim funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada – 109, 117, 285, 293, 295, 297, 298, 311, 312, 318, 363

Kaštelan dr Jure (1919), književnik. U NOB-u od 1942. kao novinar, politički i kulturni radnik. Urednik je »Omladinske iskre«. Posle oslobođenja bio je u redakciji »Vjesnika«, a zatim referent za kulturna pitanja, pri Agitpropu CK KPH. Profesor je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i dopisni član JAZU. Piše pjesme, eseje i rasprave o piscima, prevodi s italijanskog, francuskog, španskog i ruskog jezika – 247, 343

Kavalero Ugo (Cavallero Ugo; 1880—1943), italijanski maršal. Od decembra 1940. načelnik Generalštaba i komandant italijanske vojske u Albaniji. U aprilskom ratu 1941. komandovao 9. pješadijskom armijom koja je Jugoslaviju napala iz Albanije. U toku rata znatno angažovan na suzbijanju NOP-a. Učestvovao u donošenju odluke i pripremi bitke na Neretvi (1943). Smijenjen sa svih vojnih funkcija februara 1943 – 327

Keviš Erih (Kewisch Erich), generalštabni pukovnik, načelnik Operativnog štaba Više komande LXV u Srbiji do marta 1942, a zatim načelnik Operativnog štaba njemačkog oponumoćenog komandanta u Srbiji. Umro jula 1942 – 323

Kilibarda Milo (1913–1983), službenik. Član KPJ od 1941. U NOR-u komesar bataljona, komandant bataljona u Lovćenskom odredu, zamjenik komandanta bataljona u 5. proleterskoj brigadi. U Sloveniji od kraja 1942. do oslobođenja – načelnik štaba 14. divizije, komandant 4. operativne zone Slovenije, zamjenik komandanta 7. korpusa, pomoćnik načelnika GŠ Slovenije i v. d. načelnika GŠ Slovenije. Poslije rata komandant divizije, vojnog područja, načelnik uprave u DSNO. Završio VVA JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 180.

Kladarin Dragica (1914), učiteljica. Član KPJ od 1942, a u NOR-u od 1941. u sandžačkom NOP odredu, potom je bila komesar brigade lakih ranjenika, član SK KPJ Pljevlja, sekretar SK Priboj i član OK za Sandžak. Poslije oslobođenja bila je član OK KPJ Niš. Po prelasku u Beograd radila je u rejonskim komitetima; bila je načelnik Kadrovske komisije u Ministarstvu za prosvjetu i kulturu – 283, 348

Knežević Rade (1906), oficir Jugoslovenske vojske. U NOB-u od 1941, a u KPJ od 1943. U ratu je bio komandir čete i zamjenik komandanta udarnog bataljona u Nikšićkom NOPO, pomoćnik načelnika štaba 5. crnogorske brigade, operativni oficir GŠ za Crnu Goru, načelnik štaba 37 sandžačke udarne divizije i načelnik štaba Komande zarobljenika – 77

Kocbek Edvard (1904–), profesor i književnik. Učesnik NOR-a od 1941. Prišao NOR-u u Sloveniji kao kršćanski socijalista. Bio je član i potpredsjednik IO OF, vijećnik AVNOJ-a i povjerenik za prosvjetu u NKOJ. Poslije rata je bio savezni ministar, potpredsjednik Prezidijuma Skupštine Slovenije, republički i savezni poslanik; bavi se književnim radom (pjesnik, pripovedač i prevodilac) – 285, 312

Kolundžić Antun (1905), kapetan I klase u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1943. Član KPJ od 1944. U ratu bio načelnik štaba 2. krajiške brigade, 36. vojvođanske divizije i GŠ NOV I PO Vojvodine, načelnik Operativnog odjeljenja VŠ, odnosno Generalštaba JA. Poslije rata bio načelnik štaba armije, na dužnosti u GŠ JNA, načelnik Ratne škole

VVA JNA, načelnik Katedre strategije. General-major u penziji – 47, 301

Koljenšić Milisav (1912–1963). Prije II svjetskog rata apsolvent prava. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona, politički komesar 9. crnogorske brigade i na dužnosti u Ozni. Poslije rata bio je načelnik odjeljenja KOS-a u armiji, načelnik Školskog centra bezbjednosti i dr. Završio VVA JNA. General-major JNA – 318

Korać Dušan (1920), metalski radnik u Vojno-tehničkim zavodima u Kragujevcu, gdje je 1937. primljen u SKOJ, a 1940. u KPJ. U NOP-u od avgusta 1941, komesar 1. čete, zatim 1. bataljona Kragujevačkog NOP odreda, zamjenik političkog komesara i politički komesar 1. proleterske udarne brigade, u čijim je mnogim akcijama učestvovao. Aprila 1944 postavljen za političkog komesara 26. divizije. Poslije rata bio je politički komesar Tenkovske armije, komesar 3. armije, komesar 2. vojne oblasti, komesar JRV i PVO, komandant 1. proleterske divizije, komandant vojnog područja, načelnik štaba armije, načelnik III uprave i Uprave kopnene vojske, pomoćnik načelnika Generalštaba JNA i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA, član Komisije CK SKJ za opštenarodnu odbranu i Komiteta Konferencije SKJ u JNA. Aktivan društveno-politički radnik. Predsjednik je Saveznog odbora. Udruženja rezervnih vojnih starješina Jugoslavije. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 144

Kornjejev, Nikolaj Vasiljevič (1900–1976), general-lajtnant Sovjetske armije. Član KPSS od 1918. Od februara 1944. do marta 1945. bio šef Sovjetske vojne misije pri GŠ NOV i POJ. Poslije rata na dužnosti u Ministarstvu narodne odbrane SSSR-a, a zatim nastavnik na Akademiji Generalštaba. Odlikovan je visokim jugoslovenskim odlikovanjima – 73, 305, 306, 312, 356

Kosanović Sava (1894–1956), političar, pravni fakultet završio u Budimpešti. Prije II svjetskog rata bio sekretar Samostalne demokratske stranke i narodni poslanik; u predratnoj političkoj aktivnosti isticao se stavom protiv vojno-monarhističke diktature; u vladi od 27. marta 1941. bio ministar snabdijevanja. Po okupaciji emigrirao i pridružio se akciji za priznanje NOP-a; 1944. ušao u vladu I. Šubašića, a od 7. marta 1945. bio ministar informacija; bio ambasador u SAD i član Savezne vlade; poslije ustavne reforme 1953, član SIV-a – 332.

Kosorić Pero (1918–1969), student prava. U napredni radnički pokret uključio se 1937, a član KPJ od 1941. U NOR-u od 1941: komandir grupe na Romaniji i zamjenik komandanta kalinovičkog i Jahorinskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 6. proleterske istočnobosanske brigade, komandant 1. majevičke brigade, komandant 27. divizije, pa 3. korpusa NOVJ. Poslije rata završio vojnu akademiju »Vorošilov«; komandant korpusa, načelnik štaba armije, komandant 1. armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 219

Kosovac Mileva (?–1941), učiteljica iz Taora kod Kosjerića, predratni član KPJ; od septembra 1941. U Crnogorskoj partizanskoj četi. Ubili je četnici u Kosjeriću početkom novembra 1941 – 322

Kostadinović Milorad Neša (1920), svršeni maturant. Član skojevskog aktiva od 1939, a KPJ od 1942. Poslije okupacije kao aktivista SKOJ-a uključio se u ilegalnu omladinsku četu i učestvovao u akcijama oko pripremanja i organizovanja Leskovačkog NOP odreda. Bio je politički delegat i partijski kandidat; zamjenik političkog komesara obnovljenog leskovačkog odreda i 1. južnomoravske brigade. Kao predstavnik omladine Srbije bio je delegat na omladinskoj konferenciji u Drvaru. Učestvovao je u borbama prilikom njemačkog desanta na Drvar. Poslije povratka iz Bosne bio je zamjenik komesara 13. srpske brigade, a zatim član OK KPJ za Jablanicu – 295

Košutić inž. August (1883–1964), jedan od prvaka HSS-a; ministar u vladi Pašić – Radić 1825; poslije 6. januara 1929. u emigraciji, odakle je sarađivao s dr V. Mačekom. U zemlju se vratio početkom 1937. Potpredsjednik HSS-a i pristalica desne struje u toj stranci; napadao komuniste. U ljeto 1943. ponudio izvjesne uslove i saradnju s NOP-om u Hrvatskoj, ali su ti uslovi odbijeni kao nerealni. Septembra 1944. izišao iz Zagreba na

oslobođenu teritoriju NOP-a u vrijeme Pavelićevih razračunavanja s kolebljivim ustašama i prozapadnim aktivnim prvacima HSS-a – 319

Kovačević Vlado (1918), student prava. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. U ratu je bio komesar bataljona, rukovodilac politodjela brigade, zamjenik političkog komesara brigade, instruktor CK KPJ divizije, načelnik Službe bezbjednosti u armiji. Poslije rata bio na raznim dužnostima u JNA, pomoćnik direktora Insituta za međunarodni radnički pokret i dr. – 347

Kovaljski Vojislav (1921), kao gimnazijalac stupio je u NOR 1941. Član KPJ postao je 1942. U ratu je bio politički komesar 2. čete 2. (pljevaljskog) bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade. Dezertirao 11. juna 1943. s Vučeva i predao se četnicima. Emigrirao u Kanadu – 347

Krajačić Ivan Stevo (1906–). radnik. Mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MK KPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PK KPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u od 1941: bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CK KPH (1944). Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član je savjeta federacije. Narodni heroj – 319

Krnjević dr Juraj (1895), jedan od istaknutih prvaka HSS-a; poslije šestojanuarske diktature 1929. napustio zemlju (uglavnom boravio u Londonu, Parizu i Ženevi) i iz emigracije se vratio 1939, kada postaje senator i generalni sekretar HSS-a. Ušao u vladu D. Simovića, s kojom je emigrirao poslije 6. aprila 1941. Bio je član jugoslovenske vlade u emigraciji na čelu s dr Ivanom Šubašićem. Sada živi u Londonu – 8

Krstić Slobodan Uča (1921), učitelj. Pred rat pripadao naprednom omladinskom pokretu. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Sekretar je sreskog rukovodstva KPJ za srez kačerski od druge polovine 1942, a član OK KPJ za Kragujevac od decembra iste godine. U 1. šumadijskoj, a potom 3. srpskoj brigadi od njihovog formiranja. Radio u GŠ NOV i PO Srbije, a potom do 1952. u Ozni. Prešao u diplomatsku službu, pa u Privrednu komoru, gdje je penzionisan 1966 – 295

Krstulović Vicko (1905–), radnik; član KPJ od 1922; član PK SKOJ za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar u zatvoru bio 4 godine. Od 1936. je član, a od 1939 sekretar PK KPH za Dalmaciju Član CK KPH i CK KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji; komandant štaba IV operativne zone Hrvatske i 9. dalmatinske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je na mnogim odgovornim političkim i državnim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 152, 303

Krupić Husein, artiljerijski oficir Jugoslovenske vojske. Bio u domobranstvu do oktobra 1943. kada je sa većom grupom domobranskih oficira i podoficira na čelu sa Sulejmanom Filipovićem prišao NOVJ. Posebno se istakao u odbrani tek oslobođene Tuzle koju su ugrozile njemačke i kvislinške jedinice. Najpre je bio pri Štabu 17. NOU divizije, a od 10. marta 1944. načelnik je Štaba 38. divizije. – 106, 219, 310

Kruščić Stanojka (1920–1946), službenik. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bila desetar brigade, zamjenik komesara čete, rukovodilac SKOJ-a u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi. Sredinom 1943. upućena je na partijsko-politički rad u Politodjel 17. istočnobosanske divizije. Od 1945. radi kao omladinski rukovodilac divizije i član Divizijskog komiteta 24. (srpske) divizije – 48

Kuharenko Semjon, partijski instruktor 9. dalmatinske divizije – 347

Kukoč Ivan – Ivica (1918) Do II svjetskog rata brodski mašinist. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. Do avgusta 1942. nalazio se u Splitu na partijskom radu u PK SKOJ-a za Dalmaciju. U NOVJ od avgusta 1942. na dužnosti političkog komesara 4. operativne zone, 9. divizije i 8. korpusa. Poslije rata (do kraja oktobra 1949) na raznim partijskim i vojnim dužnostima u Splitu,

Zagrebu i Beogradu. Od 1849. ponovo u JNA; bio načelnik Uprave vojne industrije, pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu. Biran za člana Konferencije SKJ u JNA i delegata Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine. General-pukovnik JNA u rezervi – 303

Kvaternik Slavko (1878–1947). Kao astrougarski oficir učestvovao u prvom svjetskom ratu. Bio je oficir vojske Kraljevine Jugoslavije do 1921. kada je demobilisan. Pristupio ustaškom pokretu i postao jedan od najistaknutijih organizatora i vođa u pokretu. Proglasioje tzv. NDH (10. aprila 1941) i u ustaškoj vladi bio ministar domobranstva i zapovjednik oružane snage (imao zvanje doglavnika, vojskovođe i ustaškog krilnika). Januara 1943. razriješen dužnosti; 1945. izručen od saveznika. Kao ratni zločinac osuđen na smrt – 320

Lakić Marko (1920-1945), srednjoškolac. Uoči rata rukovodi, kao kandidat za člana KPJ, skojevskom organizacijom na Cetinju, gdje je učio učiteljsku školu. Član KPJ i u NOB-u od 1941. Za vrijeme rata bio je komesar čete NOP odreda »Bijeli Pavle« i zamjenik komesara bataljona u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi. Od avgusta 1943. do pogibije bio je u vojvođanskim jedinicama na raznim dužnostima: rukovodilac Politodjela 36. vojvođanske divizije, šef Personalnog odsjeka Štaba 12. vojvođanskog korpusa, načelnik Personalnog odjeljenja GŠ za Vojvodinu i 3. armije. Poginuo je 8. februara 1945. na Sremskom frontu – 48

Lalatović Mirko (1904–1945), generalštabu major vojske Kraljevine Jugoslavije. Sa vojnoobavještajnom misijom britanskog kapetana Hadsona došao je septembra 1941, zajedno sa majorom Ostojićem, u Jugoslaviju, u Štab D. Mihailovića, gdje je obavljao dužnost načelnika 2. odsjeka. Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande. Maja 1945. ustaše ga ubile u Jasenovcu – 321

Lampredi Aldo Gvido (Aldo Guido Lampredi; 1899–1974), stolar. Učesnik socijalističkog pokreta i član KP Italije od njenog osnivanja. Zbog revolucionarne djelatnosti i učešća u antifašističkom ilegalnom pokretu osuđen 1926. na deset godina robije. Po izdržanoj kazni otišao u Španiju gdje je bio instruktor u Internacionalnim brigadama. Poslije kapitulacije Italije, organizator je partizanske borbe, član GŠ Garibaldijevih brigada, politički i vojni instruktor za Friuli i član ustaničkog Trijumvirata za Veneciju. Bio je neposredni saradnik Luiđi Longa i za vreme rata obavljao vojne i političke funkcije od posebne važnosti. Poslije rata radio u Direkciji KPJ Italije; član CK KP Italije i sekretar Centralne kontrolne komisije KP Italije – 298

Lašić Đorđije (1906–1944), general-štabni major vojske Kraljevine Jugoslavije; jedan od najistaknutijih četničkih vođa u Crnoj Gori. Još u julskom ustanku istupio kao neprijatelj, a u septembru 1941. u Lijevoj Rijeci formirao četničku organizaciju »Gvozdena ruka«; od kraja 1941. do pogibije u Podgorici (prilikom bombardovanja od savezničke avijacije) maja 1944. komandant četnika Crne Gore i komandant tzv. istočnog fronta. Veoma aktivno se borio protiv NOP-a i surađivao s okupatorima – 325

Lazarević Dobrivoje, guverner Narodne banke Kraljevine Jugoslavije. – 358

Lekić Danilo (1913–). Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Skoplju. U napredni radnički pokret uključio se kao student; član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu vršio je odgovorne funkcije – zamjenik komandanta Baze Interbrigada, politički komesar čete i bataljona i vršilac dužnosti političkog komesara 15. brigade. Ima vidnu ulogu u političko-partijskom radu među Jugoslovenima u koncentracionim logorima u Francuskoj. U NOR-u – politički komesar Mačvanskog NOPO, komandant 1. proleterske brigade, komandant 16. (vojvođanske) divizije i 12 korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, glavni inspektor JNA, pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove, predsjednik Komisije Predsjedništva CK SKJ za narodnu odbranu i dr. General-pukovnik. Narodni heroj – 234, 238, 341, 369

Lekić Olga (1914), maturant gimnazije. Član KPJ od 1935. Uoči rata bila je član SK KPJ Cetinje. U NOB-u od 1941. u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi; od 1943. referent saniteta u 17. istočno-bosanskoj brigadi, član Politodjela 6. istočnobosanske brigade, 27. istočnobosanske divizije i u sanitetu GŠ NOV i

POJ Srbije. Pred kraj rata bila je komesar u Centralnoj upravi za dječje domove u Banatu – 48

Leković Veliša (1905), radnik. Član KPJ od 1929. i organizacioni sekretar MK KPJ Bar. U NOR-u od 1941. kao komesar bataljona u Lovćenskom NOP odredu i u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi; član Politodjela 2. dalmatinske brigade, sekretar OK KPJ za Boku. Prihvatio Rezoluciju IB, te pobjegao u Albaniju, gdje je proveo nekoliko godina u zatvoru, a potom se vratio u zemlju – 249, 344

Leković Voja (1912–), privatni namještenik. Član KPJ od 1939; ranije aktivan u naprednom pokretu. U NOR-u od 1941; jedan od organizatora ustanka u Sandžaku, politički komesar Glavnog štaba NOPO Sandžaka, zamjenik političkog komesara 3. proleterske (sandžačke) brigade, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, Vijećnik AVNOJ-a a na II zasjedanju izabran za člana Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata član CK SKS, član CK SKJ, potpredsjednik Skupštine Srbije. Član Savjeta Federacije Narodni heroj. – 348

Leman Herbert [Lehman Herbert] (1878–1963), bio je jedan od vodećih ličnosti Demokratske stranke, guverner Njujorka i senator SAD. Zbog velikog ugleda koji je uživao u Sjedinjenim Državama i kod saveznika, izabran je 1943. godine za prvog direktora UNRRA [Administracija Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu] – 204, 332, 365

Leone Frančesko (Francesco Leone; 1900), novinar. Od 1916. učestvovao u omladinskom socijalističkom pokretu. Član KP Italije od njenog osnivanja [1921]. Glavni i odgovorni urednik nedeljnika »Il Bolscevico di Novara« i »La Voce della gioventu« u Milanu. Po zadatku Partije bio u Sovjetskom Savezu i pohađao Vojnu akademiju »M. V. Frunze«, a od 1936. učesnik je španskog građanskog rata. Nakon kapitulacije Italije bio je organizator i rukovodilac partizanske borbe u Toskani. Poslije rata bio sekretar Federacije KP Italije za Verčeli, poslanik Ustavotvorne skupštine i član CK KP Italije – 298

Ler Aleksander (Lör Aleksander; 1885–1947), general-pukovnik njemačke vojske. Do marta 1938. austrijski oficir, a od tada oficir njemačke vojske. U toku II svjetskog rata kao komandant 4. vazduhoplovne armije, 12. armije i Grupe armija »E«, ratovao u Poljskoj, Jugoslaviji, SSSR-u i Grčkoj. Organizator vazdušnog napada na Beograd 6. aprila 1941. i operacije »Vajs I i II«. Od septembra 1944. rukovodi povlačenjem trupa iz Grčke; u zimu 1944/1945. komanduje njemačkim sremsko-bosanskim frontom. Zarobljen maja 1945. Osuđen od Vojnog suda u Beogradu i strijeljan 1947 – 327, 330

Liters Rudolf (Lüters Rudolf; 1883–1946), njemački general. Do 1932. potpukovnik, od 1932. do 1935. pukovnik, a od tada general-major. U II svjetskom ratu komandant 223. pješadijske divizije. Od novembra 1942. komandant njemačkih trupa u Hrvatskoj i neposredni komandant njemačkih trupa u bitkama na Neretvi i Sutjesci. Od avgusta do oktobra 1943. komandant brdskog korpusa. Novembra 1943. prekomandovan na dužnost u Grupu armija »Jug« – 327, 330

Lović Jezdimir (1919–1943), trgovački pomoćnik. Član KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Sjenici 1941. U toku NOR-a bio zamjenik političkog komesara čete, politički komesar zlatarskog bataljona, zamjenik političkog komesara 3. proleterske sandžačke brigade. Narodni heroj – 347

Lozić Miodrag (1898–1983), prije rata aktivni vazduhoplovni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učesnik u puču od 27. marta 1941, bio je načelnik Štaba Kraljevskog ratnog vazduhoplovstva. Izbjegao je na Srednji istok, pa je jedno vrijeme vršio funkciju načelnika Vrhovne komande u emigraciji, a zatim je određen za vojnog izaslanika kraljevske jugoslovenske vlade u Sovjetskom Savezu, gdje se u martu 1944. deklarisao za narodnooslobodilački pokret zajedno s jugoslovenskim ambasadorom Stanojem Simićem. Zatim je bio načelnik Vazduhoplovnog odjeljenja Glavnog štaba Srbije, pa načelnik štaba Vazduhoplovstva NOVJ. Poslije rata je bio pomoćnik šefa Vojne misije u Njemačkoj. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i lišen čina pukovnika JA – 120, 359

Lukačević Vojislav (1908–1945), privatni činovnik i rezervni kapetan vojske Kralje-

vine Jugoslavije. Četničkom pokretu D. Mihailovića pristupio u ljeto 1941. Komandovao je četničkim vojnim formacijama u Sandžaku i Crnoj Gori. U toku 1943. komandovao je odredom i brigadom u toku bitke na Neretvi. Od ljeta 1943. bio je specijalni izaslanik D. Mihailovića u Crnoj Gori, a u proljeće 1944. u Kairu i Londonu. Po povratku u zemlju odvoji se od D. Mihailovića. Decembra 1944. britanska jedinica (ka kojoj je došao na pregovore u Bileću) predala ga Štabu 29. hercegovačke divizije. Avgusta 1945. u Beogradu Viši vojni sud osudio ga je kao ratnog zločinca na smrt strijeljanjem – 317, 318

Ljubičić Nikola (1916). Završio srednju poljoprivrednu školu 1936. Član KPJ od 1941; učestvovao u organizovanju ustanka u užičkom kraju. U toku NOR bio komandant bataljona (u 1. i 2. proleterskoj brigadi), komandant 3. srpske brigade i načelnik štaba 2. proleterske divizije. Poslije oslobođenja završio najviše vojne škole u našoj zemlji i obavljao vojne dužnosti (komandant Korpusa graničnih jedinica 1. armijske oblasti, savezni sekretar za narodnu odbranu), poslanik Savezne skupštine u više saziva. Od VIII kongresa SKJ [1964] član CK SKJ, a od IX kongres (1969) član Predsjedništva SKJ odnosno Predsjedništva CK SKJ, Predsjednik Predsjedništva SR Srbije, član Predsjedništva SFRJ – 706, 305

Ljujić Velibor (1914), pravnik. Član KPJ od 1940. Bio je sekretar SK KPJ Prijepolje i član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Sandžak. U NOR-u je od 1941. U ratu je bio sekretar SK KPJ Prijepolje, član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak i politički komesar 37. divizije. Poslije rata radio je kao sekretar Narodne skupštine NRS, ministar u vladi NR Srbije, član Izvršnog veća Srbije i dr. Biran je za člana CK SK Srbije i za republičkog i saveznog poslanika u više saziva. Rezervni pukovnik JNA – 348

Maček dr Vladimir Vlatko (1879–1964), pravnik i političar; predsjednik HSS. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živo u Parizu, a poslije u SAD – 8, 167, 275, 293, 319, 320

Magovac Božidar, publicist. Do II svjetskog rata pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci; bio je član Glavnog odbora ove stranke i narodni poslanik u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije. Promjenom politike dijela HSS prema NOP-u, poslije septembra 1943. počeo da sarađuje s NOP-om. Biran je za vijećnika i člana Predsjedništva ZAVNOH-a, vijećnika AVNOJ-a i člana NKOJ-a; bio je i član IO HSS. Poslije rata odstupio od saradnje s narodnofrontovskom politikom. Zbog opozicionog stava osuđen na kaznu zatvora. Umro na izdržavanju kazne – 318, 347

Maklejn Ficroj (Fitzroy Maklean; 1911), diplomata, političar i brigadni general. Školovao se u Eston-koledžu, a studije završio na Univerzitetu u Kembridžu. Do II svjetskog rata bio sekretar britanskih ambasada u Parizu i Moskvi. Po izbijanju II svjetskog rata napušta diplomatsku službu i prijavljuje se u vojnu jedinicu. Kao komandos učestvuje u mnogim akcijama na Bliskom istoku i Grčkoj. Polovinom 1943. godine Vinston Čerčil ga određuje za šefa britanske vojne misije i ličnog predstavnika pri VŠ NOV i POJ. U ovoj misiji ostao je od 17. IX 1943. do 13.III 1945. Poslije rata objavio je memoare koji su u Jugoslaviji prevedeni 1953. pod naslovom »Zlatni drum, pijesak Orijenta, rat na Balkanu«. – 27, 50, 72, 73, 191 225, 242, 253, 266, 269, 272, 294, 297, 304, 306, 311, 318, 331, 338, 345, 346, 351, 353, 354, 358, 359, 361, 363–366

Maksimović Milić (1923–1943), đak gimnazije. Clan KPJ od 1941. U ratu je bio zamjenik političkog komesara 2. čete (zlatiborske) 2. proleterske brigade, član Politodjela 6. proleterske istočnobosanske brigade i rukovodilac Politodjela 6. proleterske istočnobosanske brigade i rukovodilac Politodjela 16. muslimanske brigade. Poginuo je na Spreči 1943. – 48

Mandžić Pašaga Murat (1907–1975), stolarski radnik. Od 1929. član KPJ, a od 1932. sekretar MK KPJ u Tuzli; decembra 1932. uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Od 1938. je član PK KPJ za BiH i

sekretar Komiteta za Tuzlansku oblast. U NOR-u od 1941: politički komesar Ozrenskog NOPO i 1. proleterskog istočnobosanskog bataljona, član Biroa PK KPJ za istočnu Bosnu, član GŠ NOV i PO BiH; vijećnik ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja, između ostalog, bio član IK CK SK BiH, CK SKJ (do 1972) i član Savjeta SKJ i penzionisan. Narodni heroj – 36, 48, 302

Manojlović Miloš (Milan) (1914–1951), narednik vojske Kraljevine Jugoslavije. Poslije aprilskog rata (1941) vratio se u svoje rodno mesto Pusta Reka, povezao s partijskom organizacijom i učestvovao u pripremama i organizovanju NOB-a. U Leskovački NOP odred došao je 8. avgusta 1941. i bio njegov prvi komandant. Poslije napada na Prokuplje izdvojio se s grupom Jablaničana iz sastava Leskovačkog NOP odreda te učestvovao u formiranju Jablaničkog partizanskog odreda, čiji je postao prvi komandant. U toku rata bio je komandant Jablaničko-pasjačkog odreda, zamjenik komandanta 1. južnomoravskog odreda i 1. južnomoravske (3. srpske) brigade, i načelnik štaba 2. proleterske divizije – 303

Marjanović Aleksandar Leko (1912–1944), student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1939, a u NOR od 1941. U ratu je bio komandir Kraljevskog gerilskog i Andrijevačko-beranske čete Komskog bataljona i komesar 3. čete 1. bataljona 1. proleterske brigade. Novembra 1942. upućen je u Sloveniju – komandant bataljona u Gubčevoj i Cankarjevoj brigadi, zamjenik političkog komesara Cankarjeve brigade i 15. divizije, komandant brigade »Franc Levstvik« i podoficirske škole 7. korpusa. Poginuo 5. jula 1944 – 180

Marković Moma Ćora (1912). Član KPJ od 1933. Do rata član UK KPJ Beogradskog univerziteta, član OK KPJ u Beogradu i Kragujevcu i član PK KPJ za Srbiju i rukovodilac Vojne komisije PK KPJ za Srbiju. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji. U toku NOR-a bio je član PK KPJ za Srbiju, politički komesar GŠ NOV Srbije, vijećnik Prvog i Drugog zasijedanja AVNOJ-a, delegat i poslanik AS-NOS-A. Poslije rata nalazio se na državnim i partijskim dužnostima. Biran je za člana CK KPJ-SKJ od V do VIII kongresa i za poslanika Republičke i Savezne skupštine. Član Predsedništava CK SKJ. – 295, 306, 337, 339

Marković Predrag (Alimpije 1910–1943), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao simpatizer KPJ prihvatio se položaja komandanta četničkog odreda formiranog u istočnoj Srbiji od Srba iz Bosne (»I. samostalni dobrovoljački odred«). Po dolasku u istočnu Bosnu, marta 1942, prišao sa odredom partizanima. Bio načelnik štaba 6. istočnobosanske brigade. Poginuo 24/25. XII 1943. na Tumarskom brdu na planini Ozrenu u Istočnoj Bosni – 65, 305, 356

Martinović Milan, ministar u kraljevskoj jugoslovenskoj vladi, član Hrvatske seljačke stranke i jugoslovenski ambasador u Kairu – 8.

Martinović Ratko (1916–), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je načelnik štaba Valjevskog NOPO, komandant 2. krajiške brigade, načelnik štaba 5. divizije NOVJ i načelnik Glavnog štaba Srbije. Poslije rata pomoćnik komandanta armije, nastavnik Više vojne akademije i dr. General-potpukovnik JNA u penziji – 170, 320

Medenica Đuro (1913), prije II svjetskog rata student prava. Član KPJ od 1934. Zbog revolucionarnog rada osuđen 1937. na godinu dana zatvora. Jedan je od organizatora ustanka 1941. u kolašinskom srezu. U ratu je bio politički komesar Komskog NOP odreda, bataljona u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi, rukovodilac Politodjela 27. divizije, politički komesar 51. divizije i Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju i dr. Poslije rata pomoćnik ministra Savezne vlade, Javni pravobranilac FNRJ, direktor Uprave carina FNRJ, zamjenik predsjednika Saveznog savjeta za pravosuđe, sudija Ustanog suda SFRJ. Rezervni pukovnik JNA – 48

Mešterović dr Đura (1908–). ljekar, general-pukovnik JNA u penziji. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. Po slomu Republike bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. Član KPJ od 1938. u NOR-u ljekar Valjevskog, pa Posavskog NOP odreda. upravnik vojen bolnice u Žabljaku, upravnik bolnice u Foči, šef hirurške ekipe 1. proleterske divizije, referent saniteta 3. korpusa NOVJ, šef ljekarske

misije VŠ u Italiji, član Vojne misije u SSSR-u, šef odsjeka u Sanitetskom odjeljenju VŠ (General štaba). Poslije rata zamjenik, pa načelnik Sanitetske uprave JNA, predsjednik Crvenog krsta Jugoslavije. General-pukovnik JNA u rezervi – 313

Mićunović Veljko (1916–), student prava. Naprednom omladinskom pokretu pristupio kao srednjoškolac, a član KPJ je od 1934. Istaknuti aktivist studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu. U 1940/41. radio kao partijski instruktor u Pomoravlju. U NOR-u od 1941; politički komesar Lovćenskog NOPO, član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak; rukovodilac Politodjela 2. proleterske brigade. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova vlade Crne Gore i ambasador. predsjednik Odbora za spoljnu politiku Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ, član CK SKJ i dr. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije – 249

Mihailović Dragoljub Draža (1893–1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formaacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unapređen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946, i na javnom procesu u Beogradu kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt – 25, 83, 86, 114, 124, 126, 132, 157, 159, 170–175, 180–186, 189, 238, 251, 252, 258, 269, 270, 272, 275, 300, 314, 317, 321–324, 328, 329, 354, 360

Mihajlović Sergije (1911–1942), Kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Pripadnik četničke organizacije Draže Mihailovića. Zajedno s Todorovićem i Dangićem 1941. i 1942. organizovao i objedinjavao četničke akcije u jugoistočnoj Bosni protivno NOPOJ. Kao organizator i komandant četničke jedinice, učestvovao 1941. i početkom 1942. u pregovorima s italijanskim okupatorima u Goraždu za borbu protiv NOPOJ – 323

Mihić Ljubica (1922), učiteljica. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. na raznim političkim dužnostima. Poslije rata obavljala niz odgovornih dužnosti u Gradskom narodnom odboru Beograda i Saveznom odboru SSRNJ, gdje je bila sekretar Ideološke komisije Saveznog odbora Birana za poslanika Republičkog vijeća Skupštine SR Srbije. Jedno vrijeme radila kao savjetnik u Kabinetu Predsjednika Republike i bila predsjednik Komisije za međunarodne odnose Republičke konferencije SSRN Srbije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 201

Mijović Arsenije (1919–1944), do II svjetskog rata student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1938. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u svom kraju Golubovcima kod Podgorice. U toku NOR-a je bio borac, zamjenik komesara čete i bataljona 5. crnogorske proleterske brigade. Od 1943. prelazi u vojvođanske brigade: bio je član Politodjela 2. i 16. vojvođanske divizije. Poginuo kod Rume novembra 1944. na položaju političkog komesara 2. vojvođanske brigade. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 48

Milićević Dragica, v. Kladarin Dragica

Milojević Miloje (1912), vojni službenik. U NOB-u i KPJ od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik i komandant 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta 1. proleterske divizije, član Vojne misije pri Savezničkoj komandi za bliski istok i komandant 21. divizije. Poslije rata je komandant grada Beograda, korpusa, armije i dr. Bio predsjednik Centralnog odbora ratnih vojnih invalida FNRJ, član Centralnog odbora SSRNJ, Glavnog odbora SSRNJ, General-pukovnik JNA u rezervi, Narodni heroj –79, 140

Milojković Mirko (1918), radnik. Prije rata učestvovao u naprednom radničkom pokretu. Sekretar je OK SKOJ-a i OK KPJ za Kragujevac. Član KPJ je od 1939,

a u NOB-u je od 1941. Za vreme rata bio je zadužen za rad SKOJ-a pri ObK za Sandžak, član Politodjela 3. proleterske (sandžačke) brigade i 2. dalmatinske brigade i zamjenik političkog komesara 3. srpske NOU brigade. Poslije rata obavljao je razne društveno-političke dužnosti u Sindikatu SR Srbije i CK SK Srbije. Bio je glavni urednik Radio-Beograda i zamjenik direktora »Politike«. Bavio se i književnim radom. Napisao je više hronika, putopisa, pripovjedaka i romana – 305

Milosavljević Ljubinka (1917), studirala na Beogradskom univerzitetu. Član SKOJ-a od 1935, a član KPJ od 1936. Do II svjetskog rata i u toku 1941. sekretar PK SKOJ-a za Srbiju, zatim član Politodjela 2. proleterske brigade, član PK KPJ za Srbiju i član CK SKOJ-a. Poslije rata sekretar CK KPJ Svetozarevo (Jagodina), član CK KPS, član Revizione komisije SKJ. Bila vijećnik III zasijedanja AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a, Narodne skupštine SRS i Narodne skupštine FNRJ do 1955, kada je penzionisana – 76, 306

Milosavljević Milosav (1911–), zanatlija. Član KPJ od 1934. Bio je član MK KPJ u Čačku, sekretar OK KPJ užičkog, a zatim valjevskog okruga. U NOR-u od 1941; politički komesar Valjevskog, Rogatičkog, Drinskog i Sjevernohercegovačkog NOPO i 2. proleterske divizije, a vršio je i dužnost političkog komesara GŠ NOV i PO Srbije i dr. bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata obavljao odgovorne dužnosti u CK SKS, Sindikatu Srbije i Vojvodine. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 76, 221,337

Milovanović Pećanac Kosta (1879–1944), četnički vojvoda iz I svjetskog rata i rezervni kapetan JV. U međuratnom periodu je bio predsjednik GO Udruženja srpskih četnika u Kraljevini Jugoslaviji. Poslije aprilskog rata 1941. organizovao je četnički pokret uglavnom u južnim krajevima Srbije, u oko trideset odreda. Otvorenu saradnju s Nijemcima počeo je nakon postignutog sporazuma sa Gestapo-om u Aranđelovcu 27. avgusta 1941. Krajem 1942. njegovi odredi su prešli pod komandu D. Mihailovića. Likvidiran je 11. maja 1944. od četnika iz Deligradskog korpusa po nalogu D. Mihailovića – 171, 185, 320

Milutinović Ivan (Milutin) (1901–1944). Završio studije prava. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. God. 1928. osuđen na 6 mjeseci, 1929. na 6 godina, a 1934. na još 2 godine robije. Tokom 1940. postao član CK KPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. Istaknuti je organizator narodnog ustanka. Član Vrhovnog štaba od 1941, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u Crnoj gori. Organizator narodne vlasti; vjećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva; od II zasijedanja AVNOJ-a član NKOJ-a; general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj. – 264, 265, 271, 285, 287, 335, 345, 358, 360

Milutinović Vukalica Đedo (1919–), srednjoškolac. Član SKOJ od 1935, a KPJ od 1937. U NOB od 1941. U ratu je bio: komesar čete, bataljona, sekretar OK KPJ Podgorica, član PK KPJ za Crnu Goru i politički komesar Grupe brigada. Poslije rata nalazio se na odgovornim vojnim i političkim dužnostima – 249

Miljanić dr Niko (1892–1957), hirurg, profesor univerziteta. Završio Medicinski fakultet u Parizu. U I svjetskom ratu učestvovao kao dobrovoljac. Jedan od osnivača Medicinskog fakulteta u Beogradu. Član Francuske hirurške akademije. U NOR-u od 1942. Bio član AVNOJ-a i prvi predsjednik CASNO-a. Poslije II svjetskog rata posvetio se ljekarskom pozivu na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Objavio veći broj naučnih radova – 312

Miljković Huska (–1944), sezonski radnik iz Velike Kladuše. Od 1935. simpatizer KPJ, a ubrzo i njen član. Juna 1941. učestvovao u pripremama oružanog ustanka na Kordunu, odakle se ubrzo vratio i prišao domobranima. Poslije tri mjeseca ponovo je u redovima NOP. OK KPH za Karlovac uputio ga je na agitaciono-propagandni rad u Cazinsku krajinu. Krajem 1942. postavljen za komandanta mjesta u V. Kladuši i za sekretara MK. U toku 4. neprijateljske ofanzive ponovo je dezertirao, izdržao kaznu, a

zatim je upućen na Kordun odakle se ponovo vratio u V. Kladušu i povezao s neprijateljem; polovinom 1943. formirao Muslimansku miliciju i postao njen komandant. Krajem 1943. prešao na stranu NOVJ sa svojim jedinicama koje su ušle u sastav Unske operativne grupe NOV čiji je postao komandant. U maju 1944. ubijen od agenata njemačko-ustaške obavještajne službe – 7, 293, 351

Miljković Mita (1919), prije rata student prava i učesnik studentskog pokreta u Beogradu. Zbog ilegalne aktivnosti zatvaran i osuđivan. Član KPJ od 1938, a u NOP-u od 1941. U ratu je bio sekretar OK SKOJ-a i član Biroa OK KPJ za Kosovo i Metohiju, politički komesar Kosovsko-metohijskog NOPO i 1. makedonsko-kosovske brigade. Poslije oslobođenja ministar u vladi NRS, direktor »Politike«, ambasador, član OK SKJ za Kosovo i Metohiju i član CK SK Srbije – 277

Minderović Čedomir (1912–1966), književnik. Revolucionarno orijentisan od rane mladosti. Počeo da objavljuje 1928. Pripadao grupi tzv. socijalne literature. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio komesar bataljona Posavskog NOPO, član Politodjela 2. proleterske i 16. muslimanske brigade, 27. divizije i na radu u Propagandnom odjeljenju VŠ NOVJ. Poslije rata član Agitpropa CK KPJ Srbije, urednik »Književnosti« i »Književnih novina«, načelnik u Ministarstvu prosvijete Srbije, sekretar Saveza književnika Jugoslavije i savetnik u državnom sekretarijatu za inostrane poslove. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 48

Marašević Đoko (1985), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije i učestvovao u borbama na Solunskom frontu. U NOP od 1941, a član KPJ od 1943. U ratu je bio: vojni savjetnik u partizanskim štabovima, komandant GŠ za Crnu Goru (2. udarni korpus), komandant korpusne vojne oblasti od februara 1944. do kraja rata. Iz rata je izašao u činu general-majora. Poslije rata bio je: komandant Intendantske oficirske škole, zamjenik komandanta pozadine JNA i načelnik Vojnog okruga Beograd. Prihvatio rezoluciju IB – 46

Mišić Aleksandar (1941), major, vojske Kraljevine Jugoslavije. Bio u štabu Draže Mihailovića. U decembru 1941. Nijemci ga zarobili na Ravnoj Gori i strijeljali – 170, 172.

Mišić Živojin (1855–1921), vojvoda u srpskoj vojsci, istaknuti komandant srpske vojske u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu – 170

Mitić Milorad, kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije i oficir u četničkom štabu D. Mihailovića. u jesen 1941. D. Mihailović ga je delegirao u Vrhovni štab NOPOJ kao svog oficira za vezu – Novembra 1943. u ime Draže Mihailovića vodio u Beogradu pregovore s Nijemcima o saradnji – 172, 174, 321

Mitrović Mitra (1912) završila Filozofski fakultet u Beogradu. Član KPJ od 1933; član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u od 1941: član Politodjela 1. proleterske brigade, član redakcije »Borbe«, član Centralnog odbora AFŽ-a, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata ministar u vladi Srbije; direktor Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja. Bila član CK SKS i CK SK. – 319

Mitrović Stefan (1909–), u revolucionarnom pokretu učestvuje od 1931. kao student Beogradskog univerziteta. Član PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen a 1937. osuđen na 3 godine robije. U NOR-u na partijsko-političkim dužnostima, a od 1943. komesar divizije, korpusa, i načelnik Propagandnog odjeljenja Generalštaba. Poslije rata na radu u Upravi za propagandu i agitaciju CK KPJ. Zbog prihvatanja Rezolucije IB 1948. isključen iz Partije – 48, 302

Morača Milutin (1914), pravnik. U revolucionarnom pokretu od 1935. Član KPJ od 1936. God. 1939. izabran je za člana OK KPJ za sjevernu Bačku u Subotici. U NOB-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru. Bio je komandant bataljona »Sloboda«, zamjenik komandanta 5. krajiškog odreda, komandant 5. divizije. U operacijama u proljeće 1944. u Srbiji komandovao je 2. i 5. divizijom, a u završnim operacijama JA bio je načelnik Štaba 1. armije. Poslije rata je bio komandant armijske oblasti, zamjenik načelnika Generalštaba JNA, član SIV-a, član CK SK BiH, član SK SSRNJ i predsjednik Udruženja rezervnih vojnih starješina. Narodni heroj – 29, 46, 78,

131, 137, 149, 229, 303, 304, 308, 333, 339

Morđin Ivan Crni (1911–1944), obućarski radnik. član KPJ od 1934. Više puta zatvaran i podvrgavan policijskim torturama zbog revolucionarnog rada. U ratu je jedan od organizatora ustanka na Pelješcu, sekretar MK KPH za Pelješac, OK KPH za Dubrovnik, OK KPH za južnu Dalmaciju, član Okružnog i Oblasnog NOO za Dalmaciju i vijećnik ZAVNOH-a. Poginuo je 18. februara 1944. kod Stona prilikom bjekstva od Nijemaca koji su ga sprovodili u zatvor u Dubrovnik. narodni heroj – 303

Mrda Simo (1917), obućarski radnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona »Stojan Matić«, zamjenik političkog komesara 1. i 2. brigade 6. ličke divizije, politički komesar 35. divizije i 1. hrvatske divizije narodne odbrane (KNOJ), Poslije rata radio je kao politički komesar divizije. Rezervni pukovnik JNA – 52, 302, 303, 355

Mugoša Andrija (1910), Član KPJ od 1933, član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak od 1938, a u toku 1939–1940. član MK KPJ u Podgorici, od kraja 1940. do 27. marta 1941. nalazi se u vojnom koncentracionom logoru u Smederevskoj Palanci. U NOR-u od 1941. na političkim i vojnim dužnostima. Po oslobođenju vrši odgovorne partijske i državne funkcije. Narodni heroj – 344

Mur Piter (Moore Peter), pukovnik; šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije – 28

Musolini Benito (Musolini Benito) (1883–1945), italijanski fašistički diktator, organizator i vođa fašizma. Jedan od organizatora italijanskog iredentizma. Godine 1919. formirao fašističke odrede za borbu protiv revolucionarnog pokreta Italije. 1922. izveo marš na Rim i postao predsjednik vlade. Godine 1925. zaveo fašističku diktaturu. Spoljnu politiku usmjerio na osvajanja u Evropi i Africi i na borbu protiv progresa u svijetu. pod njegovim rukovodstvom fašistička Italija je vodila rat za osvajanje Etiopije (1935–1936), intervenisala u Španiji u korist Franka i učestvovala u II svjetskom ratu kao član koalicije fašističkih država. Po padu fašizma (1943) u sjevernoj Italiji, koju su okupirali Nijemci, bio šef Italijanske Socijalne Republike. Uhvatili ga italijanski partizani i ubili 28. aprila 1945 – 168, 169, 243

Nađ Kosta (1911–), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. u naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. Narodni heroj. General-armije JNA – 46, 55, 219, 239, 294

Nedeljković Radisav Raja (1911–). Aktivista srednjoškolskog i studentskog naprednog pokreta. Član KPJ od 1937, a od 1940. član OK KPJ za Kragujevac. U NOR-u od 1941. Bio je komandant Kragujevačkog NOPO i 3. bataljona 1. proleterske brigade, rukovodilac Politodjela 5. proleterske i 4. krajiške brigade, politički komesar 23. divizije i 14. korpusa. Poslije rata bio je generalni sekretar vlade NR Srbije, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kragujevac, predsjednik Oblasnog NO za Kragujevac, član SIV-a, član CK SKS i CK SKJ, republički i savezni poslanik i dr. Član je Savjeta federacije. Narodni heroj – 221

Nedić Milan (1877–1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo

4. februara 1946 – 40, 83, 84, 86, 124, 149, 168, 172, 173, 185, 275, 320, 321, 323, 354

Nešković dr Blagoje Mihailo (1907–), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CK KPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948–1962. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu u Beogradu. Profesor univerziteta – 57, 78, 221, 224, 304, 306, 307, 315, 336, 337, 339, 342, 352, 355, 356, 366, 369.

Nikolić Aleksa Aca (1919), student. Član SKOJ-a od 1937, a KPJ od 1942. U NOR-u od 1941. U ratu je bio: rukovodilac SKOJ-a u četi, bataljonu i brigadi u 4. proleterskoj (crnogorskoj). Od 1943. član je Politodjela 3. proleterske (sandžačke) brigade, a potom i 37. sandžačke divizije. Od 1943. pomoćnik je političkog komesara artiljerijskog korpusa 3. srpske divizije – 307

Nikoliš dr Gojko (1911), ljekar. Član KPJ od 1935. Medicinski fakultet završio u Beogradu 1936. U španskom građanskom ratu ljekar u II interbrigadi u činu poručnika. U zemlju se vratio 1940. Učesnik NOR-a od 1941. Bio je u Kraljevačkom NOPO, šef sanitetske službe pri VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata je načelnik Sanitetske uprave u JNA, načelnik Vojno-medicinske akademije i ambasador FNRJ u Indiji (1953/54.) Napisao je više radova iz oblasti vojne medicine i memoarsku knjigu *Korijen, stablo, pavetina*. Redovni je član SANU. Narodni heroj. General-pukovnik JNA u penziji – 101, 309

Nimani Džavid (1919). Prije rata završio učiteljsku školu u Elbasanu i kao učitelj sudjelovao u naprednom omladinskom pokretu u Albaniji. U Jugoslaviju došao 1941. i stupio u NOB. Otada je član KPJ. U ratu je bio sekretar MK KPJ u Prizrenu, član ObK KPJ. Oblasnog NOO i Operativnog štaba NOV i POJ za Kosovo i Metohiju. Nakon oslobođenja bio je predsjednik IV Kosova i Metohije, predsjednik Pokrajinskog odbora SSRN, potpredsjednik Skupštine SR Srbije i Savezne skupštine. Član je CK SKS i CK SKJ. Predsjednik je Predsjedništva SAP Kosovo – 274

Nojbaher Herman (Neubacher Herman), opunomoćenik Ministarstva spoljnih poslova Trećeg Rajha za Jugoistok; prije rata je bio jedno vrijeme predsjednik Bečke opštine; Saveznici su ga uhapsili novembra 1945. i izručili jugoslovenskim vlastima, koje su ga potom osudile na višegodišnju robiju. Poslije izdržane kazne, jedno vrijeme je bio savjetnik etiopskog cara – 300

Novosel Vanda (1915), u revolucionarnom pokretu učestvuje kao studentkinja na Zagrebačkom sveučilištu. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Aktivno radi u studentskoj, odnosno omladinskoj sekciji Ženskog pokreta, u uredništvima časopisa »Mlada žena« i »Ženski svijet«; 1941. je član Inicijativnog odbora AFŽ za Hrvatsku. U oktobru 1941. uhapšena od ustaša i po izlasku iz zatvora (1942. na osnovu razmjene) postaje član Sekretarijata CO AFŽ. Poslije oslobođenja bavi se publicističkim i drugim društvenim radom – 347

Olujević Marko, potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, pomoćnik komandanta Nedićeve žandarmerije. Kada je zarobljen od strane partizana Valjevskog NOP septembra 1941. godine, kod njega je nađen plan zajedničkih oružanih dejstava Nedićevih odreda i odreda Draže Mihailovića protiv partizanskih odreda u zapadnoj Srbiji. Streljan je odlukom partizanskog suda 1941. godine – 321

Oreščanin Bogdan (1917–1977), prije rata apsolvirao prava. U napredni pokret uključio se još kao đak, a član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u svom kraju; bio je komandir 1. partizanskog odreda »Perna«, potom operativni oficir Kordunaškog odreda, komandant 2. kordunaškog odreda, komandant 5. hrvatske brigade, načelnik Štaba 4. korpusa NOVJ, pomoćnik načelnika Glavnog štaba Hrvatske, komandant 4. korpusa

NOVJ, a pred kraj rata na dužnosti u Generalštabu JA. Poslije rata načelnik Uprave u Generalštabu, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, ambasador, predsjednik Odbora za narodnu odbranu Vijeća naroda SNS i dr. Napisao je više radova iz oblasti vojne nauke. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 127, 146

Ostojić Zaharije (1907–1945), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. Sa misijom britanskog kapetana Hadsona došao je septembra 1941. zajedno sa majorom Lalatovićem u Jugoslaviju i priključio se D. Mihailoviću. Bio je šef Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande i komandant Istaknutog dijela Vrhovne četničke komande za Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Liku i Crnu Goru. Marta 1945, odvojivši se od Draže Mihailovića, pokušao da se sa ostacima četničkih jedinica probije iz Bosne do britanskih snaga. Maja 1945. zajedno s P. Đurišićem razoružan od ustaša i ubijen u logoru u Gradiški – 238, 321, 328, 341, 369

Panić Milovan (1917), seoski najamnik. Bio je član KPJ i komandir 2. čete 5 (pljevaljskog) bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade. Poslije bitke na Sutjesci dezertirao u četnike – 347

Papić Boro – član politodjela XX divizije NOVJ i u štabu VIII korpusa – 201

Parmač Stanko (1913–1982), učitelj. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio komesar čete, operativni oficir bataljona »Marko Orešković«, politički komesar II operativne zone NOV i PO Hrvatske, zamjenik komandanta 1. dalmatinske brigade, načelnik Štaba 28. divizije i komandant 19. divizije. Poslije rata bio zamjenik komandanta JRM, načelnik Štaba JRM i direktor PIK »Neretva« u Opuzenu. Isključen iz SKJ 1975. Kontraadmiral JNA. Narodni heroj – 144

Pavelić dr Ante (1889–1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. Godine 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru napora nacizma i fašizma borba protiv progresa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije, živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu – 83, 84, 124, 168, 186, 275, 320

Pavičić Mile (1899–1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u komandir čete, nastavnik Oficirske škole Vrhovnog štaba, referent za vojne vlasti u pozadini, zatim za vojno vazduhoplovstvo VŠ, vojni inspektor štaba 1. bosanskog korpusa, komandant 1. vazduhoplovne baze NOVJ, član Vojne misije VŠ u SSSR-u. Poslije rata general-major i zamjenik komandanta Vazduhoplovstva JA. – 192, 313, 364

Pavlović Dragoslav (1908–1942), student. Član KPJ od 1936. Uhapšen 1937. i osuđen na 2 godine robije, koju je izdržao u Mariboru. Krajem 1939. postao sekretar PO, a ubrzo potom sekretar CO Crvene pomoći (kasnije Narodna pomoć). Učesnik je V zemaljske konferencije KPJ, na kojoj je podnio referat o Narodnoj pomoći. U NOR-u od 1941: instruktor CK KPJ u Makedoniji, politički komesar Kragujevačkog NOPO, poginuo 21. januara 1942. na Pjenovcu kod Han-Pijeska kao politički komesar 5. bataljona 1. proleterske brigade. Narodni heroj – 320

Pavlović Milutin Mića (1913–), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB od septembra 1943, a u KPJ od decembra iste godine. U ratu je bio: komandir čete, načelnik štaba 6. dalmatinske brigade, šef operativnog odsjeka 8. dalmatinskog korpusa i pomoćnik načelnika GŠ Hrvatske. Poslije rata bio je: načelnik Operativnog odsjeka i komandant bataljona. Penzionisan 1956. u činu pukovnika JNA – 347

Penezić Slobodan Krcun (1918–1964), politički radnik, rezervni general-potpukovnik JNA; kao student Poljoprivrednog fakulteta aktivno učestvovao u napred-

nom studentskom pokretu; član KPJ od 1939; od 1940. član PK SKOJ-a za Srbiju; 1941. izabran za člana Okružnog komiteta za Užice, gdje od juna 1941. učestvuje u pripremama oružanog ustanka; bio rukovodilac politodjela 2. proleterske brigade, komesar te brigade i politički komesar 2. proleterske divizije. Poslije oslobođenja Beograda 1944. načelnik OZN-e za Srbiju; 1946–1953. ministar unutrašnjih poslova vlade Srbije; od 1053. član Saveznog Izvršnog vijeća SR Srbije; član CK SK Srbije i CK SKJ. Narodni heroj – 221, 336

Pernar dr Ivan (1889–?), jedan od prvaka HSS-a, pristalica desne struje, isticao se u borbi protiv komunista; uhapšen u Zagrebu početkom septembra 1944. od strane ustaša kao prozapadno orijentisan; bio je u uskoj vezi s dr J. Krnjevićem u Londonu – 319

Perović Bogdan (1907), pravnik. Do rata je bio sudija Sreskog suda u Krivoj Palanci. U NOR-u je od 1941, a član KPJ je od 1942. U ratu je bio zamjenik komesara čete u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi i član Politodjela 8. banijske divizije. Od polovine 1943. borio se u vojvođanskim jedinicama, u kojima je bio član politodjela brigade i rukovodilac politodjela divizije, a zatim je radio u Ozni u Beogradu. Od 1948. pa do penzionisanja bio je zamjenik saveznog javnog tužioca – 48

Perović Branko (1914–), student. Član KPJ od 1938. U NOR-u; član MK KPJ za Šavnički srez; zamjenik političkog komesara bataljona u Durmitorskom NOPO; rukovodilac Politodjela brigade i divizije; politički komesar divizije KNOJ. Poslije rata politički komesar divizije i dr. General-potpukovnik JNA. – 347

Perović Marko (1912), pravnik. Član KPJ postao 1936; bio je član MK Vršac. U NOB-u je od 1941. U ratu je bio komesar čete i bataljona, instruktor CK za organizaciju narodne vlasti i pozadinskih vojnih ustanova u Bosanskoj krajini, delegat Vrhovnog štaba za područje Kozare, član OK KPJ za Jajce, član Politodjela 20. dalmatinske divizije, pomoćnik načelnika Personalnog odjeljenja baze NOVJ u Bariju i kadrovski rukovodilac 2. udarnog (crnogorskog) korpusa. Poslije rata bio je direktor Saveznog sekretarijata za cijene. opunomoćeni ministar u SSIP-u i sekretar Nacionalne komisije SFRJ u Međunarodnoj organizaciji rada – 347

Perović Puniša (1911–?), apsolvent prava. Član KPJ od 1933. Bio je aktivan učesnik u revolucionarnom studentskom pokretu. Član UK KPJ u Beogradu. Više puta hapšen i osuđivan zbog revolucionarne djelatnosti; sekretar MK KPJ za Danilovgrad. U NOR od 1941; član OK KPJ za istočnu Hercegovinu, sekretar OK KPJ u Foči, rukovodilac Politodjela 5, 4, i 2. proleterske brigade, rukovodilac Agitpropa i član PK KPJ za Crnu Goru. Poslije rata član Vlade NR Crne Gore, direktor Više političke škole »Đuro Đaković«, pomoćnik ministra prosvjete u vladi FNRJ, direktor Instituta za izučavanje radničkog pokreta, član CK SKJ; savezni poslanik. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj – 249

Perović Tomaš (1913), student arhitekture. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1935. U NOB-u od 1941. Tokom rata bio je zamjenik komesara čete u 5. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, član agitpropa oblasnih komiteta KPJ za Bosansku krajinu i istočnu Bosnu, član politodjela istočnobosanskih jedinica i pomoćnik načelnika Propagandnog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata načelnik u Ministarstvu finansija, direktor Jugoslovenskog centra za naučnu i tehničku dokumentaciju i savjetnik SIV-a. – 48

Perućica Novak (1910) prije rata završio trgovačku školu u Bileći. U aprilskom ratu (1941) bio je ađutant 2. planinskog bataljona na Karavankama. Učesnik NOB-a od 1941. U toku NOR-a bio načelnik Štaba V crnogorske brigade, pomoćnik načelnika Štaba 2. udarnog korpusa i komandant 5. srpske brigade. Poslije rata načelnik štaba u komandi veza JNA i načelnik Štaba 5. armije. Pukovnik. Prihvatio rezoluciju IB 1948 – 304

Petričević Olga, v. Lekić Olga

Petrović Mato (1912), radnik. Član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1935. Član je MK KPJ u Kotoru, a od 1938. rukovodi URS za Boku kotorsku. U ratu je bio politički komesar 1. bokeljske brigade, član OK KPJ za Boku, predsjednik Sreskog NOO Boka i organizacioni sekretar Sreskog komiteta, vijećnik CASNO-a.

Poslije rata bio je generalni direktor Elektro-privrede Crne Gore, ministar u vladi Crne Gore, potpredsjednik Prezidijuma Skupštine Crne Gore – 344

Pijade Moša (Čika Janko, Janko, Šiki) (1890–1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na Stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunista«. 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 godine robije. Mandator CK KPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. Sa R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilećkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941; radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; viječnik AVNOJ-a na Prvom zasjedanju; od Drugog zasjedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CK SKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada – 311, 312, 331

Pirc France Franjo (1899–1954). U austrougarskoj vojsci završio oficirsku školu, a u Jugoslovenskoj vojsci pilotsku školu. Imao je čin pukovnika. Za NOP radio od 1941 kao pukovnik RZ NDH, a u NOVJ od oktobra 1943. U ratu je bio načelnik Odjeljenja za vazduhoplovstvo Vrhovnog štaba NOV i POJ i komandant Vazduhoplovstva jugoslovenske armije. Poslije rata je komandant Vazduhoplovstva JNA i ambasador FNRJ u Argentini. General -major avijacije. – 266, 267

Popivoda Pero (1916–1979), vojni činovnik Mornarice Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio komandir gerilskog odreda, zamjenik komandanta bataljona i intendant VŠ. Od kraja 1942. do oktobra 1944. bio u Sloveniji — načelnik štaba brigade »Tone Tomšić«, komandant 2. operativno zone Slovenije, načelnik štaba 14. divizije, komandant 15. divizije i v.d. komandanta 7. korpusa. Zbog nediscipline smijenjen je s ove dužnosti i isključen iz KPJ po odluci CK KP Slovenije i upućen na raspoloženje Vrhovnom štabu NOV i POJ. Poslije rata radio u Jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu; 1948. dobio čin general-majora. Prihvatio Rezoluciji IB, emigrirao 1948. i od tada do smrti bavio se neprijateljskim radom protiv SFRJ – 180.

Popović Bogdan Boćo (1926), zemljoradnik. U NOR-u i član SKOJ-a od 1941; član KPJ od 1942; u NOR-u borac Kraljevačkog bataljona u Kraljevačkom NOP odredu »Jovan Kursula«, borac i kurir u Štabu 1. proleterske brigade; završio je Pilotsku lovačku školu u SSSR-u 1944, kad se vratio u zemlju i raspoređen na komandne dužnosti u Vazduhoplovstvu NOVJ (JA). Poslije rata je bio komandant lovačkog puka, na kojoj dužnosti je i penzionisan u činu pukovnika JNA. – 313

Popović Krsto, oficir vojske kraljevine Crne Gore. Bio jedan od vođa Crnogorske federalističke stranke, stavio se u službu okupatora, koji su mu dali čin generala, postao komandant kvinslinških »nacionalističkih« trupa u staroj Crnoj Gori. Kao odmetnik ubijen poslije rata – 261

Popović Marko (1970), zemljoradnik. U ratu je bio borac u 1. proleterskoj brigadi, zamjenik komandanta mjesta [Foča], komandir kurira pri VŠ NOV i POJ i član Vojne misije NOVJ. Major JNA u rezervi – 313

Popović Miladin (1910–1945), student. Član SKOJ-a od 1933. a KPJ od 1934. Bio je istaknuti organizator političkih akcija na Kosovu, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Učesnik je V konferencije KPJ. Bio je istaknuti organizator NOR na Kosovu. Od oktobra 1941, do septembra 1944. radio je kao delegat CK KPJ pri KP Albanije. od tada je bio ponovo sekretar Oblasnog komiteta. Ubijen od izdajnika 13. marta 1945. u Prištini. Narodni heroj – 276

Popović Milentije (1913–1971). Završio tehnički fakultet u Beogradu, član SKOJ-a

od 1934. a član KPJ od 1939; partijski instruktor PK KPJ za Srbiju u Beogradu i, kratko vrijeme, sekretar MK KPJ za Beograd. U NOR-u od 1941; rukovodilac politodjela 4. proleterske crnogorske brigade, politički komesar Oficirske škole pri VŠ, vijećnik AVNOJ-a, poslanik ASNOS-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ; ministar u vladi Srbije i u saveznoj vladi; član CK SKJ; generalni sekretar SSRNJ; predsjednik Savezne skupštine – 197, 232, 233, 332, 337, 340, 362, 367

Popović Svetozar Sveta (1901–1944), novinar. Član KPJ od 1925. Bio je jedan od osnivača »Žive revije« na Beogradskom univerzitetu, tehnički urednik »Ošišanog ježa« i glavni urednik NIN-a. Učesnik je španskog građanskog rata. Iz logora u Francuskoj, u kome je bio kao i mnogi borci republikanske španske vojske, uspio je da se prebaci u Jugoslaviju početkom 1943. Uključuje se u NOVJ i postaje politički komesar 1. šumadijske brigade, a kasnije načelnik Glavnog štaba NOV i POJ za Srbiju. Poginuo je od avionske bombe 6. maja 1944. na Đakovom kamenu. Narodni heroj – 295

Popović Vladimir Vlado (1914–1972), student. U radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar MK KPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predstavnik beogradskog univerziteta učestvovao na Svetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i na Svetskoj konferenciji studenata. U španskom građanskom ratu dobio čin kapetana i najviše odlikovanje. Po povratku iz Španije član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941; delegat CK KPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog štaba; politički komesar, pa komandant 3. korpusa NOVJ, potom predstavnik NKOJ-a u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar Predsjednika Republike; član CK SKJ. Narodni heroj – 320

Popović Vojin (1913–1962), student prava. član KPJ od 1937. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen. U NOR od 1941. U ratu je bio politički komesar Južnohercegovačkog bataljona, zatim zamjenik političkog komesara i zamjenik komandanta 10. hercegovačke brigade i politički komesar 26. pa 23. divizije. Polsije rata je politički komesar garde JNA, pomoćnik komandanta armije, komandant divizije i područja. General-major JNA – 144

Potočnik Franc obavještajni oficir Štaba Mornarice NOVJ – 104

Primorac Rudolf (1904–1979). Prije II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1943. U toku NOR-a je bio instruktor u 4. operativnoj zoni, načelnik Štaba 1. dalmatinske brigade, načelnik Štaba 3. divizije, načelnik Štaba 2. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Srbije, pomoćnik načelnika VŠ NOVJ i šef Vojne misije u SSSR-u. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, glavni inspektor JNA i komandant Graničnih jedinica Jugoslavije. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 77

Princip Slobodan Seljo (1914–1942), student. Bio predsjednik Udruženja bosansko-hercegovačkih studenata »Petar Kočić« i jedan od istaknutih komunista na Beogradskom univerzitetu. Hapšen i proganjan. Bio je jedan od organizatora ustanka u BiH; komandant Oblasnog štaba Sarajevske oblasti i član GŠ NOPO BiH; komandant Operativnog štaba NOP i DV za istočnu Bosnu. Umro od tifusa u Šćepan-polju sredinom maja 1942. Narodni heroj – 323

Purić dr Božidar (1891–1981), diplomata. U aprilskom ratu 1941 emigrirao u inostranstvo. Do početka avgusta 1943. najprije poslanik, a zatim ambasador kraljevine Jugoslavije u Londonu. Predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji od 10. avgusta 1943. do 10. juna 1944. Na suđenju Draži Mihailoviću (jun–jul 1946) osuđen je u odsustvu na 16 godina robije – 119, 120, 159, 241, 252, 263–265, 269, 287, 318, 340, 354, 358

Račić Dragoslav (1905–1945), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao komandant četničkog Cerskog odreda u zapadnoj Srbiji 1941. učestvovao zajedno s partizanskim jedinicama u borbama protiv okupatora. Početkom novembra stupa u otvorenu borbu protiv NOP-a i sa svojim jedinicama, kao komandant odreda, komandant grupe korpusa i koman-

dant 4. grupe jurišnih korpusa vodio borbe protiv partizana u Srbiji i istočnoj Bosni. Ubijen kao odmetnik 1945 – 171, 177, 321, 341

Radojičić Sava Feđa (1915–), radnik. Učesnik u radničkom pokretu do rata. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941: bio je politički komesar 3. bataljona 1. proleterske brigade, 1. šumadijske brigade i 3. srpske NOU brigade. Poslije rata radio u UDB-i. Član Savjeta Republike SR Srbije. Pukovnik JNA u penziji – 76, 305

Radosavljević Mile (–1944), instruktor Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. Poginuo u proleće 1944 – 283, 348

Radović Ratko (1916), prije rata student prava. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio član rukovodstva ustanka sreza danilovgradskog, sekretar OK KPJ za podgorički okrug, rukovodilac Politodjela 3. proleterske (sandžačke) brigade i 37. divizije i pomoćnik političkog komesara 48. divizije. Poslije rata je bio politički komesar VMA, politički komesar divizije, sudija i predsjednik Vojnog suda u Beogradu. Završio je Pravni fakultet u Beogradu. General-major JNA u penziji – 282, 307

Radulović Milorad Mišo (1919), student. Član SKOJ-a od 1937, a KPJ od 1940. U NOR-u od 1941, kao omladinski rukovodilac bataljona, a zatim komesar bataljna 5. proleterske (crnogorske) brigade. Od avgusta 1943. bio je u vojvođanskim jedinicama na slijedećim dužnostima: član Politodjela 2. vojvođanske brigade, član Politodjela 36. vojvođanske divizije i politički komesar 3. i 6. vojvođanske brigade. Poslije rata bio je politički komesar divizije, pomoćnik komandanta korpusa i vojnog područja, direktor NIP »Narodna armija«. General-major u rezervi – 48, 308

Radulović Slobodan nastavnik u oficirskoj školi Glavnog štaba NOV i POJ Slovenije – 80, 308

Raičević Pejo (1913), pravnik. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik političkog komesara 9. crnogorske NOU brigade, politički komesar 1. bataljona 5. crnogorske udarne brigade. Poslije rata bio je sudija Vrhovnog vojnog suda. General-major u rezervi – 318

Raketić Desanka Desa (1915), učiteljica. Član KPJ i u NOB-u od 1941. U toku rata bila je član SK KPJ za Sandžak, zamjenik političkog komesara čete i sekretar SKOJ-a u Mileševskom bataljonu 3. proleterske (sandžačke) brigade, član ObK KPJ za Sandžak i sekretar Oblasnog odbora AFŽ za Sandžak. Poslije oslobođenja radila je u Predsjedništvu savezne vlade i u školi; bila je predsjednik Sindikata prosvjetnih radnika za grad i srez Beograd i član Sindikata prosvjetnih radnika SR Srbije – 348

Ranković Aleksandar (Marko Leka; 1909–1983). Član, SKOJ od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ za Srbiju; 1929. osuđen na šest godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938. (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR od 1941; član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik savezne vlade odnosno SIV; od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u Službi državne bezbjednosti na IV plenum CK SKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan – 48, 150, 243, 302, 319, 320, 321, 335, 343, 345, 364, 369

Raos Ante (1921). Prije rata završio srednju poljoprivrednu školu. Član KPJ i u NOB-u od 1941. Za vrijeme rata bio je član: OK KPH za Makarsku i član PK SKOJ-a za Hrvatsku. Poslije rata član je Oblasnog komiteta KPH za Rijeku, poslanik u Saveznoj narodnoj skupštini, generalni direktor Glavnog zadružnog saveza Hrvatske, zatim Zajednice jugoslovenske elektroprivrede, sekretar Sekretarijata Izvršnog komiteta CK SKH i dr. – 303

Reberski dr Josip, zagrebački advokat; jedan od vođa desne struje u HSS u periodu između dva rata; bio je u uskoj vezi s dr J. Krnjevićem u Londonu. Uhapšen u Zagrebu početkom septembra

1944. od strane ustaša kao prozapadno orijentisan – 319

Renčelj Kazimir (1905), prije rata je bio aktivni pomorski oficir (kapetan korvete), u aprilskom ratu 1941. komandant torpiljarke. U NOR-u od januara 1944; bio je na službi u Bazi Mornarice NOVJ u Monopoliju, zatim komandant 2. pomorskog obalskog sektora, a od aprila 1945. na službi u Glavnom štabu Slovenije. Poslije rata je bio na raznim dužnostima u Jugoslovenskoj ratnoj mornarici. Član KPJ je od 1951. Penzionisan je 1960. u činu pukovnika JNA – 75, 306

Ribar dr Ivan (1881–1968), advokat i političar. Jedan od osnivača Hrvatske demokratske stranke. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske stranke, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevom krilu ove stranke. Pristalica Narodnog fronta. U NOR-u od 1941. vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine – 168, 184, 297, 311, 320, 331

Ribar Ivo Lola (Fišer, Lola, Lolo) (1916–1943), student. 1935. postao član SKOJ-a, a 1936. član KPJ. U 1935. i 1936. učestvovao u više akcija i borbi studenata Beograda protiv režima. Kao predstavnik jugoslavenske omladine učestvovao na Međunarodnoj omladinskoj konferenciji za mir u Brislu (1936) i na Svjetskom omladinskom kongresu za mir u Ženevi (1936). Od Titovog dolaska na čelo KPJ 1937. rukovodi Centralnom izvršnom omladinskom komisijom pri CK KPJ. Bio je sekretar CK SKOJ-a (1939–1943). Na V konferenciji KPJ izabran je za člana CK KPJ, a 1943. za člana PB CK KPJ. Uhapšen decembra 1939, a od januara do aprila 1940. bio u logoru u Bileći. U NOR-u od 1941 član VŠ NOV i POJ. Na I kongresu USAOJ-a (decembra 1942) izabran za njegovog predsjednika. Poginuo je kao šef Vojne misije VŠ NOV i POJ pri Savezničkoj komandi za Srednji istok na Glamočkom polju 24. novembra 1943. Narodni heroj – 321

Ribentrop Joahim fon (Ribbentrop, Joachim von, 1893–1946), njemački ambasador u Londonu od 1936. do 1938; ministar spoljnih poslova nacističke Njemačke od 1938. do 1945. Osuđen od Nirnberškog suda kao ratni zločinac i obješen – 327

Ribnikar Vladislav (Direktor) (1900–1955), novinar i politički radnik. Od 1924. direktor lista »Politika«; velikim dijelom njegova je zasluga što se »Politika« od sredine tridesetih godina sve izrazitije antifašistički orijentisala. Član KPJ od 1941; u NOB-u član Predsjedništva AVNOJ-A: jedan od osnivača agencije Tanjug i njen prvi direktor. Poslije oslobođenja savezni ministar, predsjednik Komiteta za nauku itd. – 285

Rodžers Linzi (Rogers Lindzi), ljekar. Bio je član Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije i štabu 7. udarnog korpusa NOVJ i ujedno šef britanske vojne bolnice – 101, 309

Rolović Vladimir (1916–1971), student. član SKOJ od 1935. a KPJ od 1936. Prije rata biran za sekretara sreskog komiteta KPJ u Baru, a 1940, izabran u PK KPJ za Crnu Goru. Zbog revolucionarne djelatnosti hapšen 1935. i 1938. Učesnik NOP od 1941. Bio je organizator ustanka u rodnom kraju. Komesar 1. čete 1. lovćenskog bataljona, rukovodilac politodjela 1. dalmatinske, 15. majevičke a potom i 17. istočnobosanske divizije. Za političkog komesara 38. divizije imenovan je 1944. Posle rata radio u OZN-i. Bio član vlade Crne Gore, pomoćnik sekretara za inostrane poslove, ambasador SFRJ u Norveškoj, Japanu i Švedskoj. U Štokholmu, 7. aprila 1971. smrtno ranjen od grupe ustaških terorista. Rezervni general-major JNA. Narodni heroj – 48, 106, 310

Rukavina Ante (1917). Prije rata studirao na Poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu i učestvovao u naprednom studentskom pokretu. U NOB od 1941. Poslije oslobođenja u Ministarstvu narodne odbrane, a zatim u diplomatskoj službi – 313.

Rupnik Leon (1880–1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije. Po okupaciji zemlje stavio se na raspolaganje talijanskoj vojnoj komandi; postao ljubljanski župan i organizator kvislinške civilne uprave. Poslije kapitulacije Italije stavlja se u službu Nijemaca. Organizator kvislinške vojne formacije Slovensko domo-

branstvo. Kao ratni zločinac osuđen na smrt – 24, 186

Rus Josip Joža (Andrej; 1893–1973). Do II svjetskog rata sudija Apelacionog suda u Ljubljani. Veoma angažovan u sokolskoj organizaciji u Sloveniji. Kao predstavnik demokratskog krila ove organizacije učestvovao na osnivačkom sastanku Osvobodilne fronte. Biran za člana IO OF. Februara 1942. prešao u ilegalnost, a u maju na slobodnu teritoriju. Bio vjećnik I zasijedanja vijećnik i potpredsjednik II zasijedanja AVNOJ-a. Poslije rata potpredsjednik Ustavotvorene skupštine (1945), potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ (1946–1953), predsjednik Republičkog vijeća Narodne skupštine NR Slovenije (1954–1958) i predsjednik DTV »Partizan«. – 331

Ruzvelt Franklin Delano (Franklin Delano Roosevelt; 1882–1945), američki političar i državnik. Za predsjednika SAD biran uzastopno četiri puta (1932–1945) – 124, 297, 312, 344, 352

Savić dr Pavle (1909) profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žolio-Kiri i drugim fizičarima) uspješno radio na značajnim naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941: na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a, (potpredsjednik na zasijedanju); član Vojne misije VŠ u Moskvi. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu energiju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a i medalje Lomonosov. Član Savjeta Federacije – 313

Sekulić Nikola (NINO BUNKO) (1911), pravnik. Član KPJ od 1931, a u NOR-u od 1941. Zbog revolucionarne djelatnosti u dva maha hapšen i osuđivan. U ratu je bio član MK KPH Šibenik, član ObK KPH za Dalmaciju i načelnik Ozne za Dalmaciju. Poslije oslobođenja radio je kao ministar i potpredsjednik u vladi NRH, potpredsjednik Sabora NRH, predsjednik Prosvjetno-kulturnog vijeća Savezne skupštine, predsjednik ustavnog suda SRH, član IK CK SKH, CK SKJ i predsjednik Ustavnog suda Jugoslavije. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj – 303

Selbi B. J. (Selby B. J.), pukovnik avijacije, oficir za vezu britanskog Kraljevskog vazduhoplovstva (RAF-a) prvi Vrhovnom štabu NOV i POJ – 266, 267

Sernec Dušan (1882–1952), univerzitetski profesor i političar. Do 1922. bio dikrektor električnih centrala u Sloveniji, a od tada profesor elektrotehnike na Tehničkom fakultetu u Ljubljani. Politički opredijeljen za SLS, čiji je bio i poslanik. Bio je ministar građevina, ban Dravske banovine, ministar ruda i šuma i ponovo ministar građevina. Kao disident SLS, poslije aprilskog rata 1941. prišao OF i bio član njenog Vrhovnog plenuma. U ljeto 1943. prešao na oslobođenu teritoriju. Na Zboru u Kočevju izabran za člana SNOS-a i vijećnika AVNOJ-a. Za povjerenika za finansije NKOJ-a imenovan 30.XI 1943, a za člana Kraljevskog namjesništva 2. III 1945. Na ovoj funkciji ostao je do proglašenja Republike – 264

Simić Stanoje (1893–1970), diplomata i političar. Diplomirao prava. Između dva svjetska rata diplomatski činovnik. Izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije 1942. imenovala ga je za ambasadora u SSSR-u. God. 1944. podnio je ostavku na taj položaj i stavio se na raspolaganje rukovodstvu NOP-a Jugoslavije. U NOR-u je bio predsjednik narodnog fronta Srbije. Poslije rata ambasador Jugoslavije u SAD, ministar inostranih poslova, zatim ministar bez portfelja u vladi FNRJ. – 119, 312, 359

Simović Dušan (1882–1962), armijski general vojske Kraljevine Jugoslavije. 27. marta 1941. stavio se na čelo grupe oficira koja je oborila vladu Cvetković – Maček i obrazovala novu vladu. Za vrijeme aprilskog rata bio načelnik Štaba Vrhovne komande i bio na čelu emigrantske vlade (do januara 1942). Godine 1944. izjasnio se za sporazum Tito-Šubašić. Poslije rata vratio se u zemlju – 167, 269, 367

Smodlaka Josip (1869–1956), političar; advokat iz Splita. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao je senator. U NOP pristupa 1941. u Splitu; biran je za vijećnika

AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOJ-a, zatim, ministar i u diplomatskoj službi – 53, 204, 303, 332, 355, 361, 362, 365, 367

Smoljan dr Bariša (1888–), advokat i političar; najprije pripadao Hrvatskoj težačkoj stranci u BiH (rođen je u Mostaru, a u sudskoj službi bio u Konjicu i Prijedoru); 1923. prilazi HSS-u, na čijoj je listi od tada biran više puta za narodnog poslanika. U vrijeme šestojanuarskog režima bio interniran. Ministar u vladi Cvetković – Maček. Poslije okupacije (od aprila 1941) djelovao na Mačekovoj liniji u Zagrebu. Uhapšen od strane pavelićevaca početkom septembra 1944 – 319

Sofijanić Ratko (1915–1968), radnik. U NOR i član KPJ je od 1941. Bio je komandant bataljona u Užičkom NOPO i komandant 2. proleterske brigade, 24. a zatim 22. divizije. Na II zasijedanju AVNOJ-a izabran je za vijećnika. Poslije rata bio je komandant korpusa, armije i graničnih jedinica Jugoslavije, Bio je poslanik Savezne skupštine. General-pukovnik JNA Narodni heroj – 76, 295

Staljin. Josif Visarionovič (1879–1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RS DRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika – 58, 61, 62, 72, 108, 297, 319, 344, 352, 356, 357

Stamatović Jovan (1921), abadžijski radnik. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu je bio: zamjenik političkog komesara 1. čete, 1. bataljona, zamjenik političkog komesara 2. proleterske brigade, član divizijskog komiteta 2. proleterske divizije, član OK KPJ za Užice, komesar komande i sekretar Izvršnog NOO užičkog područja. Poslije rata bio je na raznim partijskim i društvenim funkcijama u Užicu, Požegi i Beogradu – 295

Stambolić Petar (1912–), inženjer agronomije; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca studentskog pokreta. Bio je član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu; instruktor PK KPJ za Srbiju; učesnik V zemaljske konferencije KPJ. Hapšen i proganjan. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji, sekretar Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba Srbije. U 1942. radi u PK KPJ za BiH i u Sremu. U 1943. član PK KPJ za Srbiju, a 1944. komandant Glavnog štaba Srbije, po tom izabran za sekretara ASNOS-a. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za člana Predsjedništva. Poslije rata ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, predsjednik vlade Srbije i Skupštine Srbije, predsjednik SIV-a i Skupštine Jugoslavije, sekretar CK SK Srbije, član IK odnosno Predsjedništva CK SKJ i član Predsjedništva SFRJ član je Savjeta Federacije, narodni heroj – 295, 321, 330

Stamenković Dragi (1920–), završio trgovačku školu. Član KPJ od 1937, 1939. sekretar je partijske organizacije tekstilaca na Karaburmi, a 1940. član PK SKOJ-a za Srbiju. U NOR-u član PK SKOJ-a, partijski rukovodilac odreda, u Povjereništvu PK za južnu Srbiju; sekretar PK SKOJ-a za Srbiju i dr. Poslije rata član CK KP Srbije i organizacioni sekretar, sekretar Oblasnog komiteta za Beograd, ministar u vladi Srbije, predsjednik Sindikata, predsjednik Izvršnog vijeća Srbije, član CK SKJ, poslanik. Narodni heroj – 295

Stanimirović Ljubica (1920), student. U NOR-u od 1941. Bila pomoćnik komesara II vojvođanske brigade i član političkog odjeljenja XVI vojvođanske divizije. Po oslobođenju na mnogim političkim dužnostima, između ostalog načelnik Personalnog odjeljenja Predsjedništva vlade NR Srbije – 48

Stanišić Bajo (1891–1943), pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u ustanku u Crnoj Gori jula 1941. kao savjetodavni član Privremene komande nacionalnooslobodilačkih trupa. Februara 1942. stupio u saradnju s italijanskim okupatorskim vlastima, organizovao četničke jedinice za borbu protiv partizana i

bio jedan od najistaknutijih kvislinga i protivnika NOP-a. Poginuo u borbi protiv partizana 18. oktobra 1943 – 9, 177, 294, 325

Stefanović Svetislav (1910–1980). Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. U SSSR-u od 1930. do 1933. gdje je završio KUNMZ. 1934. nalazio se kao instruktor CK KPJ u Zagrebu gdje je bio uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Po izlasku sa robije sekretar PO Narodne pomoći za Srbiju. U NOR-u 1941: instruktor PK KPJ za Srbiju, instruktor CK KPJ u Crnoj Gori, Sandžaku i Dalmaciji, pomoćnik političkog komesara Durmitorskog NOPO, plitički komesar Hercegovačkog NOP odreda. U OZN-i od 1944. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Poslije rata bio je zamjenik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, savezni sekretar za unutrašnje poslove, član SIV-a, član CK SKJ. Zbog zloupotrebe položaja u Službi državne bezbjednosti, na IV plenumu CK SKJ (jula 1966), razriješen svih političkih funkcija, isključen iz CK SKJ i penzionisan. – 303, 332

Stilinović Marijan (Srećko Šunjevarić); 1904–1959). Član SKOJ-a od 1920. član KPJ od 1924. Radio u tehnici CK SKOJ-a i bio njegov instruktor. Uhapšen jula 1929. i osuđen na 3 godine robije. Poslije izlaska s robije nastavlja aktivno da djeluje u zagrebačkoj partijskoj organizaciji. Postaje glavni tehničar – rukovodilac tehnike CK u zemlji. Ponovo uhapšen novembra 1933. i osuđen na 10 godina robije. Avgusta 1941. pobjegao iz sremskomitrovačke tamnice i priključio se fruškogorskim partizanima. Obavljao dužnosti u aparatu. Bio je vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije rata glavni urednik »Borbe«, predsjednik Komiteta za škole i nauku FNRJ, ambasador u NR Mađarskoj i Argentini – 319

Šornikov Aleksandar Sergejevič (1912), prije II svjetskog rata radio je u sovjetskom civilnom vazduhoplovstvu. Od 1941. nalazio se u vojnim vazduhoplovnim jedinicama SSSR-a. Februara 1944. Šornikov je bio pilot i kapetan aviona koji je prebacio sovjetsku vojnu misiju u Jugoslaviju, a takođe je prebacio Tita i njegove saradnike 4. juna 1944. s Kupreškog polja u Bari. Ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a juna 1944. proglašen je zajedno sa članovima posade za narodnog heroja SSSR-a. Predsjedništvo AVNOJ-a na Visu septembra 1944. proglasilo ga je za narodnog heroja Jugoslavije. Poslije rata radio je u civilnom vazduhoplovstvu SSSR-a – 205, 208, 212, 333, 365

Šorović Danilo (1915–), učitelj. Član KPJ od 1933, a u NOR od 1941. U trinaestojulskom ustanku pao je u ruke okupatora, a 1. marta 1942. sa grupom crnogorskih komunista zamijenjen je za italijanske zarobljenike. Potom je bio zamjenik komandanta partizanskog bataljona, komandant i zamjenik komandanta udarnog bataljona Lovćenskog NOPO i komandir čete i komandant bataljona u 4. proleterskoj [crnogorskoj] brigadi. Novembra 1942. upućen je u Sloveniju — zamjenik komandanta brigade »Ivan Cankar«, načelnik štaba Dolomitskog NOP odreda, komandant Gradnikove brigade, šef operativnog odsjeka 3. operativne zone, šef operativnog odsjeka štaba 9. korpusa i pomoćnik načelnika Operativnog odjeljenja GS Slovenije. Od septembra 1944. bio načelnik štaba 46. srpske divizije, a zatim načelnik štaba operativnog štaba i Vojne uprave za Kosmet i komandant 52. (kosmetske) divizije. Poslije rata do 1948. bio je na službi u JNA. Prihvatio Rezoluciju IB – 180.

Šubašić dr Ivan (1892–1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković–Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu pohapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu (1945) – 345

Šukrija Ali (1919). Prije II svjetskog rata student medicine. Član KPJ od 1939. i član ObK KPJ za Kosovo i Metohiju. Jedan je od organizatora ustanka na Kosovu. U toku rata bio je sekretar MK KPJ u Kosovskoj Mitrovici i politički komesar Štaba operativne zone za Koso-

vo. Poslije oslobođenja član je vlade NR Srbije, predsjednik IV AP Kosova i Metohije, član SIV-a, Centralnog odbora SUBNOR-a, CK SK Srbije, generalni sekretar SSRNJ. Član je CK i IK Predsjedništva SKJ. Major JNA u rezervi – 346

Švabić Mihailo (1919–), grafički radnik. Član KPJ od 1938; zbog revolucionarnog rada osuđen na godinu dana zatvora. U NOR-u od 1941: politički komesar čete i bataljona u 1. i 2. proleterskoj brigadi; član CK SKOJ-a i CO USAOJ-a. Poslije rata član CK SKOJ-a, CK SKS i CK SKJ, potpredsjednik Izvršnog vijeća SR Srbije, ambasador, FRJ u Poljskoj. Clan je Savjeta Federacije – 257, 347

Švob Vinko (1915–1984), klesarski (kamenorezački) radnik. Član KPJ od 1934. Zbog revolucionarne djelatnosti proganjan i hapšen. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Lici. Za vrijeme rata bio, pored ostalog, i pomoćnik šefa Vojne misije NOVJ-a U Moskvi (1944. i 1945). Poslije rata školovao se u Sovjetskom Savezu. Po povratku u zemlju 1945. nalazio se na raznim političkim i pozadinskim dužnostima (pomoćnik načelnika Političke uprave JA, komandant pozadine u Jugoslovenskoj mornarici i dr.). Penzionisan je 1960. u činu pukovnika JNA – 313

Tacović Branko (1920). Prije II svjetskog rata bio je đak gimnazije. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio komesar brigade, a poslije rata radio je u organima Državne bezbjednosti. Izvjesno vrijeme bio je načelnik odjeljenja u GŠ JNA. Završio je VVA i JNA. General-major u rezervi – 158, 317

Tanasković Rajko (1917–), oficir Jugoslovenske vojske. Član KPJ i u NOR od 1941. U ratu je bio komandir čete Čačanskog NOPO, zamjenik komandanta bataljona 2. proleterske brigade. Novembra 1942. upućen u Sloveniju — načelnik štaba Gupčeve brigade, komandant Cankarjeve brigade, komandant 15. divizije, komandant 7. korpusa i načelnik Operativnog odjeljenja GŠ Slovenije. Krajem 1944. došao u GŠ NOV i PO Srbije, a zatim bio komandant 25. srpske divizije. Poslije rata bio načelnik štaba armije, načelnik uprave u GŠ JNA, načelnik VVA JNA, komandant štaba NO SR Srbije. Napisao je više članaka i rasprava iz oblasti vojne strategije i o NOR. Doktor je vojno–istorijskih nauka. General-pukovnik JNA. – 180.

Terzić Velimir (1908–1983), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavje, završio Višu školu Vojne akademije. U NOR-u i član KPJ od 1941: komandant Bjelopoljskog NO-PO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske; zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavi inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti istorije i vojne nauke. – 127, 313, 318

Tito Josip Broz (Stari, Valter)

Todorović Boško (1905–1942), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. Među prvima 1941. godine prišao četničkom pokretu Draže Mihailovića, koji ga imenuje za komandanta istočne Bosne i Hercegovine. Kao četnički delegat u jesen 1941. vodio pregovore s delegatima GŠ NOPO za Bosnu i Hercegovinu o zajedničkoj borbi protiv okupatora. Istovremeno je sklopio sporazum s talijanskim okupatorom o borbi protiv NOP-a. Prvi hercegovačko-crnogorski udarni bataljon zarobio ga je februara 1942. u Kifinu Selu (kod Nevesinja) i za počinjene zločine protiv naroda sud ga je osudio na smrt – 175, 176

Todorović Vojo (1914–), revolucionarnom pokretu pristupio na Zagrebačkom sveučilištu. Član SKOJ-a od 1933. a član KPJ od 1934. Od 1937 do 1939. učesnik u španskom nacionalnooslobodilačkom ratu, gdje je borac u bataljonu »Đuro Đaković«. U julu 1941. prebacio se preko Njemačke u Jugoslaviju i zatim upućen u Bosansku krajinu. U NOR-u na raznim vojnim dužnostima od komandanta bataljona do komandanta divizije. Nakon oslobođenja u JNA na odgovornim dužnostima. General-pukovnik. Član Savjeta federacije. Narodni heroj – 145, 158

Tofti Hans, američki oficir za vezu, pripadnik specijalne službe OSS (Office of Strategic Service) za operacije iza neprijateljskih linija. Upućen je kao pojačanje

američkim oficirima Hjuotu i Tomsonu, koji su zajedno sa partizanskom misijom u Bariju organizovali transjadransku snabdevačku rutu za pošiljke ratnog i sanitetskog materijala, hrane i odeće jedinicama NOVJ – 313

Tomašević Arnesen Stana (1922–1983), učiteljica. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bila član MK KPJ za Cetinje, politički komesar bataljona, rukovodilac SKOJ-a u brigadi, sekretar PK SKOJ-a i član PK KPJ za Crnu Goru, vijećnik CASNO-a, član CK SKOJ-a i Sekretarijata Centralnog odbora USAOJ-a. Poslije rata sekretar Ideološke komisije CK SKJ, ambasador, predsjednik Odbora za spoljnu politiku Vijeća naroda, delegat i predsjednik Saveznog vijeća Skupštine SFRJ – 199, 343

Tomson Robert (Thomson Robert), novinar, poručnik američke vojske. Radio je u Odseku za Jugoslaviju savezničkog Ureda za specijalne operacije sa sjedištem u Kairu. Nakon kapitulacije Italije dolazi u Bari gdje sa Luisom Hjuotom organizuje savezničku pomoć Jugoslaviji. Zahvaljujući njima i partizanskoj misiji koja se po tom zadatku nalazila u Bariju, uspostavljena je transjadranska snabdevačka ruta kojom su jedinicama NOVJ stizali ratni materijal, hrana, odeća i sanitetske potrepštine – 313

Torbar dr Ivan (1889–), političar, jedan od istaknutih pristalica HSS-a. Poslije prvog svjetskog rata advokat u Zagrebu; biran za narodnog poslanika 1935. i 1938; od avgusta 1939. ministar pošta i telegrafa u vladi Cvetković-Maček. Jedan od bliskih Mačekovih saradnika, Uhapšen od strane Pavelića u Zagrebu početkom septembra 1944 – 319

Trebješanin Milan (1917–1951), student. Član SKOJ od 1937, a KPJ od 1940. Bio aktivista u naprednom studentskom pokretu. U NOB od 1941. na sledećim dužnostima: komandant komande mjesta, zamjenik komesara čete u 4. proleterskoj [crnogorskoj] brigadi, i Pratećem bataljonu štaba 2. korpusa. Sa ove dužnosti upućen u Sandžak gdje je bio član politodjela 3. proleterske [sandžačke] brigade i 37. sandžačke udarne divizije. Poslije rata radio u činu potpukovnika u UDB-i za Srbiju – 307

Trikić Savo (1915), stolarski radnik. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar, komandant bataljona u 3. krajiškoj proleterskoj brigadi, zamjenik komandanta i komandant 6. istočnobosanske proleterske brigade. Poslije rata bio je komandant divizije KNOJ, načelnik štaba korpusa, komandant vojnog područja, inspektor u Glavnoj inspekciji. Završio je VVA JNA. General-potpukovnik JNA u rezervi – 106

Uskoković Jagoš, (1911–), radnik. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941: organizacioni sekretar OK KPJ Podgorica, zamjenik političkog komesara Crnogorsko-sandžačkog NOPO organizacioni sekretar PK KPJ za Crnu Goru i Boku, pomoćnik političkog komesara 5. proleterske brigade, politički komesar Primorske operativne grupe; načelnik Personalnog odjelenja KNOJ-a. Poslije rata na radu u Glavnoj političkoj upravi JNA, pomoćnik komandanta armije za pozadinu, komandant korpusa – 304

Vajks Maksimilijan (Weich Maximilian von), feldmaršal, komandant 2. njemačke armije – 300

Vasić Dragiša (1885–1945), književnik, advokat i akademik. Bio potpredsjednik Srpskog književnog kluba. U ljeto 1941. dolazi u štab D. Mihailovića. Smatran je za zamjenika D. Mihailovića i njegovog nasljednika u slučaju njegove pogibije. Učestvovao u pregovorima Tito-Mihailović u Struganiku i Brajićima 1941. Po dolasku Stevana Moljevića u štab D. Mihailovića njegova uloga političkog i ideološkog vođe opada. God. 1943. pasivizirao se i izvjesno vrijeme nalazio se u Gruži. Na kongresu u selu Ba izabran je za člana Izvršnog odbora tzv. Centralnog nacionalnog komiteta, u kojem je bio predsjednik pravnog i zakonodavnog odbora. Bio je urednik izdanja »Ravna gora«. S D. Mihailovićem se povukao iz Srbije u Bosnu. Bio je u grupi komandanata koja je napustila D. Mihailovića. Ubijen od strane ustaša u Jasenovcu aprila 1945. – 170

Vasiljević Prvoslav (1911), pravnik. Član KPJ od 1937. Učesnik NOR-a 1941. U toku rata nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima u 1. proleterskoj brigadi i 1. diviziji. Novembra 1942. postavljen je za ratnog dopisnika »Bor-

be«, a u jesen 1943. za komesara Prve vazduhoplovne baze VŠ NOVJ. Poslije rata bio je glavni i odgovorni urednik »Politike« i Tanjuga, direktor Radio-Beograda, predsjednik Saveza advokatskih komora Jugoslavije i generalni direktor Jugoslovenske zajednice PTT (1957–1977). – 222

Vejl Ričard Bob član Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Spustio se padobranom 27. februara 1944. na partizansku teritoriju i ostao je u Vrhovnom štabu do 20. marta 1944. kada je otputovao za Kairo noseći poruku druga Tita za Franklina Ruzvelta – 124, 312, 360

Velebit Vladimir Vlatko (1907–). Završio je Pravni fakultet u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NOR od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u V. Britaniji. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije UN i dr. – 191, 233, 303, 331, 337, 338, 340, 362, 367

Vežić Martin Emil (1913–1944), pekar. U radničkom pokretu Sarajeva od 1935. Član KPJ od 1938. Krajem 1941. stupio u NOB i postao komandant partizanske grupe mjesta Brist. Kada je 1942. formirana Biokovska četa postao član Rejonskog komiteta za Gradac. Zatim član OK KPH za Makarsku, sekretar OK KPH za Biokovo-Neretvu, član ObK KPH za Dalmaciju. Bio je rukovodilac Ozne za Dalmaciju i član ZAVNOH-a do pogibije avgusta 1944. na ostrvu Visu – 303

Vidaković Ante (–1944), potpukovnik. Nalazio se pri štabu 2. krajiške brigade. Poginuo 2. januara 1944. u selu Žunovi od neprijateljske avijacije – 47, 301

Vidović Žarko (1913–), artiljerijski potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant 1. pljevaljskog bataljona i Pljevaljskog NOPO, pa Bjelopoljskog NOPO, zatim komandant bataljona, načelnik Štaba i komandant 3. sandžačke brigade, na kraju komandant 37. (sandžačke) i 11. (krajiške) divizije. Poslije rata bio je komandant PAO JNA, načelnik Uprave artiljerije JNA i dr. Narodni heroj. General-potpukovnik JNA u penziji – 77

Vilson Henri Mejtlend (Henry Maitland Wilson; 1881–1964), britanski feldmaršal; učesnik burskog, I i II svjetskog rata. U toku II svjetskog rata bio komandant britanskih snaga u Africi [1939–1941], komandant korpusa u toku oprecija u Grčkoj [1941], komandant britanskih snaga na Sredozemlju [1942–1944]. Od 1944. do 1947. šef Britanske vojne misije u Vašingtonu – 191, 225, 230, 241, 158, 316, 331, 337, 338, 364

Vlahov Dimitar (1878–1953), politički radnik i publicist; jedan od osnivača Narodne federativne partije poslije Hurijeta u Turskoj i narodni poslanik makedonije u mladoturskom parlamentu; učestvovao u osnivanju VMRO (ujedinjene) 1924. Učesnik Sveslovenskog kongresa u Moskvi 1941. Poslije oslobođenja Jugoslavije predsjednik NOF Makedonije i potpredsjednik prezidijuma Narodne skupštine FNRJ – 331

Vlahović Stevan (1907), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR je stupio septembra 1943. godine. U toku rata bio je komandant artiljerijske oficirske škole Glavnog štaba Hrvatske, šef Artiljerijskog odsjeka i komandant prve artiljerijske oficirske škole Glavnog štaba Hrvatske. Član SKJ postao je januara 1945. godine. Posle rata nalazio se na dužnosti Načelnika operativnog obavještajnog odjeljenja Komande artiljerije Ministarstva narodne odbrane. Penzionisan je 1953. godine u činu pukovnika – 146

Vlahović Velimir Veljko (1914–1975). U napredni srednjoškolski pokret uključio se u Podgorici i Beogradu; bio je jedan od istaknutih skojevskih rukovodilaca na Univerzitetu u Beogradu. u SKOJ je primljen 1933, a u KPJ 1935. Januara 1937. otišao je iz Praga u Španiju i kao borac republikanske vojske teško je ranjen. Od 1939. je član CK SKOJ-a i predstavnik SKOJ-a i KOI. Jedan je od organizatora radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi (u novembru 1941). U Jugoslaviju se vratio krajem 1944. Poslije oslobođenja bio je zamjenik ministra inostranih poslova, direktor lista »Borba«, član IK (i Predsjedništva) CK SKJ, SO SSRNJ, SO SUBNORJ, posla-

nik, član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 107

Vojvodić Todor Đedo (1915–1972). Pred II svjetski rat student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1938. Do aprilskog rata bio je član MK KPJ u Đakovici. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u rodnim Konjusima i Andrijevici u Crnoj Gori. U toku NOR-a je bio komesar Beransko-andrijevičkog bataljona, sekretar Sreskog komiteta KPJ u Andrijevici, član Okružnog komiteta KPJ u Kolašinu, rukovodilac Personalnog odjeljenja GŠ Srbije i 2. armije NOVJ. Poslije rata je bio sekretar Kontrolne komisije CK KPJ, član CK KP Crne Gore, član Izvršnog vijeća NR Crne Gore, poslanik Republičke skupštine Crne Gore i Savezne skupštine – 158

Vujičić Marko (1889–1974). Član Izvršnog odbora Zemljoradničke stranke; narodni poslanik i senator. Učestvovao u julskom ustanku u Crnoj Gori. Novembra 1943. izabran za člana Odbora za saziv skupštine ZAVNO-a Crne Gore i Boke. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a izabran za jednog od potpredsjednika. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ – 311, 312, 331

Vujasinović Todor Toša (1904–), student. Kao omladinac pristupio naprednom omladinskom pokretu, član KPJ od 1930; od 1934, bio član PK KPJ za Srbiju. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen i bio na robiji u Sremskoj Mitrovici i u koncentracionom logoru u Bileći. U NOR od 1941: bio jedan od organizatora ustanka u istočnoj Bosni, komandant Ozrenskog NOPO član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 1. bosanskog korpusa NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNO-BiH-a i povjerenik NKOJ. poslije rata bio ministar u vladi FNRJ, član vlade, odnosno IV NR BiH; član CK SKJ i CK SK BiH; poslanik Savezne skupštine. Član Savjeta Federacije – 285, 311, 312

Vujović Petar (1914), pravnik. Do rata radio kao sudijski pripravnik Okružnog suda u Banjaluci. Pripadao je naprednom studentskom pokretu na Beogradskom univerzitetu. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio rukovodilac tehnike CK KPJ Danilovgrada, zamjenik političkog komesara čete u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, član Politodjela 3. vojvođanske brigade i 36. vojvođanske divizije, šef Odsjeka za kulturno-prosvjetni rad u Propagandnom odjeljenju Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata nalazio se na odgovornim dužnostima u Radio-Beogradu i SSIP-u – 48

Vukićević Dušan (1921). Studije prava upisao 1939. na Pravnom fakultetu u Beogradu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar čete u Pješivačkom bataljonu, Nikšićkom NOP odredu i 5. proleterskoj crnogorskoj brigadi, član Politodjela 3. proleterske sandžačke brigade i 37. NOU divizije. Oktobra 1944. prelazi na rad u OZN-u (Kasnije: UDB-a), gdje je ostao, vršeći razne dužnosti, do novembra 1953. Od tada do penzionisanja (1982) radio je u SSIP (DSIP), gdje je obavljao diplomatsko-konzularne poslove: bio je sekretar ambasade SFRJ u Atini, otpravnik poslova u Jemenskoj Arapskoj Republici i NDR Jemen i DR Somaliji i ambasador u NR Mongoliji – 201, 307

Vukićević Đoko (1914), zemljoradnik. Član KPJ od 1933. U NOR-u od 1941. Bio politički komesar bataljona 1. proleterske brigade, vršilac dužnosti političkog komesara 3. pomorskog obalskog sektora, pomoćnik političkog komesara 5. krajiške udarne divizije i dr. Poslije rata bio politički komesar divizije i dr. Završio je Višu partijsku školu »Đura Đaković« i VVA JNA. General-major u penziji. Narodni heroj – 201, 347

Vukmanović Svetozar (Tempo) (1912–), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MK KPJ Beograd od 1928. a PK KPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CK KPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CK KPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, Pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IK CK SKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skup-

štine Jugoslavije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj. – 81, 274, 291, 292, 320, 323, 346

Zečević Vladimir Vlada (1903–1970), sveštenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio je član VŠ, vijećnik AVNOJ-a i član Izvršnog odbora na I zasjedanju, a član NKOJ-a na II zasjedanju AVNOJ-a. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova; ministar savezne vlade; predsjednik Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine, član SIV-a, član SO SUBNORJ – 170, 285, 311, 312, 320

Zekić Miloš (1915). Prije II svjetskog rata činovnik. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta i komandant Birčanskog NOPO, komandant 1. fruškogorskog bataljona, komandant 6. istočnobosanske brigade i komandant 38. i 27. divizije. Poslije rata komandant divizije, vojni izaslanik JNA u Rumuniji, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, komandant grada Beograda. završio je VVA JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 106, 310

Zeković Veljko (1906), pravnik i učesnik naprednog studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu. član KPJ od 1934, a u NOB-u od 1941. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara odreda, sekretar OK KPJ i član Politbiroa PK KPJ za Crnu Goru, član IO i sekretar CASNO-a. Poslije oslobođenja bio je ministar u vladi NR Crne Gore i u saveznoj vladi, načelnik Uprave za kadrove CK KPJ, potpredsjednik SIV-a. Bio je član CK SK Crne Gore i CK SKJ. Član je Savjeta Federacije. narodni heroj – 344

Zogović Radovan (1907–), književnik i prevodilac. Završio Filozofski fakultet. Pripadao grupi tzv. socijalnih pjesnika. Član KPJ od 1934. Aktivno učestvovao u revolucionarnom, radničkom pokretu, posebno u polemikama na književnoj ljevici. U NOR-u od 1941. Bio je član Politodjela 4. proleterske crnogorske brigade, član redakcije »Borbe« i bavio se organizovanjem ideološko-političkog rada. Poslije rata bio je član Agitpropa CK KPJ i kandidat za člana CK KPJ. U vrijeme pritiska IB na Jugoslaviju izolovao se od borbe KPJ protiv staljinizma. Bavi se književnim radom; član CANU – 319

Zorić Milan (1912), metalski radnik, član URS. zbog revolucionarnog rada hapšen i proganjan. Član KPJ je od 1939, a u NOB-u je od 1941. U ratu je bio politički komesar odreda i bataljona, komandant bataljona, zamjenik komandanta brigade i divizije i komandant divizije. Poslije oslobođenja bio je na raznim dužnostima u JNA: komandant 1. proleterske divizije, načelnik štaba oblasti, komandant korpusa. Završio je Vojnu akademiju »M.B.Frunze« u Moskvi i VVA JNA. Objavio je više knjiga i članaka o NOB-u. General-potpukovnik u rezervi. narodni heroj – 145

Žanko dr Miloš (1915–), pravnik. Član SKOJ-a od 1934, a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. U prvo vrijeme bio je ilegalni partijski radnik u Splitu: urednik lista »Naš izvještaj«, zatim član Štaba 4. operativne zone, potpredsjednik i sekretar NOO za Dalmaciju i član Biroa OK KPH za Dalmaciju, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata bio je republički i savezni ministar i poslanik; potpredsjednik Sabora NRH i Savezne skupštine; član CK SKH i dr. – 303

Živković Živko (1912), zemljoradnik. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarnog rada 1936. osuđen od Okružnog suda u Beranama na 12 godina robije, od kojih je 5 godina izdržao u Skoplju i Mariboru, a revizijom procesa, decembra 1940. pušten na slobodu. u NOR-u od 1941. Bio je rukovodilac Politodjela 4. i 1. krajiške brigade, politički komesar 20 (srednjodalmatinske) i 22 (srpske) divizije i dr. Poslije rata politički komesar divizije, pomoćnik komandanta za pozadinu korpusa i dr. Završio je VVA i kurs operatike na Ratnoj školi JNA. narodni heroj – 347

Žujović Sreten (Crni Švarc) (1899–1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926, sekretar RK KPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ, član NKOJ i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ;

generalpukovnik. Godine 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ – 172, 213, 320, 334, 362, 365

ISPRAVKA
U tomu 12 *Sabranih djela* na strani 321 objavljena je biografska beleška Brajović Vida Petra, a trebalo je da stoji sledeća biografska beleška:

Brajović (Spasoja) Petar (1915). Do II svjetskog rata bio podoficir JV. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a, poslije 13-to julskog ustanka, komandir voda, komandir Brđavičkog gerilskog odreda, komandir partizanske i udarne čete u bataljonu »Bijeli Pavle«; u 4. proleterskoj brigadi bio je komandir voda i čete. Po odluci VŠ NOVJ novembra 1942. upućen s grupom komandanata u Sloveniju gdje je bio komandant bataljona i načelnik štaba brigade »Matija Gubec«, kmdt. artiljerijske brigade, načelnik štaba pa kmdt. 18. divizije, komdt. operativnog štaba 4. i 9. brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Slovenije. Poslije rata bio je načelnik štaba divizije, kmdt. artiljerije armije i korpusa i drugo. General-major JNA u penziji. Objavio je više publicističkih radova s temama iz NOR-a. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. –
U tomu 13. na strani 327 pogrešno je navedeno Brajović Đurov Petar, a trebalo je Brajović Spasoja Petar. *(Red.)*

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AFRIKA – 118
ALBANIJA – 254, 275, 309, 346
ALEKSANDRIJA – 305, 331
ALŽIR – 225
AMERIKA – v. SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
ANDRIJEVICA – 292
ANKARA – 264, 271, 346
– — 207, 365
AUSTRIJA – 153, 166, 311, 320
AVTOVAC – 304

BAJINA BAŠTA – 323
BANIJA – 180, 208, 309, 365
BANOVA JARUGA – 309
BANJA LUKA – 42, 52, 180, 200, 334, 336
BARI – 8, 95, 142, 191, 205, 233, 301, 303, 305, 307, 309, 312, 313, 315, 319, 332, 333, 336, 341, 357, 359, 361, 362, 363
BATAŠICA – 351
BATAŠKO VRELO – 369
BATRINA – 334
BELA KRAJINA – 307, 314
BELA PEĆ – 307
BELA STENA – 333
BELANOVICA – 321
BELAŠICA – 103
BELE VODE (kod Velenja) – 307
BENEŠKA SLOVENIJA – 147, 307
BEOGRAD – 84, 167, 169, 170, 294, 295, 309, 320, 321, 323, 334, 336
BERANE – v. IVANGRAD
BERN – 300, 331
BIHAĆ – 42, 97, 180, 184, 208, 211, 231, 301, 309, 327, 340, 344, 357, 365, 367
BIJELA (na Majevici) – 301
BIJELO BRDO (kod Rudog) – 314
BIJELO POLJE – 342
BIJELJINA – 227, 319, 342
BILEĆA – 294, 304
BIRAČ – 237, 341
BISTRA (rijeka) – 307
BISTRA (planina) – 292
BITELIĆ – 342
BITOVNJA – 182
BJELAŠNICA – 179, 193, 327, 341
BJELIMIĆI – 341
BJELOPOLJE (kod Titove Korenice) – 203, 311, 332, 265
BLISKI ISTOK – 305
BOGOMOLJE – 317
BOGOVIĆI (kod Pala) – 29
BOKA KOTORSKA – 84, 131, 194, 249, 294, 307, 317, 335, 342, 345, 351, 360
BORCI (kod Konjica) – 329
BORIKA – 177, 325
BORONGAJ – 334
BOSANSKA DUBICA – 322
BOSANSKA KOSTAJNICA – 180, 322
BOSANSKA KRAJINA – 154, 174, 175, 179, 180, 256, 360, 362
BOSANSKA KRUPA – 334
BOSANSKI NOVI – 211, 322
BOSANSKI PETROVAC – 66, 110, 121, 126, 130, 142, 180, 200, 301, 305, 306, 333, 334, 356, 361, 364
BOSANSKO GRAHOVO – 42, 44, 301, 302, 322, 329, 342
BOSNA I HERCEGOVINA – 18, 19, 40, 48, 84, 86, 98,168, 170, 175, 181, 183, 185, 186, 193, 199, 254, 255, 291, 292, 296, 298, 300, 302, 305, 309, 313, 316, 317, 319, 320, 322-328, 332, 336, 338, 341, 342, 352, 355, 360, 364
BRADINA – 179
BRAČ – 303
BRAJIĆI (kod G. Milanovca) – 172, 322
BRATUNAC – 325, 338
BRAZIL – 345
BRČKO – 319, 342
BREZOVICE (kod Vardišta) – 139
BRDA – 307
BROD (kod Foče) – 329
BRODAREVO – 314, 342
BRUVNO – 208, 365
BUGARSKA – 308, 309, 320
BUGOJNO – 179, 181, 182, 292, 328
BUKOVI – 174
BUKOVICA – 300, 346
BUNJAJ – 346
BUSIJE (kod Ključa) – 319

CAVTAT – 317
CAZIN – 334, 340
CAZINSKA KRAJINA – 293, 351
CENTRALNA BOSNA – V. BOSNA I HERCEGOVINA
CER – 171
CERKLJE – 311
CETINSKA DOLINA – 334
CETINJE – 169, 249, 325, 335, 337
CICELJ – 307
CINCAR – 308, 327
CIRIH – 300, 331
CRNA GORA – 40, 76, 84-86, 98, 149, 160, 170, 174, 177, 178, 180, 181, 183, 185, 199, 254-256, 259, 284, 291, 294-296, 300-302, 309, 315 316, 320, 322, 325, 326, 330, 335, 339, 343-345, 348, 351, 355, 361, 364
CRNA TRAVA – 292
CRNA VLAST – 293, 332
CRNOGORSKO PRIMORJE – 18, 60, 295, 321, 337
CRNOOKO – 292
CVJETKOVIĆI – 42

ČAČAK – 169, 172-174, 320-322
ČAGLIN – 299
ČAJNIČE – 55, 176-178, 305, 324, 325, 329
ČAZMA – 307
ČEDAD – 307
ČEHOSLOVAČKA – 320
ČELEBIĆI (kod Foče) – 236, 237
ČELIĆ – 342
ČEMERNO – 178
ČEVO – 311

ČIĆEVO - 329
ČRMOŠNJICE - 311
ČILIPI - 317

DABAR (kod Sinja) - 342
DALMACIJA - 18, 37, 42, 45, 85, 147, 178-181, 183, 194, 243-247, 295, 296, 300, 316, 343, 354, 355
DANILOVGRAD - 223, 294, 325, 333, 335, 337, 366
DARUVAR - 309
DEVETAK - 177, 341
DEŽANOVAC - 299
DIVCI (kod Valjeva) - 321
DOBOJ - 42, 181, 310
DOBRI DO (kod Ivanjice) - 333
DOBRIGOŠĆE - 329
DOBRO (kod Livna) - 343
DOBROSELO - 333
DOBRUN - 314
DOLENJSKA - 326
DONJA SUVAJA (kod D. Lapca) - 333
DONJE ZIEMLJE - 329
DONJI LAPAC - 301, 334
DONJI VASOJEVIĆI - v. VASOJEVIĆI
DONJI VAKUF - 182, 327
DRAGAČEVO - 337
DRAGOVIĆA POLJE - 318
DREŽNICA (kod Mostara) - 181, 328, 170
DRINA - 171, 173, 174, 177, 183, 185, 234, 324, 329, 338, 340-342, 367, 368
DRVAR - 2-12, 14-24, 26-39, 41-50, 52-57, 59, 61-66, 71-82, 88-123, 126, 146, 148—158, 160—165, 175, 187, 188, 190-192, 195, 197-224, 226-239, 243, 249, 265, 268, 277, 281, 284, 297, 299, 301, 302, 304, 306, 308, 309, 312, 313, 322, 332, 335, 337, 344, 351-354, 356-360, 363-368
DUBROVNIK - 195, 296, 337
DUKAĐIN - v. METOHIJA
DUNAV - 299
DURMITOR - 178, 306
DUVANJSKO POLJE - 328
DUVNO - 154, 179

ĐAKOVICA - 291, 346
ĐAKOVIČKA MALESIJA - 292, 346
ĐURĐEVIĆA TARA - 342

EGIPAT - 267, 305, 362
ELKATADBA - 303
EL ŠAT - 303
ENGLESKA - v. VELIKA BRITANIJA
EVROPA - 58, 62, 72, 73, 124, 225, 306, 327, 357

FOČA - 29, 55, 56, 176, 178, 236, 237, 299, 301, 304, 308, 324, 325, 329, 341, 355
FOJNICA - 179
FRANCUSKA - 167, 319

GACKO - 178, 183, 325, 329, 332
GAJEVI - 324
GAOČIĆI (kod Goražda) - 323
GLAMOČ - 136, 138, 154, 244, 315; 329
GLAMOČKO POLJE - 126, 315, 361
GLASINAC - 176, 324
GLAVATIČEVO - 182, 329, 332
GLINA - 180, 296
GNJILANE - 291
GOLIJA - 178, 311, 339
GORANSKO - 178
GORAŽDE - 55, 56, 176, 177, 324-326, 338, 355
GORENJSKA - 326
GORICA - 307
GORJANCI - 326
GORNJA KRČA - 314
GORNJA MORAČA - 318
GORNJE ZIJEMLJE - 329
GORNJI DRAGALJEVAC 342
GORNJI GRAD - 307
GORNJI MILANOVAC - 169, 172, 174, 320, 321
GORNJI VAKUF - 179, 182, 327-329
GORSKI KOTAR - 16, 162, 295, 318, 352, 363
GOSPIĆ - 42, 180
GOSTILJE - 311
GRAČAC (u Lici) - 300, 333, 334
GRADINA - 314
GRAHOVO - 177, 194, 294, 304
GRANDIĆI (kod Foče) - 327
GRAŠKA GORA - 307
GRAVINA - 309, 315
GRČKA - 180, 183, 210, 254, 294, 309, 316
GRKOVCI - 322
GRMEČ - 181

HAN-PIJESAK - 175, 322, 325, 326
HERCEG-NOVI - 317, 362
HERCEGOVINA - v. BOSNA I HERCEGOVINA
HOMOLJSKO POLJE - 332
HRVATSKA - 26, 85, 109, 112, 122, 147, 168, 170, 175, 179, 185, 186, 215, 244, 255, 275, 293, 294, 300, 302, 307, 309, 311, 320, 327, 330, 335, 340, 345, 347, 351, 357, 358
HRVATSKO PRIMORJE - 147, 318
HRVATSKO ZAGORJE - 298, 314
HVAR - 156, 296, 306, 317, 362

IBAR - 207, 229, 303, 315, 333, 339, 342, 365, 367
IBARSKA DOLINA - 339
IFSAR - 329
IGMAN - 176, 179, 324
IMOTSKI - 42, 181, 328
IRAN - 305, 309
ISTOČNA BOSNA - v. BOSNA I HERCEGOVINA
ISTOČNA HERCEGOVINA - v. BOSNA I HERCEGOVINA
ISTOČNA MAKEDONIJA - v. MAKEDONIJA
ISTOČNA PRUSKA - v. PRUSKA
ISTOČNA SRBIJA - v. SRBIJA
ISTOČNI JADRAN - v. JADRAN
ISTRA - 147, 299
ITALIJA - 24, 34, 45, 59, 118, 122, 147, 148, 157, 197, 208, 212, 222, 232, 233, 243, 297, 298, 303, 307-309, 312, 315, 325, 327, 340, 344, 351, 353, 355, 359, 361, 362, 364, 365, 367
IVAN-SEDLO - 181, 328
INVANGRAD - 198, 311, 314
IVANJICA - 174, 207, 337, 339, 365

JABLANICA (kod Mostara) - 181, 182, 328, 329
JABLANICA (predeo u Srbiji) - 224, 291, 303, 315, 337, 342, 366
JABUKA (kod Foče) - 338
JABUKOVIK - 292, 295
JADAR - 171
JADOVNIK - 341
JADRAN - 55, 294, 300, 301, 303, 364
JAHORINA - 5, 176, 177, 298, 299, 324
JAJCE - 52, 136, 179, 184, 200, 235, 306, 341, 360, 367
JANJA (kod Bijeljine) - 338
JAKLIĆI - 328
JELSA - 317
JEZERO (kod Jajca) - 52
JEŽDOVEC - 311
JUGOISTOČNA BOSNA - v. BOSNA i HERCEGOVINA
JUGOISTOČNA SRBIJA - v. SRBIJA
JUGOSLAVIJA - 10, 25, 58, 61, 63, 73, 80, 83, 85-88, 108, 119, 120, 124, 147, 166-171, 180, 183-187, 189, 210, 214, 215, 225, 241, 251, 254, 258, 259, 263, 265, 267, 269, 271, 275, 280, 287, 291, 297, 302, 303, 305, 306, 308, 320, 328, 332, 335, 340, 344, 346, 348, 352, 254, 359, 361, 363, 365, 367
JUGOZAPADNA SRBIJA - v. SRBIJA
JUŽNA DALMACIJA - v. DALMACIJA

JUŽNA ITALIJA – v. ITALIJA
JUŽNA MORAVA – 303
JUŽNA SRBIJA – v. SRBIJA

KAIRO – 8, 25, 50, 63, 204, 208, 251, 252, 298, 305, 313, 314, 317, 318, 332, 333, 337, 338, 346, 356, 360, 365
KALINOVIK – 5, 19, 29, 55, 56, 177, 179, 183, 193, 194, 227, 298, 299, 301, 325, 327, 329, 338, 341, 352, 355, 366
KALNA (kod Crne Trave) – 292
KALNIK – 307
KAMENICA (kod Čačka) – 174
KAONA – 337, 367
KARLOVAC – 180
KAROVINJO – 222
KASTELA – 334
KAZERTA – 316
KISTANJE – 300
KLJUČ – 319
KNIN – 42, 97, 180, 309, 334, 357
KOCANO – 303, 359, 362
KOČANE – 292
KOČEVJE – 16, 295
KOČEVSKI ROG – 297, 311
KOLAŠIN – 177, 178, 183, 249, 306, 330, 332, 341, 345, 346
KOMIŽA – 302
KONAVLI – 194, 304, 337
KONJIC – 179, 181, 182, 186, 193, 195, 327–329, 341
KONJSKO (kod Đevdelije) – 310
KOPILOVO – 329
KOPILJE – 311
KOPRIVNICA – 296
KORAJ – 342
KORČULA – 296, 303, 317, 334
KORDUN – 162, 175, 179, 180, 318, 322, 363
KORENICA – v. TITOVA KORENICA
KOSANČIĆ – 337
KOSJERIĆ – 172, 173, 322
KOSMET – v. KOSOVO
KOSOVO – 4, 199, 254, 291, 303, 309, 316, 346, 364
KOSOVSKA MITROVICA – v. TITOVA MITROVICA
KOSTAJNICA – 231, 309, 334
KOTLOVI (kod Raške) – 333
KOTOR-VAROŠ – 179, 327
KOZARA – 175, 177–179, 322, 323, 326
KOZJAK – 103, 310
KOŽUF – 103, 310
KRAJINA – v. BOSANSKA KRAJINA
KRAJOVA – 299
KRALJEVO – 171, 173, 174
KRBAVSKO POLJE – 293, 309, 311, 351
KREMEŠ – 324
KREMNA – 173
KREŠEVO – 179, 327
KRSTAC (na Prenju) – 329
KRUPANJ – 169–172, 174, 320
KRUŠIK – 322
KULA (kod Slavonske Požege) – 299
KULIZINO – 333
KUPRES – 326, 329

LAJKOVAC – 169, 320
LAPAC – v. Donji Lapac
LASTOVO – 334
LIKA – 85, 86, 162, 175, 179–181, 203, 256, 300, 309, 318, 363
LIM – 60, 131, 149, 292, 304, 314, 315, 337, 341, 356, 361
LIVNO – 136, 154, 179, 180, 244, 315, 327, 342, 343
LONDON – 147, 202, 225, 258, 263, 264, 269, 271, 286, 317, 318, 322, 337, 338, 345, 360, 366
LOZNICA – 169, 171, 174, 320
LUČE (kod Mozirja) – 307
LUDBREG – 296
LUKAVICA – 343

LJIG – 169, 320, 322
LJUBIJA – 129, 360
LJUBLJANA – 16, 295, 325
LJUBLJANSKA PROVINCIJA – 326
LJUBOVIJA – 227, 337

MAČVA – 169, 171
MAĐARSKA – 153, 299, 301, 302, 309, 311, 336, 340, 355
MAGLIĆ – 178
MAJEVICA – 208, 219, 301, 333, 334, 340, 341
MAKARSKA – 334
MAKEDONIJA – 26, 64, 81, 85, 126, 180, 185, 250, 254, 292, 302, 309, 310, 320, 327, 330, 360
MAKLJEN – 182, 328
MANFREDONIJA – 303
MARTIN BROD – 42, 44, 301, 355
MATARUGE (kod Kraljeva) – 339
MAZIN – 42, 128, 208, 313, 355, 365
MAEDENO POLJE – 126, 130, 133, 138, 142, 305, 333, 334, 360, 361
MENINA – 307
METKOVIĆ – 195, 334
METOHIJA – 273, 292, 346
MILNA (na Hvaru) – 306
MILJEVINA – 341
MIONICA (kod Valjeva) – 174
MLANČA – 333
MLINIŠTE (MLINIŠTA) – 329
MLJET – 296, 334
MODRIČA – 36
MONOPOLI – 303, 313, 362
MOSKVA – 107, 119, 120, 166, 305, 308, 312, 333, 359
MOSLAVINA – 314
MOSTAR – 42, 96, 181, 182, 193, 195, 328, 338
MOTAJICA – 21, 128, 296
MOZIRSKE PLANINE – 307
MREŽIČKO – 310
MRKONJIĆ-GRAD – 136, 179, 181, 200, 235, 315, 330, 341, 360, 364, 367
MRKOPALJ – 295

NAPULJ – 316
NERETVA – 180–183, 327–329, 338
NEVESINJE – 178, 183, 193, 329, 330, 338
NEVESINJSKO POLJE – 329
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – v. HRVATSKA
NIKŠIĆ – 60, 177, 178, 206, 223, 249, 294, 304, 325, 333, 335, 337, 344, 365
NIŠ – 134
NOTRANJSKA – 326
NOVA GRADIŠKA – 334
NOVA KAPELA – 334, 336
NOVA ŠTIFTA – 307
NOVA VAROŠ – 175, 177
NOVI PAZAR – 348
NOVSKA – 292

NJEGOVUĐA – 306, 311
NJEMAČKA – 311, 325, 327
NJUJORK – 166

OBALJ – 193, 194
OBRENOVAC – 169, 295
OBROVAC – 300
OGULIN – 295
OLOVO – 324
OMIŠ – 334
OPATIJA – 325
OSIJEK – 336
OSTROG – 294, 343
OSTROŽAC (kod Konjica) – 329
OSTROŽAC (kod Cazina) – 334

OŠTRELJ – 322
OTOČAC – 330
OTRIĆ (kod Gračca u Lici) – 333, 334
OVČE POLJE – 303
OZREN (kod Doboja) – 305
OZREN (kod Sarajeva) – 324

PALE – 56
PARAĆIN – 292
PECKA (kod Valjeva) – 174
PEĆ – 291
PELJEŠAC – 303
PETROVA GORA – 175, 323
PETROVAC (kod Budve) –
PETROVAC – v. BOSANSKI PETROVAC
PETROVO POLJE – 139
PEVKOTON – 310
PIVSKA ŽUPA – 326
PIVSKE PLANINE – 178
PLAČKOVICA – 103
PLAVA – 291
PLESO – 311
PLETERNICA – 336
PLITVIČKA JEZERA – 330
PLITVIČKI LJESKOVAC – 217, 335, 366
PLOČNIK (kod Prokuplja) – 320
PLJEVLJA – 12, 175, 177, 178, 237, 314, 322, 324, 325, 330, 342,
POBIJEN KAMEN – 292
POCERINA – 171
PODGORICA – v. TITOGRAD
PODI (kod Herceg-Novog) – 317
PODKOZARJE – 323
PODRAVSKA SLATINA – 336
POKUPLJE – 312
POMORAVLJE – 321
PONIKVE (kod Čajniča) – 295
POPINA – v. VELIKA POPINA
POREČ (kod Slavonske Požege) – 299
POSAVINA – 169, 340
POTOCI (kod Drvara) – 322
POŽEGA – v. UŽIČKA POŽEGA
PRAČA – 324
PRANJANI (kod Gornjeg Milanovca) – 317
PREKAJA – 110
PRENJ – 182, 329, 341
PRESJENICA – 324
PRESPA – 310
PREŠEVO – 291
PREVILA – 338
PRIBOJ – 216, 223, 315, 322, 324, 335, 366
PRIJEDOR – 42, 129, 179, 340, 360
PRIJEPOLJE – 131, 134, 177, 295, 314, 337
PRILEP – 310
PRIMORJE – v. SLOVENAČKO PRIMORJE
PRIŠTINA – 291
PRIZREN – 291
PRKOS – 296
PRNJAVOR – 179
PROKUPLJE – 320
PROSARA – 326
PROZOR – 179, 181, 182, 308, 327, 328
PROZORSKA KOTLINA – 328
PRUSKA – 327
PUSTO POLJE – 333

RAČA (kod Priboja) – 314
RADOVČE – 311
RADUŠA – 182
RAKITNICA (kod Trnova) – 338, 341
RAMA – 179, 181
RAMŠAK – 307
RASINJA – 296
RASTENBURG – 327
RAVANICA (kod Rudog) – 314
RAVNA GORA – 170, 172-174, 321
RENOVICA – 47
RIM – 327
RIO DE ŽANEIRO – 263-265, 271, 358
RIPCI – 328
RISAN – 294, 304
ROBAJE (kod Valjeva) – 320
ROGATICA – 29, 175-178, 316, 322, 326, 353
ROMANIJA – 175-178, 324, 326
ROVINJ – 299
RUDO – 175, 216, 223, 304, 308, 314, 335, 337, 366
RUMBOCI – 328

SAJKOVIĆ – 154
SALKOVA KULA – 331
SANDŽAK – 39, 56, 77, 86, 149, 174, 175, 178, 180, 181, 199, 218, 236, 254, 255, 283, 284, 291, 294–296, 301, 302, 304, 309, 316, 317, 322, 323, 325, 326, 328, 330, 335, 337, 339, 341, 342, 347, 348, 351, 355, 361, 364, 367, 368
SARAJEVO – 47, 56, 176, 178-182, 308, 325, 328, 338, 355
SARAJEVSKO POLJE – 56, 176, 178, 324, 325
SARDINIJA – 147, 148, 461, 362
SAVA – 128, 181, 300, 313, 328
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA – 32, 58, 59, 61, 62, 72, 73, 107, 108, 126, 127, 135, 161, 162, 167–169, 186, 192, 264, 294, 297, 299, 308, 309, 311–313, 318, 333, 344, 352–355, 357, 358, 360, 363, 364
SEMBERIJA – 340
SETIHOVO – 314
SICILIJA – 147, 148, 361
SINAJSKA PUSTINJA – 303
SINJ – 180, 342
SINJAJEVINA – 177, 178
SISAK – 211, 334
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE – 72, 73, 117, 120, 124, 141, 189, 264, 294, 312, 313, 358
SJENICA – 342
SJEVERNA AFRIKA – v. AFRIKA
SJEVERNA DALMACIJA – v DALMACIJA
SJEVERNA HERCEGOVINA – v HERCEGOVINA
SJEVERNA ITALIJA – v. ITALIJA
SJEVERNI JADRAN – v. JADRAN
SKOPSKA CRNA GORA – 291
SLAVONIJA – 183, 291, 301, 313, 360
SLAVONSKI BROD – 308, 334
SLOVAC – 322
SLOVENAČKO PRIMORJE – 104, 147, 298
SLOVENIJA – 26, 85, 104, 117, 132, 168, 170, 175, 177-180, 183–185, 215, 255, 264, 293–295, 298, 302, 307, 311, 312, 319, 320, 326, 327, 330, 336, 352, 363
SLUNJ – 180, 181
SMREKOVEC – 307
SOČA – 307
SOKOLAC – (kod Sarajeva) – 29, 353
SOKOLOVIĆI (kod Rudog) – 341
SOKOLSKE PLANINE – 171
SOLČAVA – 307
SOVJETSKI SAVEZ – v SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
SPLIT – 244, 293, 342
SRB – 301, 333
SRBIJA – 8, 25, 40, 57, 76, 81, 85, 86, 134, 169, 172, 174-178, 180, 183, 185, 199, 207, 215, 227, 229, 239, 250, 254, 255, 258, 275, 291, 300, 302-305, 308, 309, 315, 316, 318, 320, 321, 323, 324, 327, 336-338, 341, 344, 346, 348, 352, 355, 356, 360, 364-368
SREBRENICA – 175, 177, 322, 325
SREDNJA BOSNA – V. BOSNA I HERCEGOVINA
SREDNJA RIJEKA – 317
SREDNJI ISTOK – 305
SREDOZEMLJE 278
SREM – 301, 319
STALJINGRAD – v. VOLGOGRAD

STAMBOLČIĆ – 175
STOLAC – 325
STOLICE – 169, 170, 320
STRUGANIK – 170
STUDENICA – 367
SUČEVIĆI – 301
SUHOR (kod Kočevja) – 314
SUNJA – 231, 334
SUTJESKA – 178, 336, 342, 347
SUTLA – 307
SV. PRIMOŽ – 307

ŠABAC – 171, 321
ŠAHOVIĆI – 342
ŠAR-PLANINA – 291, 346
ŠĆIT – 328
ŠIBENIK – 297
ŠIPOVO – 329
ŠLEZIJA – 319
ŠOLTA – 296
ŠTAJERSKA – 298, 307, 314, 326, 360
ŠTRPCI – 314
ŠUJICA – 315, 326
ŠUMADIJA – 224, 295, 321, 366
ŠVAJCARSKA – 41, 196, 300, 331, 332

TARANTO 309
TARČIN – 179, 328
TERAZIJE – 169
TESLIĆ – 179, 327
TIĆEVO – 53
TIKVEŠ – 292
TIŠKOVAC – 42
TITOGRAD – 60, 169, 178, 249, 325, 337, 342
TITOVA KORENICA – 203, 311, 332, 335
TITOVA MITROVICA – 291
TITOVO UŽICE – 139, 169, 170, 172, 173, 207, 320, 321, 330, 339, 342, 365,
TJENTIŠTE – 178, 179
TOLISAVAC – 320
TOLMIN – 307
TOMISLAVGRAD – v. DUVNO
TOPLICA – 57, 224, 295, 303, 304, 308, 315, 366
TOPUSKO – 335
TRAVNIK – 136, 360
TREBEŠINJ – 317
TREBINJE – 296, 304
TREPČA – 276, 291
TRESKAVICA – 179, 193, 327, 341
TRNOVO – 56, 178, 227, 324, 325, 338, 340, 366
TROPOJA – 291
TRUBAR – 42
TULUMBAT – 303
TUMARSKO BRDO – 305
TUROPOLJE – 307
TURSKA – 346
TUZLA – 299, 310, 342

UB – 169, 320
UGAR – 136
ULOG – 56, 194, 338, 341
UMOLJANI – 338, 341
UNA – 8, 128, 333, 334, 340, 351, 365
UNSKA DOLINA – 211, 340
UROŠEVAC – 291
USTIBAR – 314
USTIKOLINA – 329
UŠĆE (kod Kraljeva) – 337, 339
UVAC – 149, 174
UZDOL – 308
UŽICE – v. TITOVO UŽICE
UŽIČKA POŽEGA – 169, 172-174, 320, 321, 342

VALJEVO – 171 –174, 320 – 322, 342
VARDIŠTE – 315
VAREŠ – 176
VASOJEVIĆI – 177, 325
VAŠINGTON – 263 – 265, 271, 313, 358
VELEBIT – 300
VELES – 310
VELIKA BRITANIJA – 26, 72, 73, 272 293, 294, 305, 332, 345, 352, 365
VELIKA POPINA – 301
VILUSI (Kod Grahova) – 294
VIONICA – 333
VIPAVSKA DOLINA – 307
VIROVITICA – 309
VIRPAZAR – 335
VIS – 45, 50, 91, 95, 104, 118, 152, 156, 213, 230, 247, 302, 302, 307, 309, 312, 315 – 317, 319, 334, 336, 337, 343, 351, 355, 361, 362
VIS (grad) – 302
VIŠEGRAD – 47, 176, 227, 314, 323, 325, 341, 353, 255
VJEŠTICA-GORA – 296
VLASENICA – 175-177, 322, 323, 325, 326, 334, 341
VOJVODINA – 40, 85, 88, 168, 186, 255, 284, 302, 309, 355
VOLGOGRAD – 299
VOLUJAK – 178
VRANJE – 295
VRBAS – 136, 180, 181
VRBNICA (na Zelengori) 327
VRBNIČKA ČAIRA – 327
VRHOVINE (Kod Otočca) – 332
VRMBAJE – 333
VRPOLJE – 336
VUČIPOLJE (kod Sinja) – 342

ZABRĐE (kod Bijeljine) – 319
ZABREŽJE – 292
ZAGORJE – 80, 314
ZAGREB – 8, 27, 84, 293, 297, 311, 319, 320, 334
ZALOKA – 307
ZALUŽANI – 334
ZANOGLINSKO POLJE – 308
ZAPADNA BOSNA – v. BOSNA I HERCEGOVINA
ZAPADNA EVROPA – v. EVROPA
ZAPADNA SRBIJA – v. SRBIJA
ZASIOK – 342
ZAVLAKA – 171
ZBORSKO – v. PEVKOTON
ZELENGORA – 326, 327
ZETA – 337
ZLATAR – 216, 366
ZLATIBOR – 134, 174
ZVORNIK – 175, 176, 227, 309, 323, 338

ŽABLJAK – 198
ŽENEVA – 293, 331
ŽIROVAC – 128
ŽUMBERAK – 312
ŽUNOVI – 301

SKRAĆENICE

A - CK SKJ — Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A - IZDG — Arhiv Instituta za zgodovino delavskega gibanja
A - VII — Arhiv Vojnoistorijskog instituta
AFŽ — Antifašistički front žena
ASNOS — Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ — Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH — Bosna i Hercegovina
CK — Centralni komitet
GŠ — Glavni štab
HSS — Hrvatska seljačka stranka
IB — Informbiro
JV — Jugoslovenska vojska
KNOJ — Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KP — Komunistička partija
KPH — Komunistička partija Hrvatske
KPJ — Komunistička partija Jugoslavije
MK — Mjesni komitet
Nackom — Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NDH — Nezavisna država Hrvatska
NKOJ — Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NO — Narodnooslobodilački (a)
NOO — Narodnooslobodilački odbor
NOP — Narodnooslobodilački pokret
NOR — Narodnooslobodilačka borba
NOU — Narodnooslobodilačka udarna
NOV i POJ — Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
NOVJ — Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
OF — Osvobodilna fronta
OK — Okružni komitet
ObK — Oblasni komitet
O. S. S. — Office of Strategic Service (Ured za strategijske službe)
OZNA — Odjeljenje za zaštitu naroda
Pijat — Projector Infantry Anti-Tank (pješadijski protivtenkovski ručni bacač)
PK — Pokrajinski komitet
PRO — Public Record Office (Britanski državni arhiv)
RAF — Royal Air Force (Kraljevsko vazduhoplovstvo)
SAD — Sjedinjene američke države
SDK — Srpski dobrovoljački korpus
SKOJ — Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP (b) — Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SOE — Special Operationes Executive [Uprava za specijalne operativne zadatke]
SR — Socijalistička republika
SS — Schutzstaffeln (Specijalni odred njemačke nacističke partije)

SSSR	—	Savez sovjetskih socijalističkih republika
Tanjug	—	Telegrafska agencija nove Jugoslavije
Unra	—	United Nations Relief rehabilitation Administration (Uprava Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu)
USAOJ	—	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VKJV	—	Vrhovna komanda jugoslovenske vojske
VKSS	—	Vrhovna komanda savezničkih snaga
VŠ	—	Vrhovni štab
VVA	—	Viša vojna akademija
VVS KA	—	Voenno-vozdušnie sily Krasnoj armii (Ratno vazduhoplovstvo Crvene armije)
WO	—	War Office (Ministarstvo vojske)
ZAVNOBiH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Tito se zahvaljuje sovjetskom generalu Nikolaju Kornejevu na poklonjenom automatu. Drvar, 24. februar 1944.

Josip Broz Tito u razgovoru sa šefom Sovjetske vojne misije pri VŠ general-lajtnantom Nikolajom Kornejevom. Drvar, 24. februar 1944.

Tito pred pećinom kod Drvara sa (slijeva nadesno) Mijalkom Todorovićem, Pavlom Ilićem, Kočom Popovićem, Nikolom Prljom. Februar 1944.

Josip Broz Tito pred pećinom kod Drvara. Kraj februara 1944.

Diplomatski pasoš majora Pavla Savića s Titovim potpisom izdat u Drvaru 27. marta 1944.

Tito u Drvaru, početak marta 1944.

Tito sa saradnicima pred pećinom kod Drvara (slijeva nadesno) Arso Jovanović, Sreten Žujović, Vladimir Bakarić i Milovan Đilas. Mart 1944.

Josip Broz sa Saharovim, sekretarom Sovjetske vojne misije, Vladislavom Ribnikarom, Aleksandrom Rankovićem, Mijalkom Todorovićem i Arsom Jovanovićem. Drvar, kraj marta 1944.

Tito, Milovan Đilas i Vladislav Ribnikar pred pećinom kod Drvara. Kraj marta 1944.

Josip Broz i Slavko Rodić u Drvaru. Početak aprila 1944.

Tito pred pećinom kod Drvara. Početak aprila 1944.

Ručak sa Slavkom Rodićem. Drvar, sredina aprila 1944.

Naredba Josipa Broza od 6. februara 1944. upućena operativnim štabovima NOVJ.

Titov radiogram od 12. februara 1944. upućen Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija«.

Titova naredba od 19. februara 1944. operativnim štabovima NOVJ.

Titov radiogram CK KP Hrvatske primljen 10. marta 1944. u GŠ NOV i PO Hrvatske.

Početni dio Titovog radiograma Edvardu Kardelju, primljen 12. marta 1944. u GŠ NOV i PO Hrvatske.

Titov radiogram Štabu 3. korpusa NOVJ, primljen 23. marta 1944.

Pismo Josipa Broza Vinstonu Čerčilu od 26. marta 1944.

Titov radiogram Andriji Hebrangu, primljen 7. aprila 1944. u GŠ NOV i PO Hrvatske.

Radiogram Josipa Broza Tita Milentiji Popoviću, primljen 14. aprila 1944. u Zastupništvu NKOJ u Italiji.

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 1. februar 1944. 3
Drugom korpusu [NOVJ], 1. februar 1944. 4
[Štabu III korpusa NOVJ], 1. februar 1944. 5
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 3. februar 1944. 6
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 4. februar 1944. 7
C[entralnom] K[omitetu KP Hrvatske], 4. februar 1944. 8
[Pohvala 5. crnogorskoj NOU brigadi], [4] februar 1944. 9
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 5. februar 1944. 10
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 5. februar 1944. 11
Drugom korpusu [NOVJ], 5. februar 1944. 12
Hrvatska, VI i VIII korpus, [6. februar 1944] 13
[Operativnim štabovima NOVJ], 6. februar 1944. 15
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 6. februar 1944. 16
[Sekretaru PK KPJ za Srbiju], [6] februar 1944. 17
Drugom korpusu [NOVJ], 6. februar 1944. 18
[Štabu 3. korpusa NOVJ], 6. februar 1944. 19
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 7. februar 1944. 20
[Štabu VI korpusa NOVJ], 7. februar 1944. 21
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 8. februar 1944. 22
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 8. februar 1944. 23
[Štabu Mornarice NOVJ], 8. februar 1944. 24
[Vinstonu Čerčilu, predsjedniku britanske vlade], 9. februar 1944. 25
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 9. februar 1944. 27
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 9. februar 1944. 28
[Štabu III korpusa NOVJ], 9. februar 1944. 29
[Štabu VI korpusa NOVJ], 9. februar 1944. 30
[Štabu Mornarice NOVJ], 10. februar 1944. 31
[Borcima, komandirima i komandantima Samostalnog odreda u SSSR-u], [10] februar 1944. 32
Izvršnim odborima ZAVNO, 11. februar 1944. 33
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 11. februar 1944. 34
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 11. februar 1944. 35
[Štabu III korpusa NOVJ], 11. februar 1944. 36
[Pohvala Petoj dalmatinskoj NO brigadi i Sjevernodalmatinskom NOP odredu], [11] februar 1944. 37
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 12. februar 1944. 38

[Štabu] II korpus[a NOVJ], 12. februar 1944. 39
[Za Radio-stanicu] »Slob[odna] Jugoslavija«, 12. februar 1944. 40
[Centralnom komitetu KP Hrvatske], 13. februar 1944. 41
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 13. februar 1944. 42
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 13. februar 1944. 43
[Glavnom štabu NO i PO Hrvatske], 13. februar 1944. 44
[Štabu Mornarice NOVJ], 13. februar 1944. 45
II korpusu [NOVJ], 13. februar 1943. 46
[Štabu III korpusa NOVJ], 14. februar 1944. 47
[Štabu III korpusa NOVJ], 14. februar 1944. 48
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 15. februar 1944. 49
[Štabu Mornarice NOVJ], 15. februar 1944. 50
Antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Jugoslavije, 17. februar 1944. 51
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 17. februar 1944. 52
[Sekretarijatu Biroa Oblasnog komiteta KP Hrvatske za Dalmaciju]. 17. februar 1944. 53
Štabu . . ., 19. februar 1944. 54
[Štabu] II korpusa [NOVJ], 19. februar 1944. 55
Štabu III korpusa NOVJ, 19. februar 1944. 56
[Štabu 2. proleterske divizije NOVJ], 20. februar 1944. 57
Dnevna zapovjest povodom 26-godišnjice Crvene Armije, 21. februar 1944. 58
[Operativnim štabovima NOV i POJ], 21. februar 1944. 59
[Štabu] II korpusa [NOVJ], 21. februar 1944. 60
Vrhovnom komandantu Crvene armije maršalu Staljinu, [22. februar 1944] 61
[Protest protiv proganjanja jugoslovenskih oficira i vojnika u Kairu], [22] februar 1944. 63
Ivanu [Georgi Dimitrovu] 64
[Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju], 22. februar 1944. 65
Za Ivana [Georgi Dimitrova], 23. februar 1944. 66
[Naredba o strukturi korpusne vojne oblasti i o zadacima njenih organa i službi], 23. februar 1944. 67
[Pozdravni govor na svečanoj večeri povodom dolaska Sovjetske vojne misije u Vrhovni štab NOV i POJ], [24. februar 1944] 72
[Odgovor na zdravice šefova Sovjetske i Britanske vojne misije na svečanoj večeri održanoj u Drvaru, 24. februara 1944] 73
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 24. februar 1944. 74
[Štabu Mornarice NOVJ], 24. februar 1944. 75
Za Mihaila [dr Blagoja Neškovića], 25. februar 1944. 76
[Štabu] II korpus[a NOVJ], 25. februar 1944. 77
Za [Milutina] Moraču i Mihaila [dr Blagoja Neškovića], 25. februar 1944. 78
[Štabu Mornarice NOVJ], 27. februar 1944. 79
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije], 28. februar 1944. 80
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 29. februar 1944. 81
Narodnooslobodilačkom odboru i[stočne] Bosne, 29. februar 1944. 82
Značaj odluka AVNOJ-a za dalji razvoj naše borbe i stvaranje federativne državne zajednice, [Kraj februara 1944] 83

Izvršnom odboru ZAVNO[A] Crne Gore i Boke, 2. mart 1944. 89
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 2. mart 1944. 90
[Štabu Mornarice NOVJ], 2. mart 1944. 91
Izvršnom odboru ZAVNOH-a, 3. mart 1944. 92
[Operativnim štabovima NOVJ], 3. mart 1944. 93
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 3. mart 1944. 94
[Štabu Mornarice NOVJ], 3. mart 1944. 95
[Štabu II korpusa NOVJ], 3. mart 1944. 96
[Štabu VI korpusa NOVJ], 3. marta 1944. 97
C[entralnom] K[omitetu] omladine [SKOJ-a] 4. mart 1944. 98
[Operativnim štabovima NOVJ], 4. mart 1944. 99
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 4. mart 1944. 100
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 4. mart 1944. 101
Ivanu [Georgi Dimitrovu]. 5. mart 1944. 102
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 6. mart 1944. 103
[Štabu Mornarice NOVJ], 6. mart 1944. 104
[Štabu III korpusa NOVJ], 6. mart 1944. 105
[Štabu III korpusa NOVJ], 6. mart 1944. 106
Ivanu [Georgi Dimitrovu] za Velimira Vlahovića, 7. mart 1944. 107
Ivanu [Georgi Dimitrovu]. 7. mart 1944. 108
Za Bevca [Edvarda Kardelja], 7. mart 1944. 109
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 8. mart 1944. 110
[Operativnim štabovima NOVJ], 8. mart 1944. 111
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 8. mart 1944. 112
[Štabu] II korpus[a NOVJ], 9. mart 1944. 113
[Pohvala bataljonu »Hristo Botev« i Ohridsko-prespanskom NOP odredu], [9] mart 1944. 114
[Centralnom komitetu KP Hrvatske], 10. mart 1944. 115
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 10. mart 1944. 116
Za Bevca [Edvarda Kardelja], 12. mart 1944. 117
[Štabu Mornarice NOVJ], 12. mart 1944. 118
Jugoslovenskom ambasadoru u Moskvi [Stanoju Simiću], 12. mart 1944. 119
Vojnom atašeu u Moskvi generalštabnom potpukovniku Miodragu Laziću. 12. mart 1944. 120
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 14. mart 1944. 121
Izvršnom odboru ZAVNOH-a, 14. mart 1944. 122
[Štabu] II korpus[a NOVJ], 14. mart 1944. 123
Gospodin Franklin Roosvelt predsjednik Sjedinjenih Američkih država. 15 mart 1944. 124
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 15. mart 1944. 126
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 127
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 15. mart 1944. 128
[Pohvala Četvrtoj krajiškoj diviziji], [15] mart 1944. 129
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 16. mart 1944. 130
[Štabu] II korpus[a NOVJ], 16. mart 1944. 131
[Pohvala Četrnaestoj NO diviziji NOVJ], [16] mart 1944. 132

[Georgi Dimitrovu Ivanu], 17. mart 1944. 133
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 17. mart 1944. 134
[Operativnim štabovima NOVJ], 17. mart 1944. 135
[Štabu 1. proleterske divizije NOVJ], 17. mart 1944. 136
[Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju], 18. mart 1944. 137
[Georgi Dimitrovu], 19. mart 1944. 138
Ivanu [Georgi Dimitrovu[, 19. mart 1944. 139
[Štabu Mornarice NOVJ], 19. mart 1944. 140
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 20. mart 1944. 141
Ivanu [Georgi Dimitrovu], 20. mart 1944. 142
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 20. mart 1944. 143
Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ, 20. mart 1944. 144
Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ. 20. mart 1944. 145
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 21. mart 1944. 146
Vladi Njegovog Veličanstva, 22. mart 1944. 147
[Štabu] II korpus[a NOVJ], 22. mart 1944. 149
[Operativnim štabovima NOVJ], 23. mart 1944. 150
[Štabu III korpusa NOVJ], 23. mart 1944. 151
Za Vicka [Krstulovića], 23. mart 1944. 152
[Operativnim štabovima NOVJ], 24. mart 1944. 153
[Štabu VIII korpusa NOVJ], 24. mart 1944. 154
[Operativnim štabovima NOVJ], 25. mart 1944. 155
[Štabu Mornarice NOVJ], 25. mart 1944. 156
Drugom korpusu, 25. mart 1944. 157
[Štabu] II korpus[a NOVJ], 25. mart 1944. 158
Predsjednik vlade Njegovog Veličanstva gospodin Winston Churchill, 26. mart 1944. 159
Bevcu [Edvardu Kardelju], 26. mart 1944. 161
Za ZAVNOH, 26. mart 1944. 162
Andriji [Hebrangu], 26. mart 1944. 163
[Pohvala Drugoj vojvođanskoj brigadi], [26] mart 1944. 164
[Štabu Mornarice NOVJ], 27. mart 1944. 165
Borba naroda porobljene Jugoslavije, [28. mart 1944.] 166
Za Andriju Hebranga, sekretara CK KP Hrvatske, 28. mart 1944. 188
Predsjedniku Ujedinjenog komiteta Amerikanaca jugoslovenskog porijekla Luju Adamiču, [29. mart 1944.] 189
[Tito generalu Vilsonu], 30. mart 1944. 191
Vojnoj misiji pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok. 30. mart 1944. 192
Štabu XXIX divizije, 30. mart 1944. 193
[Centralnom komitetu KP Hrvatske], 1. april 1944. 196
[Zastupništvu NKOJ-a u Italiji], 1. april 1944. 197
[Štabu] II korpus[a NOVJ], 2. april 1944. 198
[Štabu] II korpus[a NOVJ], 2. april 1944. 199
[Štabu V korpusa NOVJ], 2. april 1944. 200
Štabu XX divizije NOVJ, 2. april 1944. 201

Trezoru Velike Britanije, 3. april 1944. 202
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 4. april 1944. 203
Dr [Josipu] Smodlaki, povjereniku za spoljne poslove, NKOJ-a 4. april 1944. 204
[Zastupništvu NKOJ-a u Bariju], 4. april 1944. 205
[Štabu II korpusa NOVJ], 4. april 1944. 206
[Štabu Udarne grupe divizija NOVJ], [4. april 1944] 207
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 5. april 1944. 208
[Zastupništvu NKOJ-a u Italiji], 5. april 1944. 209
Političkom komitetu oslobođenja Grčke, 6. april 1944. 210
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 6. april 1944. 211
[Zastupništvu NKOJ-a u Italiji], 6. april 1944. 212
[Štabu 26. NO divizije NOVJ], 6. april 1944. 213
[Upozorenje stanovništvu na okupiranoj teritoriji], [6] april 1944. 214
Za Andriju [Hebranga], sekretara CK KP Hrvatske, 7. april 1944. 215
[Štabu II korpusa NOVJ], 7. april 1944. 216
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske], 8. april 1944. 217
[Štabu II korpusa NOVJ], 8. april 1944. 218
[Štabu III korpusa NOVJ], 8. april 1944. 219
[Pohvala VI korpusu NOVJ], 9. april 1944. 220
Za Mihaila [dr Blagoja Neškovića, sekretara PK KPJ za Srbiju], 10. april 1944. 221
[Zastupništvu NKOJ-a u Italiji], 10. april 1944. 222
[Štabu II korpusa NOVJ], 10. april 1944. 223
[Štabu Udarne grupe divizija NOVJ], 10. april 1944. 224
Predsjedniku [britanske] vlade [Vinstonu Čerčilu] od Maršala Tita, 11. april 1944. 225
[Štabu III korpusa NOVJ], 11. april 1944. 227
[Glavnim štabovima i štabovima korpusa NOVJ], 12. april 1944. 228
Za Moraču [komandanta Udarne grupe divizija NOVJ] i generala Ilića, [delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ], 12. april 1944. 229
[Štabu Mornarice NOVJ], 12. april 1944. 230
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske za štab IV korpusa NOVJ], 13. april 1944. 231
Milentiju [Popoviću, zastupniku NKOJ-a u Italiji], 13. april 1944. 232
Milentiju [Popoviću, zastupniku NKOJ-a u Italiji], 14. april 1944. 233
[Štabu III korpusa NOVJ], 14. april 1944. 234
[Pohvala jedinicama 1. proleterske brigade], 14. april 1944. 235
[Štabu II korpusa NOVJ], 15. april 1944. 236
[Štabu III korpusa NOVJ], 15. april 1944. 237
[Štabu III korpusa NOVJ], 15. april 1944. 238
[Štabu Udarne grupe divizija NOVJ], 15. april 1944. 239

PRILOZI 240
Ministar Predsjednik maršalu Titu, 5. februar 1944. lično i najtajnije 241
Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, 8. februar 1944. 243
Štabu II korpusa [NOVJ] za Blaža [Jovanovića, sekretara PK KPJ za Crnu Goru i Boku], 8. februar 1944. 249
[Josipu Brozu Titu], [9. februar 1944.] 251

G[ospodinu Ralfu Skrajnu] Stivensonu, ambasadoru Njegovog Veličanstva pri jugoslovenskoj vladi u Kairu, 10. februar 1944. 252
Centralnom komitetu SKOJ-a, 15. februar 1944. 254
Ministar Predsjednik Maršalu Titu, 25. februar 1944. 258
Pokrajinskom komitetu KPJ za Crnu Goru i Boku, 28. februar 1944. 259
Vladi Njegovog Veličanstva, 9. mart 1944. 263
Upravi Brazilijanske nacionalne banke, 9. mart 1944. 265
Protokol sastanka održanog 12. marta 1944. god. u Vrhovnom štabu narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 12. mart 1944. 266
Predsjedniku vlade [Vinstonu Čerčilu] od brigadira Maklejna, 13. mart 1944. 269
Upravi državne blagajne, 18. mart 1944. 271
Ministru Predsjedniku [Vinstonu Čerčilu] od brigadira Maklejna, 27. mart [1944] 272
Oblasnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Kosovo i Dukađin, 28. mart 1944. 273
Poruka Maršalu Titu od generallajtnanta Ira Eaker-a, 28. mart 1944. 278
Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske, 31. mart 1944. 279
Oblasnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije za Sandžak, 31. mart 1944. 282
Zapisnik sjednice Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije održane dana 6. aprila 1944. 285
Vladi Njegovog Veličanstva 286

NAPOMENE 289
HRONOLOGIJA 349
BIOGRAFSKE BELEŠKE 371
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 415
SKRAĆENICE 421
POPIS ILUSTRACIJA 423

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 19

Recenzenti
Milovan Dželebdžić
mr Jovan Vujošević

Registri
Ljiljana Matić

Prevodilac
Ljubinka Ribar

Izbor fotografija
Pavle Ljumović

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Korektor
Zvezdana Đurić

Štampa
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića br. 17

Tiraž 10.000
Izišlo iz štampe oktobra 1984.